

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV. ANG.
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

H. J. Öfverberg. St. 182[illegible]

Hermes.

SAMLING

AF

AFHANDLINGAR.

FÖRSTA HÄFTET.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS JOHAN IMNELIUS,
1821.

ANMÄLAN.

I Bildningens forntid var Hermes *den trofaste "Budbäraren emellan Gudar och Menniskor." — I den antika Konsten kallades ock* Hermes *hvarje ofulländad stod, tillhuggen i ädel och hög mening, men utan fullkomning, "blott tillhuggen."* —

Redactionen, som för sin Skrift valde detta namn, har derigenom trott sin tanke klarast läggas för det allmännas blick. Hvarje öfvergång ifrån ideernas Verld till Samhällslifvets och den lägre Verklighetens krets, är ju ett Bud ifrån Gud till Menniskan, är ju en Hermes: — och hvad är en Skrift, som har för mening, att redligt tillkännagifva några det inre lifvets uppenbarelser, annat, än en sådan Öfvergång, en Bärare af ideer ned i det yttre Verkliga, en Hermes? — Men då Redactionen härigenom antydt sitt Mål i högre ordalag, huru faller icke deremot hennes

språk, när hon nedblickar på sig sjelf. Betraktande sig, erkänner hon ganska uppriktigt, att hon endast ser en ofulländad Stod, visserligen tillhuggen i ädel mening, men utan anspråk på fullkomning, såsom blott tillhuggen: alltså äfven här en Hermes. —

Utkommande i fria Häften skall denna Skrift innehålla Afhandlingar af allt slags innehåll, *med förbehåll blott, att de söka nalkas det angelägnare.*

Till följe häraf känner deras innehåll ingen inskränkning för Parti eller Fördomar af hvad namn som hälst; men känner deremot den inskränkning, att vara skildt ifrån allt ephemeriskt i Litteratur och Politik. Afhandlingarne skola i det ena fallet icke ingå i enskildta Recensioner eller någon slags Polemik mot Personer, äfvensom i det andra ej vidröra dagens nyheter. — Här är frågan om Uppsatser af egentlig och mera stående natur.

Sålunda inbjudes en och hvar, som i Fäderneslandet känner sig lefva för högre

mål, och som vill meddela denna känsla åt andra, att till Redactionen insända Afhandlingar. Det enda, som Redactionen af dessa Bidrag fordrar, är Enlighet med Tryckfrihets-Lagen, och enlighet med den beskaffenhet, som nyss ofvan för denna Skrift tillkännagafs. Äfven måste de till vidden ej vara alltför stora, för att i en Samling, såsom denna, ega utrymme. För öfrigt intet band; men skyndsamheten af Afhandlingarnes införande i Samlingen, och deras förmånsrätt sinsemellan, att deruti inkomma, måste bero såväl på deras väsendtliga Värde, som på den renhet och ädelhet i Skrifsättet, hvaraf de utmärka sig. — På Författarne sjelfve ankommer, om de under Afhandlingarne vilja utsätta namn eller icke. —

Stockholm. den 8 *Aprill* 1821.

REDACTIONEN AF HERMES.

INNEHÅLL.

OM

LITTERÄRSAMLINGAR

I ALLMÅNHET,

JEMTE

EN ENSKILDT BLICK PÅ HERMES.

Redan från vår första väckelse till medvetande, har det blifvit — och med skäl — oss föreställdt, som en helig pligt, att älska det land, i hvars sköte vi blifvit uppnärde till menniskor, och der våra ljufvaste minnen bevaras. Men svårligen lärer någon uppriktigt kunna älska Fäderneslandet, utan att tillika tändas af sann nitälskan för befordrandet af en klar och lefvande insigt bland dess bebyggare. Det är åtminstone medgifvet, att endast den förtjenar heta Patriot,

och, till följe af detta namn, har anspråk på aktning, som lågar för fosterjordens tillväxt i lycksalighet och ära, d. ä. för sin nations jemna tilltagande i sannt menskligt värde. Omöjligen kan dock detta någonsin upphinnas, utan en utbredd allmännelig kunnighet: utan att det nationella förståndet klart inser sitt mål och upplyftes till verkande enthusiasm för detsamma. Fäderneslandet, neml. det, för hvilket den äkta Patrioten arbetar, är sjelft icke annat än en idé, hvaremot den fläck af jorden, på hvilken han tillfälligtvis genom födseln blifvit försatt, endast ofullkomligt och approximando kan svara. Derföre skulle Hjelten omöjligen med glädje gå i döden för Fäderneslandet; Lagstiftaren förtära sig i vakor, för att åt detsamma uttänka gagneliga Stadgar, och den redlige Embetsmannen, för deras rigtiga tillämpande, förgäta sin personlighet, dess mödor, behof och retelser, utan att de lockades dertill åtminstone genom en dunkel aning om pligten, att gifva verklighet åt den höga tankbilden af fulländad mensklighet inom den gräns, som de

locala och nationella vilkoren föreskrifva. Granska vi noga alla gerningar af de män, dem tacksamme landsmän, i sina Häfder, tecknat med epithetet *Store*, skola vi finna, att allt det hos dem berömvärda lätt kan föras tillbaka till detta idealiska sträfvande, då deremot det, som Historiens genius vid dessa dater kan finna att tadla, endast härflyter från den dunkelhet, hvilken omhöljt den ledande ideen. Att skingra denna dunkelhet, att i allt större och större klarhet bringa de höga, öfverjordiska sanningar, de der i Vetenskapernas Centro lefvande verka, in i det allmänna medborgerliga lifvet; med ett ord, att genom beredande af ett tydligt vetande, väcka till duglig handling, torde alltså förtjena kallas en act af Patriotism, lika väl, som hvilken annan sjelfuppoffring för Fäderneslandets bästa. Och hvilken grad af mod erfordras äfven för denna patriotiska handling, det är uppenbart ej blott för den, som erinrar sig den gamla föreskriften: *Sapere aude!* utan äfven för den, som kastar blicken omkring sig på sin tid, och ser Thorild i bojor, Höijer förföljd, och Geijer dra-

gen inför Rätta, blott derföre, att de vågade skåda längre fram, än de fleste af deras Samtida. Det är således icke utan betydelse, att de gamle tecknade Vishets-Gudinnan väpnad med Spjut, Sköld och Hjelm, fastän omlindade med den patriotiska Oliven.

Åtminstone förutsättes, att hos de Författare, som vilja medarbeta i Hermes, ifvern och önskan, att se det gamla *fria* Sverige genom sina innevånares duglighet uppstiga till den höjd af lycka och heder, hvartill naturen detsamma ämnat, tagit formen af en innerlig kärlek för Sveriges Litteratur och för Svenskarnes allmänna rent vetenskapliga bildning efter ideer. Det är kärlekens natur, att den frambryter och gifver uttryck åt sin längtan hos hvarje individuum, utan att detta beräknar sin förmåga att vinna målet för sin åtrå. Af ingen aktad brinner dock dess låga lika ren, belönad endast igenom sig sjelf; ty den är icke annat än en uppriktig och varm hängifvenhet åt det sanna och sköna. Derföre kan den icke tyst glöda inom bröstet, utan måste slå ut

i gnistrande flammor, och om den icke sjelf kan nå sitt object, tänder den åtminstone samma begär hos andra, hvilka äro begåfvade med större kraft, att vinna det lockande målet. — Detta både förklarar och ursägtar detta företag. Jag — ehuru blott enskildt för min del uppträdande såsom den der ock offrar min skärf till *denna Litterär-Samling* — vill likväl här yttra mig, såsom uttalade jag på en gång och med en röst alla de i densamma nu eller framdeles uppträdande Författarnes känsla i anseende till Företaget: och se de ej alle denna saken så, som jag här uttalar den, så är det åtminstone min subjectiva mening, att de så borde se den. — Visserligen vore det en förmätenhet, som hvarken talade för en sann kärlek, eller skulle kunna frambringa något gagn — ty kärleken tänker blott på det älskade föremålet; och öfvermodet blir allenast löjligt — om vi inbillade oss, att kunna *gifva* den högre bildning vi allmänligen önskade se utspridd. Långt derifrån! Endast begäret att uttala vår Kärlek, endast åtrån att närma oss de älskade: våre Lands-

män, och hoppet, att med samma eld antända äfven andre, har drifvit oss att våga redigerandet af denna Samling, liksom äfven bestämt formen, i hvilken vi, med utgjutelsen af vårt innersta *Jag*, framträda inför Allmänheten.

Sedan ändtligen den nya tidens andliga ljus-princip hunnit genomtränga den gamla tidens materiella och dunkla elementer, så vida, att Vetenskaperna åter kunde framträda och småningom uppväcka känslan af behofvet efter dem, var det nödigt, för att en gång kunna tillfredsställa denna känsla, att hvarje enskildt vetenskap först, i ren afsöndring, utvecklade sig inom sig sjelf. Derföre drog sig Litteratören ifrån det allmänna lifvet, för att, ostörd, kunna fullständigt bilda ut det speciella af hvarje Vetenskap, och resultaterna af sina forskningar meddelade han åt andre lärde, af hvilka han kunde vänta understöd i sin undersökning, på ett språk, för allmänheten lika otillgängligt, som den öfriga formen. Men ju mera den enskildta Kunskapsgrenen tilltog i fullkomning och mognad, ju mera inlysande blef

deras verkan på det allmänna, och ja högljuddare äfven dettas fordran, att åtminstone af det användbara i de lärdes förborgade vishet blifva delagtigt. Så afklädde sig Vetenskaperna sin latinska och scholastiska drägt, i och med det, att Böckerna allt mer och mer afveko från det tunga folio-formatet, för att göra sig mera handterliga och vinna allmänligare ingång. Mera än en gång har man klagat deröfver, att dessa äldre tiders grundliga Kunskap nu mera är försvunnen, och visserligen måste, i detta afseende, våra dagars lärde stå långt efter Scaligerer, Menagier, Lipsier, Meursier m. fl. befordrare af det gamla classiska Studium. Ser man också in i deras Skrifter, skall man tvifvelsutan förvånas öfver mångfalden och säkerheten af hvad de visste, då nästan ingen händelse, intet fornbruk, och ingen under gamla tiden uttänkt Sats var dem obekant; men deremot söker man, midt ibland hela denna undransvärda erudition, i den tunga massan af deras anteckningar, förgäfves någon egen tanke, förgäfves någon skymt från den inre och högre verld, som skulle kunna i det

allmänna tända ett lefvande och värmande ljus. Den charakter af excentricitet, som utmärker början af hvarje ny utvecklings-period, röjde sig äfven inom det litterära området. Man ville från alla håll erfara och veta allt hvad minnet, inom sin krets, kunde bevara. Men efter detta insamlande — liksom det följer en tid af njutning efter skörden — har man begynt ej blott att anordna och använda det förvärfvade, utan äfven att, med ett concentriskt bemödande, bringa det vetna i sammanhang med det sjelftänkta, och att småningom draga sig från den vida Peripherien in i Medelpuncten, utan hvilken denna icke vore till. Så har ändtligen den sanningen blifvit gifven, att Vetenskapen äfven har ett ändamål utom sig sjelf, såsom ett medel till beredandet af den allmänna bildningen, och i och med detsamma har äfven åsigten utbredt sig af det ensidiga i bok-studerandet; af det dödande i den svarta bokstafven, som, ju mera han hopat sig, ju mera aftagit i anseende. Man inser nu, att Boken icke har något högre ändamål, än att göra sig öfver-

flödig, och att slutligen alldeles kunna försvinna för den kraftigare verkan af det mundtliga talet. Såsom närmaste förberedelsen härtill måste man anse den nyare tidens uppfinning af Journaler eller Tid-Skrifter, hvilka, genom sin form och inrättning, mest af alla slags böcker, äro tjenliga att insmyga sig bland Allmänheten, och inom sin mindre rymd, i omväxlande gestalt, sammanprässa de ideer, hvilka i de stora, tunga, för den lärde af profession endast bestämda Volumerna, finnas kringspridda. Derföre hafva de länder, i hvilka bildningen allt mer och mer närmat sig sin mognad, haft öfverflöd dels på egentliga Tidskrifter, dels på Samlingar af strödda afhandlingar; och derföre har också Sverige på sednare tider af dylika skrifter börjat erhålla ett större antal, till hvars förökande äfven *Hermes* framträder; under tacksam och uppmuntrande erinran af de förbindelser, i hvilka Nationen för utvecklingen af sin odling står till vissa bland de äldre af detta slag.

För närvarande utkomma egentligen trenne sådana skrifter i Sverige: *Landtbruks-*

Akademiens Annaler, *Iduna* och *Svea*. De förstnämnda äro dock uteslutande inskränkte inom ett visst ämne, neml. inom den practiska Landthushållningen, så att dessa, mindre än några andra, göra en Samling af vidsträcktare omfång, öfverflödig. Hermes kan väl också knappt sägas råka i någon slags täflan med Iduna, då denna heldst, utom Poemer, upptager och meddelar skrifter af antiqvariskt innehåll. Deremot torde öfverensstämmelsen synas så mycket större mellan närvarande Samling och den af Upsalas ypperste Vetenskapsmän utgifna Tidskriften Svea; men ett närmare betraktande skall dock, tvifvelsutan, mellan Hermes och sistnämnda Tidskrift, röja flere olikheter, än blott den Svea naturligtvis tillkommande större förträffligheten. Så är det redan en sådan i sjelfva tendensen, i fall Svea blir sig lik, så som hon i de trenne första Häften visat sig. "Då hon neml. är helt och hållet dogmatiskt undervisande, d. ä. *utvidgande*, redande och i ordning bringande kunskapen om *det gifna*, om det som är; anser jag närvarande Sam-

ling hafva åtminstone till åsigt, att vara *väckande*, att framkalla *nya* åsigter, att liksom ur det centrala af vetandet framleta materialierna till uppresandet af den allmänna bildningens mera djuptträngande skick." Men om man ock skulle finna en fullkomlig analogi mellan Tidskriften Svea och Samlingen Hermes, så föreställer jag mig dock, att denna sednare icke derföre genast bör utdömas såsom öfverflödig. Hvem finner det underligt, eller hvem förtryter, att flere älskare täfla om att vinna ynnest hos samma föremål? Om än det synbara företrädet, som gifves åt den ena icke med likgiltighet kan åskådas af de öfriga, så skall detta, i fall deras kärlek annars är ren, visst icke lifva till någon annan håga, än den, att söka förvärfva sig samma värde, som gjort den lycklige förtjent af en välvilligare uppmärksamhet. Och dessutom, ju flere bemödanden, med klart medvetande företagna och under inbördes redlig enighet utförda, hvilka uppkomma för beredandet af en högre odling, ju bättre är det, och ju säkrare bör man kunna vara om framgång; ty

hvad den ena icke kan uträtta, torde vara förunnadt åt den andra. I synnerhet tror jag sådana flerfaldiga försök i Sverige vara af vigt, dels derföre, att strålarne från den högre bildningens Sol ännu ej nog, i alla rigtningar, blifvit spridda bland Allmänheten, dels och förnämligast derföre, att — i fall jag icke alltför origtigt tolkat den hemliga meningen af Häfdernas pythiska orakel — Sverige tyckes fått den verldshistoriska bestämmelsen, att vara ett Repositorium för det egentligen stora och beståndande af den europeiska Litteraturen; och i det fallet tillkommer det visserligen fornämligast Svenskarne, att göra bokslutet öfver hvad menskligheten, under fyra seklers vetenskapliga och artistiska bemödanden, vunnit.

Efter allt detta, heldst om man sätter det i jemnförelse med hvad af sjelfva Redactionen i dess Anmälan blifvit antydt, finner jag beskaffenheten af den nu framträdande *Hermes* vara tydlig. Likväl ser jag mig än vidare böra fästa min och Allmänhetens uppmärksamhet derpå — som af

sjelfva Redactions-Anmälan är en klar följd — att denna Litterär-Samling icke står i någon slags relation till den Tidskrift, som, under samma namn, i Leipzig nu på tredje året utgifves. Den tyske Hermes är helt och hållet en Recensionsanstalt; då deremot den svenska, med sitt föresatta mål, att ej vidröra det enskildta, och som blott synes vilja väcka sådana nya åsigter, hvilka kunna göra något anspråk på ett blifvande värde, icke kan befatta sig med meddelandet af Avis-nyheter hvarken i Politik eller Litteratur. Deremot, liksom denne Hermes frambär Afhandlingar och Anmärkningar rörande menskligheten inre angelägenheter, är äfven allt, som går ut på att vidga åsigterna öfver historiska och statistiska förhållanden sådant, som der bör ega ett utmärkt rum. Och det så mycket mera, som, enligt min öfvertygelse, flere utaf dem, hvilke hittills hos oss befattat sig med dylika undersökningar, kanske torde hafva sett Staten och dess förhållanden ur en något empirisk, således både ohistorisk och ophilosophisk synpunct. Likväl har det knappt vid något

tidsmoment varit angelägnare att fatta Staten ur sitt innersta idealiska grundväsende, än just nu, då så mången anser sig ej behöfva mera för att förtjena namnet Liberal, än med en viss *hautain* *) ton förkasta och smäda allt beståndande. Ett sådant ytligt och lågstämdt sätt att betrakta något object för det högre vetandet, bör det just vara en hufvudtendens hos Hermes att motverka och utrota, hvarföre den alltså, i detta afseende, bör ega en polemisk charakter. I synnerhet måtte han ej blifva räknad bland bekännarne af den slappa, skefva, så kallade förmedlande Kritik, som öppet yrkar, att allt i och för sig sjelft kan vara lika godt, och således det ena ungefär af lika rätt till aktning, som det andra! Det lärer

*) Läsaren täcktes urságta användandet af detta utländska ord, emedan, lyckligtvis, det icke finnes något svenskt, som fullt uttrycker dess begrepp. Fransyskan är annars förträfflig dermed; att den icke gerna sätter någon i sticket, då man behöfver termer för att uttrycka menskliga skefheter. Fransyskan är rik på sådana, utmärkta både af vålljud och precision.

också finnas menniskor af så afgjord neutral natur, att de uppriktigt tro på att en förlikning icke allenast vore möjlig utan äfven nyttig och önskansvärd mellan det sköna och det stygga, mellan ljus och mörker, sant och falskt; och inför hvilka försäkran om bemödandet att städse bibehålla ljumhetstemperaturen skulle vara den bästa recommendation. Af denna natur vill jag icke anse Hermes vara. Jag önskar, att han ganska bestämdt tager sitt parti, neml. det, som oaflåtligt sluter sig till det innersta och heligaste af Religion, Konst och Vetenskap, samt alltid uttalar det med ungdomlig friskhet och värma, i alla de former, under hvilka menskliga tanken och hjertat kan uppenbara sig. Derföre må Hermes icke frånsäga sig, att äfven någon gång antaga den poetiska drägten, så framt han en sådan kan finna, som synes värdig att framställas inför ett granskande publicum. Det bör dock derunder vara hans fasta föresats, att äfven hvad styl och diction angår, göra sig värdig, att tala det manligt-sköna språk, som

Naturen lagt på den svenska tungan, och att äfven i detta afseende förtjena epithe-tet: *det godas gifvare*, med hvilket fordomdags den gamle Homeriden plägade att hälsa Kyllenes vänlige Gudom.

Dock, för att både med största korthet, tydlighet och bestämdhet tillkännagifva hvad denne Hermes, efter min tanka, inom svenska Litteraturen, bör blifva; må jag nämna, att, af äldre utländska Tidskrifter, egentligen *Die Horen* och *Athenæum* äro de mönster, jag önskar måtte föresväfva hônom. Läsaren täcktes icke misstyda dessa ord! — Sjömannen fäster också sin blick, oaflåtligt, på himmelens Stjernor, ej i den dåragtiga inbillning, att någonsin kunna hinna till dem, utan för att, genom deras tindrande ledning, styras på sin rätta kosa. På samma sätt och i samma mening bör också, inom sin bana, Hermes hafva sina Dioskurer. — Om man icke lifvades af en redlig afsigt att uträtta något godt, borde man blygas, att offentligen

uppträda

uppträda inför det allmänna af en snillrik och ädel nation. Och utan att man, vid början af sin bana, fattar och för sig på ett lefvande sätt gör närvarande några stora föresatser, skall man visserligen hvarken inom Litteraturen eller Lifvet kunna höja sig öfver den låghet, den egoistiska slapphets hvila, ~~som alltid är~~ ovärdig den förnuftiga varelsen, skapad till Guds beläte. Att icke de af tid och rum begränsade krafterna kunna vara tillräckliga, att fullkomligt verkställa de föresatser, man, af nit för menskliighetens sak upptänd, bildat sig, det kan lika litet vara obekant, som förundransvärdt för den, hvilken kommit så mycket til besinning, att han vet, det idealet, omöjligen såsom sådant, kan blifva reellt. Skulle något sådant kunna gifva anledning till förebråelse? — Endast hvad besluten angår, såsom helt och hållet hemma inom möjlighetens sfer, äro de fullt fria och således tillräkning underkastade, men utförandet af dessa beslut i verkställigheten, det är inom

nödvändighetens fjettrar inskränkt och således beroende af ett högre, än menniskans eget herravälde.

L. H—D.

OM BROTTSLIGES BEHANDLING.

Tiden har begynt kasta sina skarpa blickar äfven på Fängelserne och deras invånare. — Och sedan tvänne skånske Prester, Cederstrand och Psilander, vid de under deras vård satte häkten med sådant nit arbetat för Fångarnes väl, att det utmärkt fästat Konungens uppmärksamhet, anbefaldes genom Circulärbref Landshöfdingarne och Consistorierne i Riket, såväl att uppmana de vid Fängelserne i deras districter tjenstförrättande Prester till samma värdiga Fångbehandling, som äfven årligen inberätta dessa Presters åtgärder och framgång häri.

Icke blott på Fångarne, utan på de Brottslige i allmänhet bör Tiden rigta sin blick. — Efterföljande Uppsats är ett anspråksfritt försök i detta ämne. — Utom den allmänna Uppmärksamhet ofvannämnde Kongl. Beslut väckt, hafva äfven flere embetsmän och enskildte publikt tillkännagifvit deras tankar öfver Brottbehandlingens föremål; denna uppsats må då äfven framträda.

Blicken på Sättet att behandla de brottslige och på Häktena visar, att, huru det än dermed må förhålla sig, så uppfylles dock visserligen i allmänhet hvad Lag och gällande Stats-föreskrifter bjuda. Hafva vi någonting att klaga på, så är det, följaktligen, i allmänhet icke på den föreskrifna Behandlingens Verkställande, eller på Häktena.

Men för att tillkännagifva de ofullkomligheter, hvilka, såsom jag tror, vidlåda denna Behandling, är det till sjelfva Föreskrifterna (hvaraf denna Behandling och Vården i Häktena bestämmas), jag vill gå: och för att få ett ovilkorligt stöd i mina Betraktelser häröfver, ärnar jag uppfatta ämnets Grundidee.

Det är klart, att jag hos hvarje fördomsfri förutsätter det erkännandet, att man ej klandrar sjelfva stiftelsen af en Lag, då man säger, att de nya utvecklingarne i Tidens lynne äfven fordra nya utvecklingar af Lagens beskaffenhet. Ty, kunde jag icke med full tillförsigt förutsätta detta erkännande hos de Domare (jag förstår härmed de fördomsfrie Läsare), som ämna granska min

skrift, så faller det af sig sjelf, att jag ej skulle kunna nämna några ofullkomligheter i en Inrättning, som verkligen i allmänhet uppfyller, hvad gifven och nu gällande Lag bjuder; än mindre föreslå några förbättringar. Men ehuru jag, alltså, är trofast den grundsatsen, såväl, att en gifven Lag kan vara förträfflig för Samhället, det tidehvarf den stiftades, som ock, att denna Lag bör åtlydas så länge Samhällets lagstiftare icke ännu upphäft den; så kan jag ju ändock anmärka, att numera en sådan Lag visar sig ofullkomlig? och långt ifrån att detta skulle innebära ett tadel på sjelfva stiftningen af Lagen, är det i sjelfva verket ingen ting annat, än en på Lagen gjord tillämpning af grundsatsen om Tidens ständiga Gång: det är blott en blick på den sanningen, att Staten *växer*.

Men den Grundidee, som utgör lifvet uti ifrågavarande ämne, är ingen annan, än sjelfva *Straffets* idee; och af det sätt, hvarpå jag skall uppfatta denna idee, såväl som af dess utvecklingar i några speciala bestämningar, skall det visa sig, huruvida jag kan

anse Samhällets närvarande Stadgar, i afseende på Brottsliges behandling, egna all den uppmärksamhet åt detta ämnes vigt, som mensklig rätthet fordrar.

Jag vill icke ingå i den philosophiska undersökningen om den menskliga Viljans frihet, hvarigenom den egentligen moraliska dagern blefve kastad öfver Brottslingens natur; lika litet vill jag uppehålla mig vid frågan om Nödvändighetens eller det universala ödets förhållande till denna Frihet; ty sådana undersökningar hafva rum i afhandlingar af annan Höjd, än dennas. Deremot, såsom en Utgångspunct för mitt ämne, börjar jag med sjelfva den *såsom illa gjord ansedda Gärningen;* emedan det är detta factum, och alldeles ingenting annat, som af menniskorna i samhället påkallar den åtgärd, vi benämne *Straff*.

Betrakta vi, utan att bindas af fördom för eller emot, hvad det är vi mena med en illa gjord Gärning, så inse vi, att den icke innebär någonting mindre eller mer; än "en Rubbning i någon Enhets Organismus (det

vill säga — en brytning af denna Enhets ordning — ett Brott)." Ty, tala vi om brott emot Gud, så föreställa vi oss hela det gudomliga Riket, såsom en enhet med en stadgad organisk hållning, hvilken genom detta brott i någon mån rubbas. Tala vi åter om ett brott mot medmenniskor i Stat, så tänka vi äfven denna, såsom en enhet för sig med fastställda Lagar, bildande tillsammans ett organiskt helt, som genom det ifrågasatta brottet rubbas. Likaså, om vi tala om ett brott af menniskan begånget emot henne sjelf; ty äfven här se vi en organiserad enhet för sig, den enskilda menniskan, hvars sålunda stadgade beskaffenhet genom brottet rubbas. — När följaktligen öfverallt hvarje illa gjord gärning till sitt grundbegrepp för oss visar sig helt enkelt vara det phænomenon, vi kalla Rubbning, och hvarigenom Oordning uppkommer och sprides i den Enhet, hvari rubbningen skedde; så blir nästa fråga, *hvilken åtgärd påkallar Oordningen?* Och svaret kan ej bättre blifva, än: *Ordningens återställande.* Klart är, att då vi, som här,

betrakta brottet såsom en Organism-rubbning, så är detta i sjelfva verket *) alldeles detsamma, som hvad vi enskildt för kroppens organismus **) äro vane att kalla Sjukdom ***). Inträffar en sjukdom, så är den enda förnuftiga frågan: huru skall helsan återställas? och det enda förnuftiga svaret: sjukdomen skall läkas. — Antingen man nu talar om den kroppsliga, själiska, statiska, gudomliga — eller allmänt — hvilken Medicin, som hälst, så kan ingen annan klok åtgärd i anseende till det inträf-

*) I den ideala regionen.

**) I en real region.

***) *Brottets* philosophiska beståmning (hvilken kortast låter: Brottet år det *moraliter Nedvända* i Universum) infaller noga med den i denna Afhandling i afseende på Staten gifna beståmningen, att Brottet år en Stats*sjukdom*. Ty, såvida Lagarne för Statens beständ och helsa åro förnuftiga, så tillhöra *de* det *Uppvända* i Universum: så fort då något af det Nedvånda bryter in mot dessa lagar, måste det komma såsom strid mot den genom dessa lagar satta Helsa; alltså som Sjukdom.

fade onda påkallas, än *Läkedom.* — "Straffets idee, förnuftigt, det vill säga, fördomsfritt fattad, kan således ingen annan vara, än Läkedom för den Samhälls-enhet, som genom den illa gjorda gärningen i sin helsa rubbades."

Hurudan läkedomen, det vill säga, hurudant Straffet bör vara, för att läka det sjuka, blir nästa fråga. — Men innan jag går till försöket af denna stora frågas besvarande, finner jag mig så lycklig genom en viss skön anblick, att jag ej annat kan, än först något uppehålla mig dervid. Denna anblick är ingen annan, än åsynen af den största Fördoms fall, som i afseende på detta ämne ännu beherrskar en stor del menniskor; Fördomen, "att det Straff, Samhället tillfogar brottslingen, skall vara en Hämndutöfning: en Vedergällning af ondt med ondt". Länge har man väl anmärkt orimligheten deraf, att då Hämndbegär vore den enskilde i hög grad förbjudet, mången statsklok dock anser det värdigt, att leda Statens författning. Och, jag frågar, påstår någon religionsklok detta begär i sjelfva ver-

ket *) tillhöra det gudomligas natur? — Om så är — huru skola då desse stats- och religionskloke i grunden kunna neka, att Vreden har en högre sanction för sina anspråk, än att någon lagskipning i sin speciala tilllämpning kan hålla individuerna inom de skrankor, som likväl är dess föremål, att hålla dem uti. Ty, — rakt må det utsägas — om Gud och Samhälle vilja vedergälla ondt med ondt **), så bör och skall den en-

*) Det vill säga, *äfven inom* den slöja af Vrede, som den välmenande Agan kan taga på sig; och hvilken den agade anser för Hämnd, ehuru den är en *förbättrande kärlek.*

**) Jag talar alldrig om *den* Hämnd, som väl för den brottslige sjelf någon gång kan synas vedergälla ondt med *ondt*, i anseende till den slags Castigation honom (såsom ett nödigt ansedt förbättringsmedel) vederfares; men hvilken, då den endast har hans förbättring för afsigt och äfven lyckas häri, i sjelfva verket är en vedergällning af ondt med *godt.* Vill någon ock kalla detta Hämnd, så må han; och, under *denna definition,* är ingen fråga om, att ej hämnd tillhör Gud- och Samhällets sanna natur. — Men jag förstår med Hämnd, "tillfogandet af verkligt ondt

skilde menniskan det äfven; och beskedliga anmaningar emot hämnd äro så länge narrverk. Sådane, som den enskilde anser Gud och Samhällsinrättningen, sådan *bör* han vilja vara sjelf; ty hvilka förebilder predikas honom, om icke dessa? och sådan *skall* han äfven blifva; ty Styrelsens prohibitioner (vore de än de mest inqvisitoriska) kunna ej hinna långt i att *hindra* det, som hvarje enskild i sitt samvete måste tro vara sin rättighet, att *utöfva*. Jag vet väl, att några vilja förklara den gudomliga och statiska hämnden äfven på ännu ett annat sätt, nemligen alls icke såsom

---

för ondt;" och i denna mening gälla mina slutsatser deruppe i texten. — Längre fram i denna Afhandling skall det komma i fråga, om de Straff, Staten nu brukar tillfoga brottslingar, verkligen förbättra dem, och således af Staten kunna tillfogas dem med afsigten af en sådan Förbättring: om — med ett ord — de i sjelfva verket äro en Vedergällning af ondt med godt, eller, om de icke, innerst åsedde, just äro ett tillfogande af verkligt ondt för ondt, alltså en Hämnd, efter min benämning.

en *tillfogad Vedergällning*, hvarken med *ondt* eller med *godt* (d. v. s. ej alls såsom något objectivt), utan såsom den olyckliga Omgifvelse af elände, hvilken ovilkorligen och efter sakernas grund, måste (subjective menadt) vidlåda sjelfva det brottsliga. Att en sådan omgifvelse i sjelfva verket alltid eger rum, är otvifvelagtigt; men detta är en *beskaffenhet* befintlig hos sjelfva brottet, alltså icke en *åtgärd*, att *vidtagas* af en *emot* brottslingen uppträdande straffande Auctoritet: icke en Hämnd-utöfning. Genom framställningen af en sådan omgifvelses nödvändighet för brottet, har man i sanning ingenting annat sagt, än "att brottslingen alltid är olycklig;" och hvilket, i analogi med hvad förut blifvit utfördt i anseende till den reala regionen, vill säga detsamma som, "att den sjuke alltid mår illa." — Men, likasom den läkare handlade med stort oförstånd, som, utom det illamående en sjuk kroppsdel redan af sin sjukdom känner, vidtog någon enkom *åtgärd*, att äfven särskildt pläga denna kroppsdel; likaså oförståndig är också Samhällsinrättningen, ifall den, utom

de olycko-brottslingen redan såsom sådan eger till omgifvelse, vill tillägga ytterligare plågor enkom för att pläga honom — vill hämnas.

Men, lemnande på sidan de vidare frågorna om hämndens natur och deraf beroende lämplighet att användas i en lagstiftning, går jag fram till sjelfva försöket, att, i allmänhet och enligt med den här angifna åsigten, besvara den förut uppgifna frågan: *hurudant bör Straffet vara?* — Så som jag ser sakerna, kan det endast finnas *tvänne* hufvudslag af Straff, likasom blott tvänne hufvudslag af physisk Läkedom. Är ett organiskt Helt sjukt, det vill säga, äro *Lagarne* för dess lifs helsa någonstädes rubbade — så är det på detta ställe, som *Lagarens* *) uppmärksamhet skall fästas, för att laga det rubbade, så att det kommer i lag igen. Men denna lagning kan endast genom tvänne sätt vinnas, nemligen, *antingen derigenom*, "att sjelfva det sjuka partiet återbringas i friskt tillstånd, och hela organismen sålun-

*) Heter Läkarens, i fall fråga är om vår Kropps organismus: heter Lagkarlens, i fall det är fråga om Statens.

da återställes till den totala jemnvigt, som kallas helsa;" *eller* (i fall detta ej kan ske) *derigenom*, "att det sjuka partiet rent af borttages ur Organismen, och sålunda ej genom sin försämrande inflytelse hindrar de öfriga partierna ifrån att vara friska." För att häruti vinna logisk bestämdhet, är allt skäl, att kalla det förstnämnde af dessa tvänne lagningssätt *positivt*, och det sednare *negativt*. Men betrakta vi dessa tvänne lagningssätts uppträde i de verkligen nu förevarande Konsternas område, så finna vi t. ex. hvad Läkarekonsten för menniskans kropp beträffar, dem visa sig, det *första* då, när en angripen Kroppsdel ej borttages, utan *qvarbehållen* (therapeutice) *botas*; det *andra* deremot då, när en sådan del, ansedd för obotlig, (chirurgice) *frånskiljes* den öfriga kroppen, för att ej försämra den. I afseende åter på *Statens* Läkedom, hvarvid *Brottslingen* är sjelfva det sjuka partiet, uppträda dessa tvänne sätt, såsom *Förbättring* och *Förvisning*.

Det är nemligen klart, att då vi betrakta Staten såsom en organisk enhet, hvars

verksamhet lefver i en viss gifven ordning, hvilken alltså utgör Statens Lag (eller Helsa); så är uppträdet af Brottslingens verksamhet deri, detsamma, som uppträdet af någonting, som rubbar denna ordning, och alltså gifver Staten Olag (Sjukdom). Efter det nu icke gifves någon annan förnuftig åtgärd vid en Sjukdoms eller ett Olags uppträde, än den, som verkligen återbringar Helsa och Lag; så finnes det ock alls intet annat förnuftigt handlingssätt vid en Brottslings uppträde, än det, hvarigenom Statens sundhet, som härigenom rubbades, verkligen återställes. Brottslingen är just det sjuka stället *). Kan han, den brottslige, *förbättras*, så vill det så-

*) De genom hans brott skadade Personerne i Staten tillhöra icke sjelfva det sjuka stället, utan utgöra de partier i Statskroppen, som genom det sjukas omkringgripande inflytelse lida. Tydligt är, att också de böra läkas. Men deras läkande består endast deri, "att de få ersättning för deras lidna skada": återfå hvad de förlorat, såvida detta är af den beskaffenhet, att det kan återfås. Dock hör Betraktelsen öfver denna *Ersättning* alls icke till *Straff*-Theorien. Ty efter

ga, att Statens sjuka ställe återbringas i friskt tillstånd, och hela Stats-Organismen sålunda, i afseende på detta fall, återställes till den totala jemnvigt, som är dess helsa; — kan åter Brottslingen icke förbättras, så *förvises* han ur Statens gemenskap, och detta vill då säga, att det sjuka stället rentaf ur Organismen borttages, så att det ej genom sin försämrande inflytelse hindrar de öfriga ifrån att vara friska.

Det både ligger i ämnets beskaffenhet och har här blifvit uttryckligen tillkännagifvet, att *Förbättring* är den egentliga (den positiva) åtgärd,

---

all Lagprincip (såväl gammal, som ny) är alltid Skadans upprättande någonting särskildt, alltså någonting helt annat, än sjelfva Straffet för det begångna onda. Om jag derföre funnit anledning, att, i anseende till det sednare (Straffet), yttra satser af olika beskaffenhet, än andres; är jag, deremot, hvad det förra (Skadeersättningen) beträffar, af samma tanke, som alltid varit ansedd för den rätta, nemligen, att denna ersättning alltid skall gifvas: men hvarken under begreppet af Straff eller Böter.

åtgärd, som med Brottslingen bör företagas; och att *Förvisning* ur Statens gemenskap endast då kan komma i fråga, när, genom bristande förmåga hos de Personer, som skola bearbeta hans förbättring, förenad med fullkomlig ovilja dertill hos Brottslingen sjelf, Förbättringen blir utur stånd att kunna verkställas, och således, på det att ej det Hela måtte lida, den oegentliga (och negativa) utvägen, Förvisningen, kommer i tillfälle att böra användas.

Då vi nu, med detta allmänna begrepp om Straff, gå att betrakta dem, som af Samhällsförfattningarne äro stadgade, hvad finna vi? — Hvar och en bekänner sig, vid läsningen af historien om de i Medeltiden brukade straff, långt ifrån att fattas af den glädje, som känslan af Rättvisans utöfvande borde skänka, tvärtom på ett så förunderligt och omvändt sätt uppröras, att sjelfva brotten glömmas och en dager af bödelsmässighet faller öfver de Auctoriteter, som kunde föranstalta sådant. Flere hafva

härvid öppet sagt, att dessa straff, långt ifrån att vara bevis på Rättrådighetens större välde denna tid, var ett bevis på tidens större råhet. — Om vi gerna med glädje må medgifva, att dessa straff nu förlorat så mycket af sin grymma gestalt, att blott hälften, blott fjerdedelen, ja blott t. ex. hundradedelen återstår; så skall dock äfven denna lilla återstöd ej upphöra att röra oss till afsky, så länge vi ej fått ett rent svar på den i bakgrunden af ämnet evigt vinkande frågan: äro dessa ännu behållne Straff enlige med ändamålet? Ty, gå vi djupare i sjelfmedvetandet, skola vi finna, att det är icke egentligen ohyggligheten af Medeltidens straff, som gifver oss den fasa, vi vid deras anblick känna, utan det är deras egenskap, att ringa eller intet svara emot ett sant mål. Väl har vid våra nu brukliga straff ohyggligheten till en betydlig del förminskats, men hafva de derföre upphört, att vara lika ändamålslöse, och kunna de nånsin upphöra att vara det, sålänge de ännu gå i samma tendens — i den tendensen, att *löna ondt med ondt?* Religionen har väl länge bemödat sig, att predika,

huru gudlös denna sats vore; men menniskoförståndet, bindande sig vid den slags rätthet (snarare: jemnhet, æqvationsmässighet) det finner i denna sats, har icke velat skilja sig derifrån. Satsens löjlighet uppstår väl i egentlig dager genom anblicken af en Man, som sedan han fått en böld på foten och derföre har svårt att gå, sätter sig ilsken och piskat sönder bölden, hvaraf hela foten svullnat, och han går ännu sämre än nånsin förr; en liknelse, hvars lämplighet hit erfarenheten än mera intygar, genom uppräknandet af de mångfaldiga brott, som sjelfva straffen alstrat (då t. e. tjenstlösa, kringstrykande, men för öfrigt oskyldiga personer blifvit insatte i fängelse *), i verkliga brottslingars sällskap, och blifvit underviste af dem: —

*) Statens uppförande mot dessa sina medlemmar har i sjelfva verket varit af sådan beskaffenhet, att om en enskild beginge det, vet jag ej, om Hämnden sjelf kunde uppfinna något tillräckligt straff derför. Ty, icke nog, att genom conventionella Författningar sådane i grunden obrottslige, emot all råttsgrund beröfvats friheten. Om ock

då vanäran af en offentlig bestraffning, förenad med kroppens yttersta behof, tvungit till förnyade brott m. m.). Men förr kan dock ej den olyckliga menskligheten hoppas befrielse från dessa misstag, än sjelfva Förnuftet, utan alla Omsvep (*af* den i drägten af nitfull rätthetskänsla sig ofta förklädande illskan, — *af* oundersökt aktning för åldriga sedvänjor; — *af* juridiska theorier, som i det enkla rättsbegreppet *) vilja intvin-

Staten rentaf mördat dem, så vore det mindre. Men då, genom ett sådant sammanblandande, fattige, olycklige, skuldlöse inledts till fördärf och slutligen mången gång bringats derhån, att de begått brott, just af vållust för dem, så har Staten verkligen mördat deras eviga Lif. — Nämn något brott ur vår Lagbok, som öfvergår detta.

*) Rättsbegreppets enkla påstående är: *Gör rätt!* — och, ifall något blifvit orätt gjordt (alltså lämpadt på Brottbehandlingen): *Gör det orätta rätt igen!* — Men detta är alldeles detsamma, som förut med andra ord blifvit yttradt: Gör det sjuka friskt igen! Ty *rätt* är *rigtigt*, *lagligt*, *statsfriskt*. Rättsläran, egentlig, lär för-

ga heterogena satser, endast derföre, att de hafva historiska anor för sig), rent uppmanas, att klart besvara denna gifna fråga: *Uppfylla, de nu brukliga straffen* deras *egentliga ändamål?*

Då, efter hvad vi funnit, Straffets positiva begrepp är, att vara en förbättring, så frågas: huru förbättras Brottslingen? — Så, som jag ser ämnet, kunna förbättringssätten blott indelas i *två* hufvudslag, uppkommande af menniskoväsendets natur. Det *första*, ädlaste och högsta förbättringssättet är, att röra den brottsliges vilja. Detta ingår i hjertats djupaste anlag, skakar själen till grundförädling, och kan ej vid annat liknas, än vid dålig metalls omsmältning och rening till god, genom eld. Ett behandlande, hvaruti den förlåtande godheten visar sig i den höjd, att ej en påminnelse återstår af brottet, ej en enda förebråelse; med ett ord, ett gudaliknande behandlande: det-

---

denskull alldeles ingen Statshämnd, utan lär helt enkelt "att der Orätt (ohelsa) uppkommit, ska det Rätta (helsan) återställas."

ta är det första. Ofta var det yttre nöd, som tvang den illa uppfostrades svaga moral första gången till affall; mången gång leder sig ursprunget till hans brott ifrån den stumma nedrighet, hvarmed han blifvit behandlad af de så kallade bättre stånden, och åt hvilka fördomarne synas hafva gifvit privilegium på moralitet, blott de äro förmögne nog, att köpa sig en slängkappa öfver nedrigheten; ofta var ett straff, efter nuvarande bruk, lidet för en mindre betydlig förseelse, just den tråd, som drog honom in på den afviga banan, tills han omsider blifvit en kräfta för staten, bringande sjukdom öfver det hela. Är åter den som skall straffas, en menniska af högre beskaffenhet och af uppfostran, så bör vägen till känslorna och till hans vilja så mycket mer kunna förutsättas, såsom möjlig.* Denna väg blir således i alla fall den första. I brottslingens bittert förkränkta hjerta, i hans mot mensklighetem (ej sällan af omenniskor föranledda) hatfulla lynne, med ett ord, i hans sjuka vilja, ligger oftast det frö till brottslig beskaffenhet, som af den förnufti-

ge Statsläkaren (Lagkarlen) bör undanrödjas. Och just emedan brottslingens Bitterhet mot menskligheten är i hög grad uppstegrad, måste den, som har till embete att förbättra honom, gå till väga med en på den motsatta sidan i lika hög grad uppstegrad Mildhet och förlåtande Lenhet. Icke säger jag, att detta första förbättringssätt alltid lyckas; men jag säger, det bör alltid först försökas. Lyckas det icke, så har detta sin otvifvelagtiga grund deri, att brottslingen, ifrån att blott bära sin illska mot menskligheten i känslan, äfven hunnit derhän, att genom grundsatser i omdömets region befästa sig för den (af honom sjelf) ponerade rigtigheten af sitt uppförande: börjat sätta sitt lefnadssätt i system, och blifvit, såsom man väl uttrycker sig, en studerad skälm. I detta fall bör det *andra* förbättringssättet användas, som har till föremål, att träffa den brottsliges förstånd. Här fordras stark och grundlig upplysning; ty ofta (bekännom det till tidens blygd) befinna sig bland tidens skälmar de skarpsinnigaste hufvuden, ja, i for-

malt afseende, någongång verkliga snillen. Staten bör vara uppriktig mot sig sjelf och medgifva, att utanläxor, ur någon om ock alldrig så förträfflig bok, hjelpa här föga. En menniska med inskränktare själsförmögenheter kan här icke ombetros det embetet, att vara Läkare. När vi, då frågan var om det första förbättringssättet, funno, att han borde vara en ganska god menniska, så se vi, i afseende på detta, att han tillika måste vara en man af djup, i synnerhet psychologisk insigt. — Vi hafva nu öfversett de två sätten att förbättra. Men, såsom *bihang* till dem bör tilläggas, att menniskan i allmänhet (och i synnerhet brottslingen) uti vissa intervaller befinner sig i ett tillstånd af sådan Förstockning, eller (egentligen att tala) väsendets Tillslutenhet, att ingång ej lemnas hvarken till känslan eller tanken; och i hvilka intervaller hon, likasom barnet, endast medelst något *yttre kroppsligt våld* kan styras. Men detta slags våld, som alldrig bör räcka längre än sjelfva intervallen, bör framför allt ej anses såsom utgörande något enkom eller egentligt förbätt-

ringssätt, utan blott såsom ett Väckelsemedel *), hvarvid åt den sjuke (åt Brottslingen) uttryckligen bör sägas, att det genast slutar, så fort han öppnar sitt väsende för förnuftiga samtal, eller för rörelser i känslan. Varom öfvertygade, att om brottslingen) finner detta löfte pålitligt och alfvarligt, skall detta Bihang i Förbättringssätten, detta yttre Våld, högst sällan behöfvas: varom öfvertygade, att brottslingen ej skall upphöra att vara menniska; han skall ej stöta den ifrån sig, som nalkas honom med verklig godhet och verkligt förstånd.

Vi komma nu till det andra slaget af Straff, det negativa, Förvisningen; det, som endast då inträder, när Förbättringen är omöjlig att verkställa. — När är förbättringen omöjlig att verkställa? I två fall; *antingen*, då de personer, Staten har i sin förmåga att använda till en brottslings förbättring, ej ega skicklighet nog, att röra hans känslor och lysa hans förvirrade tankar; *el-*

---

*) Medicinen föreskrifver ock *irritantia* för *färlamade* delar.

ler, då brottslingen sjelf fullständigt förklarar sig vara sådan, att han alldeles icke önskar sig vara en annan, än den han är. Såsom i dessa händelser förbättringen här är overkställbar, så bör han, enligt hvad förut är sagdt, förvisas ur Samhällets gemenskap, och det så länge, som Overkställbarheten af hans förbättring fortfar. — Förvisning ur Samhällets gemenskap kan också blott bestå af tvänne slag; *antingen* det, då det heterogena väsendet, d. ä. brottslingen, utföres ur sjelfva landet; *eller* det, då han behålles inom Samhällets jordiska gränsor, men, genom fångenskap, skiljes från umgänge med andre. Det första af dessa är det naturligaste, emedan Staten väl har rätt, att drifva en heterogen del ifrån sig, men ej, att beröfva densamma friheten: det andra förvisningssättet, eller fångenskapen, kan likväl då vara det rätta, när det icke är utredt, om brottslingen i sjelfva verket ej önskar förbättring, men det snarare är bristande förmåga hos hans behandlare, som förorsakat nödvändigheten af Förvisningen, och hvilken således endast kan vara temporär.

Har jag sålunda genomgått grundbegreppen af Straffens beskaffenhet; så kommer jag nu till betraktelsen, såväl öfver den hufvudfrågan: "Svara de nu brukliga Straffen emot deras ändamål?" som öfver den: "Huru skola i vårt Samhälles närvarande skick egentligare Straff införas?"

Det stora område, som tillhör den *första frågan*, kan väl icke af mig, och hälst i en så inskränkt skrift, som denna, i *allt* uppfattas. Men kastar jag en allmän blick på de nu sanctionerade Straffens natur, så ser jag, att de nästan uteslutande bestå uti Skador, tillfogade brottslingens Physik, Ekonomi eller Heder, alltså äro *Kroppsstraff*, *Penningestraff* eller *Skamstraff*. Må man uppvisa orsaken till sådane straffs bruk huru historiskt tillfredsställande som hälst; så står dock alltid denna hufvudsats oförnekelig ofvanom deductionen: Att dessa Straff förbättra icke Brottslingen, läka icke det sjuka i Staten, uppfylla således icke den mening, som är Straffens enda förnuftiga mening. — Säger någon t. ex., att dessa straff

äro det vigaste och kortaste sättet för Staten, att afsluta räkningen emellan brottslingen och sig, så har han troligen träffat det, som på det yttre taget, enklast kan andragas till dessa straffs försvar; men då det tillika är uppenbart, att de i allmänhet *förvärra* Brottslingens väsende (d. v. s. det brottsliga, det som just borde *bättras*), så har han, genom detta slags försvar, ingenting annat sagt, än att Staten häri ej aktar, att handla samvetslöst, blott det går fort. — Säger man, vidare, det vara orimligt, att hela Nationer och flere århundradens Statsförvaltare skulle hafva kunnat införa och bibehålla bruk, som i sjelfva verket äro onaturliga, så invänder redan någon, att detta bevis är af ringa vigt, emedan man blifvit van att finna gammal häfd på nästan alla missbruk: men detta leder oss egentligen, att forska efter "Källan till de gamla straffen": källan till den meningen, att ondt bör lönas med ondt; och, då vi finna denna mening just tillhöra en äldre (på andra sidan om Christendomen begynnande) Cultur, så blir det begripligt, hvarföre sådana

Straff äfven måste vara denna Culturs egendom. Men orsaken, hvarföre de då hafva medföljt Christendomen så länge, är en ny fråga, vid efterforskandet hvaraf denna aning vinkar oss: "Kanske finnas elementer i Christendomen, som ännu icke blifvit uppvecklade?" — Jag skall mot slutet af detta Försök egna en serskild undersökning om ursprunget till de gamla straffen, och om orsaken hvarföre de medföljt Christendomen. — Nu har i Tidehvarfvet en annan ande blifvit gjuten, och sjelfva den allmänna känslan, som så allsmägtigt börjar uppröra sig emot de gamla gängse straffen, är verkligen ett tecken, att Samhället mognat till en annan Brottbehandling. Men för att bevisa (det som här var den uppgifna frågan), det de af Samhället nu nyttjade (kropps-, penninge- eller skam-)straffen ej svara mot Straffets förnuftiga mening (Förbättring), behöfs blott den anmärkningen, "att de i Staten äro sanctionerade såsom *Hämnd*, d. v. s., deras *grundafsigt* är icke att förbättra". Väl kan det, någon gång,

med en enskild brottsling hända, att det slags nu brukliga straff honom öfvergått, haft den följden, att han förbättrats; men detta är alldrig annat, än ett serskildt fall, ej det *allmänna* af Statsförfattningen påräknade och åsyftade; ty vore det så, "så skulle det äfven vara påbjudet, att en brottsling, som innan strafflidandet blifvit verkligen (af Fång-presten t. ex.) en förädlad menniska, sedan icke skulle drabbas med någon skada." Då det nu tvärtom är en grundsats, att brottslingen, han må, medan han väntar, undergå hvilken själsförändring som hälst, i alla fall skall undergå sitt ådömda strafflidande, så visar detta till fullo, att den sanctionerade inrättningens grundafsigt, icke är förbättring. Man måste i allting se på ändamålet, ty detta är sakens kärna, och alla följder, som ej derur äro ledda, tillhöra ej saken egentligt. Så kan det t. ex. visst inträffa, att om det Straffsystem, som i denna skrift är framställdt (Förbättring), vore det sanctionerade, äfven någon gång yttre plågor kunde blifva brottslingen föreskrifna; om

nemligen hans tillstånds läkande fordrade en sådan behandling; men dessa plågor vore då aldrig en Hämnd, blott föreskrifter af en Läkarecur: och orsaken, hvarföre de *nu* icke vore hämnd (då *samma* åtgärder likväl, enligt hvad förut vistes, i ett annat straffsystem *) verkligen äro det), ligger deri, att *nu* är *förbättringen* den innersta meningen af behandlingen, sjelfva grundafsigten. Man skall ej låta bedraga sig af denna skenlikhet. — Hafva vi genom allt detta insett, att de i Samhällets närvarande skick brukliga straffen *i afseende på brottslingen sjelf* icke *åsyfta*, och således i allmänhet icke heller *göra* den verkan, som är straffets sanna mening; så återstår dock frågan om deras verkan på *andre*. Man säger nemligen, att dessa yttre plågor, enligt Lagens ordasätt, skola tjena andra till varnagel, och sålunda gagna det allmänna. Denna tro är det största sjelfbedrägeriet. Väl har man alltid anmärkt, att det påräknade Varnandet hos det åskådande Folket ofta så

*) Nemligen det nu gängse.

rentaf slagit felt, att brott föröfvats under sjelfva Straffets execution; men man har betraktat dessa händelser såsom undantag, hvilka alla menskliga uträkningar skola vara underkastade. Jag har en annan tanke; jag anser detta icke såsom ett undantag, utan såsom uppenbarandet af djupare förhållanden i menniskan. Då dessa yttre Straff, i synnerhet Kroppsstraffet, är ett lysande exempel på Statens Hämndlust, så har åskådandet häraf hos de ädlare naturer den antipathetiska verkan, att det i deras inre lifligt väcker känslan af det grundorätta i Hämnden, och de gripas medvetslöst af afsky för det Samhälle, hvars barn de äro; hos de oädlare, åter, har det den sympathetiska verkan, att lossa illskan och den egna hämndlusten: i bägge fallen förvildar detta straff. Sådana grymma fester äro alltid ett rus för folket, förlamande dess bättre delar, görande det öfriga ursinnigt. — De grundsatser, hvarefter en Stat styras, hafva samma osynliga, men allsmägtiga, inflytelse på menniskornas yttre

handling,

handling, det vill säga, på deras sätt att lefva med hvarandra, som Religionens grundsatser hafva på deras inre handling, deras lefnadssätt med Gud. Ty de utgöra i bägge fallen de enskildes Förebilder. Ingenting gifver derföre Nationerne starkare drift till grymhet, onatur och råhet, än att statsbehandlas efter grundsatser af grymhet, onatur och råhet. Ingenting verkar så till deras förädling och lycka, som då sann godhet utgör lifvet i deras statsbehandling.

Då jag går att betrakta den *andra frågan*, "huru i vårt Samhälles nuvarande skick egentliga Straff kunna införas"; får jag genast förklara, huru i denna inskränkta uppsatts jag endast finner det möjligt för mig, att uppgifva sjelfva *Hufvudupplösningen* af frågan. Men, såvida denna upplösning skall visa sig rigtig till sin grund, och consequent gången ur den idée, som sattes vid början af hela Ämnets framställning, så gör jag mig förvissad, att de enskilda bestämningarne derur skola låta leda sig sedan, af hvar och

en, som med klarhet och nit omfattar denna sak. — Enligt det föregående böra Straffen endast ega rum såsom Förbättringar; och såsom Förvisningar, när de förra befinnas overkställbare. Det visar sig då, att om Staten vill utföra denna grundsats, blir det icke frågan om förändringar eller förbättringar i ett och annat af nuvarande Straffsystem; utan sjelfva detta system måste förbytas, emedan dess grundsats blifvit en annan.

En sådan fullständig förändring kan icke göras i ett språng. "Sjelfva den nya Grundsatsen är den, som, i fall Staten ej förnekar sakens klara förstånd, *genast* bör antagas och läggas till grund för nya Inrättningar". Men sjelfva Inrättningarne och deras införlifning i Statens minsta beståndsdelar kunna, emedan all utveckling skall ske i tillbörliga länkar, ej annorlunda än *småningom* gå för sig; och härtill är måhända ett halft århundrade en snabb tid. — "Jag skall betrakta det egentliga statshindret emot införandet af straff såsom förbättring, och huru detta hinder kan häfvas. Betraktelsen häröfver ut-

gör den Hufvudupplösning af den framställda Frågan, som här *) endast kan gifvas."

När man ser allt det brottsliga i en Stat såsom statisk Sjukdom, och således Lagverket såsom en statisk (Lagning) Läkarekonst; visar sig detta verk böra omfatta *två* hufvudämnen. "Är, nemligen, ett ställe sjukt, så är första frågan: *Hvilken* sjukdom är *detta* egentligen? och den andra: *Huru* skall *denna* sjukdom läkas?" Den första af dessa frågor är den, som i Lagverket gifver ideen om *Domen*, och den andra om *Straffet*. Dessa två äro bägge lika nödvändiga, för att vakta (det de just skola) Statshelsan. Allt det *dömande* i Lag-institutionen är i sjelfva verket Statsläkarekonstens "Omdöme öfver hvilken sjukdom i hvarje uppträdande brottsling är förhanden". Härtill tjena alla de ransakningar, prof, vittnen, förhör, och slutligen Domar (d. v. s. Omdö-

*) Ämnet betraktas i hela denna Afhandling endast statiskt.

men), som af lägre och högre Rätter göras. Men "det statssjukas *botande*, det, som efter Omdömet om sjukdomen, måste följa och deraf bestämmas", är Straffet. Betrakta vi vårt Lagverks beskaffenhet, så finna vi, att den första sidan deraf, den omdömegifvande, på ett uteslutande sätt, framför den andra, blifvit bearbetad och fullständigad; och det ända till den grad, att man rättnu med Juridik ej förstår annat, än konsten att döma, alltså den första sidan; ehuru den, enligt sin bemärkelse, borde omfatta hela Lagverket, hela sättet, att bringa det orätta (det olaga) till rätt *(jus)*. Den andra sidan, den straffande, har deremot ännu blifvit så litet begrundad, att man, så till sägande, nöjt sig med Uppsättandet af en slags Taxa, hvari man (sannerligen mercantiliskt) finner huru mycket hvarje brott kostar; eller (som är det samma) huru mycket för brottet man genom kroppens, ekonomiens eller sin heders lidande bör gifva. Om man ock gärna må medgifva, att de Lagkloke bringat denna Strafftaxa till så hög fullkomlighet som hälst, genom införande af goda

proportioner mellan brottet och brottets pris, så visas likväl, att hela den delen af Lagverket, som jag kallat Straffsidan, blifvit i grunden försummad, just deraf, att det ens här är fråga om någon taxa. Så länge ett sådant köpmansbegrepp spökar i Juridiken, är Straffets idee icke förnuftigt uppfattad; ty långt ifrån, att menniskan genom något sådant förbättras, ser hon blott åt i Lagbokens straffbestämningar, det vill säga i Taxan, huru dyrt ett brott är, som hon gärna vill begå; och, ser hon sig hafva rygg eller pung eller hedersförakt nog, att komma ut med kostnaden, så begår hon det. Låt blott ett sådant begrepp om Straff blifva utbildadt i full consequens, och allmänt i öfvertygelsen såsom rätt antaget, så skall all rättvisa, i stället att vara en gudomlig stråle i vår själ, blifva en vara, om ej just på våra torg, dock i vårt lefnadssätt. — "Det egentliga Statshindret, att afhjelpa, är derföre denna Brist (bristen af Straffbegreppets klara uppfattande och speciala utförande) i sjelfva Lagverket."

Att Lagväsendet (sådant det här fattats, nemligen såsom Statens Läkarekonst) icke är det samma, som Domareväsendet, utan att det sednare blott är en del (neml. ena hälften) af det förra, är ett påstående, hvilket så mycket mindre förekommer besynnerligt, som denna åtskilnad redan till en del i Statsförfattningen visat sig. Jag menar Straffens exsecution. Ty denna tillhör icke Domaremakten, utan är sjelfva Statsmaktens utöfvare förbehållen. Men, så som jag ser sakerna, är detta blott en vink om något mera. — Vi funno, att Laginstitutionen till sin grund egentligen består af tvänne jemnhöga delar: *Domareväsendet* och *Straffväsendet*. Erhålla de bägge i Staten det rum och det omfång, som ämnets förnuft tillägger dem, så måste de komma att stå i det sammanhang med hvarandra, att Domareväsendet *begynner*, tager brottslingen under sig, ransakar honom, och gifver sitt slutliga Omdöme om det han gjort; och såsom detta nu innefattar hela Domen, så följer af sig sjelf, att deri ej något kan inflyta om ett slags lidande, han för

sjelfva det illa gjorda skall utstå; utan blott Rättens bestämmande af hans gärnings beskaffenhet, tillika med en uppsatts på den skada, han genom sin gärning gjort andre. *Derefter* kommer Brottslingen, jemte alla Acterna af ransakningen, under Straffväsendets behandling, som skall gå i författning om hans förbättrande, biträdt af de upplysningar, målets handlingar gifva; och till begynnelsen af förbättringsåtgärderne hör det just, att den brottslige skall gifva dem, han skadat, en fullgod ersättning *) (såvida skadan är af ersättlig natur), och detta ej såsom ett lidande, utan såsom en förädlande Inledning.

---

*) Klart är, att denna *Ersättning* alls icke är att betrakta, såsom Hämnd för sjelfva det illa gjorda: såsom *Plikt*. Begreppen om dessa två äro i grunden alldeles *olika*. Ersättningen måste i allt sundt Lagverk bibehållas: Plikten måste bort ur allt Lagsystem, om det skall vara rent. — Att sammanblanda dessa två, är att sprida moln öfver hela lagprincipen. Jfr. Noten sid. 31.

Men, om hela detta Förbättrings-system skall blifva det det bör, så blir det en institution af lika stor vidd, som sjelfva Domareväsendet. Embetsmän, kanske lika månge till antalet, som hela Domarestaten, och af hög (men annan) upplysning, behöfvas för denna inrättning. Man kan invända, att det blir svårt att finna dem; men man kan icke vara förnuftig, och likväl säga: vi kunna vara af med dem. Denna andra sida af Lagväsendet är så oundgänglig, att den första, den dömande, blir alldeles meningslös, denna förutan. Och om Professorer vid Akademierne hållas och ett stort antal Ynglingar der studera den stora vettenskapen, att rättvist döma (rigtigt bedöma) brottslingar; så böra der Professorer och Ynglingar äfven finnas för den åtminstone lika stora vettenskapen, att förädla dem. Invänder man häremot de stora kostnader, sådane inrättningar kräfva; så är detta någonting, som visar svårigheten af utförandet, men är ej ett skäl emot sakens ljusa sanning. Talom uppriktigt, och vi skola medgifva, att då en menniska är sjuk,

är helsans återställande en af hennes allra vigtigaste omsorger; och, i anseende till de brottslige som finnas, är Staten alltid sjuk. Omsorgen, att inrätta en statisk Sjukvård, har alltså fullt ut så stora anspråk för sig, som nånsin den af en kroppslig. Hafva vi icke medicinska Faculteter vid Akademierne, och ett Sundhets-Collegium i hufvudstaden, såsom medelpunkt för ett kring hela Riket spridt system af kroppsläkare? Ganska godt. Men den stora psychologiska Vettenskapen, att läka brottslingar, hvari ädla bemödanden i England och Nordamericas Fristater redan försports, skulle icke den förtjena, att också bo i vårt fädernesland? För öfrigt, om, såsom hopp blifvit oss gifvet, Domareväsendet ställes på en enklare fot, hurn många besparingar af löner och embetsmän kunna icke derigenom vinnas? Måhända skall detta uppgå till det behof, Straffväsendet, i dess här föreslagna skick, skulle kräfva. — Synbart är dessutom, att om denna åsigt öfver Brottbehandlingen genomgrepe Statens alla momenter, skulle den på ett förvånande sätt minska antalet af juridiska

functioner och tjenstemän i dem. Om intet lidande för den brottslige är följden af en anklagelse, huru mänge, retade af illska, skadebegär eller orätt vinning, skola då se någon förmån uti, att onödigt anklaga medborgare? Låtom oss öfverräkna, huru många processer då icke blifva af. Och, då denna Brottbehandling har för afsigt sina Subjecters förädlande till ett trefligt, fridsamt och idogt sinnelag, samt deras anordnande på sådane ställen, der deras möda gifver dem nödig bärgning, hvilket oändligt antal af brott (och således processer) dödas icke då, innan de födas? Och sjelfva Domareinstantierne, som nu mångdubbla skrifverierne och fordra så månge mäns arbete för samma sak — och som nu äro oundgänglige, på det att väl ett lidande, men likväl ej ett oproportioneradt (ett efter Lagens strafftaxa orättvist) lidande, må öfvergå den som brutit — hvartill skulle väl de tjena, sedde i denna nya dager? Män någon verklig Brottsling skall vilja appellera ifrån en Domstol, som dömt honom, att förädlas? Män, kanske, någon orättvist beskylld eller orättvist

dömd skall behöfva jäfva en Dom, som i alla fall ej annat gjort, än försändt honom till en Förbättringsinrättning (Straffväsendet), för hvars psychologiska blick det genast måste blottas, om hans själs tillstånd, i afseende på det åklagade fallet, är rent (och han alltså orätt beskylld), eller icke? Hvilka oändliga omgångar, fördubblingar, controller, och embetsmän för detta allt, som nu är oundgängligt, på det att medborgare ej måtte lida mer än som höfves, blifva ej öfverflödiga, om Rättvisan blott återföres till denna sin enfaldiga men gudomliga-Ursprungssats, "att visa det orätta till rätt igen:" och den ej befattar sig med annan slags hämnd än denna. Afgå alle desse arbetare, såsom onödige, från Statsdagsverket; så blifva här visst löner och hufvuden nog, för att organisera ett Straffväsende af denna högre natur.

Sjelfva Vettenskapen om Brottsliges förbättring, hvarom en vink i det föregående (s. 37 följ.) är gifven, och som blefve en ny blomma i den akademiska parterren, skulle utan tvifvel sprida ljus öfver regioner i Mensk-

ligheten, som förut sällan, eller nog dunkelt, blifvit sedda. Inledningen till att förbättra desse uslingar, vore, att afsäga sig allt förakt och all hög illska emot dem. Man skulle blott i dem se uppenbarelsen af en ganska märkvärdig menniskosida: en underbar tafla af olyckan, hvaröfver det måste vara ett ljufligt kall, att sprida lycka och ljus. — God (alldrig svag), lugn, stark, klarsynt skulle man behandla, skulle man vända *upp* igen desse *ned*vände. Man skulle upptäcka ett underbart sammanhang emellan denna nya Vettenskap och den dramatiska Konsten. Dessa skulle i synnerhet sprida klarhet öfver hvarandra. — —

Jag har slutat sjelfva ämnet. Men, såsom ett Bihang, skola i det följande åtskilliga frågor upptagas, som deraf bero. Ty, vid eftersinnandet af den grundsats för Brottsliges behandling, som här är framställd, skall förändring vilja ingjuta sig i flere andra åsigter; och så länge, tills dessa hinna sätta sig i dem tillhörande skick, skola de, irrande och osäkra, nyttjas såsom lika många

Motsägelser mot Grundsatsen. De hufvudsakligare af dessa skenbara motsägelser, dem, vid hvilka de öfriga skola vilja fästa sig, är det min pligt, att besvara. Afven blir det i ordningen för mig, att nämna, huru, innan det Embetsverk (Straffväsendet), här är föreslaget, kan blifva infördt, Staten besitter ett *öfvergångsmedel* dertill, genom anställandet af Prestmän vid Fängelserna; hvilket medel Staten redan länge nyttjat, men hvarvid flere förbättringar äro oundgänglige. — Och skall jag slutligen försöka en enkel upplösning af orsaken, hvarföre Straff, af en yttre hämnande Magt tillfogadt den skyldige *såsom objectivt lidande*, måste hafva tillhört Menniskans antika bildning, och äfven måste hafva medföljt folken tills emot våra tider; men hvarföre denna Straffets beskaffenhet bör gifva rum för utsprickningen af en annan, så snart Tidens lif blir sådant, att sjelfva Straffbegreppet högre måste uppfattas.

(Forts. i e. a. H.)

FRAGMENTER
AF
INLEDNINGEN TILL ETT ÅREMINNE
ÖFVER
A. OXENSTJERNA, 1808 *).

Axel Oxenstjerna var Gustaf Adolfs vän —

Jag ämnade skrifva ditt äreminne, store Man! men pennan vill falla mig ur handen, ty hvad kan sägas om dig, som säger mer, än dessa ord säga: Axel Oxenstjerna var Gustaf Adolfs vän.

---

*) Det är nödigt, att angifva tiden, då dessa Fragmenter skrefvos, för att vissa uttryck ej måtte missförstås. Omständigheter vållade, att af det tillämnade Äreminnet ej mera blef utfördt, än dessa Fragmenter. Dock, det hvarpå Geniet i omisskänneliga drag intryckt sin Stämpel, må

Jag är svensk, eller rättare, jag är blefven svensk, och frivilligt, sedan jag hunnit mina mannaår, sedan jag insett att, skall menniskoslägtet en gång se sin storhets byggnad fulländad, så måste generationerna länge ännu fortfara, att i spridda verkstäder bereda materialerna dertill. Jag är svensk, och hör med harm, att de försök misslyckats, som blifvit gjorde, att värdigt teckna Gustaf Adolfs vän. Vore då snillets tid förbi? Gustaf Adolfs tidehvarf, namnen Oxenstjerna, Torstenson, Baner skola de hädanefter blott af kalla häfdatecknaren nämnas, ej mer vidga svenska ynglingens bröst, ej mer lifva svenska konstnärens snille? — O mitt fädernesland!

Eller — hvad är det jag hör — Axel Oxenstjerna, Gustaf Adolfs vän, han,

ej förgås. Derföre hembär Redactionen Författaren sin varma tacksägelse, för det han velat åt dess Samlingar meddela dessa lefvande ideer. Sådana hafva alltid sin egentliga plats i Hermes. Sjelfva namnet antyder det.

Redact: Anmärkn:

till hvilken GUSTAF ADOLF sade: "Kände jag icke din insigt, din förmåga, jag vore färdig att nedlägga Krona och Spira," Oxenstjerna, det kraftfulla sextonde seklets kraftfulle son, han, från hvilken, liksom vågorna från klippan, Ferdinands makt och Richelieus list och Bernhards ärelystnad studsade vanmäktige tillbaka, han vore icke värd ett Äreminne af det adertonde seklets söner? Och hvilka voro då hans lyten? som undföllo GUSTAF ADOLFS blick, och som denna tidens män upptäckt? Han var ärelysten, säger man; han ville på CHRISTINAS thron upphöja sin son, han ville utestänga CARL GUSTAF derifrån, af regeringslystnad uppehöll han fredsslutet. Än hans anklagare, hvilka äro de? Frankrike, till äfventyrs, hvars mutor han försmått; factionister, som i en regementsförändring sågo vägen öppnad till enskild upphöjelse, och ibland hvilka ingen gifvit den döende GUSTAF ADOLF sin hand derpå, att på Sveriges thron försvara hans ätt; och det toleranta seklets intole-

ranta

rant söner, som kalla inskränkt till förstånd och låg-ill sinnet hvar och en, som de se tänka oc handla olika med dem. Olyckliga menniskor! om blotta hugkomsten af en ädel och kraftfull själ är er en plåga — hvad jag beklagar er

Kännen J då icke den förtviflan, som intog millioner menniskors sinnen från Oderns och Elbens stränder ända till Saves, vid tidningen af Osnabrücks förhastade fred? Oxenstjerna må det förlåtas, om det smärtade honom, att se trosförvandter i Schlesien, i Böhmen, i Ungern återfalla i mörkret, om han frestades, att förglömma sitt lands behof af fred, sin Drottnings önskan; han var smittad af Gustaf Adolfs enthusiasm. Men — försena fredsslutet, fortfara att låta medborgares blod rinna, för att vid 68 års ålder bibehålla en inflytelse, som han ifrån det 27:de ägt — hvilken beskyllning! Hvem dömer ej redan, att Oxenstjerna måtte varit en stor man, när hätskheten kan vara så stor!

Hafven J beträdt Germanens land? Hådan, menen J, denna vänliga blick uvarmed han helsar hvarje Svensk? Ha vill i honom ära de välgärningar, om hans förfäder af fordna Svenskar åtnjutit. Han har ej glömt ännu, att Gusaf Adolf är upphofvet till den förståndsfrihet, som Tyskland njuter; att det var Oxenstjerna, som, banande sig ag öfver de fält, som hans vän färgat med sitt blod, på sin jätteskuldra bar försindsfrihetens bild fram till det altar, der den nu i snart tvenne sekler emottagit lyckliga och taksammma dyrkares offer.

O skynden, Landsmän! skynden att uppställa Axel Oxenstjernas bild — denna den trogna vänskapens och det lugna modets bild; trogen mot sin vän, för det, att han med honom sträfvade till samma mål; lugn för det, att hans blick trängde in i kommande tider — att j kunnen vända edra blickar på Oxenstjernas bild, när modet, lugnet och hoppet svika; att hans blick må påminna er, att när man härstammar från Gustaf Adolfs folk, när man heter

Svensk, så får man inga bojor bära — man måste strida — segra eller dö!

Men fordras det då nödvändigt, för att kunna uppfatta dragen af storhet och ädelhet i en stor mans lefnad och deraf sammansätta en bild, som anses värdig att för efterkommande bevittna den tidens känsla för skönhet då den tecknades — ty hvad annat Landsmän! kan vara villkoret för ert bifall? Viljen J ära Oxenstjerna, så handlen som han — fordras dertill nödvändigt, att vara så långt framom sina likar, att man af dem kallas snille? Kan ej känslan för hvad som är stort och skönt och ädelt, lyfta hvarje menniska till höjden af snille? Hvad gör det, om hon, lyftad af en kraft för mäktig för hennes jordiska natur för att länge kunna bibehållas verksam, sedan sjunker nedom den punkt, på hvilken hon förut stod? Hon har ju lagt jemväl sin sten i byggnaden af mensklig storhet. Hon kan utan förtviflan bära känslan af sin ofullkomligare daning, har hon en gång erfarit hvad hon kunnat vara, och befriad från sina band,

kan bli. Att falla från en intagen höjd, att vara och för en tid upphöra att vara, är ju mensklighetens allmänna lott; det födda snillet, en Newton har fått vidkännas den.

Ja! prisom det födda snillet, eller rättare, prisom naturen, som låter snillen födas. Men låtom oss tro det: naturen låter snillen födas, på det att hennes söner, kallade att gå i hennes spår, måtte lära sig konsten att skapa sig snille sjelfva; och säkerligen, liksom hos döda kroppar, den skyndsamhet som en yttre kraft ger, ersätter bristen af den kraft som ligger i massan, så måste ock hos andeliga varelser lifligheten i känslan kunna föra den ena till samma mål, hvartill det födda snillets kraft fört den andra.

Välan! Jag går att teckna Axel Oxenstjernas bild. Dömmen Landsmän! dömmen fritt, om naturen gifvit eller nekat mig snille dertill. Eder dom skall icke oroa mig. Jag älskar fosterlandets ära öfver allt, och gerna ser jag i snille andra stå framom mig. Men Landsmän! jag jäfvar eder dom, om I

tadlen den känsla som uppsväller mitt bröst, då jag å ena sidan ser Gustaf Adolfs tidehvarf, och å den andra ser mitt fosterland i fara; — om eder misshagar, att se mig, edra känslors tolk för kommande tider, frestad att bland eder uppträda såsom tolk af Oxenstjernas tid, och min blick ängsligt forska, om J viljen vara för kommande tider hvad Gustaf Adolf och hans tid varit för Eder. Fosterland i fara! rysliga tanke! dock njutningsförlänande i sin ryslighet, ty på ditt svall flyger känslan hastigt, ömsom tillbaka bland fordna tidens hjeltar, ömsom fram in i det tillkommande, ser förfädernas manande blickar, hör efterkommandes bedjande röst och närvarelsens föremål försvinna.

Ja! denna känsla, tacksam mot förfäderne, varm för efterkommande, jag äger den. Hvarföre dölja, att jag äger den? hvarföre dölja, att jag gerna afstode mitt lugn för en mödosam verksamhet; gerna åt min yngre broder afstode äran och ryktbarheten, som åtföljer gagnande företag, för det inre

medvetande att, vara en länk i denna stora kedja, som sammanbinder generationerna. Ack! denna känsla, som stundom saknas der ödet gifvit utrymme åt krafterna att vara verksamma, hvarföre skall den finnas der ödet bundit händerna! Dock hvad säger jag! ödet bundit händerna, när andan är fri! Förlåten Landsmän! detta utbrott af min känsla. Bilden af Gustaf Adolfs tidehvarf sväfvade för min syn. Ja! jag har orätt. Jag vet, att stundom hvad som syntes slump den ena tiden, syntes vishet i en annan. Munken på Monte Cassino, stängd inom sina murar, var ock en länk i denna stora, den historiska skapelsens kedja, hvars begynnelse och hvars slut vi icke sett. Han bevarade de bortgångnas tankar från att slocna, och den som nu seglar under en klarare himmel, vore ej kommen i sin kosa, så långt som han är det, om ej denna munk, under påstående töcken, troget hade gjort hvad då allena var att göra.

Axel Oxenstjerna var Gustaf Adolfs vän. —

BIDRAG
TILL
TALSPRÅKETS KARAKTERISTIK *).

TAL.

M. H. — En idée har fört oss tillsammans, och till denna idée hafva vi blifvit förda genom den oangenäma känslan af en brist. Men det torde förhålla sig med den idée som vi gjort till vår ledstjerna, som med alla på bristens och behofvets väg väckta i-

---

*) Författaren har till Redactionens disposition öfverlemnat dessa bidrag eller idéer, föranledda och väckta af tillfället, i händelse, såsom han behagade yttra sig, Redactionen bland desse idéer skulle finna någon, som kunde förtjena en fullständigare utveckling. Redactionen anser sig böra meddela detta tillfällets produkt oförändrad, då Red. tror, att af alla sätt, att sprida ljus öfver sådana delar af det menskliga vetandet, som hittills undfallit uppmärksamheten, det som mest egnar sig åt vår tid, är det enkla och anspråkslösa angifvandet af egna åsigter.

Redact. Anmärkn.

déer — att den ännu icke står klar för vår blick. Om H:ne tillåta, skall jag meddela, huru jag för mig redovist för hvad det är, som vi genom vår förening önska och hoppas att realisera.

Ändamålet med vår förening är: Öfning för förmågan, att uppfatta munteligen framställda tankar; och öfning i färdigheten, att munteligen framställa egna tankar.

Då Nationen så nyligen förvärfvat rättigheten, att yttra sina tankar öfver sådana handlingar och åtgärder, som äga inflytelse på dess väl eller ve, och att pröfva halten af de idéer, som legat till grund för desamma, bör den bekännelse icke vara påkostande, att instituter, sådana som det vi stiftat, äro behöflige.

Huru förhåller det sig för närvarande hos oss med Öfningsanstalterna för Talgåfvans utbildande?

Man har alltid haft för afsigt vid våra Läroverk att utbilda talförmågan. Men

de förslå icke mera för den närvarande och den blifvande tidens behof. Hvad färdighet kan väl vinnas, när man talar ett språk som icke är medborgarens, när frågorna, som afhandlas, blott intressera förståndet; när talaren icke står i sådana förhållanden, att tankarna och känslorna tvingas att inifrån bryta sig väg genom talet — utan blott lockas fram genom utsigten på betyg, recommendationer och bröd?

Domstolen skulle vara den egentliga skolan för talförmågans utbildande. Domstolen är äldre Institut än samhället. Domstol fans, då första menniskorna dömdes, att vandra bland tistlar och törnen, och att i deras anletens svett söka hvarmed de skulle tillfredsställa sina behof. Domstolens bestämmelse är dubbel. Den skall förebygga, att menniskan icke faller till djur; den skall förhjelpa henne att åter bli engel. Sin förra bestämmelse fyller den dymedelst, att den försvarar en hvar vid sin rättmätigt förvärfvade egendom; den sednare derigenom, att den vårdar den moraliska känslan. Men

domstolen har ej öfverallt fyllt sitt kall på jorden, och under helt olika gestalt framstår den, der folket kan tala och höra, och der folket, under det att det lärt sig att skrifva och läsa, förglömt att kunna höra och tala. Man jemföre domstolen i Athén, i Rom, i London, med Riks-Kammar-Rätten i Wetzlar eller Inquisitions tribunalet i Toledo.

På det ena stället dömmer folket genom domstolen; på det andra är domstolen satt öfver folket. På det ena stället ser man i rättvisans afbildande i qvinnogestalt, med vigtskål i handen och bindel för ögat, ett tillkännagifvande, att, sedan skälenas halt blifvit på förståndets vigtskål pröfvade med den noggranhet, som är menniskan möjlig, så tillhör det känslan att efter totalintrycket uttala orden: *skyldig* eller *icke skyldig;* på det andra stället tror man bindeln betyda ett försigtighetsmått i domarns förhållanden till parterna. På det ena stället är folket närvarande vid rättegången ifrån början till slut, med undantag blott af

det ögonblick, då förståndet och känslan hos domaren skola förena sig om ett resultat; på det andra stället, hvad låter man folket se och höra? — det ser i brottslingen det personifierade brottet, och hör af rättegången blott beskrifningen på brottets vederstyggligheter. Sedan stängas dörrarna och allt afhandlas skrifteligen. På det ena stället framstår den offentliga åklagaren allfvarlig, men dock mild, sträng, men dock icke omensklig, sökande det brottsliga hos den anklagade, icke för det att han tror, att genom straff menniskor kunna skrämas från brott, utan derföre, att helgden af den moraliska principen fordrar, att brott skall försonas; på det andra stället ser man den offentliga åklagaren under skepnaden af ett ombud från det underjordiska riket. Så har skrifveriet missledt menniskan, att hon fördristat sig att åtskilja de tu, som Gud sammanfogat till ett — förståndet och känslan. Der genom skrifveriet domstolen blifvit till väsen och syftning förändrad, der är, så länge som skrifveriets period varar, ej något

biträde till talförmågans utveckling att förvänta.

Den enda klass, hvilken det såsom pligt åligger att kunna tala, är Presternas. Men Presterna hafva blifvit hvad de äro, sedan domstolen upphört att vara hvad den skulle vara. När folket ej mera kan höra, eller vill höra, eller tål höra, kan Presten ej mera vara predikare; äfven han blir en skrifvande vältalare.

Riksdagarne utgöra nu enda scenen för talförmågan. Men först och främst borde väl sjelfva öfningen på annat ställe vinnas, och sedan, hvilka hinder för talförmågans utveckling ligga icke i representationens beskaffenhet? Riksdagsmannen är mindre en samhällets medlem, än en medlem af antingen den ena eller den andra af samhällets klasser; han talar inför klass-kamrater inom stängda dörrar. Skulle han någon gång uppstiga, hänförd af en medborgerlig känsla, som försmår att göra afseende på begränsande stånds- och klassförhållanden,

så behöfs det blott åsynen af tjensteandarna kring protocollsbordet, geschäftiga att droppvis uppfånga hvad som strömmar ur det fulla bröstet, för att påminna honom, att de, för hvilkas bästa han talar, icke höra honom, utan stå utanföre, väntande att få se i tryck hvad som blifvit munteligen sagdt. Ämnenas behandling är dessutom hel och hållen beräknad på skrifveri och icke på tal. Motionerna skola skrifteligen göras och skrifteligen besvaras. När ändteligen, för att få målet afgjordt, muntelig discussion blir oundvikelig, röja sig snart följderna af den beqvämlighet, som man beredt åt sig, att i Cancellierna ostördt få läsa om hvad man hört talaren från papperet uppläsa. Den afgörande striden blir ofta en strid om blotta ord; ju längre discussionen varar, dess längre kommer man från discussionens föremål, och en erfarenhet bildas, som lätt kan missbrukas, att nemligen det totalintryck som skall bestämma beslutet, kan beredas på annan väg än den långsamma öfverläggningens.

Med ett ord: i sakernas närvarande skick är det blott genom enskilt eller medborgare-åtgärd som talförmågans utbildande kan bli möjligt.

En annan fråga är, om hvad vi ansett för nödigt och nyttigt, också skall allmänt anses för nödigt och nyttigt. Det torde vi icke få vänta. Menniskorna äga icke lika åsigt af talent, af gåfva, af kraft i allmänhet, och i följd deraf ej heller om medlen till deras utbildande och om sättet att bruka dem.

Somlige tro, att talentens utveckling skall genom täflan befordras, och att täflan skall framkallas genom hoppet på belöning. De se en gradation i allt formelt, från plantan till djuret, från djuret upp till menniskan; de se en rangordning i staten. De tro att det fins en gradation inom talenterna och en rangordning för talenternas ägare. Vane att tänka sig talenten såsom berättigande till belöning, anse de graden af belöningen såsom bevis på graden af talent, och belönin-

gen, mena de, vinnes säkrast af talentens innehafvare, när han försynt, tyst och stilla vandrar sin väg till målet.

Andra åter tro, att hvad man kallar talent, eller en naturens gåfva, eller en högre kraft, efter den i allmänhet äges i mindre mått, icke kan utbildas utan genom strid, eller om detta ord låter för hårdt, icke utan öfning. Likväl är all öfning en strid, ett bemödande, att besegra hindren för kraftens utveckling. De tro, att talenten alldrig kan sägas vara någons egendom; att talenten är något himmelskt, som blott lemnas i förlä-ning och icke kan behöfva utbildas, utan att när det talas om talentens utbildning, så menar man utbildning af talentens organ.

Men de tro öck, att detta himmelska en gång förlänt åt någon jordens son, kan qvarhållas på jorden; att sjelfva fallenheten att vara organ åt detta himmelska, kan bli allmännare, och som i samma mån glädjen och njutningarna på jorden skola bli allmännare och af ädlare natür, anse de sig öck-

så berättigade att af talentens organ fordra detta hängifvande åt sin bestämmelse, detta försakande af alla egoistiska motiver för en högre utbildning, som vittna om hans högre börd.

De hvilka från denna synpunkt betrakta föremålet, skola gilla vårt bemödande; de hvilka tro på täflans och belöningens trollkraft torde misstycka det. Der det täflas om belöning, sitta de i högsätet, som tillerkänna belöningen; de stå bland öfrige åskådare, när krafternas utveckling utgör föremålet för täflan eller striden.

Dock, M. H., vi äro svenske Män; vi behöfva icke göra afseende uppå hvad andra tycka och säga. Lagen berättigar oss, att yttra tankar; den tillåter oss således äfven att inom oss föranstalta att tankeyttringen kan bli möjlig och uppfyllande sitt ändamål. Denna rättighet hade icke behöft medgifvas, om icke den en tid varit bestridd. Ännu torde den här och der bestridas af känslan,

ehuru

eburu förståndet medgifvit den. Ju längre man dröjer med rättighetens utöfning, dess mera torde känslans opposition mot förståndet växa, och den dag kan komma, då lag och häfd råka i strid.

Derföre, M. H., sedan händelsen gjort, att vi alla uppfattat, och, som det synes, med liflighet uppfattat den idee, som ligger till grund för vår förening, torde vi icke mera anse det oss tillåtit, att öfvergifva den, för det att måhända den form, som vår förening erhållit, kan befinnas mindre fullkomlig, eller för det, att den enas eller den andras individualitet någon gång kan finna sig mindre belåten, eller för det, att det kan finnas personer utom vår krets, som kunde vilja misstycka hvad vi göra. Vi tala här för att öka våra insigter, för att bilda oss för framtida medborgerliga värf, och ingen lärer här vilja tala högre än för ändamålet behöfs.

Om Hne. skulle finna den af mig framställda åsigt rigtig, att nemligen den, som

har en talent, att den genom hvilken en himmelsk ton gör sig förnimlig för jordens barn, icke må få anse sig såsom ägare utaf, utan blott såsom organ åt en högre kraft, så torde väl också medgifvas, att ej heller ideerna eller theorierna kunna få anses såsom dens egendom eller dens skapelse, som utvecklat eller framlagt dem. Är ideen, som lifvar och besjälar menniskan, hennes egendom? Kan den vara det i annan bemärkelse, än såsom Nomaden kallar sin den mark, hvartill ägande rätten honom af ingen annan bestrides. Hvad är en idee annat, än en ytterligare emanation af den Guds anda, hvilken, då den först inblåstes i lerklumpen, gjorde denna lerklump till menniska. Hvad är ny theori annat, än en omformning af redan kända eller åtminstone redan känbara ideer? Hvad är theori i allmänhet annat, än en abstraction från existerande förhållanden, dels redan erfarna, dels ännu icke allmänt i verkligheten sedda, utan af somliga blott genom tankan uppfattade — gifven såsom lagstiftning åt dem, hvilka, utan att sjelfva kunna göra dylika förståndsope-

rationer, dock önska, att i sina handlingar kunna vara consequenta.

Således, M. H., de ideer, som här komma att utvecklas, än af en, än af en annan, de theorier, som här komma att framläggas — så snart de äro uttalade, tillhöra de icke mera den som uttalat dem; de tillhöra oss gemensamt. Vi få använda alla de medel, som natur och konst gifva vid handen, för att få ideen att synas oss än klarare; för att få den att under vår bearbetning ytterligare utveckla sig.

Bland desse medel äro skämtet och ironien. Dem förutan skulle talspråket sakna många behag. I striden eller discussionen äro de oumbärliga vapen. Deras bestämmelse är, att verka för ögonblicket; är ögonblicket förbi, får intet spår mera efter dem synas. Det är skälet, hvarföre de äro föga användbara i skriftspråket, hvars produkter fortlefva såsom verkande krafter, då talspråkets produkter, likasom toner i allmänhet, blott lefva genom de åstadkomna

verkningarna. I skriftspråket är skämtet merendels en oförklarlig ton, och ironien alltid hvass och misshagelig. I talspråket förklaras skämtet genom det föregående och det efterföljande, genom tonen, blicken och åtbörden. Skämtet förhåller sig till sanningens kraft, såsom tycket till det fullt säkra och utbildade skönhetssinnet. Skämtet under talets strid är ett vapen till biträde åt den, som för ögonblicket känner sig underlägsen, men ännu icke vill ge den sak förlorad, för hvilken han strider. Ironien är af samma natur som skämtet, men användt i motsatt förhållande, eller i förhållandet från den starkare till den svagare. Ironien är tillåten under påstående strid, ty den kan ägga till ytterligare kraftspänning. Den är oädel efter slutad strid. Skämtet och ironien äro för talets foster, hvad salt strödt på marken är för växten. Och då här är fråga om, att upplifva en fädernesed, eller den öfning i snillelek, som deras medborgerliga förhållanden gjorde nödvändig; torde äfven vi böra ihågkomma hvad de brukade säga: att den sig i leken ger, han bör leken tåla.

Täcktes H:ne tillåta mig att förelägga deras ytterliga pröfning de drag, hvarmed jag skulle vilja karakterisera skillnaden emellan skriftspråket och talspråket.

Skriftspråket är ett språk för ögat och går genom ögat till förståndet *). Till känslan talar ej detta språk. Vägen till känslan går genom tonernas organ, genom örat. Det rörande i skriftliga beskrifningar, verkar på läsaren endast då, när han tänker sig det skrifna uttaladt. Skriftspråket är ett kallt språk. Det är hinderligt för all originell utbildning. Sådan man en gång råkat bli genom skriftställares åtgärd, sådan förblifver man, till dess man genom umgänget med män, som kunna höra och tala, fått medvetande af sin inneboende förmåga. Språket är icke annat än en samling af bilder, förmedelst hvilka det aflägsna, det förflutna och det tillkommande göras närvarande för

*) Man skulle kunna säga: Skriftspråket lemnar Consonanterna till de inre Vocalerna. Också bestå de äldsta, orientalska Skriftspråken endast af Consonanter.

menniskoandan; äfven detta slag af lif är, såsom allt annat i tiden, bestämdt att växa till och föröka sig. Men nya bilder, nyttjade i skriftspråket, kunna stå i sekler såsom hieroglypher, utan att förstås. Der menniskorna äro åtskilda till tid och till rum, är skriftspråket nödhjelpens meddelningsmedel. Talspråket är det naturliga meddelningsmedlet, der menniskorna kunna höra den ena den andras röst, och kunna tåla att se den ena den andra i ögat. Skriftspråket är envåldsmaktens språk, när *en* åtar sig att ha förstånd och vilja för alla, när embetets representation och embetets utöfning kunna få vara åtskilda ting. I constitutionella stater bör talspråket nyttjas, så ofta det är andvändbart. Der hvilar allt ytterst på förståndets och viljans vexelverkan. Det språk, den styl, som affecterar att säga mycket, när man menar intet, duger icke der. Det är tillåtet i constitutionella stater, att åsigterna och karaktererna få vara olika; men ett vilkor är bindande för alla, det nemligen, att man skall uttala sig sådan man är. Vill man ej detta, ides man det icke,

törs man det icke — bort då med constitutionella former; den sednare villan skulle bli värre än den förra.

Vare det dock fjerran ifrån mig, att misskänna skriftspråkets värde och de stora fördelar, som genom denna härliga uppfinning blifvit menniskoslägtet beredde. Skriftspråket förutan, skulle kanske ännu större delen af menniskorna irra nomadiskt omkring, oförmögna att igenkänna spåren till deras vandringar genom tidernas och rymdens öken; oförmögna att uppresa sig ett torn, ett märke, kring hvilket de kunde samlas, sedan hungern som åtskilt dem, blifvit stillad, och behofvet vaknat att tala, att höra och att glädjas. Genom skriftspråkets biträde har det blifvit menniskan möjligt, att, på hvilken punkt af jorden hon står, concentrera de tillryggalagda tidernas erfarenheter och förstånd. Men det är nog gjordt nu för förståndet; det är tid, att åter låta känslan få njuta sin rätt till godo; det är tid, att åter vänja sig vid talspråket, och, gifve det Gud! äfven vid de tider, då ett ord och ett hand-

slag gällde mera, än mången gång sedan underskrift och insegel gällt.

Talspråkets väsen kan med få drag tecknas. Genom talspråket tvingas den enskilta menniskan, att ställa sitt yttre väsen i harmoni med sitt inre; statens medlemmar till harmoni med det föremål, kring hvilket de sig förena, och menniskorna till harmoni med Gud. Ännu veta vi icke hvad talspråket kan bli, när en gång menniskorna mera allmänt lärt sig, att höra och tala. Falskhet under tal torde framdeles äfven så litet kunna döljas, som falskheten i tonerna från ett instrument för en kännares öra. Talar munnen ett språk, i hvilket hjertat icke instämmer, så anger ju ögat dissonancen.

Reglorna för talet äro få: man talar alltid rätt, när man är ense med sig sjelf om hvad som skall sägas; när ämnet är genomtänkt och tankarna ligga ordnade i hufvudet; man talar väl, när man derjemte talar obehindradt; man talar angenämt, när talet röjer originalitet i åsigter; man talar skönt,

när hjertat är hvarken mer eller mindre varmt, än förståndet är ljust.

Uppfattningen af munteligen framställda tankar är lätt eller svår, allt efter som det talas mer eller mindre rätt, allt efter som ämnet är åhöraren mer eller mindre bekant.

Så, M. H., har jag för mig förklarat den idée, som vi gjort till Genius för vår förening. Man misstar sig visserligen lätt, när man för första gången och på afstånd ser ett föremål; men man torde också misstaga sig, om man antoge för omöjligt, att hos bekanta föremål det kan finnas karakteriserande drag, som undfallit vår uppmärksamhet.

PERSIENS FORNHÄFDER

ENLIGT INHEMSKA SAGOR, JEMNFÖRDE MED GREKERNES BERÄTTELSER.

"I början lefde menniskorna vilda, utan de lifvets beqvämligheter, hvaröfver vi nu genom Guds godhet glädja oss. Städer, öfverhet, konster och vettenskaper hade de ej, ända till dess den konungslige lagstiftaren *Mahabad* uppträdde. Då Solen var i Vädurens tecken, utsände han åt alla verldstrakter menniskor, för att samla alla hafvets och jordens alster, dem han satte i en trägård, der alla buro frukt hvar efter sin art. Malmarterna smälte han i ugnar, och bildade af de vunna metallerna vapen och smycken. Byggde så byar och städer, införde handel och vettenskaper, samt indelte folket i fyra classer: 1:o Prester, nämnande dem Birmann, äfven Mohuristhar; 2:o Konungar och krigsmän, med namn af Chetreman, af Chetri, fana; 3:dje classen hette Boss eller Suristhar, och bestod af jord-

brukare, krämare och handtverkare; den fjerde, Sudra eller Rosisthar*) utgjordes af dem, hvilkas bestämmelse var trälaktiga och låga yrken. Hvarje af dessa caster gaf Mahabad ett eget tungomål, och sände enhvar till de landsändar, hvilka bäst öfverensstämde med dess handtering. Af dem härstamma Perser, Hinduer, Greker och andra folkslag. Äfven religiösa bruk och plägseder instiftade Mahabad. Af Gud sjelf hade han erhållit boken Destanir, hvilken innehöll kunskapen om alla språk och vettenskaper; skrifven var den på det heliga språket (så heter ofta Sanskrit), som med denna lägre verldens tungomål ingen likhet äger."

"Efter Mahabad herrskade, såsom Konungar och Öfverste-Prester, fjorton Abad'er, valde bland folkets höfdingar: rättrådige voro de alla, och heliga. Den siste fürsten, *Abad Azu*, afsade sig frivilligt herraväldet och drog till en öcken. Vettenskap, dygd

*) De af de fyra classernas namn, som först nämnas, äro de indiska castnamnen; de fyra sista tyckas vara persiska.

och redlighet öfvades på den tiden uppå jorden; rikedomar, öfverflöd och skatter hade man af all art. Men snart tog ondskan öfverhanden: qvarnar drefvos af de utgjutna blodströmmarna; menniskorna förvildades och kröpo i bergshålor. Några vise män, som misskundade sig öfver det förderfvade slägtet, begåfvo sig till öcknen, dit den siste Konungen dragit sig undan. Abad Azu lefde icke mer, men väl hans son, *Jy-Afram*, ej mindre vis och rättskaffens, än sin fader. Honom bönföllo de att träda ur öcknen, och varda menniskornas läromästare. Först sedan han rådfrågat Gud, och af hans budbärare erhållit himmelens bekräftelse, villfor han deras begäran. Ordning, sällhet och fridsämja återvände ånyo bland menniskorna. Äfven den siste af hans stam, *Jy-alad*, tröttnade att regera och öfvergaf styrelsen. Verldsordningen råkade derigenom i ny oreda. Man sökte Jy-alad, men han fanns icke i sin håla. Då förbarmade sig en annan vis Ensling öfver de laglöses slägte och lät beqväma sig, att sätta sig på verldens thron. Han hette *Shay-Kelin*, var Jy-alads

son, hans ätt den Sha-eyaniska; den siste af hans söner hette *Schah Mabul.* Dennes son, *Yassan*, var stiftare af en ny dynasti, efter hvars utslocknande en ny konungastam började med *Kai-umer* eller, såsom han här kallas, *Gil-Schah.*"

Så förtäljer en Saga, som säges tillhöra en persisk sekt, Suppasierne eller Jezdianierne, hvilke anse Himlen och Stjernorna såsom skuggor och typer af Gudomen; i denna mening hade de fordom åt de sju Planeterna, hvar och en herrskande efter sin årstid, byggt Feikeristan (bildtempel) eller Schiidistan (eldtempel); hvar och en af dessa Planetariska boningar med sina egna bilder, talismaner, metall- eller sten-emblemer, offer och ceremonier. Den är upptecknad af en Kaschmirare, vid namn Scheikh Mohammed Fani, i hans bok Dabistan, hvilken handlar om 12 särskilda religioner i Asien. Den begynner med Huschangs religionslära, som således skulle hafva varit vida äldre än Zerdusht's: utträngde af denne Profet, flydde anhängarne af den gamla

lagen, Suppasierne till norra Indien, der de lefde indraget och föga kände; dock skola de hafva författat flera numera sällsynta skrifter, af hvilka Mohammed Fani funnit tillfälle, att begagna de vigtigaste *). Igenom honom höra vi för första gången talas om fyra Herravälden, hvilka skulle föregått Pischdadernes; välden, om hvilka hvarken Zend Avesta eller Firdusi, ej heller någon annan krönikförfattare vet något att berätta. Igenom honom erfara vi, att redan före Kejumers i Iran skulle hafva funnits en dynasti, som varit rådande öfver såväl Perser som Hinduer, och redan infört samma cast-indelning, som nu ensam äger bestånd i Hindostan.

Af en hög märkvärdighet vore således denna saga: dock beror allt på den trovärdighet man billigtvis kan tillegna den. Scheikh Mohammeds lefnadstid infaller ej längre tillbaka, än mellan år 1000 till 1081 efter Hedschra; hans bok är skrifven sedan år 1650 efter vår tideräkning. Endast dess

*) W. Jones, Asiat. Res. II. 48.

första afdelning, som handlar om Parsernes äldsta gudalära, är öfversatt af Francis Gladwin *). Den berömde W. Jones tillägger denna skrift ett ganska högt värde. Icke alla hans landsmän hafva dock derom velat sammanstämma. Moh. Fani, invända de **), säger sig hafva författat sin Historia dels efter de äldste Ormuzd-dyrkarnes traditioner, dels efter gamla pehlvi-urkunder. Men huru hafva de förre kunnat fortplanta sig ända till det 17:de århundradet; och huru hafva de sednare kunnat förblifva så länge alldeles obekanta? Denne Scheikh lefde under Schah Dsjehan, hvars äldsta son anklagades för att vilja utrota eller åtminstone förändra Muhammedismen. En bok, sådan som Moh. Fani's, hvilken sökte framställa en äldre religion, och i hvilken indiska

*) New asiatick Miscellanys, consisting of original Essays, Translations and fugitive Pieces. Calcutta 1789. På tyska öfversatt af F. v. Dalberg, Aschaffenburg, 1809.

**) Edinburgh Review. Jag kan ej angifva stället, emedan jag blott haft att tillgå ett handskrifvet utdrag af denna tidskrift.

mythter voro förklädda till fornpersiska, måste således vara en välkommen förberedelse till en sådan tänkesättets omhvälfning.

Utan att vilja ingå i någon egentlig undersökning om detta ämne, må det vara mig tillåtet, att framställa följande erinringar. Alla folksägner, som hafva sin grund i religionen och dessutom smickra nationalhögmodet, slockna icke så hastigt, som hågkomsten af dagens händelser. Lefva icke ännu Dsjemschid, Feridun och Rustan på allas läppar i Österlandet, äfven hos dem, som aldrig hört Firdusi nämnas? Budha, Odin — hvem vet, huru många århundraden framgått, innan deras skriftliga ord blef uppttecknadt? Då man anför såsom ett bevis på denne författares ringa trovärdighet den omständigheten, att Moh. Fanis källor äro oss obekanta, så borde man ihågkomma, att mycket kan på ort och ställe vara bekant, som icke hunnit till de Edinburghske Lärdes kännedom. W. Jones' vittnesbörd synes innebära, att dessa urkunder,

om

om än sällsynta, derför icke, åtminstone till namnet, äro alldeles obekante. Äfven om så vore, må man först för sig besvara den frågan, huru länge Zoroasters Lefvande Ord redan funnits i skrift, innan någon säker kunskap derom ännu hunnit till Europa? Huru länge kände man icke tillvarelsen af Veda's, utan att det kunde lyckas någon utländning att deraf erhålla en afskrift, ända tilldess Polier år 1789 nedlade det första exemplar till British Museum? Och ännu, hvad veta vi derur? Länge har man känt, att Kaschmirerne ägde uråldriga tideböcker, utan att det lyckats hvarken denne sednare Resande ej heller någon annan, att i sjelfva Indien förskaffa sig del deraf. Slutligen, om det varit Scheikh Muhammeds afsigt, att genom dikten om en uråldrig religion förbereda den mongholiske förstens tilltänkta religionsförändring, månne han behöft att äfven beskrifva Hinduers, Tibetanares, Judars, Christnes, Muhammedaners, Sekterne Sadi-Kiah's, Unitariernes, Roshenianernes, de så kallade Gudomliges, de Vise's och Sofi's

tisk med Bel eller Nimrod *), utan af ett indiskt. Mahabad — af sanskrit-ordet *maha*, stor, och Bud eller Budha är väl icke annat än "den store Budha", enligt sagan, verldens förste Konung och Öfverste-Prest. Lätt skulle man således falla på den tankan, att Suppassierne vore Hinduer, af Brahminerne undanträngde till Indus. Men nu bekänna sig dessa stjerndyrkare att vara Perser, icke Hindostaner. Verkligen, om det kan anses såsom bevisadt, att norr ifrån ankomne främlingar verkat stora omhvälfningar i Indiens troslärор, så hafva nyare forskningar visat, att, å andra sidan, Hindostan verkat tillbaka på nordlandet. En stor fornförskare **) har öfverraskat oss med den förvånande, men på säkra grunder byggda åsigten, att indiska Prest-Colonier bildat en sammanhängande kedja ifrån Indus, genom landet Baumijan, hvars tvenne Idoler långt in i medeltiden voro mycket namn-

*) Enligt Frih. Dalbergs gissning, s. 81.

**) C. Ritter, Die Vorhalle europäischer Völkergeschichten vor Herodotus, um den Kankasus und an den Gestaden des Pontus. Berlin, 1820.

kunnige — derifrån längs gränsen af Iran, till Balkh, der i samma nejd, till alla Ormuzd-tjenares fasa, Eldstemplen stodo tätt bredvid afgudiske, vanskapliga Afgudabeläten, och så ända till Svarta Hafvets stränder. Jezdianerne kunde vara en lemning af de äldste Sabæer, innan deras trosläror urartat till en blind naturdyrkan, som i Indien ytterligare förderfvades genom den yngre Budha, men i Persien renades och förädlades genom Zerdusht; på ett sätt att söndringen dem emellan förblef evig och ohjelplig. Den tanken vore således icke orimlig, att Supassierne hvarken velat antaga den ena eller andra af dessa Propheters förbättringar, utan, kanske förföljde af begges lärjungar, dragit sig undan till ensliga trakter, der de länge lefvat obemärkt. Den zoroastriska läran hvilar, såsom bekant är, på Sabæismens grundval; för den strängt theistiska Islam är den sideraliska mythologien, liksom all annan, en styggelse; men i trots af denna elementernas fiendskap, hafva dock en mängd astronomiska sagor och symboliska Planet-legender räddat sig i den

orientaliska — isynnerhet den persiska — skaldekonsten *). Deras ursprung är äldre än Zoroasters lära, men om sjelfve Prophetens förbud ej kunnat vända sina Rättrognes blickar från de himmelska ljusborgarna, om de ännu, liksom deras fäder, förnimma, huru vid första klangen af Anahids **) lyra, nattens stjernor börja sina melodiska dansar, — hvarföre skulle ej en liten stam, söndrad från de omkringboende genom en ödslig natur och inbördes hat, kunnat bibehålla några minnen ftån en tid, då Himmelens sju Stjernkonungar tänktes såsom elementernas evigt kringvandrande väktare och deras strålande slott såsom själarnas tillkommande boningar ***).

*) v. Hammer, Geschichte der schönen Redekünste Persiens. Wien, 1818.

**) Anahid, sannolikt densamma som den fordna syriska Anais, Arabernes Alitta, är morgonstjernans drottning. Det är hennes spel, som väcker de öfriga stjernorna. Så sjunga ännu persiske skalder.

***) Dabistan, sid. 19.

Den saga boken Dabistan förvarat, är blott, såsom redan är nämdt, inskränkt till en obetydlig folkstam, sjelf lika okänd som den prest-krönika den har att förtälja. Annorlunda är förhållandet med den källa, till hvilken vi nu nalkas, den oförliknelige Firdusi. Hans Schah-nameh är grunden till allt hvad Perserne veta om sina äldsta häfder, grunden till deras folks-poesi, deras ära och national-stolthet. Dock icke inom Persien blott lefver hans pris: hans namn är kändt och vördadt från Nilen till Dsjihon, från Bosphoren till Ganges, och på de förnämsta vest-asiatiska språk är hans Konungasaga öfversatt. Öfverallt hafva de berömdaste skalder bemödat sig att efterbilda honom, utan att hinna honom. Türkarne, ett nytt folk, hafva tillegnat sig de hjeltar, hvilkas rykte han räddat från glömskan, och den sagokrets, i hvilken de lefva, liksom Tyskarne tillerkänt sig vår gamla nordiska mythologi och till en del vår historia.

Dock innan vi införa Firdusi berättande, torde ej vara otjenligt att anföra några för-

beredande ord om honom sjelf och hans odödliga verk.

Efter Arabernes eröfring af Persien, år 636, rasade den islamitiske ifvern liksom, ett årtusende förut, Macedoniernes under Alexander, mot Ormuzd-dyrkarnes urkunder och fornminnen. I alla offentliga acter fick, här så väl som i Syrien, intet annat språk nyttjas än arabiskan. *) De besegrade Perserne undanträngdes; de fleste antogo den lära, som Himmelen gjorde segrande, och med den äfven arabisk cultur. Ja, den så ofta prisade arabiska culturen har endast på utländsk grund uppväxt, och folkslag, Perser och Syrer, hvilka af Araberne voro underkufvade, voro dess egentliga skapare. Från moderlandets sandhedar hade dessa öcknens Söner ingenting medfört annat än en vild tapperhet och en Lära, som endast tillät valet mellan död eller bekännelse. Perser voro till och med arabiska språkets första lagstiftare; det var religionens och

*) v. Hammer, Geschichte der schönen Redek. Einleit.

har ända till denna dag i Vest-asien förblifvit vettenskapernas tungomål.

Men Poesien är en blyg tärna, som ogerna lär att stamma främmande ljud. Först 3 århundraden efter den första stormen, och sedan Persien erhållit Ståthållare af inhemsk börd, vågade hon framträda i sin egen drägt. I Nass'r, af huset Saman i Khorassan, fann hon en mäktig beskyddare och vid hans hof den förste persiske skald. Rudegi, hette den persiska skaldekonstens fader, författare af hundra böcker skaldestycken och en metrisk öfversättning af den så kallade Bidpai's fabler. Hans lärjungar nämnde sig Ustad, mästare, liksom skalderne i Tyskland, några århundraden sednare, hette Meistersänger. Samtidig med Rudegi var Dakiki. Honom gaf Emir Nassr's Vizir i uppdrag, att sätta den gamla rikshistorien i vers. Men Dakiki dog, efter att blott hafva fullbordat tusen rader. AlOmri, Vizir hos Abu Manssur, Nassr's son och efterträdare, utförde denna föresats, men på prosa (år 970), samlande alla de historiska urkun-

der, som undgått Arabernes förstörelse. Det gafs mellertid till och med arabiska utdrag och bearbetningar af de persiska häfderna.

Kort derefter grundade Sultan Mahmud på Ghasnins bergslätter ett mäktigt välde. Hans hof var en samlingsplats för alla, som älskade vitterhet af hvilket slag som helst, i synnerhet skaldekonsten. Då i orienten allt så lätt ordnar sig i skrå, trodde han sig förträffligt sörja för den glada vettenskapens framsteg, dermed att han, såsom en ordentlig värdighet, skapade en hofsyssla, hvars innehafvare erhöll namn af Skaldekonung; ett embete, som hos den nu regerande Konungen i Persien ännu äger bestånd. Väl blefvo dessa Skaldekonungar mindre ofta skaldernes konungar, än konnungarnes skalder; dock var Ansari († 1039) den förste Skaldekungen, som stod främst bland 400 hofskalder, verkligen en stor skald, och med honom täflade, med lika framgång, hans lärjunge Essedi.

Före denna tid, tjuge år efter sedan Dakiki gjort början till sin Rimkrönika,

upptäcktes urskriften till den gamla Bastan-nameh, eller den, under Jesdishjurd, den siste Konungen, utförda rikshistorien. Sultan Mahmud, längtande att deraf erhålla en ny behandling, utdelade derur sju särskilda episoder att af lika många skalder utföras. Det var vid denna strid, som Ansari vann priset, och blef i följd deraf Skaldekonung. Denna belöning åtföljdes af befallningen, att sätta den nyss funna Bastan-nameh i vers, men Ansari, så väl som Essedi, hvilken undfick samma uppdrag, förstodo att afböja detta vådliga förtroende.

Ej långt derefter hade en afskrift af Bastan-nameh äfven hunnit till staden Tus och der fallit i händerna på Ishak, en ung trägårdsmästar-son. Hans själ upptändes vid läsningen om Irans höghet och förfädernes hjeltebragder. Han ilade till Ghasmin: med möda erhöll han tillträde hos Skaldekonungen. "Broder, sade Ansari till den i bonddrägt inträdande ynglingen, blott skalder vinna inträde hos skalder." — Äfven jag är en skald, svarade denne. Strax diktade Ansari följande vers:

Ser jag din kind, är månan mer ej skön och klar.

En annan skald, som var närvarande, besvarade den sålunda:

Och rosen rodnar, att hon ej dess fägring har.

En tredje fortfor:

Ditt ögas pil igenom hårda pansarn far.

Utan betänkande tillade Ishak:

Kiw's pil i Peschens strid ej mer var snar.

Man häpnade så väl öfver den unge skaldens fyndighet, som hans beläsenhet i de gamla sagorna. Efter ett noggrant förhör öfvertygade sig Ansari, att ingen var mera skicklig än han, att omarbeta den gamla konungaboken. "Om Gud vill!" — svarade han på frågan, om han ville åtaga sig det stora värfvet, och sedan Sultan dertill gifvit sitt samtycke, började han med fröjd och lust sitt arbete.

Efter åtta år — fyra arbetade han i Sultans eget palats, och fyra i sin födelsestad Tus — nedlade Ishak för sin herres fötter de fyra första dank eller sångerna

af Schahnameh. Mahmud hörde dem med förtjusning och skänkte honom ett guldstycke för hvarje verspar. Ishaks lof utbredde sig öfver alla landsändar: han hette nu mer Firdusi, den paradisiske. Efter ytterligare 22 år hade han fulländat sitt drottqväde i 60,000 beits (dubbelverser), och undfick af Sultan, hos hvilken han stod i misstanka att höra till den förhatliga Karmatiska Sekten, ett lika antal silfverstycken i belöning. Skalden, som hade väntat lika mycket i guld, bortskänkte dem förargad; 20,000 åt budbäraren, 20,000 åt sorbet-handlaren, samt den sista tredjedelen åt bad-mästaren, emedan han befann sig i ett badhus, då den kongliga skänken ankom. Firdusi fann äfven tillfälle att ur Sultans bibliothek bortsnappa originalet till sitt Schahnameh och skref deruti smädliga verser emot sin herre. Såsom en förföljd flykting irrade han från denna dag omkring i flere städer, men lät omsider beqväma sig att emot 160 miskåler guld borttaga den sårande satyren. Ändteligen återkommen till Tus, träffade Firdusi den ofvan omtalte Es-

sedi, hans landsman och lärare, hvilken då måste hafva varit öfver 100 år gammal, och yppade för honom, kännande sin lefnads slut nalkas, sitt bekymmer, att, om han ej sjelf hunne sluta sitt verk, ingen skulle i hans anda fullborda det. Essedi lofvade det, men Firdusi svarade tviflande: "Mästare, du är ganska gammal, och svårligen skall du kunna utföra detta". Om Gud vill, skall jag fullända det, gaf den Gamle till svar, och skref den följande natten och dagen 4000 verser, hvaruti han beskref Arabernes inbrott och rikets upplösning. Under tiden hade Mahmud, efter återkomsten från ett af sina tåg till Indien, påmint sig sin hårdhet mot sin fordne älskling. Till den biltoga skalden skickade han nu det olyckliga guldet: andre säga, 12 Kamel-laster indigo: men då den länge saknade belöningen drog in genom ena stadsporten i Tus, bars den ädles lik ut igenom den andre. Firdusi afled år 1029*), icke, såsom man hittills uppgifvit, år 1020. Hans högsinta syster lät anslå

*) v. Hammer, Geschichte d. schön. Redekünst.

skatterna till en brygga öfver floden Dsijhon. Stadens Scheikh vägrade, vid begrafningen, att läsa den vanliga lik-bönen, emedan Firdusi förherrligat de Otrogne och sjungit Maghernes ära. Men om natten såg han den paradisiske skalden strålande i förklaringens gloria, sägande till sig: "Det är jag, som i dessa rader besjungit Guds pris och enhet:

Den högsta, djupaste i verlden äst Du;
Jag vet ej hvad Du äst; hvar är det äst Du *)."

Firdusi's Schahnameh är ett af de mest beundransvärda skaldeverk, som mennisko-snillet frambragt. Redan i afseende på omfånget kan den endast jemföras med Hinduernes ofantliga hjeltedikter; den innehåller 120,000 versrader och är således om-

*) Vid denna biographi äro följande källor jemförde och begagnade: Wahl, Vorder- und Mittel-Asien; d'Ohsson, Tableau de l'Orient; Silvestre de Saçy, Extraits et Notices, T. IV, p. 432, samt v. Hammer, ofta nämnde Geschichte. För dem alla är Dewletschah's persiska Litteratur-historia hufvudkällan.

kring sex gånger vidlöftigare än Iliaden. Bland vesterländske skalder kan i yttre fruktbarhet endast Lope de Vega, och kanske Hans Sachs, med honom jemnföras — men Schahnameh är ett enda helt. Och då en sednare kritik haft sin fröjd af att bevisa, att hvarken Homers eller Ossians verk eller Nibelungen-Lied tillhörde en enda författare, så faller deremot Firdusi's tidehvarf inom ett så klart ljus af den orientaliska historien, att äfven det mest söndringsälskande sinne ej finner minsta anledning att i flera stycken söndersåga denna coloss *). Schahnameh är ett enda helt! "Dess handling är icke trångare än Verldshistorien sjelf, dess enhet ingen annan än den Verldsanden, som uttänkt den, sjelf laggt deruti. Tidens enhet är Zeruan Akerene — den långa Tiden, enligt Zoroaster — som uppslukat årtusenden, och sorgfälligt samlar och sammanbinder ögonblickets droppar till stunder, dagar, år. Ortens enhet är slutligen den vida oceanen, som omkringhvärfver den gamla

*) Anmärkning af v. Hammer, s. 55.

gamla Verldens fäste, och allt hvad som inom denna omätliga krets left och verkat, speglar sig i diktens våg, praktfullt och glänsande *)." Hvem skulle vilja ingå en täflan med denna häfdebok, som omfattar en tiderymd af tvenne årtusenden, "som i sagans trollspegel, skimrande i österns hela färgglans, för evigheten bevarat allt hvad Iran tror sig hafva ägt stort och herrligt, allt hvad dess folklynne har ridderligt och dess natur förtjusande **)." Maha Bharata sjelf, denna ofantliga gudasaga, visar sig bredvid Schahnameh blott såsom ett gigantiskt drama, hvilken liksom endast utför en episod ur detta större Epos ***). Ensam, och oförliknelig står Firdusi bland de hjeltar, som lefva genom honom. "Icke Ossian är

*) Görres, Das Heldenbuch von Iran aus dem SchahNameh des Firdussi. Berlin, 1820. Vorrede, s. CCXXXIX.

**) Atterbom, Svensk Literat. Tidning, 1820, s. 809.

***) Görres, s. CCLVI.

här och hans nätters hemskhet, med sina Andar, som famla omkring i skymningen; ej hans stormar, som, susande genom Bardernes ekar, framvältra öfver heden; ej hans brusande strömmar, hans mossiga stenar; ej harpornas förstar, de blåsköldade hjeltarne, och alla dessa Skugg-gestalter, som likt töckenbilder tåga på himmelen förbi, under det att ljufligt månsken, likt smält silfver, luftigt flyter öfver land och vatten. Ej här äro Nibelunga-kämparne, med dvärgsmidda vapen, jernets söner, som likt fornålderns ormföda uppvuxit ur jorden, druckit sig styrka af hennes hjertblod och engång på henne grönskat, tilldess, berörde af diktens staf, de nu stå odödlige och oförgänglige liksom urverldens klippor. Ej här äro den gamla grekiska hjeltesagans heroer, som i rhythmiska rörelser, med säkra steg, vandrat igenom ett kraftigt, fritt och friskt rörligt lif, till den odödliga pelarsal, som deras Sångare af glättad marmor åt dem upprest till evärdlig boning *)". Ej här

*) Görres' ord, s. CCXLIV; utom några förändringar, som man tillåtit sig i öfversättningen.

äro de Hinduiske Gudasönerne, som blott till hälften antagit mensklig gestalt, som helst dväljas i öcknar, under botöfningar, fastor och späkningar, som, äfven midt under striden hejda segervagnen för att grubbla öfver lifvets mål och ändamålslösa spel; och som, sedan priset, efter det stora kriget på jorden och i luften, är eröfradt, icke mera fröjdas af det vunna riket, dess skimrande städer, dess tempel och välluktsoffer, dess elephanter och vagnar, ej af de Visa, i Veda djupt beläsne och alla herrar öfver sina begär och lidelser — utan som ifrån den lysande thronen oförmodadt uppsvinga sig till Baikunt, de Saliges hemvist *). Den per-

*) Sålunda hafva vi försökt framställa charakteren af det indiska epos, hvilket Görres sålunda skildrar: "Nicht ist's jenes Ranken der indischen Dichtungen, wo Zweig in Zweig und Blume in Blume übergeht; wo der Sinn mit Scharfsinn ins Zarteste theilt, und die feinsten Beziehungen in reger Einbildungskraft sich leicht verknüpfen." Han tyckes härvid mera hafva tänkt på Sakontala, än Ramajana och Mahabharata. — I det efterföljande, der vi försökt att charakterisera andan af Firdusis diktkonst, förekomma

siske Simurg sväfvar åter med lust och fröjd långsamt öfver den blåklara himlen; än i den högre rymden uppflygande, solar han sina vingar i ljusglans och skimmer, än sänker han sig behagligt till sitt älskade Iran, der jordlifvets förgäfves dämpade längtan uppslår i klara lågor mot det högre ljuset *), men der oftare kyliga floder, lockade att nedstiga från sina nakna stenvaggor, släcka jordens trånad, bära fröjd och välsignelse kring de grönskande dalarna, under det att luftens bard, Näktergalen, klagar sin ömhet för Rosen, som till hälften jordens barn, till hälften blott förstår de himmelskes kärlek och vällust. Ej yppighet och njutningens rus var här hjeltarnes segerlön; ej blod och fåfänga dödslekar deras fröjd; men Irans värn och välstånd var priset; mot Diwerne, ett fiendtligt förderfvande slägte, och deras skapelser, ohyggliga, för-

åtskilliga hånsyftningar, som ej rigtigt förstås af dem som ej känna ZendAvestas anda och de sednare persiske skaldernes symboliska språk. De skola vid ett annat tillfälle förklaras. Hår skulle det varit alltför vidlöftigt och tröttsamt.

*) De phlegræiske fälten vid Baku.

störande Kharfester's och alla slags skadedjur kämpade de, och när de hvilade från striden, nedstego de från sina luftiga klippborgar, för att biträda landtmannen att öfver tegarna milslångt leda den friska källan, eller genom sprängda berghällar, brohvälfda vattudrag bana en bredare väg för det rikare söderlandets ömnighet. På den tiden var i Iran den tankan allmän, att man bäst tjenade det Godas Upphofsman, då man efter all makt sträfvade att befordra hans verk, och bistod honom i den allmänna fejden mot hans fiender. Stilla, lugn och klar brann kärleken till honom, den på ljusthronen herrskande, i de Renas hjertan, likt flamman på altaren i Eldstemplen; lätt och villigt frambar man det enkla offret, hom-plantan och några frukter, till det Väsende, som älskar sitt eget verk, och ej till den makt, som kräfver sin dyrkan från ett sönderslitet bröst, af trälar, hvilkas uppoffringar och marter ingen glädje bereda hvarken åt menniskor eller de himmelske. Detta såg Simurg och gladdes. Men då, likt en hvirfvelvind från öcknen, den nya Trons hungriga söner

inbröto i Irans bergdälder, då öfverallt der deras fjät vidrörde marken, en källa försinade, hvarje grässtrå förtorkade, och det paradisiska Iran, sedan Kawjani Direfsch, det segerrika riksbaneret, fallit för den muhamedanska halfmånan, förvandlades till en torr hed, ej olik den hvarifrån stormen uppstått — då flydde Simurg, med alla Feer och under, till berget Kaf, för att i sörjande enslighet begråta de försvunna dagarna. Många hafva i äldre och nyare tider sökt den visa Fågelns undervisning; men en var det, det var Firdusi ensam, som fann vägen till hans boning, och för honom har den Gamle berättat sagorna om de fordna tiderna, Rustams och Isfendijars äfventyr och de hjeltar alla, hvilkas verk, sedan de sjelfva försvunnit, ännu strida mot tiden och ett annat slägtes härjningar. Och så har, sedan i den gamla Kongaborgen alla tusen pelarna, ända till fyratio, störtat, och ingen vet att säga hvilken der bott, detta diktens träd, som Firdusi planterat, efter ett årtusende blomstrat lika friskt, och skall evigt grönska, så länge den Gamla och aldrig åldran-

de Mithras ännu lyser öfver sitt fordna rike, och så länge granaten, uppsprungen ur hjeltens hjertblod, med klufvet bröst och blödande hjerta, ännu väcker hågkomsten om bättre strider, skönare uppoffringar.

I Schahnameh sammanfalla alla diktningens olika arter, hvilka man i en sednare tid så gerna åtskiljt: man beundrar ömsevis denna episka lefvande utmålning af detaljerna, som är den fordna joniska sångkonsten egen: denna rikedom af äfventyr, vexlande och stundom till romanser öfvergående tonarter, som tillhör den egentligen romantiska hjeltesagan; denna naivetet af egna personliga betraktelser, dem man sedan Grekernes tid ansett oförenliga med naturen af ett epos; denna prakt af färgor, djerfhet i bilder, mångfald af fabler, som åter ensamt ursprungligen tillhör österlandet, och slutligen — sådan är i det hela grundtonen af Schahnameh — denna ytterliga enfald i behandlingen, som påminner om konstens barndom, om den allraenklaste Rimkrönika. Betraktadt såsom poem, skulle man

kanhända närmast kunna jemföra Firdusi's Konunga-Saga med Nibelungen-Lied; ej blott tiden för dessa äfventyrs författande hafva de med hvarandra gemensam, utan äfven många egenheter hos samma urstam, från hvilken både Parser och Germaner uppspirat: chevaleri, ära, romantisk tapperhet, envig, eldsprof, liksom medeltidens ordalier, begär efter äfventyr, alstradt af en viss, menniskolynnet visserligen medfödd, inre oro, som ännu, i lifvets hela friskhet och handlingens fulla kraft, hvarken nedsjunkit till Hinduernes mystiska åskådning och för verlden förlorade quietism — ehuru denna åsigt äfven för Persiens skalder ej länge blef främmande — ej heller till denna mildare, på en bakom griften klarnande framtid hänvisande sentimentalitet, som utgör en grundton i vesterlandets nyare skaldekonst. Till denna sednare verld röjer Firdusi sin frändskap äfven i den omständigheten, att han skarpt och bestämdt tecknat sina hjeltar, då de framträda ur handlingens chor, och äfven i det colossala har han aldrig, liksom Indiens skalder, trädt utom de sköna mensk-

liga förhållandena. Dock ännu en gång! ensam och med ingen jemförbar står han framför oss. Då andra mythiskt historiska Drottqväden blott upptaga ett inskränkt moment af en hjeltes lif, fortgår Firdusi's Epos, under en ständig kedja af äfventyr på äfventyr, från sagans första gryning, till den tidepunkt, som blott var 350 år aflägsen från skaldens eget tidehvarf, ständigt ju mer han nalkas denna tid, i synnerhet efter Sassanidernes tid inträdande inom den verkliga historiens område. Men om få skalder skulle ägt förmåga att fullända en så herrlig skapelse, så har också ingen funnit ett så stort och glänsande ämne för sig. Bland alla folkslag äga, utom Parserne, kanske Romarne ensamt en sådan under flera århundraden fortgående mythisk historia, i fall man derför, enligt häfdetecknaren Niebuhrs mening, får anse den monarchiska tiden och den följande republikanska ända till Camillus; men i samma mån denna historia genom Livii behandling bemödat sig att kläda sig i en statsborgerlig, strängt historisk drägt, i samma mån har den förlorat af sin ursprung-

liga poesi och folksagans friska, charakteristiska lif, utan att derföre vinna i trovärdighet. Deremot liknar Firdusi's hjeltedikt en fee-stad med sina 60,000 hus (beits: så kalla Österländningarne sina disticha); alla, kunde man nästan säga, byggda i en särskild stil, men alla sammanstämmande till ett enda architektoniskt helt.

Också har förmodligen aldrig Schahnameh's höga poetiska värde blifvit satt i tvifvel; men en ny fråga blir den, hvad tillförlitlighet man, ur en historisk synpunkt betraktadt, kan tillerkänna denna häfdebok. Före Alexanders eröfring af Persien hafva de händelser här skillras, föga eller ingen likhet med Grekernes underrättelser. Och äfven sedan, när man jemför den inhemska sagan med de vesterländske skriftställarnes berättelser om ämnen, som skola tilldragit sig på samma tid och rum, tror man sig läsa tvenne särskilda rikens häfder, och denna villrådighet minskas ej, då man här och der tycker sig igenkänna ett likljudande namn. Derföre hafva de fleste Asiens häfdetecknare,

antingen, såsom Heeren *), hvilken dock ej försmått parallelismen med ZendAvesta, stillatigande förbigått Firdusi's minnesvård, eller också, såsom Persiens senaste häfdetecknare, Malcolm **), blott inskränkt sig till några ytliga sammanlikningar. Vanligtvis har man härvid nästan endast fästat sig vid namnens likljudighet. Eller också har man, såsom Wahl ***) och före honom Richardson ****), varit färdig att förklara Grekernes underrättelser om Asiens äldsta häfder såsom till större delen diktade och förvirrade, under det att man tillegnat de österländska författarnes uppgifter ett afgjordt företräde, sedan det påtagligt underbara, hvilket fantasien synbart tillagt, blifvit frånskiljdt.

*) Ideen über die Politik u. s. w. Persien.

**) History of Persia, London, 1811. Denna bok är mig dock ännu endast bekant genom utdrag, recensioner och citater.

***) Altes u. Neues Vorder u. Mittel-Asien. Leipzig, 1795. I inledn.

****) Ueber d. Sprache, Literatur u. Gebräuche morgonländ. Völker. Tyska öfversättn. Leipzig, 1779.

Denne förstnämnde, Wahl, gaf oss äfven förhoppning om en persisk historia, kritiskt uppställd efter dessa folkslags afvikande uppgifter, men detta löfte blef aldrig utfördt. Först den snillrike man *), hvilken för Europa först gjort Firdusi's hjeltebok bekant, då man förut endast kände den genom öfversättningar af några korta fragmenter **), var det förbehållet, att med framgång beträda denna väg, såsom vi snart skola erfara, under det att vi på denna bana förnämligast utkora honom till vår vägvisare, utan att dock förbigå äldre gissningar och förklaringar, ej heller parallelismer med andra inhemska

*) Görres, Das Heldenbuch von Iran. Öfversättningen år på prosa; men såsom Utgifv. sjelf försäkrar, trogen, ehuru han tillåtit sig att borttaga eller förkorta slagtbeskrifningar, bilder former och talesätt, hvilkas täta återkomst och upprepande hör till den episka värdigheten. — Med allt detta har han dock haft omsorg om, att "den trångare bilden i anda, uttryck, själ, gestalt och hållning skulle lemna ett möjligen fullständigt aftryck af den större." Vorrede, s. XI.

**) Uppräknade hos v. Hammer.

skriftställare, så vidt min kunskap sträcker sig.

"Ej lögner eller sjelfdiktade fabler skola i detta verk intagas" — heter det i inledningen till Schahnameh, hvilken man dock, jag vet af hvad grund, tillegnar en sednare författare *). Der berättas, fastän otydligt, huru för lång tid sedan en Pehlvi, af landtbrukarnes slägt, från alla Kischvers (landsorter) sammankallat visa Mobeder och frågat dem om förflutna tider och fordna kämpar; hvad desse uttalat, det uppskref Sipehbed i en bok, som prisades af unge och gamle. Denna ville en yngling förvandla till verser, men långsamt och trögt gick han till väga, af en slaf blef han dödad — "måtte den Barmhertige förlåta honom hans synder!" — Med denna gamla, på pehlvi författade bok menas sannolikt den redan nämnda Bastannameh och med ynglingen Dakiki. Denne skald är äfven författare af Guschtasp-sagan, hvilken Firdusi visserligen äfven icke lemnat obegagnad **). Alla orientali-

*) Wahl, s. 201.

**) Kleuker, Zend Avesta, Anhang Th. I. s. 164.

ska skriftställare öfverensstämma deruti, att ännu i Jesdishjurds tid funnos många annåler och handlingar för handen, hvilka förmodligen ej alla genom den muhammedanska eröfringen kunde utrotas. Ty Perserne voro, äfven enligt Herodoti vittnesbörd, ett folk som från ålder upptecknade sina öden, och sådana krönikor och konungalängder omtalas redan i Esthers bok *). Att dessa sagor äga en hög ålder, kan endast slutas deraf, att, då den arabiske köpmannen Nasser ben Hareth från Persien till sitt fädernesland medförde sagorna om Afrasiab och Rustam, och dessa persiska hjelte-äfventyr så behagade Araberne, att de funno de historier, hvarmed Muhammed ur Gamla Testamentet undfägnade dem, alltför tråkiga, Propheten öfver dem utbröt i höga förbannelser **). Ja det gifves ännu äldre spår af dessa sagors tillvarelse. Moses af Khorene, som skref sin Armeniska historia omkring år 440 e. Chr., omtalar ganska tydligt histo-

*) Cap. 2: 20; 6: 1.

**) Herbelot, Biblioth. orient. art. Nasser ben Hareth.

rien om Zohak, hvilken han förklarar på Palæphati osmakliga vis; honom sjelf kallar han Bigraspi (Zend *Bewroesch pete*, herre öfver 10,000): Ajdahaki, och Asdekak heter egentligen på persiska denne Zohak, utan förkortning. Äfven Feridun, som på zend heter Threteono, omtalar han under namnet *Hröndani* *). Att dessa *res vetustissimæ et minime Persis ipsis intellectæ* — såsom denne krönikskrifvare kallar dem — hvarken härrörde från Sassanidernes tidehvarf eller Parthernes, utan hade sitt ursprung från en tid, som var äldre än före Xerxes, och att vissa sagor höra ända till den mediska tiden, detta har de persiske häfdernas Oidipus af inre grunder gjort högst sannolikt **).

Vi tillägga här, att med Firdusi sammanstämma i det hela — för att icke nämna sednare häfdetecknare — jemväl Mirkhond samt hans son och epitomator Khondemir. Fadren var bibliothekarie i Herat,

*) Görres, Heldenbuch, s. CCXXIV.
**) Ders. s. CCXXIX.

hvilket bibliothek, enligt hans sons uppgift, till större delen skall hafva bestått af historiska skrifter. Författaren dog år 1471. Ehuru hans universal-historia, kallad *Raudzat Alzofaa* (d. ä. lustgården), som begynner med verldens skapelse och sträcker sig till år 900 e. Hedschra *), tyckes hafva lagt Firdusi till sin grundval, så träffar man dock åtskillige afvikelser, tillägg och förändringar, som torde bevittna, att författaren haft andra urkunder att rådföra.

Från honom äger man förmodligen nedanstående ur-historia, **) hvilken, ehuru förmod-

*) Herbelot, Biblioth. orient. samt Notice sur Mirkhond i Silv. de Sacy, Mém. sur div. Antiqu. de la Perse, p. IX.

**) Den är lånad ur d'Ohsson, Tableau de l'Orient, Paris 1804, I. xv. Han nämner ej sin källa, men då hans orientaliska historia endast är hämtad ur Firdusi, Mirkhond samt den turkiska författaren Ali Efendi, och hos Firdusi ej deraf finnes ett spår, så har jag ansett Mirkhond såsom källan till denna saga.

förmodligen af ett arabiskt ursprung i det man sökte sammanjemka Gamla Testamentets uppgifter med andra orientaliska folkslags, och ehuru den tyckes förråda mera de Lärdes accommoderande systematism än den äkta folksagans lynne, dock här torde förtjena ett rum, såsom visande Orientalernes åsigt af menniskoslägtets äldsta häfder.

Enligt denna mythologi, förbindande inhemska fornsägner med bibliska, var jorden under 7000 år bebodd af *Diw*'er *), under styrelse af *Dschian* **); derefter, under 2000 andra år, af *Peris* (Feer), qvinnoväsenden af en något bättre sinnesart. Dessa Andar styrdes af många öfverherrar, som till större delen buro namn af *Suleiman* (Salomo). Båda dessa ätter fördrefvos af

*) Sanskr. *Dewta*, grek. *Dios*, lat. Deus, i god bemärkelse. På arab. *Dschjin*, deraf *Genius*, *Genie*. I Parsernes tid och långt in i medeltiden hette så de afgudadyrkande folkslagen i allmänhet, i motsats mot de Rättrogne.

**) Deraf *Géant*, Jätte.

Engeln *Hariss*, som sedermera, sjelf störtad, nämndes *Scheitan* (Satan) eller *Iblis* *). Efter honom skapades *Adam*, den förste och mäktigaste af alla verldsherrskare, herre öfver alla andliga och kroppsliga varelser, i himmeln, på jorden och i afgrunden, segervinnare öfver Diwerna, som bebo berget Kaf. Han dog på ön Ceilon.

Före Syndafloden omtalas blott en enda dynasti: Misraimiernes, som sättes i Egypten, och är helt och hållet mythisk. Efter floden befolkades jorden å nyo genom Noachs söner, som blefvo stamfäder för 72 slägten, alla talande det syriska urspråket. Men efter förbistringen vid tornbyggnaden i Babel (Sarhh), voro Sams efterkomlingar de ende som bibehöllo stamspråket. Sams söner voro: *Fariss*, som gaf sitt namn åt Persien; *Yareb*, stamfader för Araberne; *Dshjerhhem*, hvars barn bofäste sig i Mekka och Hedsjas; *Ad*, Erems son, hvars efterkommande bodde i Ahkaf i Arabien,

*) Hvaraf *Diabolos*, enligt Bailly, Lettres sur l'origine d. Sciences.

lefde 1200 år och hade en seralj af 1000 qvinnor; *Nemrud*, hvars hus regerade i 434 år öfver Chaldeerne (Keldanijun) och utslocknade med den gudlöse Baltaschasser; *Assur*, hvars ätt i 1305 år herrskade öfver Assyrierne (Assuri) ända till den vällustige Ertahschasth, och hade sitt hemvist i Mosul i Dshjezireh (Mesopotamien); *Ninus*, som byggde Niniveh, ö. om Mosul, och hvars sista ättling *Resiss* efter 130 år störtades af *Gartoss*, en Armenisk konung; *Sussan*, Syrernes herre under 156 år, och boende n. om Chaldeen; *Amelik*, af hvilken Ameliketerne, som först innehade Palæstina, leda sitt ursprung; *Yunan*, Grekernes ättfader i Jonien; *Abir* eller *Heber*, som födde *Abraham* eller *Ibrahim*, hvars söner voro *Ishak*, Hebreernes stamfader, samt *Ismael*, väktaren af Kaaba's nycklar och stamfader för Muhammed. Khams söner voro: *Misraim*, stiftande den andra dynastien, Egypten; *Kibth*, hvaraf Kopterne; *Kenan*, förste af Nubien; *Kjusch*, Negernes fader; *Habesch*, som flyttade till Abyssinien; *Hind*, som gaf sitt namn åt In-

dien; *Berhemen* (Brachman), Indernes äldste konung, prophet samt upphofsman till boken *Senehhind.* — *Yaphes*, den mest älskade sonen, emottog vid afskedet från sin fader, en helig sten, som han vid svåra olyckshändelser skulle kasta i en vattenkruka, och från denna sten härleder sig all den framgång och all den timliga lycksalighet, som fallit på Yaphes och hans efterkommandes del. Desse nedsatte sig först i Sepenkjan, det land som sedan blef kalladt *Turan* eller *Descht-Kaptschak.* Yaphes' söner voro: *Turk*, från hvilken alla Turkiska eller Turkomanniska horder hafva sitt upphof; *Tatar* och *Moghol*, tvillingar och ättfäder för Tartarer och Mogholer; *Haykk*, hvars son, *Armen*, gaf sitt namn åt Armenien; *Tschin*, efter hvilken China blef namngifvet; hans son var *Faghfur*, hvars namn blef en titel för alla förstar af hans hus; dennes son, *Nestarsass*, byggde *Enmu*, rikets äldsta hufvudstad, och blef efter döden innesluten i en guldstod, satt på thron och morgon och afton af hela hofvet tillbedd: första upphofvet till afgudadyr-

kan i China. . . För öfrigt hade Yaphes flera andra efterkommande, som spridde sig åt nordligaste delarna af Asien och derifrån befolkade Europa.

Ofvannämnde Fariss, Sems Son, nedsatte sig alltså i Fars (Persis), som antog hans namn. Andre österländska författare låta dock Persiens äldsta konungahus härstamma från Adzerbidsjan, en del af Medien *). Invånarne i Fars lefde der länge nomadiskt, hvarje slägt under styrelse af en husfader och hvarje stam väljande ett öfverhufvud, hvars svaga välde ofta ombyttes. Då denna vacklande samhällsförbindelse gaf anledning till ändlösa tvister, fattade man det beslutet, att utkora en gemensam Öfverhöfding. Flere skicklige stamförstar samlade sig, lott drogs, och den lycklige blef Eman, Faris sonson, som antog namnet Kejumers.

Med honom börjar Firdusi sin Konungabok, och det är tid att införa honom sjelf berättande, sedan vi sålunda förberedt läsaren till hans bekantskap.

*) Hist. univers. T. VIII. p. 43.

"Gamla sagor på pehlvi berätta, att Kejumers var den förste, som beherrskat jorden." I tigerhudar klädde han sig och sitt folk, steg så ned från bergens höjder, och alla djur kommo två gånger om dagen att tillbedja honom. Ny föda lärde han menniskorna att bereda. Hans son Syawek blef dödad af Diwerne. I spetsen för Peris (Feer), tigrar och lejon, leoparder och foglar drog emot dem Kejumers, åtföljd af Syaweks son, Huschenk; Diwernes öfverste, Nesthweh, blef besegrad och flådd. I 30 år hade Kejumers varit Schah på jorden.

Enligt öfverskriften på sagan hos Firdusi (sannolikt af en sednare hand) samt Mirkhond var Kejumers son af Sam, Noah's son — "måtte Guds välsignelse vara öfver dem båda!" — samt hade sitt säte i Istakhar Fares, Demawend och Balkh. — Enligt Zendavesta och Beharam, Prest vid ett Eldstempel i Schahpur, var denne, som Firdusi kallar verldens förste konung, "den första menniskan;" på sanskrit betyder *Kajamrith* jordklimp. I allmänhet anse Perserne ho-

som för densamme som Adam *). Enligt Mirkhond **) skall han hafva utbredt sitt välde öfver större delen af den då kända verlden; på ön Serendib (Ceilon) upptäckte han Suleimanernes trollsköld, hvilken Adam från Diwerne eröfrat, och af den skyddad, utkräfde han blodshämnden för sin son. Han lefde i mer än 500 år (enl. Liber Adami ***): 900 år) och herrskade i 283 (enligt Tarich Fenai ****) i 40) år. — Bundehesch förtäljer, att Kejumers utväxt ur Ur-oxens högra sida, sedan denne blef dödad af Ahriman. Kejumers föll sjelf för samma fiende; af hans säd, luttrad i stjernhimlen, växte Reivas-trädet, som i stället för frukt bar tio menniskoarter,

*) Gihan Numa. Geograph. Orient. ex Turcico in latinum versa a Math. Norberg. Lond. Goth. 1818. I. 313.

**) Hos d'Ohsson, I. 81, och då denna saga ej finnes i Görres' Firdusi, har jag liksom på andra ställen slutat, att denne författare hämtat sina uppgifter ur den andra hufvudkällan, Mirkhond.

***) Norberg Opuscul. Academ. Lond. Goth. III. 200.

****) Hos densamme.

hvaribland först Meschia och Meschiane; desse aflade ännu 14 par och så hafva jordens 25 folkslag uppkommit *). Sedan han förlorat sin son, befallte han, att på hans graf skulle underhållas en evig eld. Kejumers anses såsom uppfinnarn af pilen, kastspjutet och slungan; såsom grundläggare af städerna Istakhar och Balkh. — Hvit och ljusglänsande var han, född i Adserbidsjan; af hans säd hafva 25 folkslag uppkommit **). — Deraf har man tagit sig anledning, att anse denne Kejumers för Herodots Dejoces ***), som, ifall den förre verkligen tillhör historien och ej blott mythen, lefvat minst ett årtusen senare. — Från berget Albors i Atropatene eller Atrova d. ä. det gamla Eldslandet — lyder Görres förklaring ****) — nedsteg en prest-konungslig ätt, förkunnare af den rena läran, lagstiftare, menniskoslägtets läromästare i konster och händighet, snart utbredande sitt välde från Kaukasus ända till Himalaya-bergen. Detta rike är det gamla

*) Zendavesta, übers. v. Kleuker, Bundehesch, s. 71.

**) Biblioth. orient. p. 57.

***) Histoire univers. VIII. 47.

****) I, Sid. VII.

Iran eller Aria, Aturia, Atyria eller Assyria d. ä. de Vestliges eldsland; af samma Konungastam kom Semiten Assur, Assor, Asr d. ä. sjelf åter Eld, Glansljusets Förste.

Huschenk var fyratio år gammal, då han antog Konungabindeln, sägande: jag är Padischah öfver de sju Kischwers. En dag förföljande en drake, träffade han ett berg med en sten, stenens hjerta glänste af skimmer, och elden var uppfunnen. Han byggde ett ljusaltar och befallte, att en Sedeh (ljusmessa) årligen skulle firas. Konungen lärde sedan menniskorna att smida; uppfann tången, yxan, och hammarn; befruktade jorden genom vattuledningar; underviste sitt folk, att de skulle kläda sig i pelsar och skinn, ty förut hade de blott klädt sig i naturens drägt", och framför allt i att så och skära.

Huschenk's tillnamn var Pischdad, præcellens beneficiis *). Derefter hette alla Per-

*) Enligt Norbergs öfversättning, Opusc. III. 202. "Le Juste" — enl. d'Ohsson, s. 84. — "Exemplar Justitiæ", Gihan Numa, anf. st.

aitens senare Konungar ända till Kei-kobad; Pischdadier. — Han grundlade städerna Sus, Schuschter och Herawend, om vi skulle tro öfverskriften hos Firdusi. — I ZendAvesta nämnes han *Vivengham*, i Liber Adami hos Norberg *Zarkano*. — Presten Beharam kallar honom Persiens förste Konung. — Enligt sagan hos d'Ohsson *) var det han, som först införde dyrkan af det Högsta Väsendet under bilden af Elden; som gjorde början med diktandet af boken *Dsjeavedan-Khired* **) (den eviga Visheten); som anlade Susa och andra städer i Persien, Babylonien och Indien. Krossad blef han af en klippa, hvilken Diwerne vältrade öfver honom; — eller också ***) mördad af Troglodyterne, medan han offrade på bergen. — Hos Suidas omtalas en saga, som syftar på den äldsta eldsdyrkans upprättande: Huschenk, säger man ****), är der gömd under namnet Perseus

*) I. 85.

**) Ursprungligen en indisk skrift, författad af Hitopadesa, mera känd under titel af Bidpai's Fabler. Se Svea, II. 68.

***) Norberg, anf. skr.

****) Edinburgh Review.

och Tahmures under Merrhus. — Mig synes det icke osannolikt, att denne Irans äldste religionslärare, "för hvilken — enligt Firdusi — elden var detsamma som stenen *) i Thasi's (Arabernes) helgedom," kan vara den samme som Hom, den äldste Propheten, hvars lärjunge Zoroaster sjelf kallar sig, "Konungen, hvars palats står på berget Albordsj;" men hvilken annars säges hafva lefvat i Dsjemschids tid.

Tahmures, den förres son, lofvade vid sitt anträde till regeringen, att rensa jorden från allt orent, och att glädjen på henne skulle taga fast fot. Djuren tamde han, klippte fåret, och gjorde af dess ull kläder, och lärde menniskorna att sjunga. Den rene Desthuren Scherasp var hans lärare och biståndare. Serudsch, Guds Sändebud, gaf Konungen häst och snärj-rep, för att underkufva Diwerne. För att frälsas, lofvade dessa att undervisa sin besegra-

*) Charakteristisk för Sabæernes äldsta cultus, och ännu i Kaaba (helgedomen i Mekka) ett föremål för Muhammedanernes dyrkan. Långt förrån Mekka hade dock Kufa en sådan sten.

re i mång sällsam hemlighet och förborgad hemlighet. Skrifva lärde de honom på trettio språk: på Rumi (romerska), Thasi (arabiska), Parsi, Therki (enl. ett annat manuskript: Sogdi) Dchini (Chinesiska), Pehlvi, Hindi, Misri (Egyptiska) och Berberi. Hans tillnamn blef Diw-bend (Diw-bändiger, Görres).

Enligt öfverskriften hos Firdusi, hade i hans tid landet Dsjerast och Babel sitt ursprung. — Han byggde Ninive, Isfahan, Merw, Amid — enligt d'Ohssons *) urkunder: — äfven Diarbekr **). — Andarnes hufvudstad, Fanum, eröfrade han och inneslöt dem sjelfve i hålor. Så lysande fördelar kunde endast vinnas genom biträde af Trollkarlen Simurgh Anka, hvilken helst dvaldes i skepnad af en ofantlig fågel. Denne trollfågel hade skänkt Konungen en af sina fjädrar, som, buren i hjelmen, afvärjde alla sår. Men en dag glömde han sin hjelmfjäder och föll för det gudlösa slägtet. Under Tahmares utbröt en svår hungersnöd: Kon-

*) Sid. 88.

**) Herbelot, Bibl. orient.

ungen och alla hans män åto från denna tid endast tvenne rätter; detta gaf anledning till fastan, som sedan också af andra folkslag blef antagen. Men folket, hvilket i denna nöd förlorat sina slägtingar, uppställde deras bilder i sina hus, och så uppkom sedermera bilddyrkan. Då Tahmures föll, hade han fört spiran i 41 år *): — eller 30, enligt Lubb Ettavarich, Tarich Fenai och Gihan Numa **), — lefvat i 600 år, enl. Liber Adami ***). — Man har gissat, att Tahmures vore den *Teutames*, hos hvilken Priamus, lydkonung under Assyrien, sökte och erhöll bistånd mot Grekerne ****).

Dsjemschid indelte nationen i fyra rotar: 1. Katurian, prester, åt hvilka bergen anvistes till boning. "Deras ort var före den heliga elden och bönen deras kall. 2. Benesarier (i andra handskrifter Asgarian)," härförare och väldige inför Schahens anlete, krigets män, rytande lejon i

*) D'Ohsson, I. 87—89.

**) Norberg, Opusc. III. 203.

***) Ders.

****) W. Jones, Asiat. Res. II. 44.

strid. 3. Sebaisa, "ett lofligt stånd, hvilket Du ej åser utan rörelse; fruktsame äro de sjelfve och genom dem blir jorden fruktbar." 4. Anucheschi (eller Anükhuschi), hvilkas yrke blef, att öfva konsterna. Vidare gjorde han de "Klarsinnade" bekante med bruket af kaftan, ringpansar och harnesk, lärde dem att sy och väfva; att bereda olika kläder för prakt och krig, af lin, silke eller kamelhår. Diwerne befallte han, att af huggen sten och kalk uppföra ett palats med bad och rymliga kamrar; uppfann beredningen af rosenvatten och andra vällukter, "ty i hvad väl luktar, finna menniskorna godt behag;" läkemedel för sjuke. Slutligen lät han af ädelstenar bereda sig en thron, och när han befallte, upplyfte Diwerne honom till himlen; dagen kallade de Nurus (Newrus). Hvarje nyår i Hormus Ferverdin samlade sig höfdingarne, ropade efter bägrar och vin, och denna högtid fortfor alltsedan till ett minne af denne Khosren. Trenne århundraden hade Dsjemschid sålunda sväfvat upp till himlen och fåglarna undrande flugit omkring honom,

då vek han ifrån Gud och sade till sina väldige: Utom mig känner jag ingen på jorden. Genom mig kom förstånd i verlden, klädnad och glädje, för mig flydde sjukdom och död. Och alltså, då veten J att jag fulländat allt detta, så måsten J, hvilka genom mig hafven förstånd och själ, kalla mig Verldsskapare. — Då han så talat, vek Guds glans från honom. — På den tiden var en man bland dem, som på häst-ryggar föra lansar, gudfruktig och rättrådig; mjölkande fä ägde han tusen; kameler och får och Thasi-hästar. Hans son het Zohak, jemväl kallad Purasi, emedan *Pura* på Pehlvi betyder *antal*, på Deri: *tiotusende*. Denne hade ingått ett förbund med Djefvulen, som i trägården gräfde en grop, i hvilken den gamle Schahen störtade och omkom, och blef så Zohak Konung. I skepnaden af en kock anrättade Diwen dagligen allehanda kötträtter, gaf honom ägge-gulor och rent, af muscus doftande vin till att dricka, på det han skulle blifva vild som ett lejon. Tacksam för alla dessa läckerheter, böd Zohak sin kock att begära

en nåd. Köcken utbad sig den att få kyssa hans skullror. Knappt hade den Underjordiskes läppar vidrört dem, förrän tvenne svarta ormar uppväxte, en ur hvardera axeln. Bot fanns ingen; ty när ormarne afskuros, uppvuxo de ånyo. Slutligen kom åter Djefvulen, förklädd till läkare och sade: möjligt är att du blifver oskadad; gif ormarna föda, men utom mennisko-hjerna bjud dem intet, ty annat röra de ej vid. Det var vid den tiden, som Guds glans slocknat kring Dsjemschid; då gingo landets höfdingar till Thasis och tillbjödo Dra-kungen Irans krona och ring. Dsjemschid hade flytt och vardt i hundrade år icke sedd. När denna tid var till ända, blef han åter vid Dschin's haf synlig och öfverlät till Zohak (frivilligt) krona och regimente. Men Zohak tog honom fången och klöf honom med såg i tvenne delar. Sju hundrade år hade han lefvat, fullgjort godt och ondt.

Dsjemo heter Dsjemschid i ZendAvesta; i Liber Adami *) *Lafresch Zisag*. — Staf-

yelsen

*) Norberg, Op. III. 205.

velsen *Schid* (sol) synes vara tillagd. Wahl *) har gissat, att *Dshjem*, Konungens egentliga namn, vore samma namn, som Grekernes *A-chæm-enes*. Heeren **) finner denna gissning sinnrik och högst trolig; Klaproth ***) orimlig och fantastisk. — Dsjemschid var Tahmures' son enligt Firdusi och Lubb Ettavarich ****); hans bror enligt Fenai Tarich †) och Gihan Numa ††); — hans brorson, enligt d'Ohssons urkunder †††). — Emellan honom och Salomo hafva 1200 år förflutit, tror sig Mirkhond veta. — Enligt Zend Avesta ††††) byggde Dsjemschid *Ver* eller *Verdsjemguerd*, (vid foten af berget Damegan, tillägger Bundehesch). Anquetil anser denna Dsjem-gård för Hamadan: dock en blott gissning. I ZendAvesta skillras detta rike såsom ett

*) Vorder Asien, s. 211.

**) Ideen.

***) Asiat. Magazin. Weimar, 1802, VI. 536.

****) Norberg, anf. st.

†) Norberg, Op. l. c.

††) P. I. pag. 313.

†††) Sid. 89.

††††) Vendidad, 11 Farhang.

bergland, med kalla vintrar, men fruktbara somrar, sedan den smälta snön nedrasat från bergen. I denna heliga bok omtalas ofta Mazdieznanernes (Ormuzd-dyrkarnes) indelning i fyra classer såsom ett verk af samme Konung. — Den prosaiska sagan hos Mirkhond *) tillägger vidare: Hvarje af de fyra Stånden skulle bära en egen drägt och sonen blifva vid faderns yrke (således en fullkomlig cast-indelning). Liksom denne Konung var den förständigaste bland dödlige, så var han äfven den skönaste. Han uppfann eller fullkomnade en mängd stridsvapen; han upptäckte örternas hemliga krafter; drog malmen och ädelstenarna ur bergen samt bestämde deras värde och bruk; fullkomnade sjöfarten samt upptäckte flera öar i Chinas och Japans haf; reste praktfulla broar öfver floderna; anlade Thus och

*) Det capitel, som rörer Dsjemschid hos Mirkhond, är öfversatt och bifogadt Herders afhandling, Die Vorwelt. Såsom ett parallel-ställe läses i samma skrift motsvarande, af Ludolf öfversatta episod ur Firdusi.

Hamadan; byggde i Istakhar *), hvilken han utvidgade, ett slott, strålande af gull och hvilande på 40 kostbara pelare (Tchil-Minar: — så heter nu Persepolis). — Under honom blef äfven vinets bruk allmänt: hans prakt och rikedomar blefvo utom- och inomlands ett ordspråk (*Dsjem sjah*, så präktig som Dsjem, heter det ännu i Orienten. *Dives Achæmenes*, Horat. Od. 12. v. 21.). — Det var äfven han, som efter vårdagjemnings-dagen Newrus, instiftade de sex Guiahanbar, till minne af skapelsens dagar, hvardera voro de helgade åt de sju Planeterna. Dessa till skapelsens minne helgade fester, omtalas äfven i ZendAvesta, såsom uråldriga national-högtider. — Dsjemschid regerade enligt Firdusi i 700 år, — enligt Mirkhond **) i 350, — enligt Liber Adami ***) i 750 år. — Zohak, lydförste i Norra Arabien ****), var Dsjemschids systerson †). —

*) Mirkhond nämner staden uttryckligen; Firdusi omtalar väl anläggningarna, men uppgifver ej orten.

**) D'Ohsson, s. 97.

***) Norb. Opusc. III. 205.

****) D'Ohsson.

†) Enligt turkiske författare hos Norberg; anf. st.

"Han var — enligt Görres *) — Bibelns Nimrod af Kuschit-stammen, en Thasi eller Arab, men af den förbannade stammen Aad, Ægyptiernes Sesostris och den chaldæiske Ninus, som jemte den af dufvor fostrade Semiramis från Scham eller Syrien, dotter af den gamla nattburna, från hafvet uppstigna Derceto grundar Kuschit-riket i Babel, och der fortplantar Dercetidernes ätt. Nini och Semiramis' härtåg, äfvensom Sesostris med Athyr, den nattfödda Dufvo-drottningen, hos Diodoros äro ingenting annat än det Babelska Kuschit-rikets strid med det Semitiska i Assyrien, Zohaks strid med Dsjemschid om herraväldet. I detta krig, stam mot stam, blifva ändtligen Pischdaderne underkufvade; äfven Bactra, Asgah i öster, faller för Dercetidernes angrepp, först vid Indiens gräns brytes deras makt; Zohak tager Dsjemschid, som flyktat till öster, omsider till fånga, och delar honom med sågen i tvenne delar, d. ä. de gamla Konungarnes välde blifver ituskuret, Vestern tillfaller Kuschiterne och de förre finna knappt i den aflägsna Östern en tillflykt för fiendens makt.

*) Sid. VII.

Sedjesthan, Bamijan, Kabul, Mikran, Kaschmir och Nord-Indien, hela den otillgängliga östra Gräns-fjällen tillbjuder nu de skingrade Pehlvanerne värn; der, på Paropamisus, uppstiger ett annat Albors, och der finner en gren af den gamla konungastammen säkerhet för Zohaks efterspaningar; nedanför dess höjder utbreder sig det baktriska hjeltelandet och Pehlvanerne vakta sina arfgods." — I babyloniska historien omtalas *) äfven 6 Arabiska Konungar, som tillsammans der regerat i 215 år.

Sedan Zohak var Konung, samlade sig öfver honom tusende år och efter eget godtycke gjorde han allt. Han var förmäld med två rena jungfrur ur Dsjemschids hus: Schehrnias hette den ena, den andra Arnewas. Men hvarje natt slagtades tvenne män och gåfvos drakarne till spis. Medlidande gingo då tvänne män, Armaijl och Kermaijl i köket, och sedan de lärt att tillreda spis, slagtade de allenast en man, hvars hjerna blef uppblandad med en vädurs, men

*) Eusebii Pamphili Chronicon, Syncelli Chronographia.

den andre, till offer bestämde, låto de rymma. Desse flyktingar samlade sig i öcknen, af deras stam hafva Kurderne kommit: för det onda hafva de ingen blygsel, filt är deras klädnad, ingen gudsfruktan är i deras hjertan. — En natt, då Drak-Kungen hvilade hos Arnewas, blef han uppskrämd af en syn. En Mobed sade honom, att denna natt blefve födt Feridun, som skulle intaga sina fäders thron och föra honom, såsom han i drömmen sett hade, bunden till berget Demawend. — Skedde så äfven. Denna natt föddes Feridun. Den herrliga tjur-kon Purmajeh var hans amma; sedan fadern fallit i Zohaks våld och Ferank, modren, bortflytt. Efter tre år återkom hon, tog barnet tillbaka och lemnade det åt en eremit på berget Albordsj. Zohak's spejare funno intet spår efter den räddade, men kon funno de och dödade henne. Men då ynglingen var två gånger åtta år, steg han ner från berget till slätten, och förnam hemligheten om sin börd och att han vore af Dsjemschids stam. Då sade Feridun: till svärdet måste jag gripa, Zohaks hufvud vill jag afhugga.

Modren svarade: ej rådligt är ett sådant förehafvande, ingen fot äger du på jorden, allt tillhör Zohak. — Då Drak-kungen förnam tidningen om Feriduns rustningar, skref han till alla Kischwers, att hvar man skulle gripa till vapen. Kaweh, en smed, emottog brefvet. Men denne, förbittrad på tyrannen, hvars drakar ätit hans sons hjerna, slet det sönder och ropade öfverljudt: låtom oss draga till Feridun och hvila i skuggan af hans kärlek. Sitt förkläde fästade han på en lans, och en här, ej ringa till antal, följde fanan. Då Feridun från berget blef detta fälttecken varse, ilade han ned, prydde det med många klenodier och sade, att det skulle heta *Gawjani Direfsch*. Åt honom smidde smederne en klubba, Gawpeiger vid namn, i skapnad af ett buffelhufvud. Morgonen derpå utbröto de, Kaweh i spetsen, kommo till Arwendrud, så hette fordom Merdehim, men känner du ej Pehlvis språk, så kalla honom på Thasernes mål Dsjeleh (Tigris). Anlände till Sewrä (Bagdad), summo de på hästarne öfver floden, och kommo till Bejt el Makdis, på pehlvi Geng ve Sehucht, på Thaser-

nes mål nu Hameh-el-Härran (Jerusalem), der Draken bodde. Hans slott stormades, in bröt Feridun i fruntimret, renande de Svart-ögdas, Solkindades själar från afguderiets mörker, hvaruti de voro uppfostrade. Arnewas förtäljde, att tyrannen redan flytt till Hindusthan. Medan Feridun i kungaborgen drack vin med muskus-ångor, samlade Zohak en här orena Diwer och gick emot ynglingen. Med glädje ryckte denne honom till mötes och träffade med sin klubba hans hjelm. Döda honom skall du ej, sade Serusch, himlabudbäraren, men vid berget Biisenk (dufvoberget) skall du binda honom. Då skar Feridun en rem af en lejon-hud, slöt honom i dess starka boja och till fjället Damawend förde han honom på en kamel. Der, i en mörk håla, fjettrade honom smederne, och hans hjertblod flöt ned på marken.

Zohak betyder *ridiculus* *) — eller *leende*, emedan han var född i fjerde året af sin moders hafvande tillstånd, med tänder, och

*) Norberg, Op. III. 205. —

med leende helsade dagens ljus *). Det sista berättar äfven Plinius, men om Zoroaster **). Skrifver man Dehak, betyder det *ägarn af tusen laster* ***). Hans egentliga namn var *Biwer-esb* (enligt d'Ohssons efter turkiska uttalet rättade stafsätt), annars *Bujurasp* (enl. Norberg), hvilket betyder ägarn af 10,000 hästar. Liber Adami ****) kallar honom *Asdahag*. Moses af Khorene †) omtalar honom under namnet *Biyraspi* (rättare *Buraspi*) *Asdehaki:* berättar, huru ormar växt ur hans axlar, men en viss Rhodanes, sedan han länge föröfvat ondt, smidt honom i fjettrar af malm, och fört honom till berget Demawend; huru Buraspi sedan på vägen släpat den insomnade Hröndani (eller Rhodanes) till en kulle, men att denne vaknat, störtat honom i en bergshåla, fjättrat honom der och upprättat en bildstod, på det han aldrig

---

*) D'Ohsson, s. 97.

**) Risisse eodem die, quo genitus esset, unum hominem accepimus, Zoroastrem. Hist. Nat. VII. 6.

***) Hist. univers. VIII. 20.

****) Norberg, p. 207.

†) Chronic. §. 31. sid. 77.

till verldens förderf måtte undkomma. I en chaldaisk bok, tillägger den armeniska häfdetecknaren, hade han läst, att hans rätta namn var *Prydes* (enligt texten *Prijdea*) Centaur. Så hette han, emedan han kommit från Thasernes land och inkräktat Achämenidernes rike *): kanske egentligare, emedan han var född af en arabisk fader och en parsisk moder **). På ett annat ställe nämner Moses, att han var lydpligtig under Nimrod, att han ville lära menniskorna egendomens gemensamhet; samt att han föröfrigt haft djupa kunskaper i astrologien och andra förborgade vettenskaper. — Görres är för öfrigt icke den förste, som anmärkt parallelismen med Moses af Khorene: Malcolm ***) har redan förut derpå gjort uppmärksam. Man har äfven förut gissat, att denne Drake-Konung, som herrskade i Nuvehet (Ninive) vid Tigris, betecknade det assyriska öfverväldet, hvilket enligt Vellejus Paterculus varade i 1070, enligt Ktesias 1360, enligt Herodot i 520

*) Görres s. CCXXV.

**) Man erinre sig, att han var Dsjemschids systerson.

***) History of Persia.

år *). — Men enligt Mirkhond **) bodde Zohak hvarken i Jerusalem eller i Niniveh, utan i Istakhar; han blef icke fastsmidd, utan korsfäst, hufvudet vändt mot jorden. Det skedde dock i en hålà på Demawend-bergen. — Zohaks regering, som af Firdusi utsättes till tusen år, varade, enligt Liber Ádami ***), i 300 år; enligt d'Ohssons källor, endast i 130.

Då Feridun blifvit verldens herre, kände han förutan sig ingen herre. Allt gick på Guds väg: hans tid var utan sorg och oro. Tre söner hade han, tvenne med Schehrnias och den yngste med Arnewas: af kärlek ville han ej gifva dem några namn. Desse voro förmälde med trenne systrar, döttrar af Schahen i Jemen. Då de hemkommo med sina brudar, lade sig i deras väg Feridun i drakehamn, eldsprutande, bölande. Den äldste flydde, sägande: med en drake strider ingen förståndig man. Den mellerste spände bågen, ropande: mig är

*) Edinburgh Rewiew.

**) D'Ohsson, s. 105.

***) Norberg, p. 207.

det lika, om jag kämpar med en drake eller med en krigsman. Derpå kom den yngste och sade: packa dig fort hädan, drake! På lejonets vägar skall du ej gå: annars skall dig ondt vederfaras. Kort derpå kom Fadern emot dem med all herrlighet, såsom tillbörligt var, med elephanter och klubbbärare, under pukslag, åtföljd af rikets höfdingar. Sade så: Hel Eder! Du, o förstfödde, skall heta Selm, ty ur odjurets käftar sökte du din frälsning: du, mellerste till åren, kalla dig Tur, ett modigt lejon, hvilket aldrig af en vild elephant skall låta besegra sig. Men du, yngstfödde, som mellan eld och vatten valt mellersta vägen, såsom det höfves en förståndig, ditt namn må varda Iredsch! Stjernkunnige ställde derpå sönernes horoscop, forskade och sågo, att Selms stjerna var Jupiter och hans Tali Skytten; Turs tecken var Solen, som har sitt hus i Lejonet. Iredsch's stjerna var Kräftan, Månans hus hans Tali. Emellan desse trenne bröder delte nu Feridun jorden. Gaf åt Selm Rum och Khawer (Vesterlandet), åt Tur Turan och Dschin, åt Iredsch

de kringsväfvande Starkes Öcken (Jemen) och Iran, jemte gördeln, och hufvudbindeln samt elphenbens-stolen. Deröfver uppreste sig Selms hjerta af afund. Han gjorde förbund med Tur. Då Iredsch förnam sina bröders rustningar, sade han till sin fader: hvi skall den förståndige i det flyktiga lifvet gräma sig? Herrar öfver svärd, krona och ring har före mig verlden många sett, och än flera skall han än åse. Rosen vissnar, dunkel varder de Klarsinniges anlet, fröjd i begynnelse, elände ändan. Vår hvilokudde är af jord, vårt läger af sten, hvi skulle vi då plantera ett träd, som endast bär krig till frukt. De gamla ärekrönta konungarne, som före mig varit, hafva ej haft för sed att så länge bära hatet. Mig anstår icke thronen; förutan krigshär går jag till bröderne och säger till dem: o j, mig ej mindre dyrbara än själ och hjerta, med orätt afundens j mig jordens välde, gerna vill jag öfverlåta Eder Kronan. — Fadern välsignade hans beslut, sägande: ej underligt är det, att månan skiner så glänsande. Iredsch kom till tältet, der hans bröder voro samlade,

med frid och vänlig helsning, men Tur slungade stolen mot den kröntes hjessa och sänkte en dolk i hans hjerta. Hans hufvud, smordt med muskus och ambra, sände de till fadren, som svor blodshämd; men uppsköt den. Mahafrid, Iredschs mest älskade gemål bland fyratio, födde nu en dotter och denna blef i sinom tid förmäld med Konungens brorson af Dsjemschids slägt. Då deras son Menutschehr var fullväxt, öfvergaf Schahen till honom gullthronen, den tunga klubban, nyckeln till skatterna, krona, gördel och dolk; dertill ett mångfärgadt sidentält samt derunder en tiger, Thasi-hästar, indiska svärd, lansar, pansar- och ringkläder från Rum, hvitbarkiga bågar, bokpilar, gossar och resenärer. I alla Kischwers utgick uppbådet, att alla Pehlvi skulle infinna sig till blodskriget. Ur Themischeh (Feriduns hufvudstad) ryckte hären, 300,000 hästar stark, mot fienden, som redan gått öfver Dsjihon. I flera dagar varade slagtningen. Tur föll för Hämnarens egen hand; Selm flydde, men undgick ej sitt öde. Se-

grande återvände Menutschehr till den åldriga morfadern, som åter lät hylla honom såsom Irans och tillika Dschins konung. Dock upphörde aldrig den gamle Konungen att gråta öfver sina trenne söner: brutet var hans hjerta och hans stjerna dunkel. Feridun gick: och efter de gamle konungarnes sed, tillredde hans dotterson åt honom en grift af guld och kostbara stenar: der satt han på elphenbensstolen, kronan öfver hans hufvud. I femhundrade år hade jorden varit hans: aldrig hade han gjort ondt; men välsignad och ärorik är hans åminnelse ända till denna dag.

Enligt Zendböckerna *) herrskade Treteono (Feridun) i Arieme (Urmi), dåvarande hufvudorten i Adserbidsjan. — De mythiska häfdeböckerna **) tillägga: Feridun utbredde sitt välde öfver VestAsien, Arabien och Egypten. Hinduerne vägrade ensamt länge att lyda. Men besegrade i trenne fältslag, måste äfven de hylla segraren, som dock utfä-

*) Vendidad, 20 Farhang.

**) D'Ohsson, s. 106 s. följ.

ste sig att högakta deras afgudar och menniskor stiftade seder och bruk. Selms hufvudstad nämnes Zazzan (Sardes); hufvudorten i Turs rike, Kursan, sedan kalladt Turan, var Kenekzer (nära Kaspiska hafvet, i nuvarande Mawarannahr). Istakhar nämnes ännu såsom Feriduns säte: vid Balkh stod det stora slaget med brodermördarne. — Feridun har blifvit ansedd svara mot Grekernes *Phraortes* eller *Aphraartes;* Tur åter hafva herrskat den tid, då Skytherne, såsom Herodot omtalar, under 12 år, spridde fasa och förvirring öfver VestAsien **). — Det var han, som sade, att menniskans lefnad vore en dagbok och att man der endast borde inskrifva goda gerningar ***). — Med Schahnameh, som uppgifver Feriduns regering till 500 år, öfverensstämma de flesta orientaliske häfdetecknare: Liber Adami ****) bestämmer 450, men de urkunder d'Ohsson följt, endast 220. — "Fem-

*) Dens. s. 106.

**) Edinb. Review.

***) ZendAvesta, utg. af Anquetil, T. II. Herbelot, Bibl. orient. art. Soham.

****) Norberg, Op. p. 208.

— "Femhundrade, eller enligt andra, ett tusen år, — fortfar Görres *) i sin förklaring — blifver Kuschit-riket beståndande, hvilket var upprättadt af Bel Zobak, As'deha Draken, Grekernes Mardöcentes, till dess Feridun framträder från det östliga Albors, och med biträde af smeden Kaweh, af Kabirernes stam, förlossar sitt folk och sin stam från utländskt öfvervälde. Han är: Beletan hos Ktesias, Beletaran eller Beletoran d. ä. Bel-Taran, Toron eller Treteno, såsom han heter i ZendAvesta, den samme, som, enligt Bion och Alexander Polyhistor, störtat Belochus eller Belleus, den siste af Dercetidernes ätt. Denne Belochus, den adertonde från Knus i den gamla konunga-längden, har, enligt Ktesias, Eusebius, Syncellus, Julius Africanus och Castor, efter ett medeltal af deras uppgifter, regerat emellan 1450 och 1400 f. Chr., och således var det vid denna tid, som denna stora omhvälfning tilldrog sig och det gamla Assyriska riket blef återställdt. Men Feridun, sedan han fullbordat detta stora värf, herrskar sedan i lugn på

*) Sid. VIII.

sina fäders thron, grundar rikets författning och hans slägt bibehåller sig under många århundraden vid styrelsen. Slutad är med honom den gamla mythiska tiden, till och med i den delen, som sträcker sig in i den heroiska. Allt bakefter honom tillhör den allmänna sagohistorien, hvarest det, som här endast flyktigt kunde tecknas i några hufvuddrag, fullkomligt skall nå sin mognad. Men med den slägt, som han planterat, är den egentligen episka verldsåldern kommen för Iran; det stora sorgespelet begynner, heroerne inträda småningom i historien under de förhållanden, som för tidens skick äro lämpligast, och nu först begynner sången om det gamla mordet och farten till Turaniernes land, för att utkräfva hämd." — Themischeh, Feriduns säte, låg sannolikt vid Tigris, var antingen Niniveh, eller Telane, som, enligt Stephanus från Byzantium, var de äldsta Assyriska Konungarnes hufvudstad, innan Ninus byggde Niniveh. Belitan eller Feridun var enligt Ktesias begrafven i Babylon, der Xerxes, på sitt tåg till Grekland, såg hans graf.

Sedan Menutschehr satt sig i besittning af Irans thron, har hjelte-sagan föga

att om honom berätta. Deremot börjar Skalden "ur gamla berättelser en ny berättelse full af glädje och lust." Sam, en ättling af Dsjemschid, hade redan kämpat i kriget mot Iredsch's mördare. Åt honom födde hans maka en son, Sal vid namn, med hvitt hår, för öfrigt otadlig till sin kropp. Sam, fruktande höfdingarnes åtlöje, lät bära barnet ur landet. Då blef fåglen Simurg varse den hjelplöse pilten, och lyfte honom i sina klor upp till sitt bo på berget Albordsj; men hans ungar, i stället för att förtära honom, smekte honom och gåfvo honom spädt villebråd att äta. Gossen växte upp, och hans pris utbredde sig fjerran. Till fadren kom jemväl ryktet om den starke ynglingen, som nu återvände till sin faders boning, Nimrus i Sabulisthan. Innan kort förälskade han sig i den undersköna Rudabeh, dotter af en förste i Kabul. Ogerna samtyckte Menutschehr till detta äktenskap, emedan bruden var af Zohaks ätt, men Sam's hjeltebragder och den unga hjeltens egna fordrade detta prof af tacksamhet. Då Rudabeh varit hafvande några månader, kände

hon liksom ett svärd i sina inelfvor. Simurg gaf det rådet att öppna modrens sida och på den vägen uttaga barnet. Detta skedde, — och så kom i dagen ett jättestort barn, Rustam benämndt. Endast af tio ammors mjölk kunde han finna tillräcklig näring; vid tio år ihjelslog han med sin klubba den starkaste elephant, och knappt var han fullväxt, förrän han eröfrade en handlande bergstad, vid hvars belägring hans farfaders far tillsatt lifvet. Tusende kameler belastade han med vapen, ädelstenar och måladt tyg från Dschin (chinesiskt kattun eller siden) och sände till Nimrus. — Under tiden hade Menutschehr hunnit till en ålder af två gånger sextio år; då slöt han sina ögon till och blott hans minne blef qvar i verlden. "Sådant är evigt Ödets sed, hufvud efter hufvud nedlägger det i jorden, och denna jord är ett smärtans fält, fullt af färgglans och vällukt. Vandrande gå vi på vägen dit, likt en karavan, som drager från den ena staden till den andra, då den ena kommer förr, den andra sednare till sitt hemvist. Men må vi än förehafva

hvad vi vilja, under jorden komma vi säkerligen dock alla till slut. Derföre varom muntre och glade, och vandrom oförtrutet hän på vår väg."

Menu-tschehr, kallad Kinékesch, Hämnaren, lefde enligt alla österländska urkunder i 120 år: endast Liber Adami säger: "Faschem Nariman (så heter han der), hvilken Assyrierne kalla Barkun, lefde 500 år *)." — Under hans tid skola gränsorna emellan hvart län blifvit noga bestämda, och ståthållarne i städerna gjordes oberoende af landshöfdingarne. Kanaler gräfdes och åkerbruket förbättrades **). — Enligt Görres mening ***) låg Selms boning i Dakernes land i Ghilan; Kakoi, en ättling af Zohak, som var Selms bundsförvandt, var sannolikt en härförare för Cadusier eller Kaspier i Masenderan; i dessa nejder sattes hjelten Sam såsom väktare och mot vilda Hyrkaner kämpade han i alla sin lefnads dagar.

---

*) Norberg, Op. III. 209.

**) Hist. univers. VIII. 29. — Norberg, anf. st.

***) Sid. LXXI.

Tre råd hade den döende Menutschehr gifvit sin son Newder: att aldrig vika ifrån Guds väg och att ej lyfta sin hand emot Musi (Moses), som i vesterlandet uppträdt såsom ett Guds Sändebud, ty hans tro är af Gudi; och att aldrig stöta sig med huset Sam, ty detta är rikets värn och försvar. Dock Newders hjerta vände sig till girighet, han pålade skatter, och hären lemnades utan vapen och sold. Då inbröt Puschenk, son af Thur, Khakan af Turan, i det hjelplösa Iran. Två härar hade han uppställt. Den ena gick samma väg, som Menutschehr fordom tågat, då han vände sina vapen emot brodermördarne; Afrasiab, Khakanens son, var dess befälhafvare. Mot honom tågar Newder. Ett envig fastställes. Den besegrade är Irans kämpe. Newder begär ett nytt envig, men då det vägras, ljuder å ömse sidor fältropet. De renhjertades här blifver slagen och Schahen sjelf, bunden, förd inför segerherren. I detta ögonblick anländer tidningen, att Sal i grund slagit den andra hären, som inryckt i hans arfland, Sabulisthan. Då befaller Afrasiab

att med svärd slå hufvudet af sin konungsliga fånge och låter i Rai smycka sig med hans krona och framrycker till Pars, (Persis; Persargad — eller Persepolis?). Dock der mötte honom Sal. Denne, sedan han bortträngt fienderne, utnämde till konung

Sab *), den afledne Schahens frände, ehuru den afledne konungen efterlemnat tvenne söner. I fem år bar han kronan och lefde två gånger åttio år. I tolf år hade Turans härar stått i Iran, utan att hvarken kunna fullända eröfringen, ej eller kunde den hjeltemodige Sal tvinga dem att vika. Slutligen förtorkade jorden och en stor mun-sorg (hungersnöd) blef känbar på ömse sidor. Då slöts fred, Dschihon blef gräns ända till Dschin och Kothen, och der tältens gräns är, der skulle också gränsen gå mellan Iran och Turan. Då Sab blef gammal, vissnade han och dog. En son hade han,

Kerschasp vid namn, denne besteg thronen. I nio år satt han vid styret, då dog

---

*) Görres skrifver öfver allt origtigt Su.

han och tom blef konunga-stolen. Då Afrasiab märkte det, drog han med en väldig krigshär öfver vattnet (floden Dsjihon) och inföll i Kharesm (Khorason, enligt d'Ohsson). De bedröfvade Iranierne sträcka bedjande sina händer till den gamle Sal, men denne visar dem till sin son, den unge Rustam. Först måste dock thronen besättas. Man hade erfarit, att på berget Albordsj uppehöll sig en ättling af Feriduns stam; till honom begaf sig Rustam, midt igenom fiendtliga rotar, och förde honom till den stridslystne hären. Keikobad var hans namn och med honom begynner en ny dynasti.

Den prosaiska sagan skildrar Sab såsom en vis konung, som med goda inrättningar sökte mildra det långvariga krigets olyckor, och derföre eftergaf alla pålagor i trenne *) — eller sju **) — år. — Hans regering varade i 30 år ***). — Deremot framställes hans

son

*) D'Ohsson, sid. 153.

**) Norberg, s. 211.

***) D'Ohsson, ders.

son såsom en öfverdådig yngling, och hans nederlag såsom en följd af hans dårskap att våga strida mot Turanierne, utan att till sin hjelp kalla Sal. Ty redan i Kerschasp's lifstid inföll fienden, och ej, såsom Firdusi berättar, först efter hans död. Tvertom stupade han i ett slag nära Kharez. Hans regering bestämmes här till femton år. Hans efterträdare uppgifves hafva varit hans brorson *). — Dessa äro de hufvudsakligaste skiljaktigheter. Vi meddela nu i utdrag Görres' commentarier **) till nyss anförda händelse. Stället, dit Newder flyktade efter det första förlorade slaget, var sannolikt Zadra Carda, Regia Darii hos Curtius. — Feriduns århundrade var, såsom nämndt är, det 15 f. Chr. Hans efterträdare, som regerade i 120 år, varnade sin son Newder, att ej förfölja den i Chawer (vesterlandet) uppträdande Moses. Denna befallning anser väl Görres såsom ett sednare tillägg, men derför icke såsom gripen ur luften. Derför förkastar han deras mening, som tro, att det Afrasiabs in-

*) Dens. s. 154.

**) Sid. LXXIII o. följ.

fall, som kostade Newder lifvet, vore Skythernes tåg under Madyas, hvilka, förföljande Kimmerierne längs vestra sidan af Kaspiska hafvet, inträngde i Medien och sedan i 28 år herrskade öfver Vestra Asien. Deremot söker han genom jemförelse med indiska urkunder finna en väg till bestämmande af den tid, då dessa händelser i Iran skulle tilldragit sig. Hos Tedzekerat Assalatin träffar man en konungalängd, som begynner med Bharata, hvilken, om man antager hvarje led till 25 år, skulle hafva lefvat omkring 2100 år f. Chr. Under Sagein, den 35:te konungen, omtalas, att Iranierne för första gången skulle infallit i Indien; detta skulle enligt samma beräkning ha inträffat midtuti 14 århundradet under Menutschehr; vidare berättas, att under Sursein, den 49:de konungen (således omkring år 980) blef soldyrkan från Iran införd i Indien, att denne Radsjah's son deraf blef kallad Suradsch d. ä. sol, och att Peschenk från Turan varit denna gudsdyrkans ifrigaste befordrare; under Aminpal, den 58:de regenten (vid år 750) nämnes först Afrasiab, till hvilken Indien måste erlägga en årlig skatt. — (För min del tviflar jag dock på, att man kan

bygga något tillförlitligt på de indiska urkunderna, som äro ännu mera fabelaktiga, förvirrade och osammanhängande än Persiens; förgäfves har redan W. Jones bemödat sig, att i dem bringa ljus och reda). — Det Albordsj, på hvilket Rustam efter tre dagars ridt från Raj träffade KeiKobad, kunde ej, fortfar Görres, vara det på Hindukuh, ty sju dagar behöfde sedan Rustam att rida från Raj till Masenderan, ehuru denna väg var dubbelt längre. (Men hvarföre skulle Sagberättaren, som på andra ställen ej så noga binder sig vid den physiska möjligheten, här vara mera noggrann än annars? Här var fråga om den största möjliga hast, för att träffa den utsedda thron-arfvingen. Utomdess låg orten, der den unge hjelten fann försten, en dagsresa från berget.) Detta Albordsj var således antingen det i Adserbidsjan nära Tauris eller ett annat i Erwend-fjällen i nejden af Hamadan. Från det mediska Albordsj är ynglingen kommen; med honom börjar en ny rot af de gamla Pischdadernes stam att uppstiga, en rot, som blifvit qvar i det gamla hemlandet i Adserbidsjan, och Huschenks slägt, säger Firdusi, är det som grönskar uti honom. Men de Pischdader, som

utslocknade med Kerschasp äro Assyrier, som efter Dercetidernes tid herrskat vid Tigris och Euphrat och derifrån öfver Asien. Eusebius nämner den siste Assyriske konungen Thonos Concoleros; han blef väl störtad af Meder, Perser och Babylonier, dock icke förr än, efter ett trefaldigt nederlag, bundsförvandterne till sitt bistånd kallat en här från Bactra."

Men vi återgå till Schahnameh, för att förnimma, huru det betryckta Riket räddar sig under den nya Försten, som sjelf jemte hans närmaste efterträdare före sitt namn bar titeln **Kei**, hvilket betyder **stor, stark, herrlig.** Deraf heter den nya ätten **Keianier.**

(Fortsättning följer.)

V. F. Palmblad.

Hermes.

SAMLING

AF

AFHANDLINGAR.

ANDRA HÄFTET.

STOCKHOLM,

TRYCKT HOS E. A. ORTMAN,

1821.

****

TELEOLOGISKA BETRAGTELSER

ÖFVER

VERLDS-HISTORIEN, *)

såsom försök att besvara frågan: *Man har föreställt sig att Menniskoslägtets odling, för hvilken en viss gräns skall vara satt, än stigit än fallit. Den mening åter vill nu göra sig gällande, att odlingen, efter en högre verldsplan, utan uppehåll fortgår, och att hvad man kallat förfall, endast varit skenbart, såsom utan öfversigt af följderna, utbrutet beräknadt. På hvilken sida är sanningen, och huru bevittnas den af närvarande tid?*

> Die Zufälle sind die einzelnen Thatsachen; die Zusammenstellung der Zufälle, ihr Zusammentreffen, ist nicht wieder Zufall, sondern Gesetz, Erfolg der tiefsinnigsten, planmässigsten Weisheit.
>
> *Novalis.*

En dag — så berättar den österländska Sagan — for Herren, i all sin härlighet, ned på Horeb, och inför sig kallade han Moses, den förste af Propheterna, hvilken Hans mildhet be-

1

*) Prisbelönade, d. 24 Jan. 1821, af Vetenskaps- och Vitterhets Samhället i Götheborg, samt med Samhällets tillåtelse lemnade till tryckning.

nådat med sin egen undervisning. Men Moses ville, med sitt inskränkta förstånd, omfatta Herrens planer och inse skälen till Hans styrelsesätt med verlden, utan dock att kunna begripa det, oagtadt att den Eviges långmodighet tillät honom hvarje inkast samt upplöste för honom hvarje tvifvel. Och, medan de så talade, förled dagen och Solen nedrann i hafvet. Då talade Herren till Moses och sade: Häf upp dina ögon och se åt vestern! Hvad märker du der? — Moses lydde befallningen, vände sig om och såg en skön, vidsträckt betesmark, af bördigt gräs betäckt, på hvilken feta hjordar vallades af glädtige Herdar, hvilka med en uppsyn, som förkunnade den lyckligaste oskuld, suto utanför dörrarne till sina få, här och der på marken kringströdda, låga men trefliga hyddor. Allt vittnade hos dessa sälla, fredsamma menniskor om ringa behof, dem en yppig natur, i rikaste mått, skyndat att tillfredsställa. Allt lockade till frisk njutning af det korta lifvets dag och i Herdarnes hänryckande sånger andades känslan blott af nöje och vällust. — Innerlig förtjusning hänförde Propheten vid denna syn, och han var just färdig att utropa, det han nu ändtligen skådat det första sälla folket på jorden, då ett ovanligt dån slog hans öra och fängslade hela hans uppmärksamhet. Ändtligen frambröt en väldig bergsflod ur den närbelägna skogen, omkullstörtade hyddorna, skingrade kreaturen, dränkte det blomstrande fältet, och de bäfvande Herdarne, hvilkas fordna glädjetoner nu förbyttes till de mäst skärande ångestrop, kunde

med möda rädda sig undan det vilda Elementets förödande verkningar. Då vände sig Moses till den Allsmägtige, föll på sitt ansigte, grät bitterliga och sade: Herre! Herre! hvi gjorde du detta? — Men Jehovah befallte honom uppstå och åter rigta sina blickar åt vestern, och nu blef han varse huru strömmen, af den fordna betesmarken, utskurit en förträfflig hamn, vid hvilken en stor, folkrik Stad var belägen, och, rundt omkring den, landsbygden, så långt ögat kunde hinna, uppodlad och bebygd. Men öfverallt i staden hvimlade menniskor, inhemske med utländningar, somlige idkande köpenskap, somlige förrättande konstiga arbeten, under det att andre skipade lag eller meddelade undervisning i gagneliga vetenskaper, och vid alla torg stodo prägtiga Tempel, i hvilka beständigt stora folkskaror inträdde, för att lofva Herran och förkofra sig i Hans kunskap. Då Moses såg detta, fyldes hans hjerta med fröjd och hans ögon brunno af glädje. Men Herren vände sig nådeligen till honom och sade: utan den strömmen, hvilken jag lössläppte öfver fältet, hade den härliga marken endast burit sin frugt, att göda en skock kreatur, tillhöriga några få icke stort visare slägter, hvilka lefde oskyldigt, emedan de ej hade nog insigt att från det goda urskilja det onda, och hvilka aldrig prisande nämnde mitt namn, emedan de kände mig icke. Nu föder denna samma plats flere tusende idoga menniskor och bär denna stad, hvars innevånare äro så gagneliga för ännu tusende sinom tusende. Så fäller jag icke mitt verk ur mi-

na händer; men betänk Du, vid alla skickelser, att mina vägar icke äro dina vägar. —

Denna berättelse, ehuru ursprungligen i en helt annan afsigt uppfunnen, tyckes mig innehålla ett bestämdt, fast symboliskt föreställdt, svar på den uppkastade frågan. Visserligen gifver intet schacht i forskningens rikhaltiga grufva så öfvertygande bevis för utsagan, att Herrans vägar icke äro våra vägar, som den menskliga odlingens häfder. Och att efterforska dessa Hans eviga planer, det har han oss så mycket mindre förnekt, som han dertill ej allenast i vårt inre gifvit oss en oemotståndlig drift, utan äfven ofta, med ljus och förtröstan, belönt forskningsmödan, så framt den blott blifvit företagen med ett fromt och ödmjukt sinne, utan den stolta förmätenheten att, ur vår litenhets synkrets, vilja mästra, hvad som ligger så oändligen högt öfver den. I en sådan andagtsfull och undergifven anda ville jag gerna önska, att kunna besvara den högst lärorika och frugtbringande fråga, som Kongl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället, för innevarande år, uppställt.

Då man, å ena sidan, öfvertänker den höga vidden af menniskans själsgåfvor och huru förunderligen långt hon har hunnit och kan hinna, så snart hon uppträder, af en religiös eller poetisk ingifvelse hänförd och således åter försatt i ett närmare samband med en andelig verld; men å andra sidan, den inskränkning, i hvilken hon här på jorden, under lifvets

vanliga förhållanden, är bunden, — så måste tvifvelsutan den förmodan väckas, att denna inskränkning icke är menniskans ursprungliga belägenhet, utan att hon i dessa bojor inkommit, endast genom ett fall från hennes första lycksalighet och renhet, hvilket äfven af alla folkslags uräldsta traditioner, mer eller mindre tydligt, omtalas. Det paradisiska oskuldstillståndet, den gyllene ålder, under hvilken menniskan lefde i förtrogen vänskap med högre naturer, gick förlorad genom hennes förmätenhet, att på egen hand vilja handla, och straffet för hennes tilltag blef, att hon lemnades åt sig sjelf, för att, småningom, med egna krafter, åter arbeta sig till sin förlorade vishet; för att, med fullt medvetande — detta menniskans ålagda straff för hennes synd — åter förvärfva den renhet och salighet, hon, fordom, i barnslig okunnighet åtnjutit.

Sådan en plan tyckes onekligen vara den värdigaste, som menskliga aningen kan underskjuta Gudomens förhållande till vårt slägte och den, hvilken äfven påtagligast tyckes blifva bekräftad, af de vittnesbörder öfver Försynens ledning utaf de dödliges angelägenheter, dem Historien bevarat. Den har också alltjemt utaf speculationen varit fattad och erkänd; ty till en sådan plan låter lättligen hänföra sig så väl det *καλονκαγαθον*, det *summum bonum*, hvilket de gamle Tänkarne satte till menniskoslägtets mål, som alla de nyare Philosophernas sökta moralprinciper, de der samtliga, blott mer eller mindre tydligt, hvälfva sig kring

idéen om det ursprungliga och allmänna syftet, för menniskan, af en obetingad, på dygd och visdom fast hvilande lycksalighet. Och om, i denna fråga, det kriterion, som gäller i alla andra, skall vara användbart till utrönande af hypothesens giltighet, neml. dess tjenlighet att lösa alla ur sjelfva saken hämtade inkast, så har vår sats äfven denna förtjenst; ty den giffver, förträffligt, åt alla skenbara anomalier i menskliga bildningens fortgång, en tillfredsställande, teleologisk förklaring.

De äldre mystiske Vise påstodo, att menniskan, såsom Mikrokosmos, var den förminskade spegelbilden af det stora oändliga universum, med hvilket hon, såsom en del af det hela, innerligen sammanhängde. Rigtigheten af detta påstående må lemnas derhän, men visst är åtminstone, att hvarje enskildt, i sig, föreställer hela menniskoslägtet, dess anlag, dess öden och dess bestämmelse. Slägtet består nemligen i en sammanfattning af enskildta, och kan således, i sin sammanfattning, icke uttrycka annat, än hvad hvarje individu, i sin mån, uttrycker; och då menniskan är ett *samvisteligt djur* — för att nyttja den term, af hvilken Författaren till Konunga- och Höfdinga-Styrelsen sig betjenat — så följer deraf, icke allenast, att den ena individuens fullkomlighets grad beror af den andras, utan äfven, att en del af det hela icke, i beståndande trygghet, kan njuta en lycksalighet, som ej detta hela, i sin omfattning, äfven besitter. Derföre, om vi kunna utgrunda den enskildta menniskans anlag

och gången under deras utveckling, så kunna vi, med temmelig säkerhet, sluta att vi äfven inse hela slägtets.

Forska vi efter den enskildtes kosmiska bestämmelse, så finna vi, hela hans jordiska lif icke vara annat än en fortgående uppfostran för ett annat, högre och bättre tillstånd. Vi finna äfven, huru, för detta ändamål, vissa egenskaper i ungdomen verka ensidigt, men med en lifligbet, som förlorar sig, allt som de i sin utöfning och sin förmåga vinna mera allmänlighet och ju mera de med andra, småningom utvecklade förmögenheter komma i förbindelse. Gubben resonerar icke mera så skarpsinnigt, som mannen, och hans fantasi och känsla verka icke med sådan häftighet, som hos ynglingen, men i hela hans inre menniska råder ett harmoniskt lugn, som gifver en stämpel af djupare insigt åt alla hans utlåtelser och antyder hans uppnådda värdighet, att snart kallas till ett högre mål. Ynglingen lefver också endast för sig sjelf, för sin utbildning, sina nöjen, i ett egoistiskt bruk af sina krafter, under ledning af en traditoriskt inhämtad kunskap. Mannen åter, under sitt verkande för staten och de sina, söker, genom sjelfständigt tänkande öfver hvad han vet, att vinna en egen ståndpunkt för sin verldsåsigt och att lösrycka sin kunskap från de allmänna banden, för att gifva den säker fullständighet och fast begränsning. Deremot är gubbens sträfvande endast rigtadt på stilla hvila, hvadan allt hvad han, som yngling lärt och som man tänkt, åter smyger sig

under egiden af det allmänna vetandet, och han således, i sitt lif, ej hörer mera hvarken, så egentligen, till Staten eller till sin familj, hvilken växt ut från hans ledning, utan till hela Slägtet, gagnande det genom universaliteten i sin förvärfvade och mognade visdom.

Vilja vi nu, med denna analogiska åsigt, genomlöpa de häfder, hvilka åt oss bevara en teckning af menskliga culturens fortgång, skola vi öfverallt visserligen finna en dylik gradvis tillväxt i utveckling och erfarenhet. Men onekligen måste vi äfven ofta erinra oss, att liksom den enskildte icke kan föröka sina kunskaper, om han beständigt hålles i en och samma krets, sluten af personer icke kunnigare än han, så är det för en nation, ett visst folk icke möjligt, att uppnå det för hela slägtet utstakade målet, utan att alla de öfriga blifva skickliga att göra samma steg. Och alltså tyckes det syftet, att genom en nation uppfostra de öfriga — liksom flere enskildte uppfostras af en — vara ett hufvudögnamärke i den verldshistoriska planen. Härigenom skulle äfven nödvändigt vinnas den fördel, att hvarje mensklig egenhet bragtes till fullkomligt genombrott, att de menskliga krafterna, i gifven ordningsföljd, erhöllo en ändamålsenlig uppodling; ty att allena uppdrifva en förmögenhet, under det alla de öfriga lemnades i dvala — då likväl endast i sammanfattningen af alla, menskliga väsendtligheten består — var icke syftemålet med den schola, som Försynen här på jorden stiftat för vårt slägte.

Och

Och den högsta lärdom, som i denna Schola skall inhämtas, är, enligt hvad redan i det föregående är antydt, att, i all enskild och allmän handling skönt uttrycka den högsta och renaste, i klart vetande uppfattade, inre sedlighet, eller att finna en samhällsordning, der Religionens sublimaste läror, genom vetenskapens glas återspeglade, blifva, i en utförd och lefvande Poesi, fullt verkliggjorda, och att, dymedelst, till allsidig enhet återbringa de mångfaldigheter och motsatser, i hvilka synden och okunnigheten egentligen består. Men denna yttersta lärdomsgrad är ännu icke upphunnen, och såsom varande ett idealiskt mål, torde på jorden aldrig fullständigt kunna upphinnas, men måste dock jemt föresväfva oss, såsom den sällhets och vishets punct, till hvilken vi, med oupphörligt sträfvande, måste söka att närma oss. Derföre består denna Schola — att vi så må säga — af trenne afdelningar, i hvilka hela slägtet, efter de egenheter som utmärka hvarje nationalindividualitet, måste utbilda sig för uppnåendet af sitt mål, och dessa afdelningar, i grunden en och blott i sin timliga uppenbarelse splittrade, heta Stat, Litteratur *) och Religion. Ty Statens högsta syfte kan ej vara något annat, än att bringa till klarsinnigt medveten utöfning den visa sedlighet, som vetenskapen lärer, Konsten förebildar och Religi-

*) Man har antagit denna benämning för att, under dess allmänlighet, innefatta så väl den vetenskapliga som artistiska bildningen.

onen, såsom gudomens vilja, lägger oss på hjertat, d. ä. att framkalla ett verksamt lif, ur jordiska behofvens band upplyftadt, för och efter idéer. Dock liksom de för den enskildtes undervisning stiftade scholor, småningom, allt efter som de allmänna fordringarne, af en stigande bildning, utvidgas, förbättras och föras närmare till sitt idealiska mål, har äfven den stora verldsscholan, efter hand, tydligare och tydligare, låtit den högsta lärdom framskymta, som den är bestämd att meddela. — Den nu uppkastade frågan kan således reduceras derhän: Hafva, under tidernas längd, Stat, Litteratur och Kyrka, allt klarare och klarare verkat för sin högsta afsigt? Eller, har Statsinrättningen, allt mer och mer, vant menniskorna vid ett insigtsfullt, fritt och dock laglikmätigt besörjande af sina så enskildta, som offentliga angelägenheter? Har Litteraturen, allt fullständigare och fullständigare, utvecklat vetandet och sammanbundit det med den allhetspunct, utan hvilken det måste söndersplittras och förgås? Och slutligen, har Kyrkan allt djupare och djupare intryckt Uppenbarelsens bud i hela den inre menniskan och upplyst hennes förstånd, att fritt böja sin vilja under den Gudomliga viljan? Med ett ord, synas allt tydligare och tydligare spår till annalkandet af den tidpunct, då folkslagen, hvart och ett, inom sig, lyckligt och fritt, skola sammanhållas, väl ej af en timlig hierarchi, utan af en evig theokrati och då hela jorden skall beherrskas, ej af Christi Ståthållare, men af sjelfve den evinnerligen smorde Jesus Messias? — På alla

dessa frågor kan endast den allmänna bilderskan, Historien, — hon, slägtets trogna beledsagerska från dess vagga intill dess graf, — gifva tillfredsställande svar, och vi måste således söka att inhämta hennes vittnesbörd.

Ju mera man intränger i Häfdernas studium och ju klarare man uppfattar betydelsen af verldshändelsernas gång, ju tydligare och vissare blir det, att den, af en modern kortsynthet antastade, bekanta indelningen: i den så kallade *gamla* och i den *nya tiden*, långt ifrån att vara en kyrkovidskepelse eller ett ohistoriskt infall, är väsendtligen grundad i utvecklingsmethodens ombytta charakter. Med Naturgudarnes fall och deras Oraklers förstummande, upphörde det dunkla ödets stränga verldsregemente, och med det förkroppsligade Logos, med det att Oändligheten sjelf personligen framträdde i ändligheten, röjde sig, allt mer och mer, Försynens milda ledande af verldsstyrelsen. Ja! alla folkslags inre physiognomier, alla staters styrelsesätt, alla Konsters, alla Vetenskapers skick antogo, efter Christi födelse, ett helt annat utseende, än före denna märkvärdiga händelse; i thy att det evigas timliga uppenbarelse, som i gamla tiden kändes mera som natur och uttrycktes, i alla förhållanden, mera realistiskt, har i den nya tiden mera blifvit fattad som intelligens och visat sig mera i ett idealistiskt, eller, hvad man i konsterna kallar, romantiskt skaplynne. Dock har, äfven under en hvar af dessa stora historiska perioder, vårt slägte, under iagttagande

likväl af periodens allmänna vilkor, gjört tvenne märkeliga steg närmare sin fullständiga utveckling, och vi, med våra samtida stå ostridigt på den puncten, hvarifrån ännu ett tredje skall göras — en anmärkning, genom hvilken alla skenbara regellösheter, för den djupare begrundningen, torde finna sin förklaring.

Troligen vaggades menskligheten fram till lif och kraft, af högre Väsenden, i det middagsvarma Afrika, eller bestämdare, i det vördnadsbjudande, hieroglyphiska Æthiopien. Denna mening väckes icke allenast af de Homeridiska tönerna om de otadelige Æthioperne, med hvilka Zevs och de öfrige gudarne lefde förtroligt, som med vänner och likar. Utan äfven af de äldste Asiatiska folkslagens, framom tiden af all historisk hågkomst gående, minnesmärken, som tyda på undergifvenhet under svarta beherrskare. Äfven landet sjelft, så vidt resande i dess åldriga helgedom kunnat intränga, är öfverströdt med fornlemningar af den undransvärdaste och uråldrigaste charakter; men alla bevakas af den hemlighetsfulle Sphinxen, och ingen har ännu förmått tolka dess dunkla, colossaliskt framställda gåtor. Alltså finna vi först de åldsta, historiskt bestämbara spår, till cultur uti den uppgående Solens hemland, Orienten, der minnet af den ursprungliga uppenbarelsen, gifven under slägtets första oskuldsdagar, ännu bäst bibehöll sig. Renast lefde denna hågkomst bland Abrahams efterkommande, vid stränderna af Jordan och Carmels cederlundar; mera dunkel och grumlad, fram-

bröt dess stråle i den persiske Prophetens lefvande Ord (*Zend-Avesta*) och i Brahminernas symboliserande vishet; men mest omtöcknad och vanställd finna vi den dock, innesluten inom det torra Egyptens Pyramider och Jättetempel. Öfverallt likväl, i dessa tragter, se vi den egentligen blott uppfattad af phantasien och känslan och genom dem underkufvande alla öfriga själsförmögenheter. Derföre var här all Vetenskap och all Konst, med Religionen, sammansmält till en enda esoterisk visdom, hvilken blott, i dunkel symbolisk form, såsom en helig tradition fortplantades från Fader till Son och bevarades, såsom hemligheter, i skötet af vissa Prestsamfund, de der ofta omgåfvo sig med en slöja, tjockare än den, som i Sais betäckte den mystiska Isisbilden. En sådan traditorisk, endast på ålderdomens auctoritet hvilande lärobyggnad skulle, nödvändigt, förblifva i sitt första skick, utan förmåga att i någon rigtning förvärfva några nya skatter, då hvarje tillägg af en nyare utveckling eller upptäckt, måste förtaga något af det helgade vördnadssken, som ålderdomen kringgjutit den gamla Sagan, och till följe deraf äfven stängd från alla verkningar till den allmänna bildningens befordran. Visserligen är en sådan sammansmältning af Konst, Vetenskap och Religion det mål, dit all litterär odling, för att blifva absolut och rent allmänlig, måste sträfva; och twifvelsutan är ett dylikt allmänt vetande, der alla timliga fördelningar och utdragna radier till ett, i sitt centrum, sammanfallit, den nyckel, som en gång skall upplösa dörren, hvilken än-

nu stänger oss från den plats, der intellectual-verldens sol strålar i all sin klarhet. Men innan dess måste de särskildta elementerna rigtigt och grundligt utbilda sig; innan dess måste Religionen höja sig ifrån att vara en blott död och obegripen känslovana; Konsten blifva något annat, än ett enformigt insöfningsmedel för en rå fantasi, och vetandet få tid att i alla sina radier framtränga till den peripheri, som begränsar det. Dessutom var denna, inom ett visst skrå gömda visdom, en sluten skatt för hela det öfriga folket, och derigenom föranleddes lätteligen den andeliga Bevararen af denna skatt, heldst han, i kraft af den, äfven var Statens högste Styresman, att missbruka den vördnad, som hans embete honom förvärfvat, till äregiriga och brottsliga afsigter, hvilka vållade att han, allt mer och mer, förlorade den högre betydelsen af Traditionen utur sigte. Odlingens lampa kunde derföre icke länge lemnas i dessa hemlighetsfulla Presteeasters händer. Att bevara den under de första sorgliga åren efter fållet; att med den antända forskningsbegäret eller ingjuta, då och då, en lifgifvande idealistisk gnista i den allt för materialistiskt urartade formen, det var denna barndoms-vishetens ändamål, och dess befordran dessa äldsta folkslagens kall, i den stora verlds-pædagogiken. Då de utspelt denna rôle, var deras vigtighet slut och deras behof af sina fordna Lärjungars undervisning inträdde. Men förstenade i sin gryende odling, kunde de icke blifva fattliga för en mera framskriden, utan att denna deras ursprungliga förstördes. Der-

före se vi just i dessa österns härliga länder, despotismen, i sin fullaste förfärlighet, med slagen af sin jernspira, till högsta grad förvilda och brutisera folken, ända till dess att de föllo rof för fremlingar, hvilka af det gamla skicket knappt här och der lemnat några fragmentariska ruiner, till mål för vår tids nyfikenhet och begrundning.

Dels från Egypten, dels från de stora Asiatiska stapelplatserna Tyrus och Sidon, vandrade Odlingen öfver hafvet till det sköna, närmast belägna aftonland, der thrakiska Horder, länge, i djup råhet kringirrat, till dess att ljuset för dem, ifrån morgonens regioner framtindrade. I början var, äfven här, allvishet sammangjuten i Poesiens blomsterskål, men äfven denna antydde, att den nu mera var kommen längre från den uppglödgande solvärman. Då den orientaliska åskådningen fästade sig vid den invärtes grundidéen af tingen, eller vid de intryck denna gjorde på föreställningskraften och framställde detta symboliskt eller allegoriskt, enligt regeln af hög betydelsefullhet, uppfattade Greken det yttre såsom en sjelfständighet för sig, och bildade det, objectif-poetiskt, enligt skönhetslagens föreskrifter. Och i stället för den, alla känslor dunkelt uppskakande sublimiteten i Orientens skaldesång, slöt den Grekiska sig närmare till den historiska traditionen och utarbetade sig till en skön åskådlighet för phantasien. Men den splittring, som utgör Vesterländernas charakter, yppade sig äfven i den Helleniska Statsförfattningen. Lan-

det fick icke en enda Despot, som, i Österländsk innesluten hvila, utsög dess tillgångar och fjättrade forskningen i skråband; tvertom delades det, i många små stater, mellan flere hjelteslägter, efter hvilkas upphörande eller fördrifvande, det egentligen Europeiska phœnomenet framträdde, neml. en republicanism, der styrelsen var delad mellan folket och de förnäma. Detta Regeringens skaplynne, hvilket öppnade en ingång för det offentliga lifvet i det enskildta, dymedelst att det sednare noga sammanlänkades med det förra, af hvilket det fick sin rigtning och betydelse, meddelade sig snart åt den Grekiska culturen. Gudsdyrkan delade sig i en mängd fester, egnade åt flere särskildta föremål, och Konst och Vetenskap utgrenades i mångfaldiga arter, hvilkas yttersta regulatif var ett jemt verksamt forskningsbegär. Men allas charakter bestämdes af en, vid den sköna yttre naturen fästad, plastisk realism, som gaf den grekiska Konst- eller Vetenskapsproducten en intagande klarsinnighet och lättfattlighet och en fulländning i det yttre, en noggrann men dock fri, symmetrisk afmätning i formen, den vi, med skäl, såsom mål för efterbildning, helgat under namn af Classicitet.

Deremot den djuphet, det aflägsna återskall af menniskolifvets innerliga harmoni med Universum, som utmärker alla urkunder af Österländernas visdom, den söker man förgäfves hos de ägta grekiska snilleverken, hvilka förekom-

ma oss såsom alster af en åskådning, som löstryckt sig från Naturen, för att, utom den, rusa sig med uppfattningen af dess friska skönhet. Också råka vi öfverallt, i dem, på en jordisk anda, ett förgudande af sinnligheten, af det närvarande ögonblickslifvet, som, framställdt i detta glada folkets halfdruckna ungdomsfriskhet, är en behaglig påminnelse derom, att fröjden också är ett af elementerna i det stora hela. Här, i Grekland, var det först, som menniskor uppstodo med föresats, att bruka snillets kraft och vetenskapens läror för vinnandet af tillfälliga fördelar (Sophisterna); här först försökte man, att, mot de påminnelser, som själen stundom erfar om sina högre syskon, sätta ett tomt logiskt tvifvel, med dialektisk färdighet framresoneradt (Pyrrhons Skepsis); och här bemödade man sig först, att bygga vissheten på en empirisk erfarenhets lösa grund, den man antingen sökte omgärda inom ett trumpet och innehållslöst spel med kalla förstånds-abstracta (Stoikerna); eller med en mörk nedslående atomistisk materialism, som Epikur; eller med ett tillgjordt förakt för allt annat, än det handgripliga eller det för ögonblicket nödvändiga, såsom de, Antisthenes efterföljande Hundphilosopher (Kyniker). De åter, bland Greklands Tänkare, hvilka, såsom Pythagoras, Eleatikerna eller grekiska bildningens middagssol, den gudomlige Platon, hämtat ett högre ljus från morgonrådnadens fosterbygd, blefvo, af sina samtida rent af icke förstådda och deras läror snart öfverdragna med skepnaden af det natio-

nella vesterländska lynnet. I synnerhet är detta märkbart, om man jemnför de Platonska lärorna med det ytliga hit och dit menandet, som utmärker den yngre Akademien, eller med den rationalistiska realism, den analytiskt utgrenade Methodologi, som utgör charakteren af den dialektiska lärobyggnad, hvilken framställdes af Platons lärjunge, Aristoteles. Samma Tafla af ett, endast på det yttre rigtadt strefvande, som den grekiska odlingen framställer, ser man äfven i de grekiska statsförfattningarne, hvilka visserligen voro formalitiskt frie ända till den grad, att de icke tålte något slags enskildt öfverägande inflytande, icke en gång de stora egenskapernas, under det att folkets inre låg i bojorna af den mest crasst-sinliga vidskepelse eller i den penningefördelar endast beräknande Sophistikens nät. Och under det att Grekerne sjelfve, högfärdige öfver sin, dock af några klingande phraser hit och dit lockade, Demokratism, kallade alla andra folkslag Barbarer, suckade hvarje enskildt bland den största delen af folket, eller de så kallade ofrie, under ett förtryck, tyngre och hårdare än i någon af Asiens Despotier. Derföre också såg man den staten, hvilken, för att motverka den individuella styrelsen, ur sitt sköte förjagade eller i fängelse lät försmägta fäderneslandets hjeltar och försvarare: en Miltiades, en Themistokles, en Aristides, m. fl. dock under en lång följd af år, envåldigt beherrskas af en slug pratmakare, Perikles, eller af en sniken, stolt och talentlös Hökare, Kleon, föras på branten af sin undergång. Och samma folk, som för

chimären af det grekiska namnets upprätthållande i Asien, uttömde sina krafter och sina tillgångar, sönderslet sig slutligen inbördes, för en Skökas skull, under det af alla, med mesta förbittring och största oklokhet förda peloponesiska kriget. Så var allt ett yttre, ett enskildt och jordiskt hos den lättsinnige Greken! — Ännu såg man likväl understundom, fast allenast af få till hälften besinnade, några sprittningar af ett högre naturlif, från Pythias trefot, eller bevarades aningen om dess härlighet, under missförstådda symboler, i de dunkla Mysterierna. Men dessa vinkar från en allsidigare Genius qväfdes alldeles, sedan Greklands skönhet blef ett byte för Romarnes ärfda röflystnad, och ytan af Hellenernas förfinade samhällsbildning apades af den råa Latinarn. Nu blef följden den, som alltid måste inträffa, då obildade Barbarer vilja, med ens, intvinga sig i ett högt uppdrifvet culturstillstånd. Vetenskapen, sänkt till ett encyclopediskt compilerande — t. ex. såsom hos Cicero eller den äldre Plinius — förlorade sin djupare betydelse; Konsten förbyttes till retningsmedel åt förslappade nerver; Staten blef blott en täckemantel för tillfredsställandet af en vildsinnad Tyrans djuriska begär; Religionen en tom vidskepelse, beledd och betviflad af alla, till och med af dem, som brukade den till prætext för de rysligaste förföljelser, och hela odlingen blott en utbredd Lux, under hvars skimrande matta de gröfsta sinliga lustar så mycket fräckare utbröto. Derföre skulle, genom detta de allmänna sakernas skick, hvarje klara-

re gnista af den heliga, universum uppehållande visdomselden blifvit förqväfd, lika djupt, af halffånige Cesarers, i alla tänkbara laster nedsölade, Despotsceptter, som den vidtutbredda Romarstaten deraf neddrogs till sitt fall, så framt icke Gudomen, nu uppfyldt sitt, i tidernas början, gifna tröstrika löfte, och sjelf framträdt i menniskogestalt på jorden, att tända en ny dag i tankens rymder och småningom undanrycka de stolpar, på hvilka det längesedan murknade romerska väldet hvilat. Nu förstummade de missförstådda och tvätydiga Oraklerna, liksom morgongryningen viker för Solen; nu tillslötos de missbrukade och vanhelgade Mysterierna; nu höjde sig det så föraktade och djupt förfallna Judafolket, till en vida högre verldshistorisk betydelse, än deras förtryckare någonsin innehaft, och nu nedgick gamla tidens blekt gnistrande aftonstjerna mellan blod och lågor.

Intet försvunnet tillstånd har varit så ofta beklagadt och ingen revolution med så många skenskäl framställd, såsom ett högst olyckligt tillbakaskridande i cultur, som denna, genom hvilken Greker och Romare, på Historiens skådeplats, måste lemna rum åt nya, friska telningar från Europas gamla Asiatiska stamträd — åt de germanska Barbarerne *). Och vis-

*) Den, för en djupare philologisk forskning, sig allt mer och mer uppenbarande innerliga förvandtskapen mellan Asiens hufvudspråk: Indiska och Persiska, och det nyare Europas ursprungliga tungomål, de germanska Dialecterne, lemnar ett oveder-

serligen, den som länge vandrat mellan de friskt doftande, glädtigt prunkande blommor, dem grekiska Sångmön så rikt utstrött öfver den classiska marken; den som rusat sin blick med åskådningen af de lifliga stenmonumenter, i hvilka Grekiska snillet förevigat sin skönhetskänsla och den, som känner dessa "eviga Barn" blott genom den attiska ynglinga-fröjden i deras samlif, den måste visst klaga med Skalden:

Aber das holde Verlangen, das allen thaut'
in dem Busen,
Athmet nicht mehr: der Duft floh mit
dem Lenze dahin.

Neka vill också ingen, att de båda classiska folkslagen, på ett ganska ärofullt och lärorikt sätt uppfyllt den plats, som de, i den allmänna verldsplanen, borde intaga. En rik utbildning gåfvo de åt hvarje enskildhet af culturen; hvarje art af Konsten blomstrade, under deras händer, objectift i ren generisk begränsning, så vidt denna tillät, och Vetenskapen rycktes från det samlif med Religion och Poesi, som

sägligt document för sanningen af våra förfäders, en Sturlesons m. fl. berättelser. Och likså bör det, bland så många andra tillfälliga påminnelser, icke lemnas obemärkt, att den persiske Häfdatecknaren Mirchond, i sin 2:a Bok, kallar landet på andra sidan Oxus, *Dschermania*, och säger att derifrån, i flera omgånger, stora hopar af tappre Krigare utgått på äfventyr åt Norden och Europa. Vidare då den persiske Hjelteskalden Firdusi omtalar Dschemschids castindelning af sina Iraner, säger han, att "Kämparne och de väldige inför Schahens anlete," eller den andra casten, kallades *Asganian*.

motverkade dess sjelfbestående utveckling. Philosophien blef, genom deras åtgärd, icke längre ett, man från man berättadt, Mysterium i några få utvaldas ego, utan ett för allas ihärdiga studium öppet, med dialectisk konst uppfördt, speculativt system. Häfdernas konst utvecklade sig i härlig, sjelfständig blomning; Geometrien fick sin egen, bestämda, vetenskapliga form och från denne läntes ett biträde, att uträkna himlakropparnes banor eller mäta jordens yta. Med ett ord, formen af bildningen fick en beundransvärd förfining, men under detta uteslutande arbete med det yttre, förgängliga, ehuru nödvändiga vilkor för den sinliga uppenbarelsen af ett högre lif, förflög den inre andan. Den jordiskt-realistiska principen, som måste ligga till grund för möjligheten af en egendomlig formell cultur, tog allt mer och mer öfverhand, och småningom, i synnerhet sedan Hellas blef ett rof för det giriga Roma, försvann, liksom all betydelse ur Konsten och Vetenskapen, hvarje Gudomsgnista ur lifvet. Och likväl var denna romerska seger — det egentligen första stora steget till classicitetens förfall — ett nödvändigt beting, för att, genom spridandet af den grekiska formal-culturen öfver större delen af den då bekanta verlden, öppna en allmännelig ingång för det himlaljus, som, saliggörande och försonande, sken öfver krubban i Bethlehem och öfver korsställningen på Golgatha.

Visserligen frambragte de första århundraden af den nya tiden, ingen Skald, som före-

vigade Heroernas dater och händelser med Homers eller Sophokles' rena stämma, och ingen Philosoph, som uttalade den heliga aningen om sanningens djup med Platons enthusiasmerade halfpoesi eller med Aristoteles' systematiska skarpsinne. Visserligen föll den gamla ordningen under ett tillstånd af härjning och förstörelse; men Europa, detta kyliga aftonland, som på Asiens fall, allt mer och mer upparbetat sig till en verldshistorisk betydelse, befolkades derigenom med en friskare, ej under formella band och sinliga vällust er förslappad stam, öppen för inverkan af det menniskoblifna, himmelska urljuset, som under trettio år glänste på jorden, för att återgifva de utbildade, men döda formerna en lefvande anda. För att det stora helas medvetsorgan, menniskan, allt mer och mer måtte utbilda sig och lära att genom sig sjelf och i sig sjelf förstå det oändliga universum, måste hon, småningom, lösryckas från naturens moderliga men instinctlika omvårdnad, tillväxa under Ödets strängt tugtande och inskränkande hand, och derunder för de former hon sjelfständigt utbildat, förgäta meningen af de uppenbarelser, som Gudomen hviskat i hennes barndoms öra. Men för att rädda det himmelska, kalla menniskoslägtet till ett högre mål under Försynens milda styrsel och med sin klarhet genomtränga och förhärliga de sinliga formerna, *blef Ordet kött, och lefde ibland oss och vi sågo dess härlighet, såsom glansen af Fadrens enfödde, full af nåd och sanning.* Genom dess efterföljande, under ledning af sanningens Ande, som lof-

väl är, skola vi en gång hinna till ett fullständigt återställande af den harmoni, emellan det Gudomliga och menskliga, emellan frihet och nödvändighet, emellan sanning och skönhet, som utgör syftet för vårt kosmiska lif, och att detta uppenbara och förebilda, nedsteg Herrans Son, i mensklig gestalt, på jorden. Derföre gjordes redan, strax efter denna epoch, liksom förebådande hvad komma skall, flere försök, att i en högstämdare eklecticism, sammansmälta den högre bildningens elementer: Religion, Vetenskap och Poesi; ett bemödande, hvars resultater äro oss bekanta, under namn af Neoplatonism och gnostiska Kätterier.

Men på långt när, var ännu tiden icke inne, att ett sådant företag möjligen skulle kunna lyckas; ännu voro alla de enskildta ämnen, af hvilka det ädlare menniskolifvet består, för litet utvecklade, och rundt kring gränsorna af den vacklande romerska Staten, stodo, med svärd i händer, skaror af germanska Folkslag, hvilka ännu knappast gjort första steget på odlingens bana. Antikens förstelnade realism var ej heller förenbar med det nya ljuset, hvilket först måste bryta sig genom ett fromt och tappert sinne, för att, såsom styrande och bestämmande regel, bemägtiga och underlägga sig de utbildade formerna. Derföre störtade Rom, och dess spillror delades emellan Kejsardömets råa besegrare, hos hvilka det rådde ett sträfvande, alldeles motsatt till det, som utmärkte den stat de krossat. Då fordom Rom var det högsta

och

och alla fördelar, som den individuella förtjensten inbragte, endast kommo Staten eller dess Cesar till godo, fanns det hos Germanerna intet statsbegrepp. En hvar af dem, var en man för sig, stod till Anföraren i intet annat förhållande än det, af en tapper soldat till den tappraste kamraten, som just genom denna egenskap vunnit rätt att länka stridens gång, i det afgörande ögonblicket; men af hvilken man, efter dess slut, icke kände sig i något beroende. Derföre eröfrade hvarje enskildt endast åt sig sjelf, och så många raska krigare, som med seger fört lansen, blefvo oafhängige Herrar öfver den tragt de sig förvärfvat, utan att till Konungen hafva annan förbindelse, än att följa honom i hans krig till nya landvinningar. Således framträdde här ändteligen, fullt utbildadt, det ägta europeiska skaplynnet: en fullkomlig splittring, enligt hvilken det enskildta betydde mera än det allmänna. I det äldsta Asien sammanföll allt i klumpen af det hela. Man känner der stora stater, med egna besynnerliga inrättningar och sedvanor, framskymtande ur ofantliga, tidernas ras trotsande monumenter: beundransvärda massor, så stora, att det tyckes snarare hafva fordrats naturens egna samlade krafter, än menniskohänder, att dana dem, och det oagtadt vet man knappast mer än collectif namnen på dessa rikens Despoter, hvilka tillkände sig full rätt öfver undersåtens lif och egendom, ja! ända till barn och makar. — I Grekland började delningen; der gafs enskildt egendom, der deltog folket i sin egen styrelse, der

gälde individuell förtjenst, men blott så länge den icke ansågs farlig för det hela, som fruktade all storhet, hvilken syntes vilja bestå för sig sjelf. I Rom fortsattes, till en början, hvad i Grekland begynt; den ur varginnekulan uppvuxna Republiken, sträfvade allt mer och mer att rikta sig af andra staters ruiner, men den enskildte förblef fattig, samlande med tapper arm, rikedom och rof endast åt det allmänna och märkligt är, att allt som det högre ljuset åter spridde sig från en vrå af Orienten, antog Rom efterhand den Asiatiska samcharakteren, så att vi säkert fått se ett nytt Babylon eller Assyrien, i Italien, om ett steg som menskligheten en gång gjordt, behöfdes att fullkomligen göras om igen. Under medeltiden åter var den enskildta icke allenast full och ensam herre öfver sig sjelf och sin egendom, utan äfven öfver sina krafter, sina förtjenster, och sitt ryckte, och om det icke tillbörligt värderades i det ena landet, gick han öfver till ett annat, fullt säker, att hans namn skulle följa honom och meddela sig åt hans omgifning. Ej en gång till skygd eller till hämd för tillfogad oförrätt, behöfde han Staten, emedan hans svärd och hans riddarstång, i dessa fall, gaf honom mera, än hvad Staten kunde gifva. Derföre, då den gamla Historien skildrar den nästan blott efter årtusenden mätta utvecklingen af tre eller fyra stora Despotier; och den Grekiskt-Romerska visar oss de, inom en mängd små Republiker, epochiskt inträffade förändrindringar, så framställer medeltidens Chrönikor, år för år, endast märkvärdigheterna hos en-

skildte Personer eller Städer. Men på det att, under dessa förhållanden, icke skulle utbryta ett allas krig emot alla, som skulle hafva förstört det hela och gjort all bildning omöjlig, så bildade sig ur de högre Religionsbegreppen, som Christendomen inbragt, ett andeligt välde, tillhörigt den romerska Öfver-Prästen, hvilken utan härar, utan yttre magt, blott med sitt ords bannstråle och förnekandet af andliga gåfvor, uträttade det, hvad Kejsares och Konungars krigshärar icke förmådde. Riddarn, som icke drog i betänkande, att, då han trodde sin ära kränkt eller sin rätt förnärmad, till och med mot sin Furste sträcka lansen, fälde den ödmjukt ned för den obeväpnade Munken, och idoghetens värf, dem Städernas starka befästningar icke kunde skydda, uppblomstrade, i ostörd ro, under de fredliga Klostrens, de öppna Kyrkornas vapenlösa hägn. Och då Regenten icke förmådde, att skicka sitt Ridderskap, mot dess vilja, till gränsen af sina Stater, så behöfde den romerske Prelaten blott ett ord, för att sända hela Europas Krigare, på aflägsna äfventyrliga tåg, åt det innersta af Asien.

Men äfven denna tiden är förbi. Den sjunde Gregorii efterträdare har nedsunkit till en svag verldslig Furste, som ej nu mera en gång kan skydda sig sjelf för de bittraste förödmjukelser. De fordom så rika Klostren och Biskopsdömena, under hvilka man gaf sig med full förtröstan om säkert beskydd, hafva blifvit utplundrade och den nyfikne vandraren valfärdar nu till deras ruiner. Sedan detta till-

stånd uträttat hvad det borde verka; sedan det småningom vandt det oroliga Riddar-modet till lugn samhällighet och till lydnad för borgerlig Lag och således beredt återinträdandet af ett allmänneligen tryggt Statsförhållande, så upphörde det af sig sjelf och Hierarchien föll tillsammans under sin egen ensidighet. Men dess verkningar hafva derföre icke upphört; det andans välde öfver den physiska styrkan, som Christendomen antydt och Påfvedömet, fastän under en rå form, symboliserat, det har bibehållit sig intill våra dagar och gifvit en egen charakter åt det nyare Europas så väl odling, som Historia. Hvad den förra angår, är det redan anmärkningsvärdt, att den icke är ursprunglig eller, att jag så må säga, hemfödd, utan blott en skörd af den gamla Litteraturens utsäde. Genom lärandet att förstå de classiske åldrarnas Konst- och Vetenskaps-verk, har den först uppkommit, och derföre har den det egna, att den efter förut bestämda theoretiska begrepp, i allmänhet, antagit sin physiognomi, och icke, som den gamla culturen, sett dessa begrepp småningom utveckla sig ur den. Dock har detta intellectuella lån från den försvunna forntiden, i egendomliga former blifvit omsatt och icke blott i Konsten, utan äfven i Religionscullten, Vetenskapen och lifvet uppenbarat sig mera subjectift, i en öfvervägande musikalisk och pittoresk — hvad man med ett collectif-namn kallar romantisk — anda, som är en gifven följd af den nyare daningens, afgjort på det enskildta gående, verkan. Derföre har också denna tidens Historia, tvärt emot

den episke charakter, som utmärker den gamla tidens, antagit en dramatisk, der allt vrider sig omkring en utmärkt individualitets fria och dristiga handlingar; liksom också sjelfva vår Dramatik, deri är olika med den gamla, att den mera bestämdt och uteslutande går ut på charakters-utvecklingen, under brytningarne med lifvets alla möjliga särskildta förhållanden.

Väl hade det logiska begreppets utveckling börjat i och genom den grekiska odlingen; i synnerhet utgör detta en af de största förtjensterna hos Aristoteles, hvilken också haft det mägtigaste inflytande på Vetenskapen, under en sednare tid, den der med skäl, må kallas upptäckternas Period. Allt som den friare och egendomligare började att framträda, lades Analysen på allt, och genom upplösning af allt föremål har man intrangt till kännedomen af deras innersta. Mathematiken blef småningom ett algebraiskt sönderdelande af Curver och Ytor; Physiken ett noggrant uträknande af hvarje Phænomen, hvarje särskild kraft i Naturen; Chemien, en till det yttersta drifven upplösningskonst, och den, på visst sätt, nyfödda Naturalhistorien, ett flitigt uppsökande, beskrifvande och benämnande af nya Naturspecies och Varieteter. Men tydligast ser man tidens anda afspeglad i Philosophien, heldst som denna Vetenskap, enligt sin natur, att innehålla och framställa vetandets och görandets högsta grundsats, måste gifva bestämning och färghållning åt hela culturen. Vi se också den

nya Philosophien, af Cartesius framkallad, utgå från medvetandet om den egna tankens verksamhet, under sin omvexlande utvecklingsprocess, med efterssträfvande af Mathematikens klarsinniga förståndsmethod, fördela och undersöka denna Kunskapsorgan i alla dess utgreningar och slutligen fullända sig i Fichtismen, genom *Jagets* upphöjande till högsta princip, och, genom dess sättande mot *Icke-Jaget*, förklaringar utletas öfver alla, så den intellectuella, som kroppsliga verldens Företeelser.

Med detta system kan man också visserligen, till och med chronologiskt, anse den nya tiden, med dess odling och dess tendens, såsom bragt till fulländning. Väl hade den individuella kraften, under tidernas fortgång, blifvit småningom nödgad till hörsammande af Statscontractets fordringar; men deremot var hela Europa sönderfallet i en mängd större och mindre Stater, hvilka af intet, hvarken verldsligt eller andligt, band sammanhöllos. Endast ett tomt begrepp, ett realitetslöst hjernspöke, kalladt den politiska jemvigten i Europa, tjente till förevänning för den ena Staten, då den åsyftade att förlama den andra och på det sättet upphöja sig på en annans bekostnad. Och i hvarje enskildt Stat hade den bestämda styrelsen egentligen derigenom uppkommit, att Regenten, dels med list, dels med våld kufvat de trotsande och sjelfrådiga Herrarne, inom hvarje gebiet, och för att hålla dem i jemt beroende af sig, mot dem uppdragit och vid deras sida satt städernas förarbe-

tande och landets frambringande Invånare. Och under det jemna misstroende och den afundsjuka, som, genom detta förhållande, måste uppkomma, mellan det fordom ensamt mägtiga och fria, så kallade, frälseståndet och de ofrälse, förstodo Regenterne att, allt mer och mer, inskränka båda partiernas rättigheter, och tillrycka sig en så kallad souverainitet, eller ett obundet och egenvilligt, i cabinetternas slutna mörker, uttänkt och utöfvadt görande och låtande i alla Statens angelägenheter, för hvars skyddande undersåtens yttrande rätt inskränktes och Regenten omgaf sig med *Lettres de cachet*, hemlig Polis och stående arméer. Vi finna också endast i ett par af Europas riken, ända till slutet af det 18:de århundradet något som kunde kallas Constitution, hvaremot i alla de öfriga förhållandet mellan Regent och folk var i högsta grad godtyckligt och obestämdt, hvaraf ett inbördes misstroende och ett uteslutande sträfvande hos Statsförvaltaren, att, genom beständigt förökade pålagor, rikta sig sjelf och hålla undersåtarne i beroende, blef följden. Ty äfven Medborgaren lefde i hvarje stat, egentligen endast för sig, under bemödande, så mycket som möjligt var, att, med uteslutande af andra, åt sig och de sina, samla penningar, emedan dessa så småningom hade blifvit de talismaner, genom hvilka man skaffade sig beqvämlighet, anseende, oberoende och magt; i synnerhet då, efter Amerikas upptäckande, verldshandeln, med en annan kosa, antagit en annan charakter, och den commerciella andan blifvit allmän. Nu blef den en-

skildta välmågan det uteslutande syftemålet för allas sträfvande. Det adertonde seklets Uppfostrings-theori framställde detta syftemål, som sin högsta grundsats, och Religionen sjelf, förvandlad till en populär lycksalighetslära, blef, af sina offentliga Förkunnare så framställd, som om den böd att endast betragta dygd och sedlighet såsom ett capital, det man satte ut på lån, för att vinna välgång i detta och salighet i det tillkommande lifvet. Slutligen blef äfven denna svaga skymt af Religion förklarad icke blott såsom en onödig, utan såsom en rent af skadlig vidskepelse, sedan Frankrikes Encyclopedister tändt sin så kallade Upplysning, enligt hvilken menniskan förklarades vara en, af materiella delar, slumpvis sammansatt maschin, utan samband med något föregående eller tillkommande, derföre egenkärleken uppställd såsom den enda rätta grunden för alla hennes handlingar, och klokheten att densamma tillfredsställa, såsom den enda och högsta vishet. Det dröjde också icke längre än till det sista decenniet af adertonde seklet, att dessa grundsatser frambröto i en, af det prekära styrelsesättet befordrad och påskyndad, handling, den franska revolutionen, för att handgripligen ådagalägga, att periodens högsta åsigt ingen annan var, än att fria hvarje enskildt ifrån alla band af bruk och lagar; och nu blef röda Mössan ett mål för alla deras längtan, som af tidehvarfvets odling blifvit fyllda med drömmar om frihet och jemlikhet.

Vare

Vare det långt ifrån oss, att misskänna de fördelar, hvilka denna period — känd i Historien under namn af den nya Tiden — tillfört menskligheten! Utan detta skulle den visserligen icke hafva uppkommit, och då det just tyckes hafva varit Européernas bestämda kallelse, att gifva det logiskt analyserande begreppet sin högsta utbildning, bör detta redan gifva oss en vink om de sednare verldshändelsernas vigtighet, ty fåfängt utgår ingenting ur den mägtige naturandens sköte. Den likhet vi upptäckt i gången af menniskoslägtets och den enskildte menniskans utveckling, påminner oss ännu starkare derom. Under barndomens och ungdomens dagar äro phantasi och känsla de herrskande inre krafterna. Det är digtningens period, och, ensidigt exalterad, störtar man sig då, besinningslöst, i värf till hvilkas utförande man icke nog pröfvat sin styrka. Denna ungdomlighet hafva vi igenfunnit i de äldsta österländska folkslagens häfder. Deremot började slägtets mannaålder redan med Grekerna och har, hos de öfriga vesterländska och nordiska folkslagen, sedermera mognat, under herrskande-väldet af Förståndet. Denna förmåga att upplösa föremål och begrepp i deras första beståndsdelar, sträfvar allså att frambringa en mångfald, som slutligen skall återföras till enhet af Förnuftet, eller förmågan att utforska det gemensamma förbindande mellan objecterna och dymedelst leda sig till deras högsta orsak, som länkar alla enskildtheter i hopa till ett helt. Förståndet måste således förarbeta

förnuftet, liksom mandomens beräknande klokhet framkallar ålderdomens lugna visdom; men det sednare icke samla till enhet, utan att först det mångfaldiga, genom det förras eller förståndets verksamhet vore gifvet och bekant. Alltså utan en Newton, en Linné, en Lavoissier och så många andra af de nästföregående tidernas store män, skulle vi icke ega den noggranna och fullständiga kännedom om hvarje naturalster och phœnomen, som bereder oss möjlighet, att grundligt inse deras förhållanden till hvarandra och att lägga en fast grundvall för en säker totalkunskap. Utan det utbredda handelsintresset, skulle alla dessa högvigtiga documenter af Österlandets urgamla vishet, hvilka för beredandet af nya åsigter äro så oskattbara, aldrig blifvit framdragna i ljuset, och så många länder och folkslag, berättigade att också en dag taga del i Kunskapsarfvet, ännu varit skymda af böljor och sjömörker. Och utan den blodiga erfarenhet, som revolutionsstormarne meddelat, skulle Nationerna ännu icke vara mogna att, med innerlig öfvertygelse, omfatta den satsen, att utan den enskildta viljans undergifvenhet under den allmänna, i en bestämd och afvägd Rättsförfattning uttalad, gifves ingen säkerhet, och att endast derigenom, att man, med klarsinnigt medvetande, sluter sig till ett helt, kan man såsom del ega något verkligt, sjelfständigt värde. Men hvarje tillstånd måste upphöra, som framhunnit till sin höjd och hvarje öfvermognad leder till förruttnelse; derföre märka vi, jemte all den åt menskligheten beredda vinsten, det oagtadt, i den

nyeuropeiska begreppsculturen, en mängd med brister, hvilka gjorde dess ensidighet så mycket mera förderflig och påskyndade det sakernas nyare skick, hvartill vi ännu skåda blott de första förebådande symptomerna.

Det är naturligt, att under hvarje tillstånd skola åtskilliga omständigheter inträffa, hvilka antyda ett nytt och förändradt, och är det märkvärdigt, att dessa tidernas ombytta skick vanligtvis först uttryckt sig i Stridskonsten. Den gamla grekiska och romerska hären antog allt mer och mer, stridsättet af man mot man, hvilket, under Medeltiden, utgjorde Tactikens charakter. Sedermera efter den förbättring, som Kejsar Maximilians Fältherre, Frunsbergk, gaf KrigsVetenskapen och ännu mera efter Krutets uppfinning, begynte den enskildta tapperheten att gälla mindre och de välordnade massorna så mycket mera. Dock, liksom Staterna ännu voro små och inskränkta voro äfven arméerna mindre talrika och Segrarne berodde endast på Anförarnes skicklighet att använda sina stridskrafter. I synnerhet sedan krigen upphörde att vara nationella, utan blefvo cabinettskrig, företagna af Furstarne, mera i beräknad afsigt mot deras egna undersåter, än mot fiendtliga, grannar och utförda med legda troppars tillhjelp, började hoppet om en lycklig utgång uteslutande att bero på Konsten att maneuvrera. — Detta har småningom blifvit annorlunda. Efter Revolutionstiden hafva Striderna, företagna nu mera af hela Nationer till bevarande af sjelfständigt bestånd, vunnits genom utförandet af

ofantliga menniskohopar, hastiga öfverfall och Artilleriets myckenhet. Den tendens till sammansmältning, som detta förhållande antyder, märkes äfven i det allmänna sträfvandet efter Staternas förstorande, i den republikanska formens nästan allmänna förbytning till constitutionell monarchisk och ännu mera i den charakter, som Vetenskapen, i våra dagar antagit. Den Dualism, som utmärkte det egentligen europeiska tänkandet och som, derifrån, tvert emot dess ägta anda, inträngt sig i den theologiska behandlingen af Christendomen, håller nu mera på att försvinna. Philosophien har afgjordt satt sig till mål, att finna en identetetsprincip, enligt hvilken man må kunna nedbryta den gamla skiljemuren mellan Natur och Idé. Denna rigtning har äfven inträngt i alla de öfriga Kunskapsarterna, hvilka, nu mera, från undersökande af hvarje enskildhet, går ut på, att se dem i sammanfattning med Universum och ännu mera, att upplifva den stränga undersökningen med Religionens förklarande anda och, så vidt möjligt är, kläda den i Konstens objectift sköna form. Man erinre sig alla bemödanden af vår tids förste Vetenskapsmän: Schelling, Steffens, Reil, Schubert, m. fl. och man skall öfverallt träffa detta sträfvande efter Totalitet, som ensam är i stånd att upphöja den dialectiskt halfdöda Vetenskapen, till kraftfull alllifvande Visdom.

Ännu en dunkel, propheterande Företeelse har på de sednare tiderna ådragit sig Tänkarens ånande uppmärksamhet. — Under utveck-

lingen af Medeltidens Romantikhet och kraftigt bidragande att gifva den sitt bestämda skaplynne, uppträdde i Asien, bland de nomadiskt lefvande frie Araberne — ett folk, som skröt öfver sin sällhetslott, att icke behöfva någon annan befästning än sitt kastspjut och inga andra lagar än sina poemer — uppträdde Muhammed, bildande dem till en eröfrande Nation, sammanhållen af en ordentlig Statsform och lifvad af en ny religionslära, eklectiskt sammansatt af inhemskt hedniska, judiska och Christeliga Dogmer, till en slags nationell arabisk Christendom, kallad Islamism. Med eld och svärd påtvang Propheten från Mecca och hans närmaste efterföljare i Chalifatet, nästan alla asiatiska folkslag AlKhoranens lärор, och då slutligen Araberne, i vällust och torra analytiska grubblerier upplöste sin heroism, framträdde Selschukider och Turkar, såsom Jslams Krigare. Verldshistorien visar oss i en tafla, ändamålsmeningen med dessa uppträden. Ej allenast fördes en stor del af Asiens vilda horder härigenom från den crassaste Hedendom till erkännandet af en andlig Gud och till första graden af sedlig, borgerlig och vetenskaplig cultur, utan äfven framkallades härmedelst de för Europas bildning så vigtiga Korstågen och slutligen drefvo Turkarne, genom Constantinopels eröfring, de gamla grekiska Lärdomsskatterna öfver till Europa. Derefter har så småningom den förstenande esprit, som ligger i djupet af Islamismen och endast af krigiska bemödanden hållits tillbaka, segrande utvecklat sig, förlamat Turkarnes så kropps- som själs-

krafter och gjort deras stat så svag, att dess bestånd icke kan vara af lång varaktighet, om också icke de ädla bemödanden af de så länge förtryckte Grekerne, hvilka nu väcka hela Europas deltagande, för denna gången skulle lyckas. Dessa bemödanden, gifvande realitet åt hvarje bildads, genom den classiska fornålderns snilleverk närda, ungdomsdrömmar, då åter Athenienser, Spartaner och Thessalier framträda på Historiens Skådeplats, tala åter kraftigt för den återlifvade christliga andans och den europeiska odlingens magt och hänvisa på de stora resultaterna af den nyare tidens rigtning åt helhet, ljus och lagbunden frihet.

Dock torde någon invända, tyckas Europas Nationer, nu mera, icke vara i den sinnesstämning, som fordras för att utföra ett så stort värf. Nyss undsluppna faran af ett allmänt förtryck, hafva de icke deraf blifvit visare, utan blott derifrån, å ena sidan, insupit ett nedtryckande slafsinne och å den andra, ett uppbrusande gäsningsämne, som gör dem lika oskickliga för det lugna besinnandet, som för det lugna handlandet. Dessutom hafva de under de förra tiderna, på ultramarinska lux-artiklar så i grund förslösat sin verldsdels egna rikedomar, att de, nu mera, sedan de blifvit stängda från de amerikanska gullgrufvorna, icke ega tillgång på det nödvändigaste. En allmän nöd herrskar derföre, med sin nedtryckande blyspira, öfver hela Europa, så mycket mera tungt, som alla Stater, för möjligheten att uthärda ett flerårigt krig, nödgats skuldsätta sig, och

nu se sig tvungne att, medelst ökade pålagor, utkräfva räddning från de förarmade undersåtarne. Och, hvad häraf måste blifva en följd, hopa sig brott på brott, eller också utvandra tusentals af verldsdelens barn till andra stränder, der de vänta sig mera lugn och mindre elände. Under ett sådant sakernas skick, kan man icke hoppas att forsknings- och bildningsandan, hvilken i de fleste af Europas litterariskt odlade länder synes inslumrad, åter skall uppvakna. Blomman af Spaniens och Italiens Litteratur är längesedan förvissnad och affallen; Frankrike och England hafva nu mera icke några Personer att uppvisa, jemnförbara med deras äldre namnkunnige Snillen, och tyckas icke kunna vänta att få några sådana, då Statens förvirrade skick framkalladt och utbredt en allmännelig håg för politiserandet, som, i dessa länder, qväfver allt annat interesse; och i Tyskland, hvarifrån, vid slutet af nästföregående och början af det innevarande seklet, ett så härligt ljus i Vetenskaperna och så stora mönster för det Skönas konstmässiga framställande, framgingo, har allt nedsunkit till ett tomt, intet betydande aperi, så att, då de, nu mera, till det mesta utur verksamhet satte, berömde Lärde och Skalder bortdö, ingen finnes, som kan träda i deras fotspår. Det tyckes sålunda, som man icke skulle hafva anledning, att snart vänta några stora vetenskapliga Revolutioner.

Visserligen kunna vi, till förklaring af dessa förhållanden, icke framställa annat än giss,

ningar. Men då vi sett huru Försynen, under alla föregående Perioder, styrt mensklighetens öden, kunna vi deraf draga den säkra förhoppning, att Slägtet ej heller hädanefter skall handlöst lemnas till förderfvet; och med denna tröst i hugen, må vi, ur fordna tiders häfder, läsa en Prophetia om de kommande. Vare det långt ifrån oss, att i verldshändelserna vilja skåda blott en evig cirkelgång, som beständigt kretsar kring samma punct, utan att komma vidare, emedan icke allenast den, under så många sekler, förvärfvade erfarenheten talar deremot, utan äfven den ringaste begrundning, som nödvändigt måste visa oss, huru all god väg är rak, då den kortast ock säkrast leder till målet. Menskligheten har dock, liksom dess boningsplats, sina årstider att genomgå, hvilka efterhand återkomma och omvexla, och derföre, liksom man af knopparne på fikonträdet kan säga, att Sommaren är när, gifves det äfven, under fortgången af vårt slägtes utveckling, vissa, af erfarenheten abstraherade kännemärken, enligt hvilka man, med temmelig säkerhet, kan uttala sin förmodan, till svar på den vigtiga frågan: hvad lider tiden?

Jag vågar tro, att ett närmare betraktande af Verldshistorien skall omisskänneligen framställa för oss, huru som visse Nationer och folkstammar sedan de utfört de värf, för hvilka de fingo en öfvervigt under tiderna, nedfallit från sin höjd och nästan utrotats, på samma sätt, som plantan förvissnar sedan hon burit sin frugt.

frugt. Så se vi att det gått med Judarne, med Grekerna, med Romarne och sednast med Araberne. Af hvad skäl böra då de nuvarande Européerna räkna på ett annat öde, eller finna en orättvisa i sin undergång? — Jag har tyckt, mig märka, och i det föregående bemödat mig att antyda det, att Européerna egentligen varit ämnade att utveckla det analytisserande begreppets dialectiskt noggranna kunskap, om hvarje erfarenhetens enskildthet och dessa Nationers oroligt krigiska lynne, deras klara förståndighet och jordiska sinne, tyckes, ej mindre än deras hembygds sönderstyckade skick och förfrusna och kraftfordrande natur, dertill skickligen hafva utdanat dem. Då nu, som alla symptomer tydligen tillkännagifva, denna analytiska undersökning blifvit sträckt så långt, som den kan drifvas och derföre hela culturen åter börjar sträfva till sammanfattning och allmänlighet, så är denna Analysens tid förbi, och således hafva dess representanter spelat ut sin rôle, och måste alltså lemna Skådeplatsen åt andra Acteurer.

Så småningom har culturens område utvecklat sig. Från en inskränkt indisk och egyptisk Prestecast, blef det först en, sedan tvänne Nationer: Greker och Romare, hvilka erforo bildningsljusets välgörande verkningar. Derefter har det spridt sig öfver en hel verldsdel — låt vara den minsta — hvilken äfven kastat en reflex af dess strålar till en annan, till det sent ur hafvet framträdde Amerika. Nu har

Europa egenteligen icke något mera att göra för de öfriga verldsdelarnes odling. Européerna, det måste de sjelfva medgifva, äro allt förmycket sedligt förderfvade, att värdigt längre kunna bära bildningens fackla. Endast det girigaste handelsinteresse har ledt dem under deras uppträcktsresor eller under deras colonisseringar i Ost- och Westindien, och de i ädlare afsigt företagna Missioner, till Christendomens utbredande bland vilda folkslag, hafva blifvit utförda för mycket partielt, utan conseqvens och sammanhängande plan, för att betydligen kunna verka och lära väl hädanefter, till följe af den allmänna europeiska fattigdomen, nödgas att alldeles upphöra. Dessutom är Européen, enligt hvad hela hans Historia utvisar, mera skapad att tillroffa sig än att gifva. Oändligen vigtiga och högst gagneliga för den nya utvecklingen af culturens förändrade charakter, äro de kunskaper, de urkunder om en gammal visdom, hvilka de nyfikne europeiske Resande, från Asien och Amerika, hemfört, men hvad de skänkt i stället är visserligen ganska obetydligt. Och likväl äro äfven desse af Europeerne blott utplundrade Folkslag också bestämda, att en gång uppnå slägtets mål: en allmännelig verksamhet efter idéer, det de dock icke kunna upphinna, utan att blifva delagtige af Christendom, i förening med den europeiska culturens resultater. Derföre, liksom slutligen Grekerne nödgades blifva de af dem föragtade Barbarernes lärare, måste väl äfven, förr eller sednare, Europeerne blifva det för de öfriga verldsdelarnes Innebyggare. Hela Historien

visar oss äfven, att den cultur varaktigast och kraftigast utbredt sig, som öfvervundna Folkslag meddelat åt sina besegrare. Så bildade Grekerne, Romarne och sålunda desse de germanska Horderne, och torde man derföre böra sluta, att Europeerne äfven, på detta sätt, äro bestämda att undervisa andra Folkslag, hvadan väl Europa snart nog måste afträda verldsherradömet åt en annan verlsdel.

Men lätt måste det icke vara att rycka det ur dess händer, då man betänker Europeernas oroliga krigiska lynne, deras stridsvana och långa tactiska erfarenhet. För att bereda en möjlighet af deras kufvande, måste de alltså, sedan de utfört det verk, till hvilket de voro kallade, börja att inom sig försvagas och göras allt mer och mer oskickliga att använda de försvarsmedel de inom sig ega. Mig synes åtminstone, att det råder mycken likhet mellan Europas nuvarande belägenhet och den, som utmärkte romerska Staten, under de sednare Cesarerne, en Galienus, Valens o. s. v. Liksom då, har Vetenskapen nu antagit en högre, åt totalitet sträfvande character och insigten om det nödvändiga af en så väl moralisk, som politisk förändring temligen allmänt utbredt sig, men derjemte äfven vissa frappanta Paroxysmer af förrycktheт och en slapphet i det allmänna Sinnet, som gjör en hvar odogse till en något större uppoffring eller ansträngning, hvilken dock den allmänna nöden, med hvarje dag, mera trängande tyckes påfordra. Befriade från faran af ett hårdt, öfverhängande

förtryck, hafva Nationerna föga deraf blifvit uppväckte till någon förökad sjelfverksamhet, utan snarare inslumrat i en större dvala än förut. Väl har i Sverige, Frankrike, Holland, Norige, Pohlen och nu sednast i Spanien och Neapel *), genom ett rigtigt slutet, contract mellan Regent och folk, en bestämdare constitutionell författning, betryggande helgden af de båda statselementernas rättigheter, blifvit införd, hvarigenom, enligt verldsvishetens fordran, Monarchen blifvit en synbar bild af den absoluta magt, från hvilken allt lif flyter, regulerad och rigtad, men icke mer, af Ideerna, hvilka genom rikenas fria Ständer representeras; dock har andan af denna Regeringsform, på papperet uttryckt och sigilerad, likväl icke genomträngt och förädlat massans åsigter. Deremot har ett den empiriska Encyclopediens eller Upplysningens barn, under tidernas sednare händelser, frodats, tillvuxit och öfver allt utbredt sig, kändt efter den franska Revolutionen, under namn af Jacobinism, hvilken uppenbarar sig genom ett väsende, utgå-

*) Då denna afhandling skrefs och belönades trodde man ännu, att den neapolitanska Constitutionen skulle vinna bestånd, fast skyddad genom folkets verksamma och tappra kärlek för friheten. Till Ultraismens fägnad och till uppväckande af dess förhoppningar, har sedan allt tagit en helt annan vändning, och ej blott Neapolitanerne utan äfven Piemontesarne, genom den exempellösaste feghet och ömklighet, gifvit styrka åt min åfvanföre yttrade förmodan. De må derföre fröjdas och stoltzera så länge desse Ultras, flere anledningar till glädje vänta dem visserligen i Europa. Men för oss andra är trösten, att vårt rike ej är af denna verlden eller denna tiden.

ende helt och hållet från vissa, af en inskränkt erfarenhet abstraherade begrepp; ett afgjordt bemödande mot alla öfver den timliga nyttan sträfvande ideer; ett ohistoriskt hat mot alla bestående former och ett osläckligt raseri mot den Aristokrati, som den ej sjelf besitter. Öfverallt vandrar detta politiska Jättespöke och, i synnerhet der Regenterna, mindre väl betänkt, låtit förleda sig till listiga försök att återvinna sin fordna prekära magt, undergräfver det fasta och trygga beståndet af det hela. Så glimmar, i Frankrike och Spanien ännu elden under askan, för att då och då bryta ut i vådeldsexplosioner; så rasar Engelska Pöbeln mot de Maschiner, som beröfvat den arbetsförtjenst och bröd, och i Tyskland brottas folket med sina Regenter, för att få Constitutioner, dem det ej sjelf kan gifva sig, och kanhända ännu mindre efterlefva. Derjemte tryckas alla af en allt mer och mer tilltagande fattigdom och penningebrist, uppkommen deraf, att det förvärf, åt hvilket Europeernas omätliga Luxebegär, nästan uteslutande, egnat sig, neml. Handeln, blifvit så betydligen inskränkt och för flere länder nästan aldeles upphört. Och emedlertid lockar Amerika, med sin bördiga jordmån och den frihet från utskylder, hvarmed dess invånare hugnas, till sig hoptals af Europas idogaste, här af nöd och brist nedtryckte, bebyggare.

Troligtvis är det äfven denna, först af Europeerna undertvugna och nu sig från Europa lösslitande verldsdel, som är ämnad att blifva

Skådeplats för en ny, i ännu ädlare gestallt, uppblomstrande cultur. För detta ändamål kan man äfven ana, att dess nuvarande Innevånare äro bestämde att, kanske förr än det europeiska högmodet föreställer sig, blifva stränga Herrar öfver vår verldsdel. Ej blott rättvisan talar för denna Hypothes; ty med hvilka rysliga blodskulder hafva ej Europeerna förvärfvat sig Herraväldet öfver det nya landet, och med hvilka hårda slag af förtryck, intill våra tider, bibehållit det? Utan äfven allt hvad Naturen gjort för Amerika, tyckes gifva bestyrkelse åt vår mening. De metaller, hvilka Europa behöfver för att skaffa sig de varor det icke kan umbära, och hvilka, i vår verldsdels sköte saknas eller blott till en ringa del gömmas, eger Amerika i öfverflöd; järn till vapen finnas i bergen; väldiga trän, till upptimrandet af skeppsflottor, erbjuda dess skogar tillräckligt, och hvad som egentligen felades, krigiske, ihärdige och förslagne Bebyggare, dermed hafva Europas coloniseringar, till stamhemmets eget förderf, utrustat den härliga frugtbärande marken. Här, hvarest allt frambryter i större, fullare, mera helgjutna former, och hvar en rikare natur inbjuder till en halfphlegmatisk contemplation, här, under den republikanska frihetens hägn, måste naturligtvis culturen antaga ett helt annat skaplynne, än i det njugga, sönder-splittrade och oroliga Europa. Och för att förekomma bildningens materialisering — så lätt möjlig på en jord, som nästan sjelfvilligt gifver allt — lärer väl, enligt hvad de sednaste politiska Auspicier tyckas bebåda, snart ett eu-

ropeiskt ljus i det gamla Asien blifva upptändt, för att återlifva den urgamla, i sednare tider halfförqväfda heliga elden, hvilken hit ned från Gudomen sjelf utflöt, och, i närmaste förening med den, sprida en renad och mägtigt verkande glans från Östern och Norden, upplysande Vesterns aftonskymning och mildrande Söderns middagsbrand.

I den nordostliga delen af Europa, bor neml. en Nation, hvilken först sent, men så mycket kraftigare börjat taga del i vår verldsdels allmänna angelägenheter. Denna Nation, — och hvem inser icke att jag talar om den Ryska? — sträcker sin ena arm till Europa, och den andra långt in i Asien, liksom den sjelf är en ofantlig stor sammansättning af flere europeiska och asiatiska Elementer. Ännu har denna nation, i sin helhet betragtad, icke tagit mera än det första steget på odlingens bana och. oagtadt de stora dater den redan utfördt, ligger dock ännu dess kosmiska charakter lika outvecklad, som Silkesmasken i sin Puppa. Och detta förhållande är verkligen att räkna bland de lyckligaste omständigheter, som öfverströmmat det ryska folket. Utan att behöfva deltaga i alla de misstag, som de öfriga äldre bildade Nationerna nödgats genomgå, måste det tillegna sig resultaterna af det öfriga Europas odling, emedan det vill inverka på denna verldsdel; men för att omsätta detta lån på en national fond, måste det gifva dem ett asiatiskt skaplynne, emedan hufvudsumman af Nationen är asiatisk. Vi kunna således med

skäl anse Ryssland, såsom af Försynen bestämdt, att vara den Conducteur, som skall leda de electriska gnistorna, af de sednare europeiska forskningarne, in i Vetenskapens urgamla orientalska Moderland. Derföre framvisar äfven detta stora Rikes Historia tydliga spår, på en speciellare omvårdnad af en högre magt, hvilken ingen ting gör förgäfves. Ursprungligen bebygt af halfvilda slaviska och finska stammar, fick det, då Svensken Rurik, med sina stridbare Vareger, invandrade, ett ordnadt statsförhållande, som dock åter krossades, när de mogoliska Horderna öfversvämmade landet. Dock kunde de icke på längd bibehålla sitt öfverherrskap, utan tjenade blott att förstärka den hänvisning åt österlanden, som Ryssarne redan mottagit i sin Religion: Christendomens grekiska Lithurgi. Sedan hafva de alltjemt lefvat i oförryckt sjelfständighet, och försöken, att gifva dem än en Svensk, än en Dansk Regentstam misslyckades, lika mycket, som Cossakernes tilltag att vilja underkufva det ägta ryska folket. Men länge voro de stängde från tillgång till Europas haf, och då, vid slutet af 17:de Seklet, medvetandet om nödvändigheten häraf, uppsteg i ett stort och utmärkt ryskt Regenthufvud, slog Försynen de öfriga europeiska Cabinetterna med blindhet, så att de icke insågo, hvilket öfvermägtigt inflytande denna stora statskropp härigenom skulle vinna, och derföre i stället för att bistå Sverige, (liksom lagt till de germanska Nationernas förmur mot de mägtige blifne Slaverne), under dess kamp, med

med den förfärliga grannen, gåfvo de, af afundsjuka mot Sveriges lycka och anseende, denne en hjelp, som han knappt behöfde. Men för att utveckla Rysslands inre styrka och lära dess Furste och folk att strida, styrdes Sverige af en Hjelte, den största hans Tidehvarf frambragt, hvilken dock det oaktadt, efter att, under nio år, icke vara van vid annat än segrar och framgång och att vara föremål lika mycket för Europas skräck, som beundran, såg sitt svärd brista när det egentligen blifvit upphöjdt öfver det ryska väldet, som just, under skygd af Carls Segrar, uppnådde sin afsigt och anlade sin Kejsarstad på stranden af botniska viken. Och då sedan den störste Krigshöfding, efter Carl XII, uppträdde, — för hvars tactiska skicklighet och förvånande stridslycka hela det öfriga fasta landet bäfvande nedstörtat — och förde sina förfärliga segervanda härar in i hjertat af Ryssland, såg han dem inom några veckor skingrade, slagne och förjagade, lika mycket af Herrans väder, som af de muscovitiska Svärden och lågorna. Ett dyligt hägn gifvet åt Ryssarne, hvilka, under dessa händelser, förenat den europeiska ihärdigheten för alla mödor, med Asiaternas beundransvärda färdighet att allting lära och uträtta, visar åtminstone för min anblick, ett för dem utstakadt fjerran men högt mål, samt huru föga skjäl man har att förmoda, att detta stora välde effectlöst skulle sönderfalla: ett välde hvilket besynnerligt nog, icke sträckt sig öfver de egentligen germanska folkslagen, af hvilka Rys-

sarne behöfva att lära, utan blott, byggande på en slavisk och finsk grund, allt mer och mer utvidgar sig åt Östern till, dit de äro bestämda att öfverföra Christendom, Frihet och Ljus *).

I anledning häraf tror jag mig äfven skönja den, af Försynen, åt vårt fädernesland tilldelade role, hvilken det i verlds utvecklingens stora Drame skall spela. Att Sverige med stora dater tillryggalagt sin excentriska ungdoms bana, att det först sent dragit sig innom sig sjelf, så att dess scientifiska och artistiska cultur nyss är började, och att den ännu är långt ifrån den middagshöjd, vid hvilken nästan alla de öfriga europeiska ländernas odlingssol redan antagit en stupande ställning, kan till en början icke undgå någons uppmärksamhet. Ej mindre, att det blifvit lagt bredvid det halfbarbariska Ryssland, med detta, från uråldriga tider, blifvit satt i beständiga förhållanden och att det, till denna Stat nödgats afträda en Provins, till sina ursprungliga inbyggare för oss fremmande, men som vi, genom meddelandet

*) Någon af dem, hvilka uteslutande hänga sig fast vid Ord, torde, vid erinringen af att Ryssland är en oinskränkt eller despotisk Monarchi, anse textens uttryck såsom orimligt. Men man besinne den afgjorda olikheten mellan den europeiska och den asiatiska Despotismen, och att ett folk, som varit undergifvet den sednare, om det i hast flyttades under den förra, nödvändigt i anseende till Stats trygghet och personlig säkerhet under lagen, måste finna sig hafva gjort ett vida större steg, än då en europeisk stat förbyter sig från souverain till constitutionell.

af vårt Språk och vår uppnådda bildning, gjort till en del af oss sjelfva. Härmed torde vi hafva lemnat vårt offer åt Nemesis; ty förgäfves har Naturen icke, liksom med eviga bollverk, befästat oss inom dessa haf och dessa klippor. Månne vi då icke kunna ana, att Sverige är ämnadt, att i stort, för den europeiska odlingen, blifva detsamma, som fordom Island var i smått, för den gamla nordiska: en nederlagsplats, der strålarne af det ljus, som vår verldsdels störste män upptändt, omsorgsfullt, i Prismat af en ädel och fri nationalstämning, uppsamlades och troget bevarades? Fredligen och vänligt — ty hvarje fiendtligt försök har Naturen afvärjt eller bestämdt till misslyckning — hit till oss måste, såsom närmast belägna, allt derföre Ryssen komma, då ändtligen en gång den högre trånaden efter kunskap hos honom väckes, för att hämta mättnad för sitt begär, och låna den eld han, för sina asiatiska Bröder har att upptända. Ett mål, lika högt och stort, som värdt att eftersträfva! — Ju nogare man, med bortläggande af all falsk national fördom, betragtar vårt folks ursprungliga fallenheter, i jemförelse med läget och naturen af vårt couperade, järnrika Vinterland, ju klarare skall man inse, att Svensken icke är kallad till Uppfinnare i Vetenskap och Konst. Men lärdomens rike har ej endast blifvit stadgat af Uppfinnare, utan äfven af dem hvilka rigtigt fattat den väckelse desse gifvit och i utvecklande användning, bevarat den. Och hvem som vet värdera den fasta redlighet den klarsinniga förståndighet, som så hedran-

de utmärker svenska charakteren, kan misskänna, att vi äro de mest skicklige att väl bevara och, i ett efter sedlighetens högsta idèer inrättat borgerligt lif, uppfatta de skatter, som forntidens genialiske Vise, till den intellectuella verldens bästa, hopsamlat? Denna åsigt liksom den anvisar våra Statsmäns mål: att allt mer och mer till laglikmätig ordning utdana den högsta borgerliga frihet, torde äfven kunna bestämma den tendens, som Sveriges lärde och snillen böra gifva sina vetenskapliga och artistiska bemödanden, den neml. att säkert anordnande omfatta och rigtigt använda alla de former, som vetandet och bildandet hittills antagit. Och säkert skola deraf de mest välgörande frugter uppspira, om vi alltid hafva för ögonen, att vi icke arbeta endast för oss sjelfva, utan att vi åsyfta att vinna ännu onamngifna folkslags högljudda välsignelser. Men för visso — så sjunger Hektor hos Homér *):

Men för visso jag känner och vet i min
själ och mitt sinne;
En gång kommer den dag, då det heliga Ilion faller."

Lyckligt då det land, som har sitt minne betryggadt i något annat, än sina fienders hjeltedigter! —

Dock, menskliga blicken är kortsynt, så snart den vågar sig bakom det dunkla förhänge, som skiljer den framtida möjlighetens sfer

*) Ilias. IV. 447, 448. Wallenbergs Öfversättning.

från den närvarande verklighetens. Tusende omständigheter kunna inträffa, som förvandla det mest likliga till ogörligt, och HAN, som med ett enda ögonkast, på en gång, mäter både längd och bredd, höjd och djuplek, kan besluta tusende kortare vägar att nå sitt höga ändamål, än menniskans inskränkta betänksamhet kan ana. Dock glömme man aldrig att, så snart man öfver menskligetens angelägenheter vågar sig ut på gissningarnes haf, förutsätta såsom ett Axiom, Försynens afsigt, att, utan kränkning af menskliga friheten, leda slägtet till sin högsta möjliga fulländning. Så mycket mindre glömme man detta, som denna visa och milda ledning, detta slägtets beständiga fortskridande på den utstakade banan, af hvarje blad i Verldshistorien predikas, så snart vi, som sig bör, sätta detta fortskridande, i Själsförmögenheternas utveckling och Förnuftets upplysning, icke i timlig magt och jordisk välmåga. Sinnlig lycksalighet kan icke vara det mål, för hvars vinnande vi sattes i en verld, som på allt sätt motsträfvar den, eller hvarföre vi begåfvades med dessa inre härliga förmågor, hvilka nästan beständigt ligga i strid med de sinnliga begären. Tvärtom, se vi nästan beständigt, att, för utvidgandet af den inre fullkomligheten, den yttre jordiska lyckan förstöres. Att så måste ske, trots känslans pockande motsägelser, det fattar äfven vår tanke, och om den det icke gjorde, så har ju HAN, som allt vet och allt förmår, sjelf sagt: *Anden är villig, men Köttet är svagt.* Men för att gifva Köttet den styrka, som behöfves, att hand-

la efter Andens vilja, dertill gifves intet bättre eller säkrare medel, än Köttets härdande, derigenom, att, trots dess ångestrop, föremålen för dess begär bortryckas och förstöras, på det man tydligt måtte se, att allt är förgängligt, som såddes i förgänglighet och att intet annat är beståndande, än det, som bygges på en andelig grund. Derföre var det också redan en fullviss grundsats hos forntidens Vise: *Quod Medicamenta non sanant, ferrum sanat, qvod ferrum non sanat, ignis sanat;* eller, hvad som är det samma, men mera lugnande, mera tröstrikt: *ad astra doloribus itur.*

L. H—d.

****

OM

DET NYA STRIDS-SÄTTETS IDEE.

Några Grunddrag.

Det är något skiljagtigt emellan mina Fiender och mig. Mina fiender förakta, hata och fördöma mig. Jag föraktar, hatar eller fördömer icke mina fiender.

Det är ändå något annat, som skiljer oss åt. Mina fiender anse mig för en arg fiende. Jag anser dem samtlige för vänner. Med hjerta och tro säger jag, att jag önskar dem, såsom mina verkliga vänner, befrielse och tillfrisknande från den ledsamheten, att vara arge.

Flere menniskor (följande en vana, som fordom var ypperlig, men som qvarbehållen i den nya tidens mening är en orätt vana) bruka på det sättet teckna änglar och djeflar, att de stå tvärt emot hvarandra, hata hvarandra inbördes, slå och fördärfva hvarandra, det mesta de förstå. Jag, om jag skulle få se tvänne sådana väsenden, sins emellan brinnande af begär att fördärfva hvarann, så skulle jag fråga, hvad skiljer dem åt? Om X i vrede ljungar sitt spjut in i hjertat på Z, och Z i vrede ljungar sitt spjut in i hjertat på X —

så tillåten mig dock den frågan: hvarföre skall *just* X heta ängel, och Z djefvul? — Jag finner ingenting, som skiljer dem åt, om icke det, att den ena rasar ifrån höger till venster, och den andra tvärt emot. Behöfva de namn, så ville jag verkligen kalla dem djeflar bägge, eller, ifall deras strid blott är en vredelös vapenöfning, en lustig kämpalek, så vill jag kalla dem bägge änglar. Emellan två så beskaffade väsenden ser jag ingen skillnad.

"Men — hör jag en röst tillropa mig någonstädes ifrån — vet Ni då alldeles icke, att X, som hatar och bekämpar Z, är en ängel *derföre*, att han älskar det gudomliga, följaktligen hatar, förföljer och, så vidt han kan, förintar det mot Gudomligheten stridiga. Z, deremot, är en djefvul *derföre*, att han älskar sig sjelf högst (älskar det helfvetiska) men hatar och vill förstöra det heliga. Ni har rätt i det, att X och Z såvida äro lika, att de sticka och slå hvarandra, vrede begge; men deras evigt charakteriserande åtskilnad är de tvänne gränslöst olika Mål, för hvilka de strida. Man skall erkänna och fatta det gudomliga, för att inse detta. Ty det är blott emedan X står på det gudomligas sida, som X är en ängel: och Z är en djefvul, emedan Z står emot det gudomliga".

Det gudomliga? Låtom oss derföre nu lyssna, huru det gudomliga talar. Christus säger: "I hafven hört, att det är sagdt, du skall

skall älska din nästa och hata din fiende. 'Men jag säger eder, *älsken* edra *ovänner*, *välsignen* dem, som eder *banna*, *gören väl* mot dem, som eder *hata*, *beder* för dem, som göra eder *skada* och *förfölja* eder; på det J skolen vara eder Faders barn, som är i himmelen; ty han låter sin sol uppgå öfver rättfärdiga och orättfärdiga. Förty, om i älsken dem, som eder älska, hvad fån J för lön? Göra ock icke de Publikaner det samma? Om J hafven eder vänligen med edra bröder allenast, hvad besynnerligt gören J? Göra icke ock så de Publikaner? Varen fördenskull fullkomlige, såsom eder himmelske Fader fullkomlig är".

En sådan slags *fullkomlig* vill jag kalla *Ängel.*

På denna Tafla, som Christus uppdragit, synes det icke, att den, som står på det gudomligas sida — den som lyder Christus, Ängeln — hatar, slår och fördärfvar sin Motståndare. Hvilken är en Ängels fiende eller Motståndare, i grunden att tala? Den, som vill det onda, den som hatar det Gudomliga, den med ett ord, som efter antaget språkbruk kallas Djefvul. En sådan är den, som, egentligast menadt, är den ädles ovän — honom skall då, efter Christi ord, den ädle älska: en sådan är den, som bannar — honom skall han då välsigna: en sådan är den, som hatar — mot honom skall han då göra väl: en sådan är den, som skadar och förföljer — för honom skall han då bedja.

Uppfylla vi med lifliga färgor den grundteckning, hvars konturer af ofvannämnda Christus-satser utgöras, så uppstår deraf visserligen en helt annan tafla, än den, som vi blifvit vane att skåda. Jag vet icke huru jag på denna Tafla skall komma att få se en Michael, flygande ned ur en af vrede lågande himmel, ljungande in sin lans i en Satans bröst, drifvande honom utföre i den djupa eviga afgrund?

"Men — säger en Invändare — om nu det Behandlingssättet af fiender, som Christus målat, skall förstås efter orden, hvart taga vi då vägen? Det lär då ej bli svårt för allt hvad ondt heter, att snart bemäktiga sig allt hvad på jorden finnes, enär de godes pligt skall bestå uti, att, såsom verklige pietister, endast bedja och välsigna, under det att de förre skolla och inkräkta Universum?"

Har jag då sagt, att de Gode icke skola strida? eller att de skola inrymma en enda plats åt de onde? eller att de ej skola söka vinna universum på det godas, det förträfligas sida? — Nej, sådant har jag aldrig sagt. Men jag har sagt, att om X i vrede ljungar sitt spjut mot Z, och Z gör det samma mot X, så äro de al pari, de äro ingendera änglar (de må nämna hvad mål som hälst för deras kamp), och — det som vigtigast är — de skola ingendera vinna öfver hvarandra något egentligt, utan gifva teckningen af en Tafla om en slutlös Vredes-kamp.

"Gifves då här någon annan slags *Strid*, än den, att *fördärfva?* något annat Sätt, att *vinna*, än det, att *tillskansa* sig? någon annan Känsla, då man går ihop med en motståndare, än den, att *vredgas?*"

Vid dessa slutfrågor stå vi nu; och för att få träda in i det tillfredsställande Svaret, klappa vi på en Dörr, hvars öfverskrift synes vara: "Blifver jag en gång verkligen öppnad, så skall genom mig ett ljus utstråla, som ej vidare i verlden kan stängas." — Men hvem är denna dörr? Christus. — Och hvem kan öppna denna dörr? Christus. Han öppnar sig, uppenbarar sig, Sjelf. Ty, någon annan kunde han icke uppenbara; och någon annan kunde ej heller uppenbara honom. Han sjelf visar sig sjelf. — Låtom oss gå och se.

Stridde icke Christus? *vann* han ej? geck han icke ihop med *motståndare?* — Jo. — *Fördärfvade* nånsin Christus? *Tillskansade* han sig något? *Vredgades* han på de motståndare, med hvilka han geck ihop? — Nej. — Här är då Idealet för Grundsvaret.

Huru stridde Christus? Han intog dem, som ville höra honom; och inför dem, som anklagade honom, teg han. — *Huru* vann Christus Universum? Han dog. — *Huru* geck Christus ihop med sina motsåndare? Af kärlek till dem afväpnade han dem.

Efter detta är Idealet, så är det det höga

Exemplet, som af oss står att eftergöras i de små Exempel.

Jag har sålunda ej menat, att de Gode icke skola strida, icke vinna, eller icke drabba ihop med motståndare — men jag har menat, att de skola göra det med en kraft, som är ofantlig. När X drabbar ihop med Z, på det sättet, som förut är nämndt, att de nyttja lika vapen, att de gifva hugg för hugg och hat för hat; så blir Striden icke i grunden afgörande (den går nemligen al pari, Kämparne stå au niveau med hvarann, och striden är horizontal: med andra ord, den upplöser sig en gränslös Series af evigt afväxlande, alldrig slutande slag; afgör således ingens seger, såsom slut); — Vinsten blir ett ögonblicks skadefrid; och, emedan de fäktande bägge uppträdt med den grundideen, att vara hvarandres Motståndare, så kunna de ur denna idee också *alldrig slutligen blifva* annat, än *Motståndare:* de stå *evigt emot* hvarandra, och detta tillkännagifver en *slutlös* strid, alldrig frid. . . . Men en kamp af kärlek *) är en Kamp af ofantlig kraft.

Den Ädle (hvarmed jag förstår den, som går i denna sistnämnde slags kamp) anfaller ingen, utan går endast sin raka stråt fram; hvaraf straxt det märkvärdiga visar sig, att hans kamp icke gör krig, utan är en lek, och (ifall man vill hänsyfta på vapnen, kraftens insignier) en vapenlek, en kär lek. — Men det drö-

*) Stige alla Sentimentalister undan! — med Kärlek menas ej eder Vekhet.

jer ej länge, förr än åtskillige, som se honom gå på sin raka stråt, häröfver förargas; desse äro då de, som ställa sig upp emot honom, de göra kriget. Häraf synes då det andra märkvärdiga, nemligen, att desse sistnämnde väl äro Motståndare mot den Ädle; men han icke Motståndare mot dem. När nu kriget börjas, och Motståndarne hugga till, så sätter den ädle sin sköld (sin "Christus-tystnad *), sitt eviga Lugn") för huggen, så att de ej skada honom, och går derunder allt fram på sin stråt; går bara. Men emedan Motståndarne oupphörligt hugga, så tröttna de af denna möda emellanåt. Under dessa mellanstånd borttager den Ädle skölden, går fram, och afväpnar de liggande. Afväpnar? huru sker detta? Så sker det — att han med klara helgonläppar kysser bort deras skumma vrede, och gjuter from glädje i deras arghet, så den förvissnar. Men han icke blott afväpnar de liggande; han går ock derunder allt vidare fram i sin egen vapenlek, som vill säga, han vinner till Vänner och sin saks stöd alla dem, som vilja lyssna på hans ord, och som, af kärlek för saken, vilja bära saken längre fram. Han begagnar således här "Christus-talet, den eviga Verksamheten". — Men sedan Motståndarne legat något, händer det, att de å nyo resa sig; de göra åter krig; — och den Ädle sätter då åter för dem sin stora sköld, det högborna Lugnet; och, i anseende till alla andra, fortfar han i sin nyssnämnda gränsfria Verksamhet som förr; han går allt. Huru han än be-

*) Nemligen *Efterbilden* af Christi tystnad inför sina Anklagare.

mötes, så går han *). — Huru många gånger, nu, skola Motståndarne å nyo resa sig? Så många gånger, de hafva kraft till. Huru länge räcker deras kraft? Så länge tills den, dels af den Ädles kyssar och glädje, dels af sig sjelf hunnit uttömmas. Uttömmer då denna kraft sig också sjelf? Sig sjelf i sanning; och det så mycket fullständigare, ju större denna kraft är. Hvad vill det säga; det är ju en underbar kraft — det är, som vore det en negativ kraft? Ja, negativ: Kraften hos motståndare mot det ädla i verlden är arghet och vrede: ju argare de stå upp, desto slappare falla de, hvarje gång de ånyo falla: och ju mer de af vrede brinna, desto snabbare äro de förbrände. — Men kan det då icke hända, att den Ädle stupar för arghetens väl sigtade hugg? Den Ädle kan i någon sin yttre tillvarelse (t. ex. med sitt kroppslif) stupa; men denna Sönderbristning, detta Stjernfall, detta trofasta efterliknande af förebilden "Christus-döden", med ett ord, denna den Ädles Död blir då ett ropande Vittne **), som skallar ännu högre, klarare, mera klingande och segervinnande genom Landen, än sjelfva den Ädles röst, eller vapen, medan han lefde. Detta är således den ofantliga kraften i den Ädles kamp; att låter man honom lefva, så går hans sak fram, och dödar man honom, så går den oemotståndligare ännu. Hvar fins ett tredje medel för

*) Hvilket är det grund-förträffliga i detta sätt att kämpa. "Att *gå fram* är det enda, som just frågan är om."

**) Ett Martyrion.

hans Motståndare, att nyttja? Det fins icke. — Deri ligger alltså den stora missräkningen, att Motståndarne tänka så här: "kunna vi dock slå ihjäl, så är fältet vårt". — Och endast i ett enda fall kan den Ädle missräkna sig i sitt hopp om framgång, i det fall nemligen, att han af Motståndarnes sätt att strida förledes, att strida på samma sätt som de. Ty, drages han bort ifrån sitt verticala *) läge till dem, så blir han dem jemnlik, kommer horizontalt bredvid dem, och kan då alldrig i grunden segra, enligt hvad ofvan är visadt. Endast i detta fall förlorar sig den Ädle: men han vete, att han också då icke längre är ädel; ty han har af sina Motståndare blifvit corrumperad till att sjelf vara en *Motståndare*, han har af hatet blifvit smittad, att ej längre älska dem, som hata honom. För detta *endast*, vakte han sig, och han skall ej behöfva vakta sig för något annat i verlden.

I kampen af kärlek, hvilket var kampen af oemotståndlig kraft, står således Kämpen verticalt; och det är just derföre han tränger igenom till stridens sjelfva grund: frid. Kampen

*) *Vertical* kallas den uppifrån nedåt gående Lineen — t. ex. astronomiskt den, som går ifrån Zenith till Nadir; eller, geometriskt i en cirkel, den, som går från Medelpunkten till Peripherien (alltså der hvarje Radius). — *Horizontal* kallas den åt sidorna löpande Lineen, som går rätvinklig öfver den verticala; således astronomiskt den, som allmänt kallas Horizont; och, geometriskt i en cirkel, sjelfva Peripherien. — Verticalismen är *Höjd*, Horizontalismen *Bredd*. — Dessa mathematiska Former bilda i den intellectuala Åskådningen en anblick, genom hvilken flere hithörande ämnen ljusna, och nå omedelbar bestämdhet. Derföre använde jag dem.

af kärlek är således den enda, som bildar *slut* på kriget, gör frid: då deremot den striden emellan X och Z, som i början af detta stycke omtalades, striden med lika vapen, den horizontala striden, var en series af evigt krig. Att kämpen af kärlek står i verticalt, grundsegrande läge, betyder, att han icke är Motståndare mot sina Motståndare, nyttjar ej lika vapen med dem, gifver ej hugg för hugg, ej hat för hat, står ej i bredd, ej au niveau med dem. Han förhåller sig till dem, såsom en uppifrån nedåt gående kraft: han är i sjelfva verket en Verlds-radius (hvilken tränger igenom oemotståndelig, ur det skälet, att han, utgången ur Verlds-centrum, icke kan stötas bort, med mindre detta centrum stötes bort, som är orimligt); han är en Sol-stråle (hvilken omöjligen af något mörker kan tvingas till att icke lysa *).

I sanning ganska sorgligt är det läge, hvari de befinna sig, som vilja vara de ofvanbeskrefne Motståndarne. Det Ädla — likasom det orubbeligt *står*, i anseende till sitt eviga Lugn (Christus-tystnaden) beskådadt — så äfven ohinderligt *går* det, i anseende till sin eviga Verksamhet (Christus-talet). Men denna det Ädlas eviga Verksamhet, dess hinderfria Gång, innebär, att det beständigt revolutionerar (metamorphoserar) Verlden. Jag säger bestämdt, att jag med detta uttryck om Revolutionerna, icke menar

Ny-

*) Då deremot t. ex. Vindarne, hvilke (icke såsom Solstrålen verticalt, utan horizontalt) löpa öfver jorden, kunna möta och alldeles upphäfva hvarandra.

Nyhetsmakeri af blott begär till något nytt, eller Ifver att förstöra gammalt af hat eller ensidighet mot det vördnadsvärda gamla. Detta är ju hat och ensidighet — alltså oädelt? Men jag talade om det Ädlas revolutionerande; hvilket består uti dess inneboende, just egna, just heliga begär, att oupphörligt frambringa godhet, skönhet och sanning i nya Former — nya offer Gudi. Icke nya, emedan de äldre voro så föraktliga, utan emedan det är billigt (för förståndet) och saligt (för hjertat), att dagligen hembära åt Gud *nya* Lifsfrukter, då han hvarje dag ger oss *nytt* Lif. — Men då fördenskull det Ädla ständigt revolutionerar Verlden (hvilket, med andra ord, betyder alldeles detsamma, som, att Tiden oupphörligen går fram, Samhället *fort*lefver, och Menniskoslägtet *till*växer), huru bedröfligt synes då icke deras öde, som träda upp emot. Hvad må de företaga sig? Ty, handla de beskedligt emot det Ädla, så stiger det fram ohindradt. Handla de, åter, grymt; så bilda de öfver sig ett verldsropande Martyrion, som med så genomgripande stämma vittnar i det Ädlas sak, att ej en dal, ej en bergskrefva skall finnas, hvari ej nye kämpar vakna, som kanske länge sofvit, förutan detta Rop.

Så olycklig förekommer mig dessa motståndares ställning, äfven i allt det komiskt-förskräckliga *) guldglimmer, hvarmed de klä-

9

*) *Anmärkning på sidan.* På det att ej de nya Lärornas föreställningssätt om det Tragiska och Komi-

då sig; att jag i varm håg knäböjer, nedkallande välsignelse öfver de arme. Dem en förändrad bättre lust och ren vilja, är den välsignelse, hvarom jag anropar Gud. J Män af Europa, jag manar eder, nedfallen och bedjen en bön för de hätske i Europa!

Innerligt af hjertats trogna grund må denna vår bön uppgå för de olycklige, hvars kall det synes, att hålla emot all framgång. Men likasom denna bön skall vara varm och trofast, så skall den tillika vara fri från all svårmodighet och sjuk sorg (jag menar svaghet), i anseende till dessa offer. Ty de vilja ej annat sjelfve. *Jemnförelsevis* mot de ädle,

ska — t. e. de yttranden, som förekomma i MenhemsBoken, sid. 62—65 — må missförstås, då de tillkännagifva, att det tragiska innebär det glada, men det komiska det sorgliga — ett föreställningssätt, som rakt synes strida mot den gamla antagna meningen, med dessa Namn —; så önskar jag få yttra min tanke enskildt häröfver. — De phænomener i Menniskans känsla, som kallas Glädje och Sorg, finnas både i Tragiken och Komiken. Sjelfva dessa tvänne dramatiska konstformer ega deras grundskillnad deri, att de gå i stridiga rigtningar, icke deri, att de hafva olika innehåll. De rigta, nemligen, deras samma Innehåll åt stridiga mål. Den tragiska charakteren tenderar ifrån Sorg till Glädje — den komiska ifrån Glädje till Sorg. — Glädjen och Sorgen finnas i bägge, men de stå olika vid begynnelsen och vid slutet. Den s. k. gamla Skolan ser derföre visst icke orätt, när den finner lustighet i det Komiska, men den ser på ytan, den dömer charakteren efter dess yttre anslag. Den s. k. nya Skolans stridiga tanke öfver Komik och Tragik innehåller då egentligen ingen vederläggning af den gamlas, utan en anmaning blott, att man måtte se djupare in.

som älska, äro desse hätske visst förtjente af att heta olycklige (såsom de nyss benämndes); ty när Älska och Hata tänkas i relation, så stå de bredvid hvarandra, såsom Lycka och Olycka: men (*absolute*), endast med afseende på dem sjelfve, äro desse motståndare lycklige, så, som de kunna det, emedan de just äro sådane de vilja. När nu deras fall kommer, och deras anletens ducatfärg allt mera bleknar, hvad är det annat, än en conseqvent utveckling af det som de sjelfve velat. Gråtom då öfver deras nödvändiga fall, men varom nöjde; ty i det Hela är allt helt, och intet i grunden sönder. Gråtom de tragiskt-ljufliga tårar öfver det komiskt-förskräckligas fall!

Äfven skall jag förklara mig, hvarföre vi (såsom jag vid detta Styckes början yttrade mig) alldeles icke skola anse desse motståndare såsom fiender *), utan såsom våra verkliga vänner, i masquer. De befrämja nemligen vår sak. De befrämja, på deras sätt, på det negativa sättet: de skjuta Tidens vagn bakpå.

Man tage ej det för en ordlek. Ty så dyrkansvärdt förvånande är det Helas urverk

*) Det anstår dem, att anse oss för Fiender, ty Hatet begriper ej annat, än att allt hatar. Men oss (som vilja vara kärlekens barn) anstår icke, att anse dem för Fiender. Vår Fiende är Ingen och Intet; ty ej i Universum kan något skada oss, då vi lefva som kärlekens barn.

(Gudaverket) sammansatt, att äfven den besynnerliga fjäder deruti, som har namn af *oron*, gifver sin trofasta gärd åt verkets total-gång: och, ehuruväl mycket virrvarr hvimlar för ovana ögon, när man öppnar Urets boite och ser in mellan hjulen, så visar deremot Urtaflan (sedan man med from resignation fällt igen boiten) en klar helhet af Tidens oafbrutna Timar, öfver hvilka den gyldne Visarn går, rolig, frimodig och på ett så grundsäkert sätt, att ej en secund knäpper baklänges, men alla fram. — Slår detta nu in, när (i gestalten af ett ur) det Hela betraktas såsom en Mechanismus; huru mycket mera då, om man stiger upp, och betraktar det organiskt.

Allt ädelt, allt snille måste hafva en *Uppståndelse*, för att försaliga verlden med strålar ur en oförgänglig Gloria. Men för att kunna få Uppståndelse, måste det först få *Död*. All oändlig Sanning skall derföre dö på jorden, för att beherrska jorden. — Men skall hon nu dö, den ädla; hvilka skola då döda henne? — Desse skola döda henne, som anse henne för en fiende, desse Motståndarne. För henne och hennes barn äro desse Motståndare följaktligen icke fiender, utan i sjelfva verket vänner, emedan de bearbeta hennes Uppståndelse — den oändliga Segern. Bödlarne vid Christi kors ansågo visst Christus för en fiende, annars hade de icke dödat honom. Men vi christne kunna ej för oss betrakta dessa bödlar såsom fiender, utan grundegentligen såsom vänner, ty

de arbetade för vår sak, att Christus skulle uppstå och herrska.

Hvar och en, som tagit Christus till ideal för sig (jag menar hvarje christen), bör derföre alls ej undra, att omkring sig se dessa motståndare, som hafva Judendomen till ideal. Allt sant ädelt, som kommer, skall på sitt sätt hafva Christi öde, för att på sitt sätt hafva Christi himmelsfärd.

J önsken en fot för dessa tankar? J önsken exempel. — Jag beder eder, sen ut öfver Europa, och J skolen ej se en fläck, som ej bjuder ett exempel för dessa tankars tillämpning.

När en ädel sak kommer, för att tränga in till tidens rot, så råkar allt i harnesk, och största antalet af menniskor deltaga i striden (på ett horizontalt sätt) på det sättet, att de träda upp med *hat*, träda upp såsom *motståndare;* somlige FÖR den nya saken, andre EMOT. Man kan, nemligen, äfven strida *för* en ädel sak, utan att derföre strida (verticalt) såsom en ängel, utan att fäkta kampen af kärlek, utan att vinna stridens grundmening, frid. Men också att denna kamp sker, är så sak-enligt, att man får finna det öfverallt, der det Ädla uppträder, d. v. s. öfverallt. Ty tiden är nu sådan, att största antalet af menniskor äro *hatiske*, d. v. s. så beskaffade, att så fort de stå upp för en sak, ställa de sig såsom Motståndare mot dem, som ej hålla med deras sak.

Af denna gängse beskaffenhet följer, att när en ny stor fråga inkastas bland Allmänheten, resa sig genast partier af *motståndare* ömsesidigt. Dessa partier gå då i (horizontal) drabbning med hvarandra, och genom denna drabbning, som enligt sin idee aldrig kan sluta, händer dock det stora, att det allmänna Hatet åt alla håll motväges af sig sjelf: Motstånden bilda sig en egen jemnvigt. Då denna allmänna jemnvigt således eger rum, tränger den klara evigt lugna kärlekens röst (den verticala kampen) fram genom det Hela, obegränslig. Och ju mera genomgripande drabbningen mellan motståndarne sjelfve äro, ju fullständigare uppkommer den allmänna Jemnvigten, på hvilken, såsom basis, Kärlekskämpen (den frida sanningen) Ängeln står, och talar till folken. — Detta bildar ideen om *Oppositionens* *) beskaffenhet.

Den som strider kampen af kärlek, Ängeln, hvilken vinner stridens grundmål, och hvilken strider efter Christus-idealet, han hör icke till någon opposition; lika litet som han hör till det parti, som är emot oppositionen. Ty han var i intet fall motståndare. — Grundbilden för hvad opposition är, och hvad dess motparti är, finnes i den framställning af striden mellan X och Z, som i början af denna Afhandling anfördes. — Af detta synes väl, att alla Oppositioners sak visst icke deri består.

*) Med Opposition förstås alldeles icke Upproriskhet, utan "det ständiga frambringandet af m o t s a s t e r."

att de genom Seger öfver sina motståndare bringa sina egna client-satser till ståndande herravälde, hvilket flere af dem sjelfve anse för deras egentliga mål: utan deras Egentlighet består deri, att genom ständiga satser och motsatser bringa allt i Jemnvigt, så att Kärlekens röst (Gudatanken, Vertical-ljuset, Christus-strålen, Gudasafningen) genomlefver detta jemnvägande Lugna.

[1] Europa har lefvat genom många förflutna skiften med enskildta ansigten; men detta Tidehvarf är nytt i fullständigt allmän mening. Det är en dumhet, som sitter herrskande öfver mängden, att det nya, som nu arbetar sig ut, är en politisk hvälfning. Att i synnerhet Embetsmän se föga annat, än en politisk nybyggnad, är förlåtligt, ty de hafva nu så mycket att bese på deras eget hus, att de ej vilja se stort annat. — Dock borde de, som kunna vara lugna Betraktare, kasta blickarne något mera uppöfver sig. Orsaken till denna så stora inskränkthet i allmänna Omdömet hvilar på flere af våra Tidningar, hvilka, liksom deras Utgifvare någon gång föranstaltat dem, blott derföre, att de måtte upprätthålla deras egna financer, äfven bära ut i allmänheten grundsatser i samma ande. De predika för Folken sällan något annat såsom vigtigt, än botandet af statsskador, och botandet af penningeskador, såsom vilkoret för återvinnandet af Staternas helsa. Constitutionerna, som med för mycken kraft ryckt in i Nationernas sinnen, för att ej böra berömmas, få således af dessa Tidningar beröm

naturligtvis; men detta beröm är ungefär sådant, som om man ville upphöja en stor Chirurgs lof med det, att han också kan raka. När de fira Constitutionerna, så är det derföre, att de skola reglera Rättvisan och Penningeväsendet; med andra ord, garantera Personers frihet och Myntvärdet. Personlig frihet låter bra, och Mynt klingar också. Men frågar man, hvarföre Friheten egentligen är så förträfflig, och Penningen så vigtig, så kan Tidningarnes svar härpå sammandragas till denna allmänna text: Friheten är så bra derföre, att man med den är fri; och Penningarne äro oundgänglige, på det man måtte hafva Penningar. Denna cirkelgång innehåller deras Ande. — Det gudomligt förträffliga i Constitutionerna, i personliga Friheten, i Politikens bättre rigtning, i Myntväsendets reglering — när hörde man det? Och man kan alldrig hafva fått höra det från sådana munnar, som kalla Politiken för det högsta, det sig sjelf satisfierande. Ty Statsförhållandenas egentligen stora värde ligger deri, att de äro yttre uppenbarelser af Ting, som stå *öfver* dem, och om hvilka ting Tidningarne ock borde tala, så vida de önska lösa sina egna Problemer. Efter nu Tidningarne äro Medborgarnes allmänna Läsning, så följer, att det allmänna ledes till samma inskränkta åsigt. Denna åsigt binder in sig sjelf (minskar sitt synfält) allt mer, ju längre den går; ty den söker frid i sin forskning, och besinnar ej, att den är icke sjelf sin egen Gåtas upplösning — icke sig sjelf Nog.

Politiken är fernissan på Europas Tafla; en mot dagern så glänsande fernissa, att flere åskådare, för detta skimmer skull, ej se de nya figurerna på Taflan. Sjelfva dessa figurer äro till beskaffenhet och antal intet mindre, än allt hvad som kan tänkas. Det samma, som vid Christi tid ur helig Johannis-mun predikades (Matth. 3: 2.): "Gören bättring, Himmelriket är kommet hardt när" — det samma är äfven en egentlig Predikan till den innevarande Tiden, mera, än till någon annan sedan Christus förfluten; i samma förhållande, som denna Tid är djupare anslagen, lagd till högre betydelse, en starkare länk i Historien. Himmelriket är kommet hardt när — uti *Religionen*, till uppståndelse — och uti dess Omgifning, till en ny *Philosophi*. Dessa två tillsammans skola utgöra *en Enhet*, som ej har något namn, emedan, såsom ännu ofödd och således odöpt, den är namnlös, tills vidare. För att beteckna den kommande Enheten, kalla vi den enkelt det *nya Lifvet*. Ur dess väsendes religiösa Gudagrund, och i dess forms philosophiska Helklarhet måste Nytt spira upp i allt, som kan finnas. Statsförhållandet, som är menniskornas yttre kyrka, och Kyrkan, som är deras inre samhälle, måste härur stå upp, så fullständigt af sjelfva det nya Lifvets anlag beroende, att den, som nu ordar i Politik, och ej leder sina ord ur Gudagrunden med helklarhet, hans Tal skall hafva samma herrlighet och samma förgänglighet, som den Vinden i dag blåser.

Många kunna ej annat, än stadna inom Politikens rymd, och äfven deras strid, ehuru låg, gifver sin gärd åt det Helas mognande. Den ensidiga striden om Statsideer, — hvilken man ungefär också kan kalla Tidningarnes och Embetsmännens strid — har sitt rum i de nedre kretsarne af det horizontala stridssättet, som i allmänhet förut blifvit beskrifvet både till sin beskaffenhet, och till sin slags verksamhet, nemligen såsom bringande motsatserne i Jemnvigt.

Men Eder, J män, som hafven alfvarligt sinne, att fatta Tidens djupare tanke; Eder frågar jag, hvarföre stigen J ej till Lifvets grundmening, som är Christus: Ur-sanningen: alltså all tankes Ur-sats? — J måsten det! — Här finnes ingen Vetenskap så hög eller låg, att den ej törstar efter conseqvens och grundrigtighet, såsom sin eviga källa — Källan är Christus. Här finnes ingen Konst, hänryckande eller qvarhållande, som ej trånande flyger efter Skönhetens Ideal, såsom sin evigt beståndande gloria — Detta Ideal är Christus.

Men viljen J således strida just för det nya Lifvets *Grundgång*, så gören det ej, såsom de horizontaliske (hvilke väl uträtta mycket, men dock icke det sjelfva), utan bereden Eder, att strida såsom änglar, att strida Kampen af kärlek, Kampen af ofantlig kraft. Bereden Eder främst af allt, att älska edra Ovänner; välsigna dem, som banna Eder; göra väl emot dem, som hata Eder. Desse, som hata och förban-

na Eder, äro just de, som i Kampen stå Eder emot, — det är dem J skolen möta med den klara Värmen, och den eviga Friden i blicken, — det är desse fiender J skolen öfvervinna genom att i sjelfva verket vara deras vänner. Och kommer en fiende derhän, att han dödar någon af Eder, — O så vete den dödade, att den psalm, som sjunges vid hans lik-kista, skall vara en vidtkringgripande Segersång, kallande upp tusende till hans saks vänner mot den ena fienden, som trodde sig vinna allt genom hans död; då han dock genom den sjönk dubbelt.

Så återkommer jag sist till den Bild, som våra heliga Urkunder oss antyda. Jag menar Michaels kamp mot Mörkrets furste. Men nu ser jag icke denna Tafla i en sådan ande målad, att ur en vredgad himmel Michael ljungar spjutet ned i den sjunkande. Men jag ser en hög Ängel, väpnad med kyssar och solstrålar — och framför honom den Dunkle, *antingen* flyende det helande Ljuset (emedan han i denna klara värme finner sig nödvändigt böra bli en annan; en föreställning, som plågar honom så, att han flyr), *eller ock*, kufvad af det Ädlas försaligande närvaro, fallande för Ängelens fötter, afsägande sig sin fordna natur. —

Detta förklarar, hurudant jag anser det nya Strids-sättet böra vara.

* *

PERSIENS FORNHÄFDER,

ENLIGT INHEMSKA SAGOR, JEMNFÖRDE MED GREKERNES BERÄTTELSER.

Förord.

Sedan början af denna uppsats redan i första häftet af Hermes var aftryckt, hade Förf. tillfälle att se Joseph von Hammers recension af Görres öfversättning af Schahnameh, införd i *Wiener Jahrbücher der Literatur*, 1820, Häft. I. o. II. Då denne berömde Språklärdes omdöme i allt, hvad som rör Persien *), är af högsta vigt, så anser jag mig förbunden, att då jag förut upptagit andra Forskares meningar, äfven göra läsaren bekant med von Hammers åsigter af den inhemska sagans historiska lösning, ehuru jag för min del i de flesta fall finner Görres' tydning mera tillfredsställande.

Enligt von Hammer voro Kejomorets, Huschenk och Tahmures antediluvianska konungar och således helt och hållet mythiska eller fabelaktiga. Huschenk anser han dock för att vara densamme som Henoch eller Hinduernes Budha: den bok, hvartill Huschenk angifves som författare **), håller han för Henochs bok. Först med Dsjemschid uppgår Historiens morgonrådnad. Dock bestrider han helt och hållet Görres mening att de Pischdadiske konungarne, från Dsjemschid ända till Lohrasp, skulle vara att söka i Assyriska konungalängden, utan i den mediska. Sålunda vill han i Dsjemschid igenkänna så väl skriftens Arphachsad (Arpha är Phraortes den

*) Tyska tidningar hafva nyligen berättat, att Schahen tillskickat honom sol orden.

**) Hermes I. 138.

äldre, och Arphachsad betyder Arphas son), som Herodots Dejoces. Han anför till styrka för denna mening bland annat öfverensstämmelsen mellan namnen på de mediska stammarna hos Herodot och de fyra stånden, instiftade af Dsjemschid. Jag vågar ej bestrida denna öfverensstämmelse, men sammanhanget hos Herodot synes innebära, att dessa stammar redan funnos före Dejoces' tid, men att denne konung förenade dem alla till en enda monarchisk stat. Föröfrigt anmärker von Hammer, att Dejoces är Dsjemschids namn på Zend. Ty *Dsjem* heter, enligt Anguetil, på detta språk *Jemo* (läs: *Dsjemo* och *schid* (sol) heter *Jeoe* (läs: *Dsjeo*), således Jemojeoe, d. ä. Dejoces. — Zohak var en inkräktare af utländsk börd. De öfriga regenterne, som nämnas i Schahnameh, sammanställer han på följande sätt med Ktesias konungalängd och de få namn Herodotos anför:

Ktesias.	*Firdusi.*	*Herodot.*
Arbaces.	Feridun.	Phraortés.
Mandauces.	Menotschehr.	—
Sosarmos.	Nuder.	—
Artias.	Su Tahmasb.	—
Arbianes.	Gus'chasb.	—
Arsaces.	Kei-Kobad.	—
Artynes.	—	—
Artibarnas.	Kei-Kawus.	Kyaxares.
Astyages.	—	Astyages.

Rummet tillåter oss ej här anföra de skäl, hvarmed denne Forskare understödjer nämde parallelism. Med Lohrasp begynner den egentliga persiska historien.

Ett grundligt studium af Persiens äldsta geographi, den af Görres försummade sammanlikningen af Shahnameh med Zend-Avesta, har föranledt honom att bestrida den senares mening, att historia och cultur vandrat från vester till öster, utan tvertom från öster till vester, från Hindukesch till Euphrat. Allt hvad som ligger vester om denna flod, anmärker han, ligger utom skådeplatsen Eerieme (Aria, dock taget i vidsträcktare bemärkelse än hos senare vesterländske författare), hvarpå Zend-Avesta spelar och Schahnameh's Iran. Med erkän-

nande af inkastets rigtighet torde man ändock kunna fråga, hvad som kunde hindra den persiska sagan, att på inhemsk grund förflytta äfven fremmande (vesterländska) folkslags traditioner och med dem sammanbinda sin egen yngre, eller förgätna historia?

Det äldsta rike, hvars namn häfderna minnas, är, enligt von Hammer, det östra Baktriska riket (det arcianiska, det lagtörstande Irman eller Ariema); dess hufvudstad var Balkh Bamian, hvars uppbyggande tillegnas redan Huschenk. Derefter nämnes såsom den andra hufvudstaden Wer eller Werdsjemgerd, af senare författare kalladt Iranschehr. Denna, af Dsjemschid grundade stad, är icke det senare Ecbatana eller Hamadan, såsom Anquetil vill, utan, enligt von Hammers tanke, Grekernes Hekatompylos, nu Damaghan: hufvudstad i det vestra Baktriska riket. Först lång tid derefter, af Behmen och Humai (Artaxerxes Longimanus och Parysatis) anlades Istakhar eller Persepolis, Irans tredje och sednaste hufvudstad. På denna väg har culturen fortgått, från öster till vester, från Baktrien till Medien, och, sedan detta rike fallit, till Perserne, såsom Herodotos berättar.

II. KEJANIERNE.

Då Kei-Kobad anländt till hären, uppstod ett häftigt fältslag, men elfvahundrade sextio slog Rustam ensam med sin klubba, Afrasiab kastade han under sina fötter: bäfvande flydde Turánierne öfver floden och bönföllo om fred. Derpå drog Kei-Kobad till Pars, hvarest skatterna voro. Rikets säte blef i Istakhar, konungarnes glans var der. Jorden omreste han sedan, hundrade och tio städer bygde han i nejden kring Rei. I hundrade år var verlden lycklig under honom, då steg han från thronen ned i likkistan, ty så går det till på denna jord.

Kei-Kobad regerade i 120 år *): i Liber Adami heter han *Agab*, son af Bursin och regerade 300 år **): hans tillnamn var *Mihr-Perest*, soldyrkare, emedan han först införde dyrkan af denna stjerna ***). — Deremot påstå andre, att han var en äkta Musulman d. v. s. en afgjord motståndare till all naturdyrkan. Samme häfdatecknare göra honom till samtidig och bundsförvandt med Judarnes Öfverste Prest Samuel ****). — Enligt Görres †) är denne

*) D'Ohsson, Tableau de l'Orient. Paris 1804. I. 157.

**) Norberg, Op. Acad. III. 213,

***) Enligt d'Ohsson.

****) Hist. univers. VIII. 52.

†) Schah Nameh, I. LXXXIII.

Kei-Kobad den mediske Arbaces, hvilken, såsom Diodorus Sic. efter Ktesias berättar, jemte Belesis störtade Assyriska väldet, och blef Mediens första konung, och med denna episka person hafva sammansmält ej blott Arbaces (hos Moses af Khorene: Verbaces) utan äfven hans efterträdare Mandauces, Sosarmus, Artias och Arbianes (hos Moses af Khor.: Cardiceas), hvilka tillsammans regerade 152 år. Enligt Ktesias herrskade vidare Artæus, hvilken man gör till densamme som Herodots Dejoces, som stiftade en ny dynasti, och Kei-Kavus, den andre Kianern. För öfrigt tillerkänner sagan denne Kei-Kobad upprättandet af milstolpar *) samt införandet af beskattningen **).

En dag då Kei-Kavus, den nye Schahen, satt på sin gullthron med chrystallfötter, kom en Diw, i skepnad af en kringvandrande sångare, och söng en visa om Masenderans herrlighet. I Schahens hjerta tände sig krigsbegär: han var otålig att eröfra ett land, der våren ständigt dröjer, näktergalen utan uppehör spelar, rika skatter samlats och männen gå i gullstickadt siden från Dschin. Förgäfves varnade Sal från detta tåg till trolleriets land; brännande och härjande inföll Kavus och rasande framfor han, ända till dess Masenderans invånare till sitt bistånd kallade den hvita Diw'en

*) Görres, anf. st.

**) Norb. s. 213.

med sin här, genom hvars andar Schahen och hans här blefvo om natten öfverfallne och fångne. Angerfull kallar han då Sal till sin hjelp; Rustam, åt hvilken fadren uppdrog straffhämden, kastar sig på sin stridshäst Raksch *) och begifver sig till det aflägsna landet, nedergör först den hvita Diw'en och sedan hans bundsförvandt, Schahen i Masenderan. Lugn och sällhet herrskade sedan en tid i landet; men Kei-Kavus, ständigt orolig, kringfor öfverallt, och då han förnam, att någorstädes i verlden någon lydförste tyckte sig i värdighet jemlik Irans Schah, så förödmjukade han honom i krig. Så skedde jemväl med de tre förenade förstarne i Berberistan (Nord-Arabien?), Misr (Egypten) och Scham (Syrien). Kei-Kavus hvilade efter segren, i landet Hamaveran och förmälte sig med dess konungs dotter. Men svärfadren böd honom till ett gästabud och lät förrädiskt sluta sin måg i kedjor. Vid samma tid inföllo de gamle arffienderne från Turan i de Renas land. Men Rustam ilade först till sin konungslige herres befrielse; "sjöledes, ty allt för lång drog sig vägen omkring landet; till vester, då han seglade, låg Misr, till höger Berberistan **). Ryslig var drabbnin-

*) Ebresch; hos d'Ohsson. Detta underdjur, anmärker von Hammer, Wiener Jahrbücher, 1820, II. 243, är bildadt efter en äldre förbild, hvilken den senare sagan om Al-borrak, det bevingade underdjuret med mennisko-ansigte, på hvilket Muhammed uppflög till himlen, ännu trognare efterapat.

**) Samma väg hade äfven Schahen färdats.

gen, ty alla de sammanrotade förstarne deltoge deruti: "pilarnas hväsning, klubbornas dschakdschak upphöjde sig, svärden blixtrade, lansar splittrades, pansar och hjelmar bräcktes, himmelen regnade blodröda tulpaner". Dock ingen kunde motstå Rustams starka arm: förstarne blefvo fångne eller måste vika, Schahen blef befriad och till hemlandet återvände den irapiska hären. Men redan i Surian (det babylon. Irak) mötte dem Turanierne. Dock här inslumrade Afrasiabs stjerna: hela hans här blef ihjelslagen eller fördrifven. Kei-Kavus gick åter till Pars och satt under kronan på sin thron, skipande lag och rätt. Till alla landamären sände han Pehlvaner, till Merw och Nischapur, och Heri och Balkh: lugn var i Iran, det rätta rådde och ondt var biltogt. Då blefvo Diwerne afundsjuke öfver denna jordens lycksalighet; förklädd kom en af dem till Kavus och sade: "verlden är din vilja, dock en ting återstår dig att utgrunda, på det ditt minne ej måtte förgås på jorden. Hvad uppehåller solen, då hon upp- och nedgår? Huru är månan skapad? Hvad är dag och natt? Hvem framkallar dagens tider?" Schahens hjerta förvirrades vid detta tal; ofta hördes han fråga de Vise: "huru långt är hädan till himmelen?" Slutligen lät han fånga unga örnar i deras bon, spisade dem med fogel- och får-kött, så att de blefvo modiga såsom lejon, byggde så en thron af lätt träd och spände fyra fåglar för vagnen. Der hade han sjelf satt sig, en bägare vin i handen, och stjernorna vil-

le

le han räkna från den ena ändan till den andra. Men örnarna flögo upp och lyfte honom mot molnen: många äro sagorna om denna luftfärd. Några säga, att han uppsteg för att med Gud föra vansinnigt krig: andre, att Kavus är Nimrod och att oändlig lögn och trolldom bott hos honom. Men sedan fåglarnas kraft var uttömd, fällde de vingarna tillhopa, såsom de pläga när de äro trötta, och så störtade vagnen ned i ett lejon-läger vid Aml. Men nu vaknade Konungens sansning, i fyratio dagar låg han i stoftet och bönföll hos Gud om förlåtelse, och förståndig blef han liksom Dsjemschid och Feridun. — Skalden "öfvergifver nu Kavus och börjar en berättelse, full af färg och doft", nemligen om Rustams vilda jagt i Turan och en annan, "full af sorg och ögonvatten", nemligen huru samma hjelte i detta land sofvande förlorade sin stridshäst, huru han för att söka den kom till staden Semenkan, der furstens dotter lofvade att återställa honom Reksch, med villkor att hjelten skulle tillhöra henne. Sonen af detta förbund hette Sohrab. Han hade ärft sin faders kraft och hugstora ande. Med en här Turanier, gick han, vid fjorton år, öfver gränsen i mening att störta Irans Schah och sätta sin fader på både Irans och Turans thron. Först belägrade han fästningen Sefed. Den unge Turan-Kämpens hastiga framsteg satte KeiKavus i förskräckelse; bud skickades efter Rustam. Men denne, som, utan att dock ana att den fiendtlige härföraren var hans son, kände en stor olust för detta fälttåg, töfvade i åtta dagar, innan han, rustad, infann sig vid

hufvet. Konungen, förbittrad öfver denna senfärdighet, befallte att han skulle hängas. Stolt svarade Rustam: Jag är Guds slaf, eljest ingens på jorden. Hvem är då denne Kavus? Min thron är sadeln, hjelmen min krona, min klubba mäktigare än en konungascepter *). Förbittrad begaf han sig på återvägen till Nimrus, sitt förstesäte i Sabulistan. Men nöden var så stor, att Schahen måste gifva goda ord och afbedja sin förolämpande hotelse. Dock Rustam var ej så lätt försonad. Res då, sade man till honom, och man skall säga, att Rustam fruktar den förfärlige Sohrab. — Man skall aldrig säga det, ropade Rustam, och fattar i ögonblicket sina vapen. — Men innan Iranierne framhinna, har fästet Sefed redan öfvergått till fienden. Orolig vandrar Sohrab, som af sin mor erfarit sin börd, ofvanför vallarna, och betraktar de präktiga tälten, rysande öfver möjligheten, att ibland fienderna träffa sin far. Man nämner alla Irans kämpar, dock Rustams namn förnimmer han icke deribland. "Men detta gröna sidentält?" frågar han, igenkännande fädernefärgen, och derinvid en jättestor hjeltegestalt. "Derunder bor Sevareh, Rustams yngre broder," svarar honom en krigsfånge, som vidskepligt fruktade, att Rustams stjerna skulle fördunklas, ifall fienden erfore hans rätta namn. — Lugnad utmanar den unge Turaniern den ypperste bland Irans kämpar. Rustam emottager utmaningen, och, lydande den blinda skickel-

*) Enligt d'Ohssons öfversättning. Görres har: mein Kleid der Panzer,

sen, ingå både fader och son på stridsbanan. De drabba tillsammans; till häst, till fot strida de; med båge, med lans, med svärd, med klubba. Ingen kan dock betvinga den andra. Man hämtar andan — och begynner ånyo. Ändteligen neddignar Rustam, öfverväldigad; sonen lyfter sitt svärd. Men den slagne hjelten talade då: Annorlunda var min sed: först, sedan någon för **andra** gången fallit på jorden, afhögg jag hufvudet. Sådant gifver lejon-namn; Sohrab skänker honom då lifvet. Andra morgonen begynner enviget å nyo. Först då solen nedgått, låg ynglingen störtad, och fadrens dolk genomstötte hans bröst. "Summe du såsom en fisk i hafvet, eller vore du en flygande fågel, eller vore du sjelf en stjerna på himmelen, aldrig skall du undgå hämd af min fader Rustam, hvilken jag kom till Iran att uppsöka". Då den gamle hjelten hörde dessa ord, och såg det gyllne armband, som han sjelf fordom skänkte hans moder, fördunklades jorden för hans ögon. Dock ägde Konungen en balsam *), som läkte alla sår, men under det han, af afundsam statsklokhet, dröjer att framlemna den, flyktar ynglingens anda. En oändlig jemmer uppstår. Fadrens suckar hölja himmelen med tjocka moln; förtviflad kysser modern än den slagnes häst på ögon och bröst, än trycker hon hans hof mot sitt bröst; undrande stod djuret

*) Den äkta mumien, Nuschdar, hvaraf finnes endast en grufva i hela verlden, i Darabkherd: det kraftigaste antiseptiska medel vid balsameringar: *Φαρμακον της αθανασιας*, enligt Diodors uttryck.

bredvid henne; dag och natt klagade hon och gret, till dess hennes själ vandrade öfver till den älskade Sohrab. Så ändades ett af de mest rörande äfventyr i Schahnameh. "O yngling, som lyssnar till dessa ord, slutar Skalden, vänd ej af kärlek och glädje ditt ansigte bort, ty kärlek och glädje tillhöra ungdomen. Efter oss skall ännu lång tid vara, då rosen flammar och våren förnyar sig, många moln skola draga förbi, många blommor öppna sig, din kropp skall upplösas och blandas med svarta jorden. När stormen brusar fram ur trånga genomgången och störtar ett ungt träd, vill du kalla det en våldsgerning af Gud; betänk, att han är allvis, dåre! När döden är orättvis, hvad är då rätt, och hvarför klaga öfver hvad rätt är? Denna hemlighet känner ej din själ, unge och gamle mötas vi vid samma mål. Så skall du vandra på jorden, att du vid ändalykten vunnit din frälsning."

Fred slöts. Sohrab hade döende anbefallt sin fader utverka af Schahen, att Turanierne, som följt hans fana, hämdlöst skulle få återtåga till deras fosterland. På gränsen stannade tvenne iraniske Höfdingar qvar, för att uppbygga skansarna kring Sefed. En dag, lustvandrande på Dsjihons stränder, skönja de en underskön flicka, till hvilken båda upptändas af kärlek. Då de ej kunna sämjas om hennes ägande, hänskjuta de sin tvist till Kei-Kavus, som skiljer den på det sättet, att han sjelf tillerkänner sig det vackra rofvet. Af detta förbund födes Sijavesch, som uppfostras af Rustam

och på sitt femtonde år återkommer till sin faders hof. Drottningen Sevdaveh förälskar sig i den unge prinsen, som, förskjutande hennes brottsliga låga, anklagas af henne för samma brott som hon sjelf velat begå. Schahen frågar sina magher, som lyckligtvis i stjernorna läsa den förstliga ynglingens oskuld; men för större säkerhet skull anbefalles ett eldsprof. Oskadd rider Sijavesch igenom de sprakande lågorna; uppdagad är hans oskuld och styfmodrens lif räddas endast genom den ädelmodiges förböner.

Vid denna tid kommer bud, att den orolige grannkonungen åter inbrutit. Sijavesch och hans fosterfader drifva dock Turanierne snart tillbaka. Förskräckt af en dröm, är Afrasiab villig att med uppoffringar köpa freden. Men Schahen ser deruti blott svek och förtörnas på sin son, som afslutat den. Harmsen och fruktande faderns vrede, beslutar Sijavesch att fly till China; men öfvertalas att qvarstanna i Turan, hvars Förste gifver honom sin dotter till äkta, och dertill ett län, der han uppbygger en underrikt prydd kongagård i landet Khoten. Turans höfdingar afundas fremlingen denna lycka: Afrasiab lyssnar till deras svekfulla tal, öfverfaller honom och slår af hans hufvud *). Då efter lång tid underrättelsen derom hinner till Nimruz, skyndar Rustam till

*) Historien om Sijavesch, som upptager 5,200 verser, är det första, som Firdusi utarbetade af Schahnameh. Han var då 57 år gammal.

hofvet, störtar in i fruntimmersgemaket, släpar derur Sevadeh, den onda styfmodern, vid håret, och dödar henne i Konungens åsyn. Andandes hämd, drager han med en utvald styrka till Turan, inkräktar detta land, som skiftas mellan Irans höfdingar. Fullvuxen var mellertid Khosrew, Sijawesch's son, som, först uppfödd bland herdar, sedermera hämtad till Afrasiabs hof, endast derigenom undgår sin morfars misstankar, att han ställer sig sinnessvag. Innan denne dock hann utföra sin föresats, att sända ynglingen till landet på andra sidan Chinas haf, blef den gamle sjelf, såsom nämndt är, besegrad och måste fly den hämdutkräfvande fienden. Khosrew begifver sig då till sin farfader i Ispahan och emottager af honom kronan och väldet öfver Iran.

Enligt d'Ohssons och andra orientaliska urkunder herrskade denne Schah i 150 år — endast Liber Adami uppgifver 503 år *) — han byggde de första stjernkikerier, som funnits i verlden — anmärker Firdusi **), i Balkh och Babil eller Babylon — I denne Kei-Kavus vill man igenkänna Herodots Dejoces — en græcisering af Kei-Kavus eller Keio-Kews ***) — i början mild och eftergifvande, sedan öfvermodig, vresig, alldeles såsom Herodotos och

*) Norberg Opusc. p. 214.

**) d'Ohsson, s. 226, men i Görres utdrag finnes derom ingenting anfördt.

***) Malcolm, Hist. of Persia, samt Görres, sid. LXXXVI.

Pehlvi-sagan skillrar honom. Begge låta honom bygga en präktig stad på ett berg: det är Bibelns Ach-mete, Ekbatana, eller såsom Ktesias språkrigtigare kallar den: Agbatane (d. ä. Awk-badan), den folkrika höjden. Men enligt von Hammer *) är denna stad ingen annan än den nu förstörda staden Kaus, emellan Tschis och Miana, det gamla Gauzaka. Denne Dejoces eller Kei-Kavus är åter densamme, hvilken Ktesias kallar Artæus (ett binamn: Ardwesch, hjeltelik) och som förde ett olyckligt krig med Kadusierne. Detta är Kavus' första fälttåg i Masenderan, Fiendens bundsförvandt, den hvita Diwen, var de blonde Gelonernes Förste, hvilka ännu tala ett från arabiskan och persiskan skildt språk, och i deras land ligger berget Schaithan, djefvulsberget. Persondas hos Ktesias **) och Nicolaus Damascius är den sångare, som med sin visa lockar Kawus i detta land. — Efter Dejoces, fortfar Herodotos, herrskade Phraortes eller Aphraartes (Artynes hos Ktesias, Arphaxad i Judiths bok, den der blef slagen på slätten Ragau mellan Tigris och Euphrat), hvilken underkufvade Perserna, då för tiden ett vildt folk, men som stupade vid Nineweh, då han angripit Assyrierne. Härvid bör märkas ett drag,

*) Wien Jahrb. 1820, I. sid. 41. Chardin, Voy. III. 13. Kotzebue, Reise, sid. 117. Mannert, Geogr. V. 146.

**) Diodor. Sic. I. II.

som undfallit Görres, hvars tydning vi för öfrigt följa. "Många häfdetecknare ha anfört, säger Majamlat-ut-Tuarikh *), att Kei-Kavus var son af Aphra, sonson af Kobad; sanningen är, att han var denne senares son. Oss är denna uppgift endast derför vigtig, att vi i denne Aphra igenkänna Aphraartes eller Phraortes, till hvilken annars i de österländske häfderna finnes intet spår. Vidare berättar Herodotos, att efter Phraortes följde Cyaxares, hvilken först förde krig mot åtskilliga folkslag, som deltes i provincer, sedan drog till en hämdfejd mot Assyrien, men återkallades derifrån af Skytherne, hvilka infallit i Persien, och sedan de slagit Cyaxares (Artibanes, eller rigtigare Astibar, d. ä. den store, hos Ktesias; denne förde ett olycksfullt krig med Sacerne, hvilkas drottning var Zanara eller Zarina, d. ä. den Gyllene), bibehöllo väldet öfver öfra Asien i 28 år. Slutligen, sedan Cyaxares genom list gjort sig af med barbarerne, vände han sina vapen till Lydien, men begge härarne, förskräckta af en solförmörkelse, slöto fred, hvarefter denne Konung ånyo anföll Assyrien, som gjordes till ett lyd-rike under Persien. Pehlvi-sagan har här, enligt Görres, förenat alla dessa Konungar, Dejoces, Phraortes och Cyaxares under den ende Kei-

*) Malcolm, Hist. of Persia.

Kei-Kawus *). Först förde denne, såsom Firdusi berättar, krig emot åtskilliga östliga folkstammar vid Hindukha, till dess i Scham (Syrien, här Assyrien, ty dessa namn förblandas ofta) en man uppstod, som höll sig jemlik med Persiens Schah och satte sitt väldes stol i bredd med hans. Denne man var Nebukadnezar, densamme Ptolemæus kallar Chyniladan, och hvilken underlagt sig allt land i vester. Då Kawus begaf sig till detta tåg åt Berberistan, seglade han så att "Misr var honom till venster, Berber till höger." Görres är af den tankan, att härvid icke är att tänka på någon fart genom röda hafvet (ty vore Berber det nu så kallade Barbariet eller Nord-Africa, så kunde i alla fall detta land ej ligga till höger), utan uppför persiska viken, så att Kavus från Sistan ilat till Harmozia, den enda hamn i denna landssträcka, till mynningen af de förenade floderna Tigris, Euphrat och Choaspes, så att öcknen skiljde honom från Misr och till höger låg Berberistan, det bibliska Elam, hvars Konung Arioch den hel. Skrift nämner såsom Nebukadnezars bundsförvandter i mediska kriget. Ibland dessa förenade Konungar utmärkte sig i synnerhet Sipedahren af Hamaveran, hvilket persiska ordbo-

*) Görres, sid. CX. Enligt v. Hammer Wien. Jahrbüch. s. 13. innefattas både Kei-Kobads och Kei-Kawus i Kyaxares.

ken fesheng förklarar hafva varit ett land och en stad i Syrien: det är sannolikt Hamath vid Orontes, redan i Sennacheribs tid underkufvadt af Assyrierne. Kawus blir om natten öfverfallen och förd till ett bergslott, likasom Nebukadnezar berättas om natten hafva öfverraskat Phraortes på slätterna vid Ragau, inneslutit honom i bergen, hvarest han, träffad af segrarens pil, snart fann döden *). Innan vi fortfare, tillägge vi åter ett drag, som också undfallit Görres. Under det Kawus kämpade mot dessa vestliga fiender, fördunklades männernes ögon af en öfvernaturlig blindhet (verkad af fiendens trolldom, enligt Malcolms öfversättning), och så hände äfven, såsom vi redan berättat efter Herodotos, medan Cyaxares stridde mot Lydierne.

Afrasiab inbryter. Redan Malcolm **) erinrar här om Skythernas infall. Görres tänker i synnerhet på det stora, af Ktesias omtalade kriget — Medernes mot Partherne, som öppnat de hyrkaniska portarne för Sacerne d. ä. Hyrkanierne. Detta Turanskrig, detta Skythernes infall har blott varit en del, en enskild act i det stora drama't, som öfver hela Iran spelar sitt blodiga spel. Alla Nordens slussar öpp-

*) Görres, sid. CXIII.

**) History of Persia.

nades, alla dammar för folkströmmarne voro bortryckta, och under det Turanierne, i Thasierne sökande en förevändning, genom de hyrkaniska portarna öster om Kaspiska hafvet utgöto sig, trängde de selmiske Skytherne, likaledes tagande Kimmerierne, som infallit i Mindre Asien, till förevändning, genom portarne vid Derbend, vester om samma haf, vidare genom passen vid Sefid Rud, hvilka Kadusierne för dem öppnat, in i Medien, och slogo der, i förbund med Turanierne, de mediska härar, som Cyaxares Astibares emot dem uppställde. Öfver hela Asien herrska nu främlingarne: Kimmerierne på halfön öfver Phrygien, Lydien, Ionien; Skytherne i Syrien och Medien ända till Ascalon i Philisteernes land (640); Turanierne i Iran. Åtta och tjuge år varar deras välde, och äfven så länge ligger Kavus fjättrad i klippborgen. Från österlandet kom räddningen. Äfven Rustam landade vid Euphrats mynning: anförare var han för dessa *turmæ vulgo collectitiae*, som, enligt Abydenus, Sarak ställde emot Busalustor. Den drabbning, hvaruti Kavus och Rustam besegrade Assyrien i förbund med Pharao Necho och Konungarne af Hamaveran (Phoenicien) samt Aethiopien, hvilka enligt Zonaras *) biträdde Assyrerne mot Mederne, var det namnkunniga slaget vid Circesium, hvilket enligt Chal-

*) Lib. I. fol. 19.

daiska sagan, Nabopalassar *) vann emot Konungarne af Egypten och hans bundsförvandter. De förenade och slagne Konungarne blefvo nu lydpligtige under Kavus: äfven till Schah Kysar i Rum sände Kavus bud, att han skulle sända honom en här. Denne Kysar är Alyattes, Konungen i Lydien, emot hvilken Cyaxares, enligt Herodotos, förde krig. Den stora hären drager nu mot Schahen af Scham (Assyrien): denne är Bibelns Sarak, Niniveh's sista Konung, som faller för Cyaxares' och Nabopalassars förenade vapen, hvarefter Kavus återgår till Iran, och fördrifver Afrasiab **). — Semenkan, der lång tid derefter Sohrab framträdde, är det ännu likaså nämda Semendgan vid en flod af samma namn, vid gränsen till Kabul. Sagan om hans födelse har mycken likhet med den Herodotos erfor i Pontos, huru Herakles, likasom Rustam, sofvande förlorade sina hästar, sökande dem kom till ormjungfrun Hylæa, som lofvade återskaffa honom dem, om han ville sofva hos henne en natt ***). — Kavus regeringstid — 150 år — svarar emot den tid, som den andra mediska dynastien, enligt Herodotos och Ktesias, herrskat.

---

*) Icke Nebukadnezar, såsom Görres har, sid. CXVI.

**) Görres, sid. CXVII.

***) Görres, sid. CXXXV.

Sedan Kei Khosrew emottagit spiran, sände han en här emot Turanierne. Desse hade ibland sig en man, som förstod Peris och Dschenis konst (svartkonsten), och denne trollade öfver Iranierne en storm och en köld, att händerna fröso fast vid lansarna. Slagne flydde de på ett berg i Khorasan och blefvo der af fienden omringade. Men Thus var denna härs anförare, icke hans broder Rustam. Denne gick nu att rädda sina instängde landsmän: till fiendens här drogo åter Kakhanen af Dschin och en höfding från Mawarualnahr, Kamus vid namn. Drabbningen var hårdare än någon hittills varit; dock segrade Rustam, strypte Kamus, Kakhanen ryčktes från sin hvita elephant: endast med möda räddade sig Schenkil, Indiens herre. Rustam gick derpå djupare in i Iran, stridde mot Afrasiab sjelf och tvang honom, efter ett blodigt nederlag, att draga sig undan på andra sidan strömmen. Fred slöts, men långvarig blef den icke. I sitt tält i Kender erfor Afrasiab, att Iranierne nedergjort hans bästa kämpe. "I dessa orter var hans boning, emedan det var Feridun, som grundat Kend, ett eldstempel höjer sig i Kend, och der blef Zend-Avesta gifven, nu kalla de denna Kender, Beyakend". Derifrån begaf sig Afrasiab Iranierne till mötes, blef slagen, inneställdes i fästet Kenk, men då detta eröfrades af Kei-Khosrew och Rustam, flydde han, samlade från Dschin och Madschin en ny här, men å nyo sönk i striden det svarta baneret. Afrasiab flydde. Khosrew följde honom genom Dschin och Mekram, öfver hafvet Kimal och

öfver vattnet Sereh. Fegafur'en i Dschin och Kakhanen i Madschin, hvilka fordom voro Afrasiabs bundsförvandter, erkände sig lydpliggige under Iran, endast Schahen af Mekran, "der bland alla länder solen först går opp", vägrade genomtåg, men blef derföre straffad. Sedan Iranierne härjat hans land, seglade de sex månader på sjön Sereh, kastades då af en storm på en obekant strand, betäckt af präktiga städer, sådana de finnas i Dschin, men språket var likt det i Mekran. Ankommen till borgen Kenk, fann han dock der icke Afrasiab, hvilken redan undflytt; alltså seglade han tillbaka öfver sjön, genomtågade Mekran, Turan och Dschin, och kom genom Sijaweschkerd och Khoten, samt vidare genom Sogd och Bokhara, der han rikligen begåfvade Mobederne vid eldstemplen, öfver Dsjihon, genom Balkh och Nischapur till Bagdad, der han ännu träffade den gamle Kavus i lifvet. Ej lång tid derefter blef den flyktige Afrasiab fången: Kei-Khosrew skyndade emot honom och skiljde med svärdet hufvudet från hans kropp, och fulländad var den långa striden. I fyratio dagar prisade de Gud vid eldstemplet Guschasb. Derefter dog Kavus, 150 år gammal. Men då jorden i sextio år tillhört Khosrew, tänkte han: "lätt kunde inträffa, att jag på sistone blefve ond såsom Zohak och Dschem, helst då jag på mödernet leder min börd från Tur. Bättre alltså, att jag i tid afstår från regimentet". Fem veckor tillbragte han i enslig bön, på den sjette fördelade han sina skatter och ägodelar, bortskänkte throner och förstendömen och nämde

till Irans Schah, Lohrasp, sonson af Peschen — en utmärkt hjelte af Konungahuset. När detta värf var fulländadt, drog han ut i öcknen, och då solen uppgick, blef han osynlig för höfdingarnes ögon. Desse gingo då hem, för att förtälja det undret, huru en dödlig blifvit lefvande upptagen till Gud; men ett yrväder utbrast och begrof dem alla under tjocka snödrifvor.

I anledning af Khosrew's underbara ungdomshändelser hafva redan flera *) i honom igenkänt Koresch eller Cyrus. Svårare är det att sedermera under hans regeringstid träffa några punkter till sammanlikning emellan Firdusi och de grekiske författarne. Men då Herodotos, vid pass 100 år efter Cyri död, besökte Persien, hade redan historien om denna hjelte klädt sig i en underbar skrud, och man hade då, såsom han sjelf anmärker, en trefaldig saga om honom. Görres **) menar, att denna saga delat sig efter antalet af de hufvudstammar, som varit Cyrus undergifne, och att således här är fråga om en baktrisk, en medisk och en parsi-saga. Herodotos, fortfar Görres, har sannolikt hufvudsakligan följt Medernes uppgifter, hvilka, för att smickra nationalkänslan, låter den eröfrare, som störtade deras välde, på

*) Will. Jones, Asiat. Res. II. 45. — Malcolm, Hist. of Persia.

**) Sid. CXLIX.

mödernet härstamma från deras konunga-stam *). Ktesias åter, enligt hvilken Cyrus ej stod i någon slägtskap till Astyages, men dock, sedan han redan intagit hans hufvudstad, Ekbatana, förmälde sig med hans dotter Amytis, synes deremot följt den persiska sägen och tillika kanske närmast den historiska sanningen; men Firdusi åter den baktriska berättelsen, då återigen den verkliga händelsen hos Xenophon antagit grekiska former. Deruti öfverensstämmer vår skald med Herodot, att hjelten var af tvåslägtad härkomst. Så förespådde äfven Nabuchodonosor, enligt chaldaiska sagan **), att hans folk skulle blifva trälar under en Mulåsna (ett djur af tvefaldig börd) från Persien. En skogsåsna är äfven sinnebild af de nordiska Turanierne, såsom man ser på bergsculpterna i Persepolis, der det Iranske bevingade Lejonet föreställes sönderslita denna vildåsna. Firdusi anför, att då Kavus till sin efterträdare utnämt Khosrew, mötte detta mycken motsägelse af en del ädlingar, som påminte Schahen, att han sjelf ägde en son, Ferbers, som syntes mera berättigad till thronen; då blir afgjordt, att hvilken som först kunde bemägtiga sig den af eldslågor omgifna borgen Ardebil, skulle

*) Detta har äfven Heeren anmärkt.

**) Megasthenes, hos Euseb. Lib. IX.

le erhålla herraväldet. Görres *) ser i de båda tvistande partierna, hvilkas anförare voro Thus och Kuders, de båda sins emellan afundsjuke persiska och mediska stammarna; och under denna fejd skulle det varit, som Astyigas flydde för den unga Schahen. "Ferbers är Xenophons Cyaxares, enligt denne författare barnlös son af den mediske konungen, enligt andra, blott adopterad af honom, Skriftens Darius Medus; Sijawesch är Herodots Cambyses i Parsi-landet, af Parseidernes stam, flyende för den mediske Kavus vrede till Turan, och der med landets dotter aflande det hjeltebarn, som stjernorna långt för detta förkunnat. ... Det täflingståg, som de båda thronarfvingarne gemensamt företogo, är det af Cyrus och Cyaxares företagna, af Xenophon beskrifna, fälttåget till Assyrien, der denne senare dukat under för veklighet och vällefnad; Ardebil är Sardes, och vidare har den inhemska sagan ingenting att berätta om Cyri företag i det aflägsna vesterlandet **)." — I åttonde Turans-kriget, då Irans här blef slagen, var det sannolikt, som Sacerne, genom Masenderan, framträngde till Kur, för att hämnas Kamus, der i Sacasene stiftade en coloni, utbredde sig öfver Armenien ända till VestAsien och Cappadocien, till dess A-

*) Sid. CLIX.

**) Sid. CLX.

rachosierne, d. ä. Sedsjestanarne under Rustam, skyndade den betryckte försten till hjelp och i följd deraf erhöllo binamnet Evergeter. Möjligen är den Kakhan, som af Rustam togs till fånga vid berget Hemawend, Sacernes konung, Amorges, Sparethras gemål enligt Ktesias *). — Skådeplatsen för det tionde kriget, som afgjorde Turans öde, är enligt samma förklarare vid nedra Dsjihon; segervinnaren följer den åt norden flyende Afrasiab till Gulserium eller Jaxartes, slår vid stranden af denna flod sitt läger på det ställe, der sedan Cyroschada, en gränsborg, hvilken Alexander mot sin vilja måste förstöra, blef grundad. Den ständigt irrande Afrasiab, efter ett nytt förloradt slag i nejden af Aderkand vid foten af Högfjällarna, flyr till Dschin, samlar der en här, men lider åter ett nederlag. Men att geographiskt bestämma skådeplatsen för den sista handlingen i det stora sorgespelet, som slutar med Iraniernes segertåg och Afrasiabs död, är omöjligt, emedan vägen leder in i österns fabel-länder, höljda af mythens djupa töcken **). Enligt ideen vill dock synas, att Kakhanen af Madschin haft sitt rike söder om Hoangho; Mekran, det land, till hvilket Khosrew nu begifver sig och hvarest solen säges först gå upp, kan icke vara det persiska välbekanta landskapet Me-

*) Görres, sid. CLXXVI.

**) Sid. CLXXXII.

kran, vestligare än Ghasni, der vår skald skref sin hjeltedikt, utan kanske Assam på östra indiska halfön, der strömmen Serus, nämd af Ptolemæus, gifver anledning att här påminna oss vattnet Sereh. Schahen begifver sig efter ett års uppehåll på återvägen; finner efter en färd genom öcknen vid stranden af Sareh sina skepp, stiger om bord — kanhända i Junnan — och öfverfar hafvet Kimal — stilla hafvet, eller Dschins haf. I det land, hvarest man nu, efter sex månaders segling, landstiger, voro städerna lika Dschins och Madschins, men språket likt Mekrans. Man kunde i anledning deraf gissa på Japan, då Mekran vore Korea, så att hela färden blott hade en mythisk (ej historisk) betydelse. Icke omöjligt också, att en dunkel föreställning om Amerika kunnat ligga till grund för denna saga om det aflägsna österlandet *). Men besynnerligt är, att den förföljde Afrasiab tvertom långt i vesterlandet äntligen visar sig. i en grotta vid Berda nära Kur, och man kunde deraf nästan gissa, att Skalden, vid förtäljandet af Afrasiabs dödssätt, upptagit en annan saga, som låtit denne förste efter sitt nederlag fly till Kaukasus, i stället för inåt det okända Öst-Asien. En gång räddar sig Afrasiab från sina förföljare, i det han hoppar i floden Khendschesth; men då Schahen vid stranden låter gissla hans son, kan fadern ej ut-

*) Sid. CLXXXIII.

härda hans klagan, utan framkommer ur sitt gömställe, liksom Astyages hos Ktesias vid kunskapen om de plågor, som Cyrus ämnar bereda åt Amytis' barn. — Slutligen likasom sagan skiljer sig i många berättelser om Cyri ungdomshändelser, likaså olika berättar den hans dödssätt. Skalden har valt den mest mythiska, i det han låter denna hjelte försvinna såsom Nabocodrossor enligt den chaldaiska sagan, och Romulus, som, närd af en varginna, liksom Cyrus af en hynda, äfvenså underbart försvinner ur menniskors åsyn.

"Lohrasp lofvade inför Gud och de sina, att regera i fred och rättvisa efter Kei-Kosrews vilja. Och han kallade till sig konstförståndige från alla trakter, kom till Balkh och byggde en herrlig stad, i hvarje fjerdedel en lustort och ett eldstempel. Elden Bersin var det som han der tände" *). Två söner ägde han, Guschtasp och Serir. Men fadern älskade blott den yngste; derför flydde Guschtasp först till Kabul och sedan till Scharschan (Sardes) **), der han en tid lefde okänd och föraktad. I drömmen tycktes det Konungadottern, att hon såg en skön yngling, åt hvilken hon gaf en blomsterqvast. Om morgonen samlade Kysa-

*) Egentligen var denna eld redan tänd af Kei-Khosrew.

**) Scharschan förklarades af d'Ohsson först med Sardes. Von Hammer bifaller denna tydning.

ren landets ädlingar, för att låta henne sjelf utvälja sin brudgum. Men förgäfves sökte hennes blick den i drömmen förkunnade. Ett talrikare möte utsattes, i hvilket äfven de ringare skulle få deltaga. Ändtligen upptäcker prinsessan den Iranska Konungasonen, som okänd åskådare, står bortgömd i hopen, och räcker honom blomsterqvasten *). Fadern kunde ej upphäfva detta skenbart ovärdiga val, dock tvang han dottern att med sin make lemna hofvet. Ännu hade Kysar tvenne döttrar, och dessa blefvo bestämda till pris åt dem, som dödade ett vildsvin och en drake, hvilka ofredade landet vidt omkring. Guschtasp ihjelslog dem båda, men lät tvenne höfdingar derför erhålla namn och belöning. Någon tid derefter drog Guschtasp, på sin gemåls böner, till hofvet, segrade der i alla ridderliga spel, kungjorde ändtligen hvem det var som utrotat vilddjuren, och blef från den tiden hållen i stor ära och ställd såsom fältherre för Kysarens troppar. Som sådan besegrade han Chäserne **). Stolt öfver denna framgång började Kysaren att af nästgränsande förstar utkräfva skatter och fordrade det samma till och med af Irans Schah. Lohrasp, som utspanat, hvilken den man var,

*) Görres öfversätter: *Blumenstrauss*; d'Ohsson *l'Orange*; Hist. univ. VIII. 75: *Pomme d'or.* Görres kallar prinsessan Kuthajun; d'Ohsson Nahhide, men sedan hon blef drottning, nämdes hon Kethajun.

**) Khazarerne, ett vildt Kaukasiskt folk, enligt d'Ohsson.

som gjorde denne förut så obetydlige förstes vapen så segersälla, sänder sin son Serir med en krona och elphenbensstol åt den andre landsflyktige brodern. Guschtasp slöt nu ett förbund med sin svärfader, emottog styrelsen af sin fader, som ingick i ett tempel i Balkh, "hvilket den tiden var så heligt som nu Kaaba hos Araberne."

D'Ohsson anför, att Lohrasp hade tillerkänt Ruham, son af ståthållaren i Irak-Adsjemi, oinskränkt myndighet vid sina fälttåg mot de upproriske förstarne och tillika rättighet att för sig behålla alla eröfringar han gjorde utom Iran; att denne, i följd deraf, underlade sig Irak-Arabi jemte hela Syrien, och derigenom erhöll namnet Nubo-bel-azar, d. ä. Mercurius, Jupiter och Mars, och att han är den väldige Nabuchodonosor, hvilken Araberne kallat Bukht-un-Nasr, d. ä. Segersällhet. — Malcolm jemför Lohrasp sjelf med Smerdis, som af Justinus kallas Oropastes. Det tåg som omtalas vesterut, hvarunder Jerusalem, enligt sagan, skall hafva blifvit sköfladt, anser han såsom ett minne af Kambyses' bekanta fälttåg emot Egypten. Vid Lohrasps död mördades, enligt Firdusi, alla Magherne, likasom Herodotos förtäljer att det skedde efter Smerdis. — I Lohrasp blef den förut föga utmärkta Parsiska stammen herrskande **): derför vägra-

*) Tom. I. p. 297.
**) Görres, sid. CLXXXIX.

de höfdingarne i början att lyda honom, och då ändtligen de öfrige för honom strödde ädelstenar, strödde Rustam jord för honom och ropade: "må sålunda jord betacka den, som kallar Lohrasp för Schah." Då, enligt Ktesias, Kambyses, hvars åttaåriga välde sagan förgätit, mördat sin broder Tanyoxarces, och i hans ställe uti östra riket understuckit den honom like Maghen eller Medern Sphendates eller Smerdes, dött barnlös, gjorde Parthiern Artasyras, i förening med Bagapates, ett försök att förskaffa mediska stammen och denne Magh hela riket. I fem månader lyckades bedrägeriet, men då uppstodo de sju männerne af Parsi-stammen, störtade Mederne, till hågkomst af hvilket nederlag årligen firades den så kallade magophonien, och så kom Darius, Hystaspes' son, genom sin hästs gnäggande, år 529 f. Chr., på thronen. Denne Hystaspes, enligt Herodot, en Achæmenid, son af Arsamenes, är Firdusi's Lohrasp, son af Ewrenk, son af Peschen, son af Konung Kei-Kobad *). — Med denna nya slägt, i dikten inympad på det gamla konungahuset, uppstår en ny hufvudstad och en ny religion. Görres gissar, att den stad Lohrasp grundlade i landskapet Balkh, var Merw Schahin vid Horat-floden. Men hvarför icke staden Balkh sjelf, hvaraf denne Schah förer tillnamnet Balkhy? Templet, som

*) Görres, sid. CLXXXX.

han byggde, hette New-Behar (d. ä. våren, i anledning af de lifliga målningar, som omgåfvo det) *). Sonens förtrytelse kom väl deraf, att fadern i allmänhet föredrog Mederne för Perserne, hans egen stam, ty Firdusi säger, att Lohrasp lefde i nära vänskap med Kawusierne. Derför drager Guschtasp vesterut. Görres vill nu i det följande af sagan, då denne konungason drager omkring såsom en irrande riddare och består åtskilliga äfventyr, hvilka i vår framställning ej funnit ett rum, äfvensom i sjelfva prinsessan, som icke tyckes hafva utgått från en orientalisk seralj, igenkänna återljud af nordiska undersagor, hvilka kunnat blifva Perserne bekanta genom Darii fälttåg i de europeiska Skythernes land. Men den inhemska sagan förlorar i samma mån mer och mer sin orientaliskt historiska charakter — "ty det är andan af de äldsta österländningarnes åskådning, att förbigå allt enskildt, som födes och dör med individuet, och endast i berättelsen upptaga det hela, de stora, oförgängliga ingripande dragen, de stora bergdragen och flodsystemerna, under det att tvertom i vestern det enskilda mer gör sig gällande." — Hvad åter förändringen i religionen beträffar, hvilken redan begynte under Lohrasp, men snart fullständigt utfördes under Guschtasp, yttrar Görres den öfver-

*) D'Ohsson, I. 296.

öfvertygelsen, att bekantskapen med Daniel och de öfrige hebraiska Propheterne, som strängt yrkade läran om Guds enhet, kunnat förbereda denna omhvälfning i det religiösa tänkesättet *), liksom å andra sidan de judiske författarnes språk, efter hemkomsten från Mesopotamien, antog ett djerfvare, bildrikare, mera till fantasien talande språk. — För öfrigt regerade Lohrasp i 120 år **).

Under Guschtasp tillkännagaf sig på jorden en gubbe, Zerduscht hans namn, välsignelse hans fotspår, såsom ett himmelens bådskap, sänd att visa menniskorna på paradisets väg. Guschtasp och Lohrasp hörde på hans ord, afskaffade afgudatjensten, brände idolerna, och i Keschmir (uti Khorasan) planterade en cypress, och tände en ny Eld ***). Deraf tog sig Afrasiabs sonson, hvars fader Khosrew under

14

*) Görres, sid. CLXXXXIII.

**) Enligt de källor, som d'Obsson I. 315 och Norberg Opusc. Acad. III. 217 följt. Firdusi hos Görres har 30, Th. II. s. 300.

***) Zerduschts lefverne skall vid ett annat tillfälle beskrifvas. Görres öfversätter, sid, 261: "er gründete zuerst das Feuerhaus Bersin", men v. Hammer anmärker, att denna tolkning är origtig, och att versen bör sålunda återgifvas:

Zuerst ward Feuer Mithras Perseus eingesetzt,
Schau was er für Gebrauch hat eingesetzt.

vasallpligt gifvit spiran öfver det besegrade Turan, att öfverfalla sin skyddsherre, såsom den der afvikit från fädernes tro och nu följde en trollkarls ingifvelser, hvilken kom med den nya läran om himmel och helvete, som gjorde hjertat tungt, och trodde på den gudlösa boken Zend Avesta. Guschtasp uppbröt från Balkh Bami; länge fördes kriget för honom olyckligt, men genom Isfendijar, Schahens hjeltemodige son, blef fienden omsider bortjagad. Honom sände Schahen, efter slutad fred, med en här, för att i alla Kischwers utbreda tron, utrota afgudatjenarne och öfverallt upprätta eldstempel. Men afundsmän baktalade honom inför Schahen, föregifvande att han samlade en här, för att störta sin fader. Isfendijar infinner sig frivilligt, men, utan att höra på hans rättfärdigande, låter Schahen fängsla honom och vid slottet Kenbedan fastsmida honom vid fyra koppar-pelare. Sjelf drog han sig till Sisthan, och lärde, medan han der i tvenne år uppehöll sig hos Rustam såsom gäst, alla Pehlvanerne (ädlingarne) att läsa Zend-Avesta och bruka gördel och Keschti. Då Ardschasp, Kakhanen i Turan, erfor, att den gamle Lohrasp var lemnad ensam med 700 eldsdyrkare vid templet i Balkh, inbröt han, plundrade och brände Balkh, dödade åttatio prester, som bådo vid elden med Zend-Avesta i handen. Genom den flyende Kathajun, drottningen, erhöll Schahen tidningen om denna illbragd, men äfven hans egna skaror blefvo slagne, hans trettioåtta söner dödade, och han sjelf drifven på flykten. Endast Isfendijar, så förkunnade den vise Dsjam-

asp, kunde blifva rikets räddare; dock endast med möda glömde denne den hårda medfart han hittills undergått. Emellertid, försonad af många böner, begifver ynglingen sig med en vald här till Turan, besegrar, liksom fordom en gång Rustam, sju vidunder, bland hvilka han äfven dödar fågeln Simurg *), inträder förklädd såsom köpman i Rewindes, Turans dåvarande hufvudstad, sätter konungaborgen i brand, befriar sina systrar, som der höllos fångna, och återkommer till hofvet i Iran för att begära kronan af sin fader, såsom denne lofvat honom, sedan han utfört detta hämdens verk. Schahen bedyrar sig vara färdig att skänka honom thronen, endast han först vill draga till Sisthan och föra Rustam, som hvarken hedrat honom ej heller Lohrasp hans fader, bunden till hofvet. Ogerna åtager sig Isfendijar detta värf: anländ dit, bjuder han den ädle Pehlvanen till sitt tält, der denne, till de närvarandes häpnad, ensam uppäter ett helt får, och söker med goda ord förmå honom att sjelfvilligt låta fängsla sig, och ifall han dertill ville samtycka, försäkrar Isfendijar honom, att, som han sjelf strax derefter blifver Schah, skulle han befria honom och högt ära honom med

*) Episoden om dessa äfventyr är i originalets meter öfversatt af v. Hammer, Geschichte der pers. Redekünste. I Recensionen öfver Görres Schahnameh, Wien. Jahrb. s. 64, anmärkes att Görres misstagit sig om originalets mening, då han låter Isfendijar döda fågeln Simurg. I Zendavesta heter han Hafruschmodad.

kostliga skänker. Dock Rustam vill icke höra talas om en sådan nesa; högaktande ynglingens mandom och kungliga bön, förmanar honom den gamle hjelten tvertom att förena sig med honom, och att de tillsammans måtte gå för att störta den falske Guschtasp, hvilken, då han befallte sin son strida emot en kämpe, hvilken ännu ingen emotstått, sändt honom till en säker död. Men Isfendijar vill icke, enligt Zerduschts bud, en hårsmån afvika från sin faders och sin konungs befallningar. Enviget begynner: från morgonen till aftonen strider konungasonen med den sjuhundra-åriga hjelten: genombårad af 160 pilar, flyr denne senare på höjden af ett berg, hvarifrån Isfendijar ädelmodigt tillåter honom att draga hem, för att dagen derefter återbegynna striden. Dock ännu ägde Rustam så mycken styrka, att han med alla sina pilar simmar öfver floden Hirmend. Om natten kallar Sal, hans fader, fågeln Simurg (det var hans maka, som Isfendijar dödat); denna läker med sina fjädrar Rustams sår, bortför honom till hafvet vid Dschin, visar honom der en alm, vid hvilken den unga förstens lif var bundet. Af detta träd skulle Rustam bryta en gren, härda den i elden, derpå sätta en pil, och i striden sända den mot Isfendijars öga, ty för öfrigt vore hans kropp, genom Zerduscht's trollkonst, gjord jernhård och osårbar. Dock först skulle han försöka alla medel att afvända denna fejd, förderf var äfven den beredt, som fällde den kongliga ynglingen: det vore ingen skymf att böja sitt hufvud för Isfendijar, ty han vore konungens son, Guds glans,

med honom och genom honom stod Iran upprätt. Dock Rustam valde äran och det korta lifvet. Då hjelten dagen derefter inträdde på stridsbanan, erböd han sig dock att sträcka sina händer till att emottaga bojorna, men då Isfendijar fordrade, att han äfven skulle låta sina fötter slutas i jern, började åter striden. Ej länge dröjde Rustam att afskjuta almpilen, och i ögonblicket blef jorden dunkel för den ädles ögon; gråtande stodo vänner och fiender omkring honom, men ingen annan anklagade han än sin egen fader. Vi skola mötas inför den högste domaren, sade han, begge skola vi tala, och tigande förnimma hans svar." — Man lade hans lik i en kista af jern, fyllde den med moskus och ambra och lade den på tvenne kameler. Före tåget gick en svart häst, mahn och svans afskurna, och på honom den dödes vapen och rustning. Så drog tåget till Schahen, som bittert ångrade sin gerning, men Behmen blef på sin faders Isfendijars begäran qvar i Sabul, för att af Rustam uppfostras i vapenöfningar och manliga idrotter. Då pilten var fullväxt och åter begifvit sig till sin farfader, kom Rustams halfbror, Scheghab, måg hos försten af Kabul, och klagade, att hans svärfader smädat Sals hus. Men detta var endast svek och förställning. Ty då Rustam begaf sig till Kabul för att hämnas denna smälek, faller han i en lönngraf, besatt med uddar och knifvar. Ännu i dödsstunden slungar han en träffande pil mot sin håniskt leende broder. Väl hämnades Rustams fader och son denna illbragd på ett ryslígt sätt, men öfver deras eget

hus sväfvade redan förderfvet på blodiga vingar, sedan Guschtasp till sin sonson afträdt herraväldet, och denne nalkades Sisthan med en här, som utkräfde hämd för Isfendijars blod.

Guschtasp med tillnamnet *Hirbud* regerade i 110 *) eller i 120 **) år; andre uppgifva endast 14 år ***). — I Isfendijars fejd mot Rustam, igenkänner man, enligt Görres †), Parsistammens kamp mot det östliga Aria, en strid, som jemväl i historien lemnat spår efter sig: i det att efter Xerxes', Darii sons, död oroligheter utbrusto, stiftade af Artabanus, hvilken ihjälslagit hans fader Xerxes och brodren Darius, samt länge gjorde Artaxerxes, ättlingen af det nya konungahuset, thronen stridig, till dess denne ändtligen måste duka under, såsom Ktesias berättar, äfvensom Bactra, hvilken äfven gjorde uppror; men till hvars underkufvande en storm, som uppsteg på drabbningsdagen, äfvenledes bidrog. — Fullbordad är nu med Rustams död, fortfar Görres ††), den stora episka handlingen, i hvilken denne hjelte är medelpunkten, så att allt sluter sig omkring honom och allt är

*) d'Ohsson, I. 366.

**) Norberg, Op. Ac. III. 218.

***) Ders.

†) Schahnameh I. CCIII.

††) Sidd. CCV, CCXII samt Th. II. sid. 348.

förtegadt, hvilket ej med honom står i sammanhang. Således äfven fälttågen till Vest-Asien och Grekland och alla de rörelser i Europas grannskap, som uteslutande väckte Grekernes uppmärksamhet. Derföre blifver från denna tid Skaldens saga fåordig, förvirrad, blott då och då uppflämtar en strålande låga, under det att på sångarens klangspel, hvilken sjelf blifvit gammal, den ena strängen missljudande springer efter den andra, till dess skenet af den gamla herrligheten, långsamt förkolnande, ändtligen helt och hållet slocknar. Derför afbryter också Görres här sin öfversättning; hvad som vidare följer, meddelar han blott i ett kort sammandrag. Dock anmärker v. Hammer, att det är läsarn och öfversättaren som tröttnat, icke historien och skalden. Ännu återstår hälften eller 60,000 rim. Contrasten mellan sagan före och efter Rustams död synes denne kännare icke så stor som Görres tecknar den; icke vid slutet af den heroiska tiden vid Rustams död, utan efter slocknandet af Grekernes och Partherns välde, tyckes det honom, att persiska chevaleriets romantiska charakter egentligen framträder *). — Förrän vi dock återtaga historiens tråd, meddela vi här en uppgift ur d'Ohsson **). Innan Turanierne för

*) Wiener Jahrb; 1820, I. 48, 50.

**) Sid. 346. Samma uppror anföres äfven af Norberg, men hänföres till Behmens tid.

andra gången infallit i Irån, hade den förut nämde Ruham, sedan han härjat Syrien, gjort försök att afskudda sig Schahens öfvervälde, men detta misslyckades och Guschtasp tillsatte i hans ställe en förste af kongliga blodet, benämd *Kuresch.*

Förgäfves sökte Sal, då Behmen, den nye konungen, med sin blodskräfvande krigshär inträdt i Sabulistan, att beveka hans medlidande. Men ingenting kunde afvända det öde, som hotade Rustamidernes stam; sjelfva himmelen skickar i slagtningens stund en storm, som bidrager till deras förderf. Feramers, Rustams son och Behmens egen fosterbroder, blifver fången och hängd i galge, och endast den urgamle Sal skonas för att gråta öfver sin förödda slägt och sitt härjade land. Detta retade ädlingarne, så att de under hela denna konungs tid mot honom förde häftiga krig *). Föröfrigt tog Behmen sin dotter Humai till äkta, och tillerkände hennes barn, af hvilket kön det månde blifva, arfföljd och rike. Deröfver blef hans son Sassan förbittrad, flydde till Indien och blef Stamfader för Sassaniderne.

Mirkhond, som för öfrigt prisar denne konung för hans vishet, kallar honom *Ardschir* — *Ård* en blomma, *schir* ett mjölkkärl, i anledning af en Mobeds skänk till

lefen-

*) Görres säger deremot: Behmen herrschte nun fortan in Frieden.

Isfendijar vid sonens födelse — *Dirazdest* d. ä. den långhände, emedan hans välde var utsträckt öfver flere länder. Namnet Behmen förklaras af några med *le bien intentionné ou l'homme excellent* *); dock Malcolm försäkrar, att detta ord i ny-persiskan har ingen mening, men att det på sanskrit (förmodligen också på zend) betyder *armbegåfvad*. Denne Behmen eller Ardschir är således Grekernes Artaxerxes Makrocheir, som besegrade Artabanus, hvilken mördat hans fader Xerxes, äfvensom förrädarens söner, såsom vi förut berättat efter Ktesias. Behmen regerade 61 år **); enligt Liber Adami och andra författare i 112 ***). "Hans regering, säger Malcolm †), innefattar ej allenast Artaxerxes', utan äfven Xerxes II:s, Sogdianes', Darii Ochos' 19-åriga styrelse samt Artaxerxes Mnemons långa och yppiga välde. De trenne förstes namn äro alldeles förbisedde af inhemska häfdatecknare och den sista är förvexlad med sin farfader, den förste Artaxerxes. Tillvarelsen af denna lucka i den persiska sagan bevisas af Artaxerxes Mnemons blodskam med sin dotter, som emot all sanning och sannolikhet föregifves hafva efterträdt honom".

*) D'Ohsson, sid. 368.

**) D'Ohsson, sid. 370.

***) Norberg, sid. 219.

†) Hist. of Persia.

Humai, gick vid sin faders och gemåls död hafvande: Den son, hvarmed hon nedkom, ansågs af Mobederne vara född under skadliga stjernors inflytelse: derföre lät hon innesluta det späda barnet i en vattentät låda och om natten utskjuta det i Euphrat *). Ägaren af en valkqvarn **) upptog den simmande vaggan och kallade pilten för Darab ***). Då han var fullvuxen, inbröto Rumierne i landet: då hären mönstrades, infann sig äfven den unge försten och vid hans åsyn sprungo Humai's bröst opp och gåfvo mjölk; förundrad deröfver gjorde hon sig underrättad om, hvilken ynglingen vore, men ingen visste att säga hans börd. Jemte fältherren Ruschtewad drog han nu till Rum, besegrade de upproriske i ett slag, som stod i tvenne dagar, och tvang dem att betala en årlig skatt. Derefter återvände Darab till hofvet, blef igenkänd och emottog riksstyrelsen.

"Humai hette äfven Tschersad eller Tscherasad, den samma Ktesias kallar Parysatis, Strabo Pharziri, Artaxerxes' dotter, gemål till brodren Darius Ochus, fastän dikten gjort broderns maka till faderns. Von Hammer †) anser denna Humai inne-

*) D'Ohsson och Görres. Dsjihon, enligt Hist. univers. VII. 120.

**) *Ein Wäscher;* Görres; *fullo:* Norberg; *l'un des meûniers;* d'Ohsson.

***) Ex *dar*, tenens, socius, et *ab*, aqua. Norberg.

†) W. Jahrb. d. Lit. I. sid. 71.

fatta ej blott Parysatis, utan äfven Atossa, Statira, Roxelane, Esther, kort alla namnkunniga drottningar i Behmens, (Artaxerxes eller Ahasveri) tid. Enligt Mirkhond regerade hon i 32 år, och så länge kan det inflytande hafva räckt, som hon i 19 år utöfvade öfver sin gemål och sedan minst 13 år på sin son, Artaxerxes Mnemon *)". Österländske författare nämna för öfrigt denna drottning såsom uppbyggare af slottet i Istakhar, hvilket hon satte i förbindelse med den präktiga konungagraf, som Guschtasp der låtit inhugga.

Darab återdref först Thaserne (Araberne), som infallit i Mesopotamien, slog derefter Feilefus (Philippus), kejsare af Rum, och tvang honom att gifva en årlig skatt. Till fredens vidare bekräftelse gifte han sig äfven med hans dotter Nahid, men återsände henne snart för hennes elaka andes skull, och tog sig en annan gemål från Dschin. Denne förste regerade för öfrigt berömligt; afledde en stor stinkande flod, byggde städerne Darabkherd och Kurch.

I Darab, säger Görres, har sagan, förbigående de få dagar, som Xerxes den andre och Sogdi herrskade, i samma person förenat Darius Ochus och Artaxerxes Mnemon, men hufvudsakligen hållit sig till den sistnämnde, utan att dock omtala hans strid mot sin broder, den yngre Cyrus.

---

*) Görres Schahnameh, II. 354.

Darab regerade i 12 år *) — hans son och efterträdare 14 **).

Dara var Darabs son med den chinesiska gemålen. Han skillras såsom en stolt, falsk och vresig man, som i alla Kischwers sände bref omkring såsom dolkar. I Rum hade mellertid Feilefus aflidit och hans dotterson Iskander, son af Schahen Darab, stigit på thronen. Till honom sände brodern Dara och begärde de tusen gullägg han årligen borde erlägga; men Iskander svarade, att den höna, som värpte dessa ägg, nu vore död ***). Med en här, 100,000 man stark, inbröt Iskander först i Misr (Egypten) och gjorde sig deraf herre efter en drabbning, som varade trenne dagar. Sedan nalkades han Iran. Schahen sände till den föraktade äfventyrarn ett gullskrin — såsom tecken af sina egodelar, — en mängd sesam-frön — lika många krigare kunde Persiens herre uppställa, — ett klot — för att spela med, — och ett ris — för att dermed aga sig sjelf och anförarne för denna röfvar-flock. Iskander svarade, att han var kommen för att utrota afguderiet från jorden, att han vore ett verktyg i den högste och ende Gudens hand, till hvars

*) D'Ohsson och Norberg, enligt Lubb Ettavarich. Tarich Fenai har 50 eller 60 år; Görres 10.

**) Cod. Nasar. *Turajtasch* (regi utrique, Darab et Dara, commune, opinor, hoc nomen) regnavit 80 annos. Norberg, sid. 222.

***) Mirkhond anför äfven denna berättelse, men såsom en fabel.

kunskap han ville återföra menniskoslägtet. Han emottog skänkerna: liksom gullskrinet, skulle äfven Irans öfriga skatter snart falla i hans händer; med samma lätthet som sesam-kornen skulle äfven rikets krafter krossas; klotet, en bild af jorden, betecknade vidden af hans herravälde, och med riset skulle han straffa Dara för hans gudlöshet och förmätenhet. Sjelf, till återskänk, skickade han en packe senaps-korn, såsom en försmak af den bitterhet hans fiende snart skulle få erfara. — Honom till mötes tågade Dara med en här åt Frat: Iskander gick sjelf till det fiendtliga lägret såsom sändebud från sig sjelf, för att utspana fiendens styrka. Dagen derefter stod slaget, då Dara blef besegrad. Han samlade ännu en gång sin styrka, men åter slagen, flydde han till Istakhar. Äfven der för tredje gången *) öfvervunnen flyktar han till Kerman, der honom å nyo öfvergår samma öde. I beråd att fly öfver Dsjihon, mördas han en natt i sitt tält af tvenne Mobeder. Iskander, endast en dagsresa derifrån, skyndar dit och sluter i sina armar den döende, som besvär honom, att till sin maka välja Ruschenk, på det han med henne måtte afla en son, som förnyade Isfendijars namn, åter antände Zerduschts eld och utbredde Zend-Avesta på jorden. Sedan segraren ståtligt begrafvit det kungliga liket och hängt (korsfäst) mördarne, firar han, enligt sin broders bön, sitt biläger och satt i tvenne år

*) Hos d'Ohsson är detta det fjerde nederlaget; ty han nämner, att det första slaget stått vid gränsen till Syrien.

under kronan, förvaltande lag och rättvisa. Derefter drager han ut på många segerrika äfventyr kring alla jordens länder. Först kom han till de Kaukasiska länderna, der han åter uppbygger de urgamla Kaspiska portarna; vidare öfver Dsjihon till Sir (Jaxartes), öfverallt hyllad af okända folkslag, öfverallt omstörtande throner och städer, och i deras ställe upprättande nya. Derifrån tågade han till Indien, men Rumierne tröttnade att följa honom; nå väl, ropade hjelten, må de fege blifva åter, med Iranierne ensamt fortsätter jag min väg. Dock då de förre snart ångrade sin vägran, tillät han dem åter förena sig med den öfriga hären. Den bestod af 30,000 Iranier främst, 40,000 Rumi midtuti i slagordningen och lika många Misr i eftertroppen. Men den här som Pur, hans fiende, uppställde emot den antågande hjelten, var tvenne mil lång, och speckad med elephanter. Då befallte Iskander smeder smida tusende ryttare af jern *), hvilka fylldes med brinnande naphta, så att när elephanterne med sina snablar fattade den glödande malmen, blefvo de ursinnige och vände sig emot sina herrar. Dock om morgonen samlade sig den skingrade fienden: Iskander, ehuru sjelf till kroppen oansenlig, utmanar den starke Pur till ett envig och stöter honom en dolk i bröstet, hvarefter han nämner Thurek till landets konung. Sedan kriget i Indien sålunda var fulländadt, begaf sig Iskander till Herm (Mekka), der han

*) D'Ohsson, II. 92, öfversätter: Il fait construire vingt-quatre statues de bois.

vänligt emottages af Nasr Kilis, som klagade, att han och hans stam, Ismael, vore förtryckt af stammen Kheraejeth, hvilken genom eröfraren Muchthan utbredt sitt välde alltifrån Jemen, ända till hafvet vid Misr. Iskander dödade alla af denna stam, och sedan han rensat Hedsjas och Jemen, drog han vidare till Dsjedeh (Dsjidda), byggde der skepp och seglade öfver till Misr. Der herrskade Kitun (Mazeus, befälhafvare i Memphis, efter historien); denne upptog honom med all vänskap. Derefter följa i sagan flera helt och hållet fabelaktiga tåg, såsom mot drottning Kidafeh i Berda i Presita; ett tåg till Oxidracerne, som här kallas Brahmaner, af hvilkas samtal Iskander fann sig mycket uppbygd; vidare till fiskätande män, der männerne gingo klädde såsom qvinnor och talade ett språk, som hvarken var Thasi eller Khorsrewi, ej heller Tschini, Turki eller Pehlwi, samt till flera andra underbara trakter och landamären. Så kom han jemväl till en brunn, hvaruti solen hvarje afton går ned *), och derefter gick han att uppsöka lifvets källa **) i mörkrets land. Khisr var på denna färd hans ledsagare; två karbunklar lyste de i dunklet vandrande; på tredje dagen upptäcktes källan. Men då Iskander redan fyllt bä-

*) Äfven Seneca och Arrianus kände sagan om denna solens källa, belägen i en tjock skog nära Jupiter Ammons tempel.

**) I Zend heter den Arduisur: äfven hos Herodot. III. 23 flyter den i innersta Afrika i Makrobiernes land.

garn, föreställde honom hans följeslagare olyckan af att vara svag af ålder och trött af lifvet, utan att dock kunna dö, och Iskander hällde drycken i gräset. Derifrån kom han till en stad *), der invånarne klagade, att de ledo mycket förfång af Mog och Magoz (*Jadschudsh we Madschudsch*). Iskander lät sina smeder smida en port, 500 alnar hög, 100 steg bred, samt sätta dem mellan bergen, så att det vilda folket blef innestängdt i sina dalar. Efter detta och andra äfventyr kom han till Dschin, men Fegafur'en sände emot honom skänker och goda råd, och så drog han i fred derifrån till Dscheguan (södra Tibet?), der ingen fattig fanns och intet ondt; vidare till Indien, slutligen öfver Jemen till Babel, som blef gränsen för denna oroliga bana. Kännande sitt slut nära, skref han till den vise Aristatlis, att han skulle gifva honom råd, huru han skulle inrätta thronföljden; delade sedan sitt rike mellan sina höfdingar, som sedan blefvo kallade Maluki Tewaif, d. ä. folkslagens konungar. Prophetian hade lofvat, att han skulle dö under en azurhimmel: detta gick sålunda i fullbordan, att han uppgaf andan under en guld-sköld. Liket fördes till Skanderi (Alexandria), för att begrafvas.

Dara,

*) Sannolikt Derbent. Detta lär vara samma äfventyr, hvilka d'Ohsson sätter först bland de tåg Iskander företog efter sin broders död. Den kaspiska muren var först byggd af en förste från Jemen, af hvilken den hade sitt namn, Sedd-Iskander.

"Dara, hvilken Orientalerne tillägga namnet *Kutschek* den lille, förenar liksom hans fader tvenne historiska charakterer, den grymme Ochus och den svage men välmenande Darius Codomannus. Sagan, brådstörtande till sitt slut, förvirrad genom trängseln af förstörande händelser, förvexlar i sin hast saker och personer; och ogerna dröjande vid omständigheter, som hafva i sitt följe hennes egen undergång, förkortar hon historiens välbetänkta gång, och blott antydande det sista men förbigående mycket, skyndar hon till slutet af skådespelet. Den egentliga Parsi-sagan, — begynnande med Lohrasp, vid Isfendijar upprepande en del af hvad den förra sagan redan förtäljt om Rustam, vid Humai, den samma som Semiramis enligt Tarik Montekebh, och vid Darab infallande i den chaldaiska fornsagan, — behöfde utrymme och lugn, för att utväxa och fullända sig. Men efter Daras tid hade det inhemska minnet intet intresse att förvara sina egna nederlag och främlingars segrar. Föga fann således skalden för sig: blott spridda visor och sagoljud som slocknat, innan de hunnit förena sig till ett helt. Deremot hade Alexanders förvånande krigslycka i alla sinnen, hos alla slägter qvarlemnat ett mäktigt intryck: på sångens vingar kringflögo hans bragder alla länder, öfverallt tillökt och klädande sig i inhemsk drägt. Så kom äfven denna sago-ström till By-

zantium, der dessa äfventyr, förenade till en brokig färgrik arabesk, som innehöll alla verldstrakters sällsamheter och den nyväckta romantiska andans djerfvaste fantasiskapelser, samlades i 8:de århundradet, af Kallisthenes, sannolikt dels efter folksagor och visor, dels efter fragmenter af gamla krönikor, sjelf nödtorftigt ordnande och inrättande sin samling så vida, att dessa fabler åtminstone stodo i något slags förbindelse med den skrifna historien. Till vesterlandet spridde sig äfven denna bok, blef der öfversatt på Latin under titel af *Gesta Alexandri magni*, och under mångahanda gestalter efterapad och ombildad på de flesta europeiska språk. Sannolikt var äfven Persien, skådeplatsen för de mest lysande af hjeltens idrotter, och som stod i en nära förbindelse med den vestra verlden, visserligen ej det sista land, som emottog Alexanders-sagan *)". Att Firdusi verkligen lagt den till grund för sin Skander-saga, har Görres ovedersägligen bevisat, i det han ställt dem begge bredvid hvarandra, och denna likhet röjes så väl i gången af det hela, som vid enskilda äfventyr, för hvilka ingen historisk sanning ligger till grund, och hvilka således måste hafva flutit från en gemensam källa: ja, öfverensstämmelsen är stundom så stor, att på några ställen båda dikterna ord för ord följa hvarandra. Natur-

*) Görres, II. 361.

ligtvis måste dock den grekiska Alexandreiden, antingen nu Skalden sjelf i sitt land funnit den redan för sig så behandlad i spridda romanzer, eller han sjelf dervid företagit hela omklädnaden, under Irans himmel liksom annorstädes antaga ombytta former, dels mera lämpade efter dess folklynne, dels så ordnade, att nationalstoltheten kunde försonas med segrarens bragder. Derför måste denne vara son af en Irans konung, liksom han i den egyptisk-alexandrinska dikten är en son af den egyptiska konungen Nectanebo, som flytt för Dara Ochus till Æthiopien, och nu genom sitt infall i Iran hämnas alla de oförrätter, som de Persiske konungarne från Kambyses ända till Ochus utöfvat i Egypten. Hos Firdusi framställes Irans eröfring af den macedoniske hjelten såsom ett nytt utbrott af den gamla broder-tvisten; ty sedan Turs söner i tio blodiga krig mot Iredsch's barn fulländat sin katastroph, så uppträder nu från vester Selms glänsande ättling, som äfven sjelf för orienten gerna ville uppträda såsom en af Solkonungarne, och som likt Dionysos, Herakles, Sesostris, Ninus och Kawus, håller sitt strålande segertåg kring all jorden. Af aktning för sina landsmäns fosterlandskänsla har skalden jemväl förtegat Persepolis' brand, infört städernas egentliga namn, orientaliserat personernas, öfverallt pålagt lokalfärgor, och mera ofta bibehållit likartigheten i tonen genom ute-

sättningar än genom tillsatser, så att den egendomliga formen uppkommit genom utbildandet af ett främmande ämne, men icke det formlösa ämnet uppkommit genom förstörandet af en utländsk form *). Emellertid, ehuru lysande än denne Vesterns hjelte visar sig, måste han dock ofta hos Firdusi höra förebråelser för sin girighet och sin omättliga ärelystnad; blott af senare österländske författare är han målad utan alla skuggdrag. I krigskonst och mannamod var han ojemförlig; derjemte rättvis och ordhållig; hans spira var mild; hans krigsaga skarp. Öfverallt förkunnade han sig såsom af himmelen bestämd att eröfra verlden; och detta drag, helt och hållet i orientalisk stil, gaf honom välde öfver många sinnen, som ansågo en kamp mot honom, såsom en kamp mot ett oundvikligt öde. Till sin bildning målas den macedoniske härföraren såsom mager, af måttlig växt, med stora öron, ett svart och ett blått öga, men med en hög och kraftig blick samt en majestätisk ställning.

PARTHERNE.

I Schahnameh inträder efter Iskanders död en lucka af omkring 80 år, hvilka Skalden all-

*) Görres, II. 355-65.

deles stillatigande förbigår, med den enda anmärkningen, att detta var en tid af oreda och förvirring, under hvilken ingendera af dessa Måluki-Tewaif förmådde göra sig enväldige öfver hela riket *). Räkna vi dertill, och detta med allt skäl, den parthiska dynastien, om hvilken Firdusi anför få eller inga omständigheter, så har sagan här förbigått en tidrymd af ungefär 560 år. Blott deras namn, säger han, hade han läst i konungarnes bok: i 200 år herrskade denna slägt; men dèt var såsom om ingen Schah regerat på jorden, och ingenting märkvärdigt hade de uträttat; ty så var det af Iskander förordnadt, på det att Rum skulle förblifva i sin glans. Utan tvifvel, anmärker härvid Görres **), ägde Partherne en inhemsk saga, men den fann bland sitt eget folk ingen skald som sammanband de enskilta ljuden till en enda stor massa, mäktig att emotstå tidens våldsamhet, och då med Sassaniderne en ny tid började, fann den återbegynnande sagan intet intresse att förvara minnet om ett folk, som härstammade af utländsk börd, snart antog grekisk cultur, grekiska seder och regeringssätt, och hvars välde man sålunda betraktade såsom en fortsättning af Grekernes. Ty af en skythisk stam voro de ***), hvilken till och med kommit till Europa, såsom Curtius berättar; Jornandes håller dem för Ge-

---

*) Malcolm, Hist. of Persia.

**) Sid. 400.

***) Parthi Scytharum exsules. Justin XLI. 1.

ter, hvilka han anser för samslägtade med Götherne. Förjagade från sin hembygd — det mellersta Asien — bosatte de sig i det nuvarande Irak-Adsjemi: före Alexander, menar man, voro de undergifne Mederne och sedan Perserne. Jagt och krig var äfven sedan deras nöje och deras ära; deras gud Solen och en evig lycksalighet väntade dem, som föllo på stridsfältet. Namnkunnige voro de för sin båg-konst, prisade såsom förträfflige ryttare, och fruktadt deras stridssätt, som bestod uti att fly efter första anfallet, sedan, hastigt omvändande, angripa fienden, då han som mest trodde sig säker *). Författningen var monarchisk-aristokratisk, ej olik Polens under Jagellonernes tid. Vid Konungens sida stod ett Statsråd (Senatus; sannolikt de så kallade Megistanes), som kunde afsätta Konungen och förmodligen också stadfästade honom före kröningen, hvilket skedde genom Öfverfältherren (Surenas). Arfföljden var väl bunden vid Arsacidernes hus, men ofta uppstodo Kron-Pretendenter, som, understödde af utländske makter, blefvo dubbelt förderflige för riket **)." Med Partherne blef den rena Zoroastriska läran undanträngd, och idol-dyr-

---

*) Versis animosus equis Parthus; Horatius. Samma krigskonst var dock icke främmande för Perserne sjelfve, om hvilka Firdusi sjunger:

Bogen spennen, aus dem Hinterhalte streiten,
Dolche zücken, wilde Pferde bereiten.

Schahnameh enl. v. Hammers öfversättn.

**) Heeren, Gamla Stat. Hist. sid. 314.

kan i stället införd. Man kan sluta det deraf, att Bal-Arsaces, en Parthisk konungason, som steg på thronen i Armenien, der, i staden Bagarana, upprättade en helgedom åt Solen, Månen och Förfäderne, hvilken först störtades af Ardschir I, som i stället åt Ormuzd antände den heliga elden *).

Då österländske häfdatecknare så godt som alldeles förbigått denna dynasti, så måste vi här i motsats mot hvad förut skett, lägga de europeiske författarnes historia till grund för vår framställning och dervid anföra så mycket af österländningarnes uppgifter, som är oss bekant.

Arsaces I. (256—35 **) f. Chr.). Alexander hade, enligt orientaliska uppgifter, delat sina inkräktningar i 30 län, hvilkas förstar i början erkände hofvets i Antiochia öfverhöghet. Sedermera, i samma mån Seleuciderne förlorade sitt anseende, ju mer började dessa göra sig sjelfständige. Djerfvare var bland dem ingen, än Parthernes höfding, hvilken, enligt Strabo, var född Skyth och Dahernes konung; enligt Kondemir, ledde han sin härkomst från Darius. Firdusi kallar honom Aschek och anför, att han var af stammen Aresch, af den me-

*) Moses Choren. Hist. Armen. L. II. LXXIV. p. 199.

**) Chronologien är lämpad efter C. F. Richter, *historisch kritischer Versuch über die Arsaciden und Sassaniden Dynastie.* Leipzig 1804.

diska Kobads slägt, liksom grekiske författare nämna honom än för en Achæmenid än för en Bactrier *). Höjande Direfsch Kawjani, den gamla konungafanan, samlade han under sig alla missnöjde, ihjelslog Syriska ståthållaren Agathokles, antog titel af Irans Schah och Konungars konung, tog sitt hofläger i Rei, och lemnade efter långa fejder — han stupade i ett krig mot Kappadocien, — en väl försäkrad krona åt sin bróder

Arsaces II. **), äfven kallad Tiridates I. (255—16) intog Hyrkanien 244, besegrade och tillfångatog Seleukos Kallinikos, 236—38.

Artàbanus, 216—196, anfölls af Antiochus III, men denne måste i freden, 210, lemna honom i ostörd besittning af Parthien och Hyrkanien. De förlikte fienderne bekrigade sedan gemensamt Bactrien.

Priapatius, (196—81) bibehöll under hela sin tid god grannsämja.

Phraartes I, (181—64), öfvervann Marderne vid Kaspiska hafvet och hjelpte sin bror Vagh-Arschagh eller Bal-Arsak att eröfra Armenien, som blef ett parthiskt vasall-rike.

Pr-

*) Görres, sid. 399.

**) De följande konungarne hette alla Arsaces.

Pelasch I. Mithridates I. *), (164—36) utvidgade sitt rike ända till Euphrat, 164, eröfrade alla östliga länder ända till Hydaspes och framträngde längre i Indien än före honom Alexander. Då Demetrius Nikator, lockad af ett uppror, som stiftades af de i Parthiska riket boende Grekerne, traktade efter eröfringar, togs han af Mithridates till fånga, 140, hvilken med mildhet bemötte sin kongliga fånge, dock utan att återgifva honom friheten. Medien, Persien, Babylonien blefvo sålunda segervinnarens byte, och det förut obetydliga Parthiska väldet genom honom upphöjdt till en verldsmonarchi. De underkufvade nationernas lagar blefvo granskade och deraf för hela riket författad en fullständig codex.

Phraartes II. (136—27), anfölls i början af sin regering utaf Antiochus Sidetes, som lånade förevändningen för kriget af att vilja befria sin bror; i början var den Syriske konungen lycklig, men slutligen led han ett stort nederlag, 131, och från denna tid vågade ej Syriens konungar vända sina vapen mot detta tappra folk.

Artabanus II. (127—24), stupade mot Scytherne, som, sedan det Baktriska riket fallit, hittills Parthernes förmur mot Hög-Asiens horder, nu funno öppen väg inåt Nord-Persien **).

*) Egentl. *Mihr-deh*, d. ä. af Solen gifven. Äfvenså *Tirdeh*-Tiridates d. ä. af Mercurius gifven.

**) Heeren, gamla Stat. Hist. sid. 315.

Mithridates II. (124—87), synes hafva gjort stora eröfringar i öster, om hvilka oss intet blifvit kunnigt. Under honom underhandlade först Parther och Romare, genom Sulla, Pro-Prætori Cilicien. Denne konung, Hormuz I, enligt österländningarne, blef af sitt folk kallad *Padischah-Buzurk:* den store konungen. Jagande en hjort, träffade han i en grotta en skatt, som, enligt inskriften, hade tillhört Feridun *).

Mnaskiras, (87—76) förde ett långvarigt krig om thronföljden med sin efterträdare

Sinatrokkes (76—68), som åter inveckla-des i en olycklig fejd mot Tigranes I. i Armenien, hvilket lade grund till parthiska rikets försvagande.

Phraartes III. (68—58) bibehöll en väpnad neutralitet, under det att Tigranes och den pontiske Mithridates krigade mot Romarne, utan att tillåta någon träda öfver Euphrat. Pontiska riket föll, 64, och nu blefvo Partherne grannar med Romarne.

Mithridates III. (58—54) Bortjagad af sitt folk, flydde han till Babylon, men blef der tagen till fånga och aflifvad af sin broder.

Orodes (54—56). Mellertid rustade sig

*) D'Ohsson. Om honom och de följande regenterne råder mycken oreda och motsägelse. Vi hafva på de tvistiga ställena följt Heerens vägledning.

i vester den fåfänge Crassus, romersk-Proconsul, i förhoppning att i Asien framtränga längre än Alexander och vida öfverträffa Lucullus och Pompejus. Med en stark här landade han i Galatien, sköflade tempelskatterna i Jerusalem, hvilka Pompejus skonat, och gick öfver Euphrat. Partherne, icke förberedde på detta anfall, utrymde Mesopotamien: lätt hade den romerske härföraren, om han vetat begagna sig af dessa fördelar, kunnat inkräkta Babylonien. Men i stället tog han sitt vinterqvarter i Syrien, der han öfverallt plundrade tempel och indref krigsskatter. Då Crassus med 40,000 man följande våren åter gick öfver floden, stötte han oförmodadt på en parthisk här, som anfördes af den tappre Surena, Orodes' fältherre. Den unge Crassus gjorde ett manhaftigt anfall; Partherne låtsade fly, och då fadern trodde sin son återkomma såsom segrare, antågar i stället hela Parthiska hären med den unge Crassi hufvud på en pik och störtar med ett förfärligt pilhagel öfver de bestörta Romarne. Natten inbröt och Romarne begagnade sig deraf, för att hemligen uppbryta till Carres, en fast stad. Surena bjöd den romerske fältherren till en vänlig sammankomst: denne, tvungen af sina troppar, antog bjudningen, men under samtalet uppstod en blodig strid mellan tropparne, och bland de fallne var äfven Crassus, utan att man erfarit om han föll för en parthisk eller en romersk hand. Romerska hären led ett blodigt nederlag, och Crassi hufvud bars till Orodes, som lät hälla smält gull i munnen, för att engång, sade han, släcka den omättliges gull-

törst, 53. Partherne sökte nu utbreda sitt välde ända till Medelhafvet, men hämmades af Cassius och Cicero. Cæsar bekrigade dem äfven, emedan de understödde Pompejus; i kriget mellan Triumvirerne och Republicanarne, gingo de på Bruti och Cassii sida, öfversvämmade Syrien och mindre Asien, 40, till dess Antonii fältherre Ventidius, som lärt krigskonsten af Cæsar, slog dem, 38, och tvang dem att gå tillbaka öfver Euphrat. Den parthiska hären anfördes dock icke mer af Surena, hvilken den illsluge Orodes längesedan uppoffrat, utan af Pacorus, konungens son, en lika tapper men mindre krigserfaren man. Ventidius återvände till Rom för att hålla sitt triumphtåg, det första och sista som Romarne firat öfver Partherne. Men Orodes, svårmodig öfver dessa missöden och mest öfver sin sons död — han hade fallit i slaget — delte regeringen med sin äldsta son, som gaf sin fader gift, men då detta, i stället för att döda, läkte Orodes från hans vattensot, lät han qväfva honom i sängen och utrota sina bröder.

Phraartes IV. (36 f. Chr. — 4 e. Chr.) Besegrade Antonius, 36, men måste länge kämpa emot en medtäflare om thronen, Tiridates. Denne, öfvervunnen 25, flydde till Cæsar Octavius, som, då han rustade sig till ett fälttåg, af Phraartes erhöll tillbaka alla de romerska fanor, örnar och fångar, som denne och hans fader eröfrat, 20. Sedan uppkom en tvist om Armeniska kronans bortgifvande, men hvilken blef förlikt. Phraartes var förmäld med en

italisk slafvinna, Thermusa, den han af August till skänks erhållit. Hon öfvertalte Konungen att till Rom sända sina fyra egna söner såsom gisslan (en sed som sedan blef vanlig bland Parthernes konungar, hvilka funno det säkert att aflägsna befarade Thron-arfvingar, men ofta måste röna motsatsen, då Romarne i rätta ögonblicket ej underläto att släppa dem lösa) *). Då Thermusas son var fullväxt, röjde hon konungen ur vägen, för att på thronen upphöja sin egen son med Phraartes,

Phraataces (år 4), men som snart af sina undersåtare förjagades. Kronan gafs då åt

Orodes II. af Arsacidiska stammen, men denne blef, kort derefter, för sin grymhet skull dödad under ett gästabud. Från Rom hemkallades då

Vonones I, äldste sonen af Phraartes IV, men då denne visade sig såsom en beundrare af romersk yppighet och romerska seder, vägrade hans folk att hörsamma en slaf, hvarföre de inkallade en af hans slägtingar på mödernet,

Artabanus III (14—44), Konung i Armenien. Denne, besegrad af Vonones i första slagtningen, fördref honom i den andra och tvang honom att begära Germanici beskydd, år 17.

*) Anmärkning af Heeren.

Men då den nye Konungen genom sin stränghet vann allmänt hat, begärde Partherne af Tiberius en annan af Phraartes IV:s söner. Den kallade försten kom, men dog i en hetsig sjukdom. En annan prins, Tiridates, anlände då från Rom, och tvang Artabanus att vika: dock Partherne, missnöjde öfver Romarnes inflytelse på deras unga herre, återkallade Artabanus, som likväl för andra gången måste fly ur riket. Genom Izates', Konung öfver Adiabene, bemedling återvann han emedlertid för tredje gången thronen, och hade nu af olyckan lärt sig att göra sig älskad. Efter hans död tvistade BARDANES (44—47) och GOTARZES (47—50), den förres bröder *), om thronföljden. Den sednare var den äldste brodern, men afsade sig frivilligt alla anspråk. Dock snart ångrande sig, tågade han emot Bardanes, men blef slagen. Bardanes företog sig då ett tåg emot Daherne, som bodde på andra sidan Gyndes, och lät uppresa skrytsamma minnesvårdar, som bevittnade, att ingen Arsacid före honom af dessa folkslag indrifvit skatt. Men för mycket uppblåst öfver dessa segrar, blef han mördad på en jagt, och Gotarzes kom derefter i besittning af thronen. För att underhålla oroligheterne, sände Kejsar Claudius i landet Meherdates, sonson af Phraartes. Men försöket misslyckades; hans här blef slagen, han sjelf fången och afhuggen öronen.

*) Enligt Tacitus, Annal. XI, i. 8. Hans söner, enligt Josephus.

VONONES II. (51) regerade endast några månader.

VOLOGESES I. *) (51—91), inkräktade Armenien, hvilken han gaf åt sin broder Tiridates, och gaf sin andra son styrelsen öfver Medien. Men då Romarne bortjagade Tiridates, för att gifva armeniska riket åt Tigranes, sonson af Herodes den store, utbröt ett långvarigt krig, som slutades med att Tiridates begaf sig till Rom, och måste der emottaga Armeniens krona såsom en *skänk* af Nero. Vespasianus förnyade förbundet med Parthernes Konung, som tillbjöd honom 40,000 ryttare, hvilka han likväl icke mottog.

PACORUS II. (91—108) underhöll godt förstånd med Romarne, hvarföre man ingenting mer vet om hans regering, än att han förskönade Ktesiphon och ingick ett förbund med Dacerne.

COSROES (108—21) lät sin son bestiga Armeniens thron. Men blixtsnällt störtade Kejsar Trajanus öfver honom, tog den unge Konungen till fånga och förklarade Mesopotamien för en Romersk provins. Året derpå gick han öfver Euphrat, intog sjelfva Ktesiphon, Parthiska rikets hufvudstad, 116, och upphöjde till Konung Parthamaspates. Efter Trajani död fördrefvo dock Partherne denna förste,

*) Gotarzes son, enligt Josephus; — Vonones son, "ex pellice Græca", enl. Tacit. Annal. XII, c. 14, 44.

återkallade Cosroes, som äfven erkändes af Kejsaren Hadrianus, emedan han såg sig ur stånd att försvara eröfringarne på andra sidan Euphrat.

Vologeses II. (121—50) bibehöll vänskapen med Rom.

Vologeses III. (150—92) förde krig emot Lucius Verus om besittningen af Armenien; fienden intog alla landsträckor, hvilka Trajanus fordom eröfrat, brände Babylon, bemäktigade sig Seleucia, 165, och förstörde Ktesiphon.

Ardavan (192—99) gick i kriget mellan Septimius Severus och Pescenninus Niger, på den senares sida, hvarföre han blef inveckad i ett hårdt krig med den förre, i följd hvaraf Romarne, under hans efterföljare,

Pacorus III, (199—209) intogo och sköflade de båda parthiska hufvudstäderna. Dock förmådde de segrande icke bibehålla dessa eröfringar.

Vologeses IV. (209—26). Strid mellan hans söner, dem Caracalla uppviglade.

Artabanus IV. (216—26). Denne Kejsare sände ett budskap för att begära den parthiske Konungens dotter till gemål. Artabanus emottog tillbudet. På den utsatta bröllopsdagen, då den parthiska Konungen, med sina utval-

utvaldaste troppar och blomman af sin adel, lätt beväpnade, tågade den blifvande mågen till mötes, öfverföllos de oförväntadt af den Romerska hären. Artabanus, sjelf med möda räddad ur blodbadet, samlade en fruktansvärd makt, och gick öfver Euphrat in i Syrien, härjade och brände allt. Der stod den fiendtliga hären: slaget begynte och fortfor å ömse sidor med största förbittring, ända till sena natten: med morgonljusningen började det ånyo: natten kom, men ingendera af de stridande ville vika. När solen tredje morgonen sken öfver det blodsköljda fältet och man visade Artabanus de 40,000 lik, som lågo på valplatsen, svarade han: slaget är nyss börjadt: vi skola strida tills den siste Parth eller den siste Romare fallit. Så snart detta vilda beslut blef bekant, sände Romerske härföraren, Kejsar Macrinus, underrättelse att den trolöse Caracalla ej lefde mer, och tillbud om fred. Denna blef också afslutad på hederliga villkor för Partherne. — Emellertid hade detta blodiga fälttåg bidragit att mycket försvaga detta folk, så att Perserne började umgås med den förhoppningen att afskudda sig ett ok som de i 475 år burit. Uppresningen leddes af Ardschir, af Vesterländningarne kallad Artaxerxes. Sjelf föregaf han sig härstamma från samme Sasan, hvilken Behmen, i det han gaf thronen åt sin dotter Homai, hade utestängt från arfföljden. I sex sekler hade denna kongliga ätt lefvat obemärkt i Indien, då Ardschirs fader, som äfven hette Sassan, begaf sig till landska-

pet Fars, och blef förmäld med Ståthållarens dotter. Sådant var åtminstone det rykte, som den ärelystne ynglingen lät kringgå: dock hviskade förtalet, att han (Ardschir) var oäkta son af en persisk krigshöfding och en skomakarhustru *). Fullvuxen blef, enligt orientaliska urkunder, Ardschir kallad till hofvet i Rei och uppfostrad med de kongliga prinsarne. Hans stora egenskaper och stjerntydarnes hotelser väckte farhågor hos Schahen. Ardschir förbandt sig med en af harems slafvinnor, den sköna Gulnare, hvilken hade under sin vård de kongliga nipperna samt stora skatter, hvarefter båda, sedan de på den heliga boken Zend svurit, att förena sina öden, flydde till Fars. Offentligen yppade här den unge försten hemligheten om sin börd, samlade omkring sig en skara lycksökare, hvarmed han först slog Schahens son, och ändtligen, efter 12 års blodbad, Schahen sjelf, som i träffningen vid Hormuzd-shjan blef fången, af segervinnaren dödad, men anständigt begrafven. Så föll arsacidiska dynastien i Persien, men i Armenien bibehöll den sig, under persisk öfverhet, ända till Justiniani tid. Denna stam hade delat sig i fyra linier: 1. den parthiska och yppersta; 2. den armeniska; 3. den indisk-baktriska, samt 4. den skythiska vid Dsjihon **). Den nye Schahen åter, antog titel af Konungarnes Konung, hvilken ingen af Arsaciderne burit, och binamnet *Kessra, Kusrew*

*) Enligt Agathias.

**) Ciamciam, I. 552. Chahan de Cerbied, sid. 92.

eller *Kosrew* (deraf Kosroes), hvilket namn, liksom Augustus af Roms Cæsarer, ärfdes af stiftarens efterkommande.

Firdusi nämner endast dessa herrskares namn, och på långt när icke alla. Först, säger han, regerade Aschek, af stammen Aresch, af Kobads ätt; efter honom Schahpur (Priapatius?); Kuders Aschkeban (Orodes?), Peschen, hvilka, säger han, regerade i 200 år. Efter dem följde Khosrew Ardewan, af Kobads stam, Kuders II. (Gotarzes), Nersi (Narses), Aurmesd (Hormizdas), Ardewan eller Behram, som ägde Fars och Isfahan, hvilket de vise kalla Mersnihan, och sist Artaban, med hvilken parthiska väldet upphörde.

SASSANIDERNE.

Ardschir, på Persiens äldre språk *Artaschetr* *), hvaraf Grekiska namnet *Artaxerxes* (226—38), var en af Irans ypperste konungar. Med mäktig hand undertryckte han tvenne Arschakidiske prinsars försök att utestänga honom från thronen samt utrotade efterhand alla fylkes-konungar i sitt rike. Med omskiftande lycka förde han ett hårdnackadt

*) Enligt Silv. de Sacy's läsning af inscriptionerna i Nakschi-Rustam samt af Sassanidernes mynt. Mém. sur div. Antiqu. de la Perse, p. 100.

krig mot Romerske kejsaren Alexander Severus, äfvensom med konungen i Armenien; han utvidgade eller grundade sex stora städer, skref med egen hand lagar för sitt folk, som fördelades i vissa classer, öfver hvilka han förordnade särskilta domare och lärare, samt sammansatte åtskilliga skrifter *). Han församlade 40,000 Mobeder i ett concilium, och valde bland dem alla, såsom den värdigaste och mest beläsne i Zerdushts skrifter, Virasp, på det att han skulle återställa den gamla eldsläran och rena den från de afgudiska tillsatser, som insmygt sig under den parthiska styrelsen. Ardschir hade förmält sig med sin företrädares dotter Ruschenek. Denna intalades af sine bröder till ett försök att förgifta sin gemål, men då det ej lyckades, gaf konungen till Ferrukh, en Desthur, den befallningen, att jordens sköte skulle blifva den trolösas hemvist. Men denne, som erfor, att drottningen var hafvande, lät innesluta henne i ett underjordiskt rum och kunde nu med godt samvete, inför sin herre bedyra, att jordens sköt gömde den förrädiska. För att mellertid i framtiden förebygga alla misstankar, gör Desthuren den svåraste uppoffring en *man* kan göra, och gömde hvad han

*) En af dessa skrifter hette Adab-alaisch, d. ä. lycksalighets-reglor, en bok, som sedan utgafs af Konung Nuschirvan med befallning att hvarje familj deraf borde äga en afskrift. Han författade äfven en berättelse om sina resor kring hela verlden, tillägger Mirkhond.

sålunda beröfvat sig sjelf i en förseglad dosa, hvilken blef lemnad i förvar hos Riks-skattmästarn. Efter sju månader föder Ruschenek en son, som uppfostras af Ferrukh, ända till dess den gamle Ardschir, sörjande öfver sin barnlöshet, bittert begråter sin grymhet mot den enda, som lofvade honom en lifsfrukt. Då yppar Desthuren sin hemlighet, beundrad af Schahen, som finner honom vara mera än en man, sedan han upphört att vara det. Ruschenek upptages ånyo i det kongliga harem och hennes son följer några år derefter sin fader i styrelsen.

Schahpur (*Sapores*) I. med tillnamnet *Tirdeh*, pilskytten (238—73), gjorde sig i vesterländska häfderna namnkunnig genom sina fälttåg emot Romarne. I det första förlorade de Mesopotamien och Armenien; i det andra tillfångatogs kejsar Valerianus. Schahpur trampade på den sjuttio-åriga gubbens nacke hvar gång han steg till häst, och så har han sjelf låtit afbilda detta uppträde i bergsculpterna i slottet Schahpur. Slutligen lät han lefvande flå den olycklige kejsaren och hängde skinnet, uppstoppadt med halm, i ett tempel i Istakhar. Det är anmärkningsvärdt, att Firdusi endast anför *), att sedan Kysaren (Cæsar) Kåludin förlorat 10,000 man på valplatsen, lofvade han att betala skatt. Vidare anlade denne Kosroes staden Schahpur. Enligt Mirkhond Nubendkan i Fars. Sagan anför vidare, att denne Schah,

*) Schahnameh, v. Görres, II. 416.

under sina tåg, fann ett gammalt slott, härjadt af Iskander; detta uppbyggde han och kallade det Nischahpur, hvilket Orientalerne förklara att betyda Schahpurs Ros, emedan Schahpur fann denna blomma växande i de gamla ruinerna. Efter Rumi's byggnadskonst anlade han äfven staden Schuster i grannskapet af det gamla Susa. Föröfrigt gjorde Schapur sitt namn odödligt genom en samling af en mängd utländska författares arbeten. I de sista åren af hans regering framträdde den beryktade Mani (Manes). Den sig så kallade Christi Apostel sökte förbinda Christendomen med Zerduschts ljuslära. Så antog han äfven den dualistiska verldsåskådningen. Tvåfaldig vore Gud sjelf: Ljuset, Anden, den gode Guden; Mörkret, Materien, den onde Guden. Från den förre härstammar den andliga och osynliga verlden; från den senare den synliga, hvaraf följde bland annat, att all öfverhet har sitt välde af Mörkrets förste. Själen, sjelf sammansatt af tvenne principier, flyttar efter döden i plantor och djurs kroppar. De trogna själarna anlända efter döden till månan, som, när den nått sitt fylle, en gång i månaden skickar själarna ifrån sig till solen, hvilken åter befordrar dem ifrån sig till himlarna. Det gamla Testamentet har sitt upphof från djefvulen. Christus kom, som ande, men i kroppslig verklighet, att försona menniskoslägtet. Den bok, hvaruti Mani nedlade denna lära, heter Tengh eller Er-tengh. Dessa satser behagade i början Persiens Schah: men några månader derefter afsvor han den offentligen och utdref den falska propheten från

sina stater. — Schàhpur blef en åskfyld nätt inbränd i sitt tält; vare sig, som det föregafs, att det blef itändt af ljungelden, eller af några bofvar, sedan de förut mördat sin herre.

Ormuzd I. (Hormizdas) kallad *Bathl.*, den tjocke, äfven *Ul Horri*, den gode, (273—74), var åter en svuren anhängare af Mani, åt hvilken han till hemvist egnade ett slott i Sedshjestan. Föröfrigt var Ormuzd frikostig, ädel, bokkunnig, och gjorde under den korta tid, som var honom bestämd, sin regering mycket älskad.

Bahram I, på fornpersiska Varahran *), (Varanes), benämd *Schahindeh*, den vise, (274—76) hann äfven ej sysselsätta sig med något mera än med Mani. För att dock icke handla egenmäktigt, lät han kalla den föregifne propheten inför en talrik samling Mobeder. Mani talade med frimodighet och en mäktig vältalighet; sjelf sin tids ypperste målare, framvisade han tvenne taflor, på hvilka Gud och Satan voro föreställda och påstod, att de voro målade i himlen. Ändtligen föll domen, i kraft hvaraf den olycklige blef aflifvad, hans hud uppstoppad med halm och upphängd i ett eldstempel. Hans talrika anhängare spridde sig åt Indien, China och romerska riket.

Bahram II. kallad *Sistan-Schah* *), Sedsjestans förste, (274—93) emedan han skall haf-

---

*) Silvestre de Sacy, Ant. de la Perse, p. 181.

**) Hos Agathias *Segansa*, d. ä. Segan-Schah.

va eröfrat detta land. För öfrigt inlät han sig i en fejd med Romarne; en fejd, som fick en sådan utveckling, att Schahen redan såg sig i fara att blifva fördrifven ur sin hufvudstad, då ett åsk-slag träffade kejsar Carus, midt under loppet af hans seger-tåg. De senare åren af denne konungs styrelse egnades åt ett krig med Armenien, der thronen, i trots af alla Schahens bemödanden, dock intogs af Tiridat, en arsacidisk prins, dervid understödd af Romarne.

Bahram III. (293—94), hvars vapen mot Armenien voro ännu mindre lyckliga.

Narsi (Narses), kallad *Nakdshjir-Kian*, villdjurs-jagarn, (294—306 *), begrade Tiridates och kort derpå Cæsar Galerius i Mesopotamien. Men två år derefter vann Galerius en så afgörande drabbning, att Narsi blef nödsakad underteckna en neslig fred, hvarigenom Araz blef gräns för Iran, och större delen af landet emellan Tigris och Euphrat tillerkändes Romarne; en uppoffring, som så mycket bedröfvade Narsi, att han dog af sorg.

Ormuzd (Hormizdas) II, *Kuhbud* **), (306—11), gjorde sig genom sina fredliga dygder

*) Mirkhond uppgifver denne konungs regeringstid till 9 år. Han medgifver dock, att om chronologien för denna dynasti finnas många olika uppgifter.

**) De Sacy skrifver *Kuhida*, och förklarar detta ord med bergkonung.

der och i synnerhet genom sin rättvisa så älskad, att hans undersåtare, efter hans bortgång, krönte hans ende, ännu ofödde, son, derigenom att de först sätte kronan på drottningens sköte och sedan på hennes hufvud.

Schahpur (Sapores) II. *Z'ul-aktaf*, axelbräckarn, (311—80). Under hans minderårighet hemsöktes Iran af Taher, höfding för Ansarierne, en arabisk stam i Jemen, hvilka intogo Tisifun (Ktesiphon), der riksföreståndaren höll sitt hof, och bortförde den unge Schahen. Men sedan denne blifvit 26 år gammal, samlade han en här, intog igenom list Tahers slott, afslog hans hufvud och underlade sig en stor del af halfön. En tid derefter fick Schahen en stor lust att se Rum. Förklädd till köpman begaf han sig dit, men blef igenkänd och insydd i en åsne-hud *). Men en slafvinna gjorde huden mjuk genom varm mjölk, så att fången blef lös ur sina bojor, hvarefter begge rymde. Under tiden hade kysaren intagit Tisifun. Schahen öfverföll honom der oförtänkt, tog honom till fånga, insydde honom i en åsne-hud, slog kysarens broder, Janusch, och gaf thronen åt Beranusch, som krigshären utsåg till efterträdare mot villkor af en årlig skatt.

*) Görres, Schahnameh, sid. 418. Andre öfversätta så, att han blef "enveloppé d'un cair de boeuf encore frais". D'Ohsson.

Så Firdusi. Men det sanna förloppet är enligt grekiska häfdatecknare följande: med Constantin den store började Sapores krig om besittningen af VestAsien. Efter hans död påminte han Constantius, att Strymon och Macedonien af gammalt vore Persiens gräns. I nio drabbningar segrade Sapores, utan att dock kunna eröfra Nisibis, då för tiden Byzantinska rikets förmur mot öster. Man öfverenskom om en vapenhvila på 20 år, 349; men redan efter sju år bröts den af Perserne, som bredde förskräckelse och fruktan ända till Propontis och Bithynien *), ända till dess Julianus uppträdde. Denne store kejsare satte en flotta i Euphrat och angrep sin fiende med trenne särskilda härar. Under sjelfva Istakhars murar slog han den Persiske konungen, men ur stånd att eröfra hufvudstaden, vände han sig åt Ecbatana och Susa, under hvilket tåg han förlorade lifvet, 363. Jovianus, som genom sina soldater erhöll purpurn, tvangs med uppoffring af fem provinser sluta en neslig fred och förlorade ändock på återtåget större delen af sin här genom hunger.

Man ser, att sagan hos Firdusi förvexlat lika händelser och lika namn. "Sapor I, anmärker Görres **), hade vid Edessa tagit Valerianus till fånga och denna hade aflidit i fångenskap; glansen af denna tid blef dock öfverstrålad af den sednare Sapores

*) Amm. Marcell.

**) Sid. 423.

och derföre äran af kejsarens tillfångatagande äfven honom tillagd. Liksom Ardschir föreställer den nya Cyrus, så skulle Guschtasp återkomma i Sapores; derföre öfverflyttades den äfventyrliga färden till Rum på honom och hans namnsförvandt, hvars son, Hormisdas, tjente i Juliani här; och Valerianus, som enligt Grekerne lefvande flåddes, blef efter sagans mildrande berättelse insydd i en åsna-hud. Valeriani efterföljare var Aurelianus liksom Julianus var Constantii, och dessa namnens likhet bidrog likaledes till sammanblandandet af förfäderne med hvarandra; och sålunda angifver sagan Janusch såsom den, hvilken sändes af sin moder för att hämnas den fångne. Denne Janusch Julianus föll efter det stora slaget vid Phrygia, och det, såsom Perserne trodde och äfven förebrådde den aftågande hären (enligt Ammianus), genom ett uppror af samma här, hvilken sedan valde Jovianus Berunusch, båda till namnet åtskiljda endast genom en enda bokstaf". Samma förvexling har äfven tilldragit sig med kättaren Mani, hvilken Firdusi på följande sätt nu låter uppträda.

På den tiden kom en vältalig man från Dschin, en målare, som ingen var lik i alla länder, och en vis mästare, hans namn Mani. Med bilder, sade han, är jag anvisad att uträtta mitt budskap, bland de trogne i verlden är jag den förste och alla skola de tro mig. Till

Schahpur kom han med den nya läran och förelade honom den i ett ifrigt tal. Men Schahen misstrodde hans ord; förtörnad sammankallade han Mobederne, och talade med vältalig mun, huru han fattat misstanka om den lära, som föredrogs af denne mannen från Dschin, och huru han samlat dem, på det de måtte höra honom och fälla dom öfver honom. De sade: denne bild-dyrkare är ingen värdig Mobed; vexla ej många ord med honom; hitkalla honom, han bör icke allmänt förkunna sin lära. Då stämde honom Schahen till samlingen och han talade hit och dit; Mani förstummade ofta inför Mobederne af den gamla thron. Då sade Schahen: hvarföre har du vikit från Kejumers' väg, från vägen af Themuress' sed, hvilken säger, Gud i himlen är blott en ende, att böja nacken för honom är blott en enda väg? Huru har du understått dig att lyfta händerna emot Gud, som skapat den höga himlen, och sluter ljus och mörker uti sig, och hvars väsen är högre än alla väsen? Hvarföre har du till hans tecken målat bilder och ej hört uppå de trognas råd? Då dock Gud är utan like, huru kan han då framställas i bilder? Intet annat råd gifves, än att binda dig, på det du må upphöra att måla bilder af honom. . . Många visa ord talade han vidare, slutligen sade han: han förvillar verlden, man skall afflå honom skinnet från hufvudet till fötterna. De gjorde såsom befaldt var och upphängde honom utanför stadsportarna.

Anmärkning af Görres *): "Manes — en Brahmin, enligt Cedrenus och Suidas — hade, fortvandrande på den väg, som först banades af Scythianus, sedermera på ett olika sätt jemnades af Muhammed och Terebinthus Budda, gjort det försöket, att lämpa Christendomen, som i den vestra verlden syntes hvila på Judendomen, med de gamla i öster antagna religions-systemerna. I det han sålunda antog magismen såsom grunden för sin lära, och i det han från Gud afskilde det onda, såsom helt och hållet oförenligt med honom, och förenade det med den eviga af honom icke skapade materien, så återstälde han den gamla magiska dualismen utan högre enhet. Han hade vidare från denna lära antagit de båda Makternas strid, i det Ahriman, mörkrets förste, beherrskande de fem elementerna med deras onda andar, ryckt till sig en del af det högre rikets ljus, då deremot Jesdan, ljus-regionens herre, sträfvar att åter tillkämpa sig det förlorade. Af Christendomen hade åter Manes antagit läran om treenigheten, sålunda att Fadern bor i första ljuset, Sonens vishet i solen liksom hans kraft i månan; men Anden, för hvars uppenbarelse i den utlofvade Paraklet han utgaf sig att vara, i luften. Men Judarnes Gud var, enligt honom, Ahriman den onda eldens Gud, den gamle ormen, som först lärt menniskorna dua-

*) Sid. 424.

lismen af Godt och Ondt. Christus var visserligen Sonen; men ingalunda genom incarnation nedstigen i materien och befläckad genom materiens orenlighet. Ty allt lefvande, menniskorna allramest, förekom Manes såsom stående i midten mellan de båda rikena, i det kroppen rent af utgått från det onda, men själen är delad i en god och en ond; och Himla-makterna, derigenom, att de erbjuda menniskan skönheten, söka att genom lågande kärlek hädanlocka den röfvade, i köttet fängslade ljusgnistan. I det sålunda all slags fortplantning, till och med åkerbruket var förbudet alla invigde, såsom ett medel att öka materien och utvidga mörkrets rike, *och* blott kunde tillåtas de tjenande, måste hvarje annan yttring af djurisk lidelse, så vida den blott ändamålslöst sökte denna skönhet, anses såsom en lösgifning af den *inre* Anden och såsom ett utvidgande af ljusets rike. Och i denna mening var praktiskt faststäldt i läran ett gradvist stigande af sådana handlingar och reningar, genom hvilka den goda själen från plantan åter kunde uppstiga ända till menniskan, och vidare till solen och det rena ljusets rike, i följd af en själavandring, som var lånad ur Pythagorismen och den indiska Buddhaismen. Alla makter och medelmakter, de sju, de tolf, de sjuttiotvå voro i bilder genom målarens konst framstälda i den boken, som kallades Manes' Evangelium: sjelf var han den i Christendomen utlof-

vade Paraklet, i indiska läran en ny Buddha, i den persiska en Heomo, en ny gullstjerna nedstigen från himmelen. En sådan lära måste nödvändigt i lifvet, vid sin tillämpning, på det mest förderfliga sätt utöfva sin inflytelse, och erfara samma starka motstånd i menniskornas naturliga känsla, som den fann i alla herrskande dogmer. Derföre, ehuru Manichæerne såsom en spridd sekt i vester framträngde ända till Frankrike och Brittannien, och ehuru de gamla skrifter nu från Malabar från de första århundraden omtala dem under namn af Mannæcavastar och de i det nordvestra Indien heta Thanovis, så kunde det dock icke lyckas deras stiftare att någonstädes grunda en fast, beståndande kyrka. I Persien hade han, liksom fordom Zerduscht, lofvat underverk för Sapores' son, men den sjuke dog; derföre måste han fly till Mesopotamien. Der blef han af den christne Archelaus två gånger förödmjukad i offentliga strider, der Philosopher voro domare, så att folket ville stena honom. Åter flyktade han till Persien, men der var åter magismen genom Virasp återställd i sin gamla renhet; och liksom han förut var förskjuten af de Christne, så jäfvades hans lära, i den Mobed-samling, som Schahpur föranstaltat, och sålunda öfvergick honom det öde som i Schahnameh är berättadt. — Under Sapores II. blef i Iran för första gången i politiskt hänseende fråga om Christendomen". Firdusi berättar derom föl-

jande: Mot Schahen reste sig invånarne i Nisibin (sannolikt hade han lofvat dem religions-frihet), de sade: Han upprätthåller ej Mesya's tro, och är en anhängare af Zerduscht och Zend-Avesta, han håller ej ord emot oss, derför vilja vi också ej veta om den gamla tron. Då förgrymmades Schahen öfver Mesya's tro och sade: Denna trons prophet är en jude och det anstår ingalunda att vara en anhängare af hans lära. Upproret blef dämpadt. — Emedan Constantinus, anmärker Görres *), beskyddade den Christna läran, så satte sig Iran emot densamma i en så mycket skarpare motsats. Föröfrigt omtalar Firdusi alltid med aktning Christna religionen, ehuru väl han ej var en gynnare af denna lära. Vid ett tillfälle, då man gjorde de Christne den förebråelsen, att de genom sin ärelystnad dränkte verlden i blod, låter han detta företag bestraffas med följande ord: Messihah har ej visat eder vägen till sådana gerningar, han var en återhållsam Dervisch, hvars börd har varit hans kropps korsfästelse, hans föda har bestått i örter och mjölk och någon olja till krydda. Då Judarne grepo honom och sågo honom utan vänner och makt, dödade de honom och hängde den ihjälslagne i en galge, och skymfade genom denna galge hans tro. Hans fader ledsagade honom och

*) Sid. 427.

och mödren följde, och märkte på honom i godt och ondt, och de sade efter hans död, att han varit Guds Son". Två och åttio år, tillägger Firdusi, lefde Schahpur i lugn och god lycka. Ett år före sin död hade denne konung inkräktat Armenien, men Theodosius den store kom den fångne konung Arschagh II. till hjelp och tvang Persiske Schahen till en förlikning *).

Ardschir (Artaxerxes) II, *Nikiukiar*, den välgörande, (380—83) son af Narsi V **), underhöll god fredsämja med sina grannar, och afstod, enligt det löfte han gifvit sin företrädare, kronan åt dennes äldste son, så snart han blef myndig.

Schahpur (Sapores) III. (383—88) bar tillnamnet *Dshjunad*, den krigiske, men under hans tid drogs intet svärd. Omkom genom en orkan, som kullslog hans tält.

Bahram (Varanes) IV. *Kermanschah*, (388—99) den förres bror, underkufvade Armenien; men af ett vildt och misstänksamt sinnelag, störtades han af ett parti, som ihjel-

so

*) D'Ohsson, sid. 217.

**) "Grekerne, säger Görres, göra denne Artaxerxes än till Sapores' son, än till hans broder, än till hans blotta anförvandt. Han regerade tio år". Vi ha följt Mirkhond, som blott antager 4 regeringsår.

sköt Konungen *) och på thronen upphöjde hans son (eller broder)

Jesdedshjurd (Isdegertes) I. *Fervikiar*, den brottslige, (399—420) en vän af de Christne, för hvilkas tro han ej var obenägen, och af Kejsar Arcadius, hvilken, enligt Procopius, vid sin död i hans beskydd anbefallte sin son Theodosius II. Derföre blef han lika mycket hatad af sina undersåtare, som prisad af de Christne. Hans son Bahram blef, enligt Firdusi, uppfostrad i Jemen af Schah Numan. Denne i senare sagor mycket omtalade förste ägde ett slott, hvars stenar hvarje timma bytte om färg, allt efter som ljuset af dem återkastades, och hvilket var så konstrikt bygdt, att hela byggnaden rasade, om en enda sten rycktes ur väggen. Ståtligt belöntes också architekten, en Grek; men då han oförsigtigt yttrade, att om han vetat, det han skulle blifva så ädelmodigt betald, hade han uppfört ett mycket konstigare palats, lät Schahen kasta honom utför spetsen af sitt eget slott. Fullväxt kom Bahram till sin faders hof, men blef der kastad i fängelse; derifrån befriad genom det Rumska Sändebudets bemedling, flydde han åter till Arabien. Slutligen omkom den Persiske Konungen genom en spark af en vild häst **). Hans minne var så hatadt, att man

*) Herbelot, Bibl. orient. art. Baharam Ben Schabour.

**) Schahnameh, v. Görres, sid. 431. Hist. universelle XVII. 433. D'Ohsson säger: ce Cosroës mourut subitement d'une chûte de cheval, sid. 223.

enhälligt beslöt utesluta hans ätt från arfföljden. Många voro de, som täflade om kronan: deribland ättlingar af Rustam och Kobad; slutligen erhöll Kesra eller Khosrew, en gubbe, alla rösterna. Men då Bahram kom med en krigshär, för att göra sina ärfda rättigheter gällande, företogs ett nytt val, hvarigenom Bahram blef utnämd. Dock tillstädes voro alla de, hvilka Jesdishjurd stympat, eller afhuggit öron, näsa, armar, eller utstuckit ögonen på, och desse ropade med en mun emot denna utnämning. Omsider öfverenskoms, sedan Bahram lofvat att godtgöra allt hvad hans fader förbrutit, att kronan skulle läggas mellan tvenne lejon, och att den bland de både medtäflarne skulle behålla henne, som hade mod att borttaga henne från vilddjuret. Den djerfve var Bahram. (Man igenkänner i denna saga, anmärker Görres *), Adelns och presternes inflytelse: christendomen hade under den förra konungen gjort stora framsteg i Persien: Bahram sjelf misstänktes att gynna denna tro och hans fosterfader Numan bekände sig offentligen till densamma.)

Bahram (Varanes) V, (421—40) kallad *Ghur*, vildåsnan, emedan han en gång på en jagt med samma pil genombårade både en vildåsna och en vildåsninna. Hans förföljelse emot de Christne gaf anledning till ett krig med Byzantiska hofvet, hvilket slutades med en hundraårig vapenhvila. Derefter inkräkta-

*) Sid. 433.

de denne konung Armenien, som förvandlades till en Persisk provins. Så Grekerne. Den inhemska sagan låter under honom Iran fira sin andra gyllene tid, "undersåtarne lefva i glädje och öfverflöd under skuggan af rättvisans träd," och gör honom till medelpunkt för en mängd underbara äfventyr, af hvilka de flesta, närmande sig till hvad man kallar anekdoter, visa en förändrad charakter, i det sagan småningom öfvergår till den nu i Orienten rådande stilen, från den stora episka Verldshandlingen till den feiska novellen. En gång fann Bahram en rik skatt, som hade tillhört Dsjemschid. Vidare företog han sig en resa till Indien, och hemsände derifrån 12,000 musik-kunnige, "icke blott derföre, hette det, emedan jag älskar tonkonsten, utan emedan mitt folks sinnen böra muntras". Då ryktet kringspridde, att allt uti iranska hofvet endast andades flärd och yppighet, inbröt Kakhanen af Dschin öfver Dsjihon, vann i början stora framsteg, men blef i Merw helt oförtänkt öfverfallen af Bahram och slagen. På den tiden herrskade öfver Hindostan en mäktig konung, Schenkil. Till honom begaf sig Bahram för att utkräfva skatt. Den förvånade Konungen svarade honom, att han vore herre öfver 80 lydförstar. Liksom fordom Guschtasp, segrade Bahram vid det hof, der han som gäst vistades i alla ridderliga spel, öfvervann drakar och vargar, och slutligen en upprorisk fylkis-konung, vann sålunda konunga-dottrens hand, och slöt med sin svärfader ett evigt för-

bund *). — De stjernkunnige hade förespått Bahram, att hans lefnad ej skulle sträcka sig öfver tre och sextio år; derföre skänkte han tjugu åt ungdomens lust och glädje (han ägde 950 skönheter i sitt harem), tjugo andra åt regeringsomsorgerna och de sista tjugu åt Gud och omtankan om sin eviga välfärd. De skatter, som sedan voro öfriga, indelade han så, att de skulle räcka till hans lefnads slut. När nu dessa sista tre åren voro förbi, kom skattmästaren och förtäljde, att allt var tomt. Då satte han kronan på sin son Jesdéshjurd och blef derpå funnen död i sin säng **). Andre ***) uppgifva, att han omkom i en brunn, tilläggande föröfrigt, att Deri-språket, som s . länge varit hofvets och embetsmännens, under denna Schah blef så utspridt bland allmänheten, att Pehlvi och Farsi från denna tid råkade i förgätenhet.

*) I indiska skrifter, Agni Purana, Bevishga Purana samt åtskilliga andra omtalas, enligt Wilford, huru en man vid namn Garddabharupa d. ä. mannen i en åsnas gestalt förvandlat murarne i en stad till koppar, till belöning derför erhållit konunga-dottren, med henne, sedan åsnehamnen blifvit förbränd och förtrollningen upphört, aflat Vikramaditya III, som år 441 besteg thronen och började en ny tideräkning. Ännu visa Judarne Bahram Ghurs boning norr om Baroach och orten heter i gamla sagan Gadhendra-puri d. ä. åsneherrns stad, och af honom härstammar Garddabhina-dynastien i Puranas. Görres, sid. 441.

**) Schahnameh v. Görres, sid. 443.

***) D'Ohsson, sid. 237.

Jesdeshjurd II, kallad *Sipah-dosth*, Tropparnes vän (440—58), skillras af Österländningarne såsom den rättvisaste bland förstar. Det berättas, att då hans här inföll i Rumestan med iakttagande af den strängaste krigsaga, skyndade sig Grekiska Kejsaren att betala årsskatten, af fruktan att hans undersåtare skulle fatta alltför fördelaktiga begrepp om den persiska styrelsen. Uteslutande den äldre sonen, lemnade denne Konung spiran åt den yngre

Hormuz V. *Ferzaneh*, den lärde, (458—60), som dock blef störtad af den undanträngde Firuz och af honom innestängd i ett torn. Denne

Firuz (460—88) hade för denna framgång att tacka sitt förbund med Hajatheliterne *). Men då Firuz hade den oförsigtigheten att vägra betalningen af den öfverenskomna solden, togo de honom till fånga. Deras Khan skänkte honom dock friheten; detta oaktadt, bröt Firuz tre år derefter freden, men åter fången, blef han då ihjelslagen. Grekiske författare afvika betydligt så väl i hvad händelser som

*) Äfven kallade Euthaliter, Nephthaliter, kända under namn af hvita Hunner eller Indoskyther. De Guignes Hist. d. Huns. II. IV. sid. 325. Deras hufvudstad var Gonza, sannolikt Kozan i Kirgisernes land; år 458 hade de redan gjort Balkh till sin vapenort och inträngde sedermera i Indien, hvarest de stiftade Hunas och Maunas, d. ä. Maha Hunas (Stor-Hunnernes) dynasti, enligt Wilford. Görres, sid. 443.

chronologien beträffar; så sammanslå de Hormus och denne Firuz eller Peiwes till en enda, som de kalla Peroses.

Palasch (Obalas, Valens) med tillnamnet *Guiranmajeh*, den förtjenstrike, den förres bror, enligt utländske häfdatecknare; hans son, enligt inhemska urkunder (488—93). Hajatheliterne hade efter detta olyckliga krig gjort Iran under sig skattskyldigt, men deras förste Kuschnevas blef slagen af en man af gamla konungastammen, som Firdusi kallar Sufera eller Sufesai, Crekerne Sesofes, Mirkhond Sauk, en gränshöfding öfver Sabul och Kabul. Landet led vid den tiden af en sjuårig vattenbrist, som hade i följe med sig en allmän hungersnöd.

Kobad I. (Kabades), *Nikraj*, den förståndige *), (493—524), stod redan i spetsen för en Turanisk här, med hvilken han ville stöta sin bror från thronen, då han emottog den välkomna underrättelsen om hans död. Hans yngre bror, Dsjamasp, begagnade sig af föredömet, köpte den lejda hären, fyllde i fem år landet med blod och tvang slutligen Kobad att åt sig afstå Masenderan. Sjelf tog Schahen sitt säte i det intill Ktesiphon stötande *Madaïn*, dubbelstaden på ömse sidor om Tigris. Öst-Romerska hofvets svaghet väckte hos honom ärelystna förhoppningar. Men efter tre års fälttåg lät han sig nöja med en summa

*) Ett ironiskt tillnamn.

penningar. I tionde året af Kobads regering*) uppträdde Mazdek med den nya läran, att som menniskorna alla voro barn af Adam och Eva, hade de en lika rättighet till jordens herrligheter och följaktligen äfven till qvinnorna. Genom falska orakel, som propheten, förborgad under altaret i ett eldstempel, lät utgå, under det konungen var närvarande, förfördes denne att utgifva en förordning, som befallte de förmögnare, att af sitt goda dela med sig åt de fattige, och icke vägra hvem som helst att egna sina ynnestbetygelser åt sin nästas hustrur och döttrar. Sjelf lät han en af sina qvinnor upptaga den föregifne propheten i sin säng. Rikets ädlingar gjorde föreställningar häremot: missnöjet utbröt högt, då Schahen sände ett bud, att bunden till honom föra Sufesai, hans vizir och öfverste fältherre. Ehuru i spetsen för krigshären tillät Sufesai att man gjorde med honom hvad Rustam hade vägrat, nemligen att låta binda sig. Då fången ankom till hofvet, blef han aflifvad. (Prokopius berättar, att konungen derpå grundat sin anklagelse, att hjelten låtit begrafva sin hustrus lik, i stället för att, efter inhemska bruket, sätta det ut för foglarna). Ädlingarne gåfvo då kronan åt

Dshjamasp (Zambades, Camases) *Nikiarin*, den sköne **) (524—28), som lemnade den afsatte

*) Enligt Scharistani.

**) Enligt d'Ohsson. Men Silv. de Saçy tillstår, att han ej förstår rätta betydelsen af detta ord.

afsatte konungen åt den mördades son, hvilken innestängde honom i ett torn. Derifrån lyckades det honom att undkomma: enligt Prokopius på det sättet, att borgens befälhafvare, förälskad i drottningen, lät honom, dold i hennes kläder, taga flykten. Konungen begaf sig då till Hajatheliterne, som lånade honom en här, med hvilken, förstärkt af menigheten, som afgudade jemlikhetens beskyddare på thronen, han störtade sin broder, efter fyra års fejder *): mindre trolig är den andra berättelsen **), att Dskjamasp, då han märkte folkets tillgifvenhet för hans broder, frivilligt åt honom afstod styrelsen.

Kobad ånyo (528—31). Denne förste hade ändock ej af motgången lärt sig mera vishet. Han återkallade Mazdek, som under förra regeringen måst vika ur riket, lät honom sitta på sin högra sida, öfver alla statens tjenare, och förmådde, genom skänker och hotelser, hela hofvet att antaga hans lära. Endast konungens son, Khosrew, fann sig icke öfvertygad: han begärde trenne månader för att tillbörligt öfverväga den nya apostelns satser och dogmer. Då dessa voro förflutna, yppade han för fadern sina samvetsbetänkligheter, och begärde att offentligen få framställa dem: i fall han vederlades, skulle detta högtidliga uppträde bereda den nya läran en ny glans: men för-

*) D'Ohsson, sid. 248.

**) Hist. univ. XVII. 450. Görres, s. 445.

mådde ej propheten försvara sina grundsatser, borde han straffas såsom en förstörare af det allmänna lugnet. Kobad beviljade denna åstundan och lät sammankalla en lika lysande samling af Mobeder och embetsmän, som när Manes dömdes. Konungen satte sig sjelf på domar-sätet, och Mihr-Azer, den erfarnaste i sin nations theologi, framträdde som anklagare. Mazdek, i början försvarande sig med eftertryck och djerfhet, blef omsider svarslös. Konungen sjelf, vare sig af fruktan eller öfvertygelse, dömde honom att upphängas i ett träd, och sökte sjelf genom almosor och milda stiftelser försona sin vanära. Men då allmänna rösten mer och mer fortfor att tadla och beskratta Schahens handlingar, under det den ej nog kunde prisa hans sons, lät Kobad, för att vända uppmärksamheten från detta ämne, mot kejsarn i Byzantium börja ett krig, under hvars fortgång han afled.

Khosrew, *Nuschirvan*, (Khosroes Anusarvanes) Själaro (531—79), beviljade sina fienders anbud om fred, mot erläggande af en summa penningar. Khosrew använde den vunna ledigheten för att utrota Mazdeks anhängare och företaga en omskapning i alla rikets inre angelägenheter: åkerbruk, krigsinrättningar, uppbördsverket, lagar, vetenskaper och konster — ingenting fanns, der han ej undanröjde ett missbruk, ej lättade en börda, ej gaf uppmuntran och understöd, så att "Iran under honom var en lustgård, blomstrande i färg och prakt." För att med egna ögon se och bedömma allt,

företog sig Nuschirvan en allmän eriksgata kring sitt stora rike, förödmjukade under detta tåg Alanerne (sannolikt de i Gerdscheh vid Paropamisus) *), stammen Beludsch (Balludsjerne) och återkom derpå genom Ghilon till sin hufvudstad Madain. Kort derefter uppstod ett krig med Kysaren af Rum, Mehras, som måste sluta fred, sedan Khosrew borttagit Schurab (Sura vid Euphrat) och Kalinus (Antiochia). Grekerne berätta sjelfve dessa krigshändelser sålunda. Konungen af Abyssinien, de Christnes och Grekernes vän, hade öfverfallit försten af Jemen, som beskyddades af Persien: detta uppblåste krigslågan (539). Persernes första anfall vändes icke emot Mesopotamien, hvilket man hade väntat, utan emot Syrien och Cilicien, der de eröfrade Antiochia **), som uppbrändes, då kejsar Justinianus ännu ej ville beqväma sig att erlägga en årlig skatt. Riktad af omätliga krigsgärder, som han utskrifvit från de eröfrade städerna, återvände Nuschirvan, numera ej

*) Görres, sid. 447.

**) I stället för denna stad, som lades i aska, befallte Kosroes att nära Madain bygga en stad, som i allt liknade Antiochia. Och då dess samtlige inbyggare drefvos till Rumia, det nya Antiochia vid Tigris, visste ingen annat än att han inflyttade i sin gamla boning, med undantag af en lärftsblekare, som i den nya staden saknade ett träd, som i gamla staden stått på hans gård. Denna händelse, anmärker Mirkhond med skäl, är en af de besynnerligaste man känner.

obenägen att hålla sig stilla; men Justinianus, som beslutit att emot denna fiende använda sina yttersta krafter, hemkallade Belisarius, Vandalernes, Göthernes och Frankernes besegrare, för att äfven i den tredje verldsdelen njuta frukten af denne fältherres vapenlycka. Under det Khosrew flyttade krigets skådeplats till Kolchis, inbröt Belisarius i sjelfva Persien. Konungen skyndar dit, förjagar fienden, inrycker sjelf följande året i Palæstina, och med möda räddas Jerusalem. Kort efter en fejd, som brann i 22 år, såg sig grekiska hofvet tvunget att i freden uppoffra en stor del af Syrien, Arabien och Mesopotamien samt åtaga sig en årsskatt af 30,000 gullstycken. — Khosrews stjerna fördunklades dock af husliga sorger. Med en christen slafvinna hade han en son, "som kände Messias och Zerdushts läror, vägen till helvetet och Paradiset, och han valde den förra sin moders tro." Biträdd af Kysaren i Rum, började denne ett uppror mot fadern. Fadern sände emot honom, icke en krigshär, utan en berömd Theolog: ett bref hade Schahen sändt, hvaruti stod skrifvet: bland alla som förkunnat Tron, välj du endast icke *dennes*! Sitt eget verk var han ej vuxen; om Guds tro strålat från honom, huru hade en Jude då vågat lägga hand på honom? Honom svarade konungasonen: om Messiha i denna tro funnit döden, då har Guds glans ej vändt sig från honom: till den rene Guden är den rena gången, till herrligheten, som han såg på den dunkla jorden. — Då ingenting kunde förändra ynglingens tänkesätt, lät Khosrew mot honom en här utgå: och så

fann denne hvad han var beredd på, martyrkronan på stridsfältet. Men denna seger gaf Khosrews sinne ett sår, som lade honom på sjuksängen; han räddades likväl af grekiske läkare, hvilkas bistånd han begärde. Tillfrisknad måste han försvara sig mot kejsar Justinus, som efterträdt Justinianus: men innan kriget var öppnadt, kommer ett bref från kejsarinnan Sophia, som underrättar honom, att hennes gemåls sinnen voro rubbade, besvor honom, att betänka menskliga höghetens ostadighet och den ringa ära han hade att vinna genom ett krig med ett folk utan öfverhufvud och en värnlös olycklig qvinna. Kosroes bevektes häraf att låta sina troppar gå tillbaka och beviljade en treårig vapenhvila. Kejsar Tiberius II, som hade efterträdt Justinus, begagnade fredslugnet, för att värfva nya troppar och till att förbättra rytteriet, hvaruti Grekerne hittills alltid varit Perserne underlägsne. Nuschirvan, kunnig om dessa rustningar, beslöt att förekomma sin fiende genom ett infall i hans egna stater. Slaget var hårdnackadt; men omsider segrade Grekerne, eröfrade den heliga Elden, hela krigscassan, tvungo honom att på ryggen af sin elephant, vada öfver Euphrat och togo för första gången vinterqvarter inom det egentliga Persiens område. Denna skymf gick Schahen så nära, att han kort derefter dog af sorg. — Den glans, som i hela österlandet kringstrålar Nuschirvans namn, delas af hans vizir, den lärde och vise Buzurdjh-Mihr. Denne öfversatte från indiskan, under namn af *Humajan-Nameh* (Konungaboken) den ryktbara boken *Kelile-u-Dimnah*; då Indiens Schah

hade skickat ett schakspel till hofvet, med anmaning, att Parserne, ifall ingen af dem kunde gissa dess spelsätt, skulle betala skatt till Indien, var Buzurdsjh den, som räddade landets lärde från den blygseln att gifva vika för Hinduerne. Firdusi, som helt kort, nästan i förbigående, beskrifver Nuschirvans krig, omtalar i många hundrade verser Vizirens än mäktiga vältalighet, än klyftigt fina, än qvickt träffande svar uti sju medschles eller disputationsacter, i hvilka han äfven besegrade Greklands och Egyptens philosopher *).

Hormus, (*Hormizdas* IV) Turk-zad, Turkabarn, emedan hans mor var en prinsessa från Turan (579—90). Så länge Burzudjh-Mihr ledde riksstyrelsen, var hela Iran fullt af hopp och godt tal om den nye Schahen. Men då denne aflidit, började Hormus med våld och gift afdanka alla domare, hvilka hans fader satt öfver riket, yttrande, att han sjelf ville vara sitt folks ende domare. Då kom en tropp Turkar (ett folk, som nu för första gången under detta namn uppträder hos den vestra verldens häfdatecknare **), under Schah Saweh, som från Heri framträngde till Meru. På samma tid inbröto Rumierne (under kejsar Mauritius), härjande allt ifrån landet Armineh (Armenien) till Frat. Med uppoffring af alla sin faders eröfringar i vester, hastade Hormuzd

*) Jfr v. Hammer, Gesch. d. pers. Redekünste.

**) Görres, sid. 455.

att sluta fred med Grekerne, men äfven sedan han blott hade Turkarne till fiender, rönte han endast motgång. Och lycklig, så förkunnade Magherne, kunde också ej konungen blifva, förrän han funnit en man, liknande en vild-katt. Efter långt sökande fanns ändtligen en, som hade det önskade kattansigtet, och i hans hand lemnades drak-fanan. Bahram (Grekernes Varames) valde endast 12,000 man, och rättvisade snart spådomen, i det han skickade sin herre Saweh's hufvud och slog snart derpå Kakhanen, som äfven infallit i riket. Såsom återskänk sände Schahen honom tillbaka en fruntimmersklädning och en slända. Så klädd visade sig fältherren för sina troppar och frågade dem om äfven de ej kände sig lidande af den vanära, som visades deras anförare. Soldaten svor att hämnas den gemensamma skymfen. Bahram förband sig med Kakhanen, hvars fader han sjelf afslagit hufvudet, antog i Balkh titel af Schah, förklarade Hormuz för afsatt, men hyllade hans son, Khosrew Parwiz, såsom sin öfverherre. Prinsen, obenägen att höja upprorets fana, flyr, då han ej kan undvika faderns misstankar: mellertid nalkas Bahram och nedergör konungens troppar. Hans farbröder sätta sig i spetsen för den återstående styrkan, stinga ut ögonen på Hormus och kalla till Babylon

Khosrew Parwiz, den segersälle (Chosroes Abruis), *Dest-Efschar* slösaren, (590—629), som nämnes till Schah öfver Iran. Förgåfves försökande att bringa Bahram till billiga anspråk,

måste den nye konungen fortsätta striden mot den öfvermodige; men efter en förlorad slagtning, måste han, följd af sina båda farbröder, fly ur arfriket. Knappt hade dock desse hunnit ett stycke från Babylon, förr än de under någon förevändning dit återvända, strypa Hormuz, hvilken sonen bemött med all ömhet, och återkomma, utan att nämna ett ord om konungamordet. Då BAHRAM, med binamnet *Tschobin* (590—91), intågat i Madain och der erfarit den gamle Schahens mord, utgaf han ett manifest, hvaruti han anklagade Khosrew såsom fadermördare, och sammankallade ett herramöte, af hvilket han lät påsätta sig kronan. Medan Bahrams hårda sinnelag samt hans Turanske legotroppar från honom afvända alla sinnen, hade den flyktande Parwiz begifvit sig till kejsar Mauritius, som gaf honom en krigshär, hvarmed han fördref inkräktarn, sedan denne blott i nio månader innehaft thronen. Denne flyr till sin svärfar, Kakhanen, i Turan, men blir der dödad af Parwiz' sändebud, just under sina rustningar emot Iran. Den döende Bahram anklagar sin svärfader för detta mord, ångrar bittert sitt brott att hafva burit vapen emot sin laglige herre och besvär alla högre och lägre befälhafvare i hären att återvända till deras trohetspligt. Då söndrar sig hären i tvenne afdelningar: Turanierne (Turkarne) under Thoruk och Iranierne under Gurdijeh Bahrams syster, som, klädd i mansdrägt, alltid följt brodern på sina fälttåg, dock alltid ogillande hans upproriska företag. Nu fordrar hon af Thoruk

Thoruk, att han skulle utrymma Iran, men då han vägrar det, utmanar hon till ett envig och nedstöter honom. Och när Turånierne ändock icke ville vika, angriper hon dem och jagar dem med våld öfver Dshjihon. Hjeltinnan, redan på vägen till Irans hufvudstad, mötes oförväntadt af en bland konungens farbröder, flyende Schahens hämd, som, sedan han erfarit hvilka hans faders banemän voro, afdagatagit den andra farbrodern. Den andre öfvertalar henne att antaga honom till äkta och väl befästad i Merw afbida händelsernas utveckling. Intalad af sin svägerska, förgiftar hon sedermera sin gemål, erhåller titel af drottning, förklaras för riks-fältmarskalk och belönas med ståthållardömet Irak-Adshjemi. Sedan Khosrew sålunda återställt lugnet i sina stater, vann han lust att göra rustningar i afsigt att afskudda sig sitt beroende af Byzantierne. Så länge kejsar Mauritius lefde, hvilken Khosrew kallade sin fader *) och beskyddare, förböd tacksamheten alla fiendtligheter; men då denne kejsare blifvit mördad, vanns en önskad förevändning att börja kriget. Inom få år (610) hade kejsar Phokas förlorat Mesopotamien, samt en stor del af Syrien och mindre Asien. Phokas störtades af Heraklius, utan att Grekernes vapen derigenom blefvo mera segerlyckliga. Jerusalem sköflades, och 80,000 invånare döda-

*) Parwiz var också gift med Irene eller Maria, enligt österländske uppgifter kejsarens dotter, men enligt Grekerne, icke ens af någon utmärkt slägt.

des efter såldes som slafvar: Egypten och en del af östliga Afrika eröfrades; till och med Cypern och Rhodus erkände persiskt öfvervälde, Constantinopel sjelft sväfvade i ständig fara. Förgäfves bjuder Heraklius en påökning i den årliga skatten (620), men då alla fredsanbud förkastas, beslutar den förtviflade monarchen att våga allt, sedan han föga mer har att förlora. Med en här, hvilken han utrustat på kyrkans bekostnad, landstiger han (622) nära Issus, slår vid berget Taurus en fiendtlig styrka, som ställt sig till motvärn. På raka vägen att intränga i sjelfva hjertat af Iran, erfor han, att Avarerne, djerfvare än någonsin, framfara i hans stater; hastigt återvändande, vidtog han kraftigare mått och steg för att hindra deras plundringståg: inom kort står han åter på Asiens mark, men vid Trapezunt, vid Svarta hafvets kust, Erdebil, Zerdushts födelse-ort, uppgår i lågor; förstärkt af vilda folkslag, hvilka hans statskonst kallat från Wolga, och tändande upprorets fackla i trenne af Irans provinser, bryter han sig väg fram till Mesopotamien, medan han hvarje ögonblick fruktar att se sin egen hufvudstad ett rof för Perser och Avarer. Vid Mosul hade Parviz uppställt de sista troppar han kunnat samla: der blef han åter slagen; med växande förhoppningar nalkas Heraklius, som under sex fälttåg vunnit mera än hvad han under tjuge år förlorat, Persiens hufvudstad. Men Parwiz, misskännande lyckans omskiften, fortfor att förakta Grekerne, och då Muhammed i en apostolisk skrifvelse böd honom att antaga Khorans tro, svarade han derpå med begab-

beri. Hans sköna gemål, Schirin *), som hade förgiftat Maria, bidrog genom sina nycker inom hofvet att göra hans styrelse hatad. Schahens harem bestod af 6000 slafvinnor **) och lika många eunucher. Hans kapell bestod af 5000 spelmän; i hofstallen stodo 20,000 hästar, 15,000 kameler och 900 elephanter. När konungen offentligen visade sig, gingo 400 hofmän framför honom, bärande gull- och silfverskålar, hvarur aloe och ambra rykte, och tusen sakkas måste förut bestänka vägen. På hans jagttåg följde honom aldrig mindre än 2000 personer, bland hvilka äfven var en ridande orchester af 200 musici. Dômen i hans palats bars af 40,000 silfverpelare, och hvalfvet kringvandrades af 1000 guld-klot, hvilkas rörelser afbildade planeternas och constellationernas i djurkretsen. Medan de utarmade undersåtarne åt alla kanter rymde ur riket, uppförde han öfverallt de ståtligaste borgar, ja hela städer. Omsider gaf det olyckliga slaget vid Mosul luft åt det länge qväfda missnöjet. En natt öppnades alla fängelser; 30,000 olycklige tågade till det palats, der thronarfvingen satt fången och nämde honom till Schah.

KOBAD II. Schirujeh (*Siroes*), (626), ha-

*) Hennes äfventyr med architekten Ferhad utgör en af de skönaste episoder i Schahnameh och ett ofta behandladt ämne af senare skalder.

**) Mirkhond uppgifver hofstaten till 12,000 flickor, 50,000 hästar, 12,000 kameler. Hos Görres står ännu ett olika antal.

stade att köpa fred af Grekerne, som erhöllo alla förlorade länder tillbaka, alla fångar, fanor och tropheer, äfvensom Christi kors, hvilket Parwiz bortsläpat från Jerusalem. Sin olycklige fader bemötte den unge konungen med utmärkt aktning, men då ministrarne fordrade hans hufvud för statens säkerhet, hade Kobad ej styrka att neka. Mihr Hormuzd, hvars fader den afsatte Schahen fordom mördat, infann sig i hans fängelse. "Menniska! jag har låtit taga din far afdaga, och en horunge är den, som ej ombringar sin faders mördare, om han kan": så sägande täckte Parwiz sitt ansigte med en musslinsduk och emottog dödssåret. Då Hormuzd återkom med den aflednes sista ord, sade Schahen: "min fader har rätt: du ser det är billigt att äfven du går till döden": och i konungens närvaro föll konungamördarens hufvud. Samma dag dödades femton af Kobads bröder; under det han sjelf suckade öfver de gruflígheter, hvartill man lånade hans namn. Schirin var den enda han af egen drift förföljde. Hon måste inställa sig inför en särskild Rätt och stå till ansvars för sin styfsons beskyllningar. Under hettan af förhöret sjunker hennes slöja och blottar ett underskönt ansigte, som mera än hennes vältalighet bidrager till rättegångens afstannande. Dagen derpå erbjuder henne Schahen sin hand; först återbegär hon sin egendom, hvilken hon använder till fromma stiftelser, jemte friheten att besöka sin olycklige herres graf-capell. Der knäböjande, tager hon ett hastigt gift och dör på sjelfva griften förban-

nande tyrannen. *). Ett äfventyr, som åter lemnat ett rikt ämne åt Persiens skalder. Qvalet öfver så många grymheter, hvilka han emot sin egen vilja begick, bidrog att påhasta upplösningen af den olycklige Kobads svaga och osunda kropp, sedan han knappt tio månader känt herraväldets bitterhet, men föga af dess ljufhet.

ARDSCHIR III. (*Ardeser* **), (629—31) var endast sju år vid sin faders död. Blef efter sjutton månader dödad af

KURAZ KARAJIN ***), Schahriar, af Grekerne kallad *Sarbarazas*, (631) en af rikets fältherrar: denne bibehöll sig dock endast i 55 dagar på thronen. Men äfven denna förgängliga höghet belönade Kuraz, som sade, att en timmas kongavälde vore herrligare än ett

*) Med Schirins död slutar Firdusi sin hjeltesång; hvad som återstår af Schahnameh, är skrifvet af skaldens lärare Essedi. Följande rader äro den store skaldens svansång:

Ist ein Weib schönwangig und rein,
Wie kann die Welt ihrer werth seyn?
Wenn sie dabei noch Liebe nährt,
Ihr guter Name auf Erden ewig währt.

Enligt v. Hammers öfversättn. Wiener Jahrb. der Lit. I. sid. 73.

**) Ehuru han äfven liksom de öfriga Ardschirerne borde heta Artaxerxes.

***) Hos Görres, sid. 461: Ferabin Keras.

sextio-årigt fältherre-befäl. Throninkräktarn blef störtad på lika sätt, som han hade upphöjt sig sjelf: genom en upprorisk krigsöfverste, som gaf kronan åt

TURAN DOKHTH (631), af grekerne kallad Βαρασμ eller Βορανην, Parwitz' äldsta dotter hvilken blef en prydnad för thronen och med mäktig hand återdref de inbrytande Sarazenerne. Men denna stam var mognad för förderfvet och derföre måste hon bortryckas af en hastig död. Hon följdes af sin syster

AZERMI *) DOKHTH (632), hvilken åter saknade alla de egenskaper, som gjorde hennes syster älskad och stor. Då en Ståthållare i Khorassan begärde hennes hand, och hon med list lät undanröja den förmätne, blef hon dödad af dennes son,

FERAK-ZAD **) (632), den ende af Parwiz' söner, som undkommit blodbadet. Ferak-zad skulle kan hända blifvit lyckligare, om han ej haft ett alltför tjockt hufvud: på kröningsdagen ville kronan allsicke passa honom och folket ansåg detta såsom ett förebud att han var ej

*) Görres har läst Arsem. Mirkhond sätter emellan dessa båda systrar Tschaschinendeh med tillnamnet Scheriburg, den tjockhufvade, hvilken endast regerade en månad.

**) Nämnes ej hos Görres.

född att bära en krona *). På 40:de dagen derefter blef han förgifven.

Jesdedscherd (Isdegertes) III. (632—45), den förres brorson, måste begynna med att försvara sig mot Araberne, som, inkräktande Syrien och nedra Euphrat-landet, närmade sig rikagränsen. Ferak-zad, en ny Rustam och äfven så af sagan kallad, kronfältherren, aflät då till den fiendtlige befälhafvaren följande skrifvelse: "Hela verlden erkänner min herre, Irans Schah, Österlandets beherrskare, den höge ättlingen af Feridun, af Ardschir, af Nuschirvan och så många andra stora konungar, som gifvit lagar åt verlden. Men du, hvilken är din herre? Hvilka äro hans förfäder, hans titlar, hans rättigheter, hans arfland? Du sjelf, hvad är du annat än en halfnaken röfvare, som samlat under ditt befäl några hungriga tiggare? Hvem vet icke, att edra fäder endast haft öcknarne till boningar och kamelmjölk till föda? Hvarföre då öfvergifva edra kända hemvist, edra åldriga vanor? Hvad söken I i Iran? Hvad af en Schah, hvilken I ären förpligtade att visa vördnad och undergifvenhet?" — Sarazenernes höfding svarade: "Jag söker ingenting, jag begär ingenting hvarken af Iran eller dess konung. Mitt besök har ingen annan syftning, än att undervisa eder om den himmelska mannens ankomst till verlden, hans, som varit för-

*) Mirkhond berättar det samma om Tschaschinendeh och låter en Kesra regera emellan Azermi och Ferakzad.

kunnad från tidens begynnelse; hans, som för oss uppdagat de eviga sanningarna, helgedomens mysterier, Paradisets och helvetets beskaffenhet, menniskornas saliga eller osaliga öden: och det är jag, som blifvit sänd att undervisa eder i denna heliga lära. Sådan är den saliggörande tro, hvartill J alla inbjudas af den herrlige Muhammeds högé ståthållare; hans, som är Propheternes öfverste, Guds vän och menniskornas medlare på den stora domedagen. Af denna bjudning beror det Iranska folkets timmeliga och evinnerliga lycksålighet: antager Schahen och hans folk den heliga Khoran, erkänna de vår store Khalifs öfverhöghet, skola de i oss finna trogne vänner, broderliga bundsförvandter. Men är deras förstånd förblindadt, förkasta de vår helsosamma kallelse, så skall, med den Högstes bistånd, vår sabel nedhugga Schahens thron, förstöra hans boning, ödelägga hans stater, utrota hans folk, och man skall snart i Iran icke skönja annat än lik och rykande grus". — Det första slaget, vid Zab, hvilket kostade den arabiske härföraren lifvet, tycktes ej lofva detta stolta språk en väntad utgång. Men då Khalifen Omar sände den oöfvervinnerlige Saad Ibn Abu Wakass, fullkomnades Irans öden; för honom föll Rustam i ett envig, hela Iranska lägret och riksbaneret, Direfsch Kawjani råkade i främlingarnes våld (636). Vid Madain förlorade Rustams broder en ny slagtning (637); den Thasiske fältherren intränger i hufvudstaden, hvars gator sköljas af blod. Hela Irak Arabi skattlades under se-

ger-

gerherren, som skulle gått längre, om ej Khalifen befallt honom att ej vidare framgå i Iran. Efter fyra års bemödande hade Schahen hopsamlat 160,000 man, med hvilka han mötte fienden vid Kadessia eller Nehawend (641). Detta slag var ett af dem, som för eviga tider afgöra folkslagens öden: här vunno Islamiterne denna, som de sjelfva kalla, segrarnes segrar. Endast i Khorassan fann Jesdegerd ännu en fristad. Dock icke länge. Äfven dit framträngde en Sarazenisk här, och tvang den flyktande konungen, förgäfves anropande Turans och Indiens bistånd; förgäfves, efter Khalifens mord, väntande lyckligare öden. Återkommen till sitt arfrike, fann han endast kallnade sinnen och en verklös medömkan. Blott Khorassan, som var för aflägse, att bevakas af Araberne, blef honom troget, då han oförmodadt såg sig öfverfallen af försten af Samarkand, och då under slaget, Mahuj Suri, hans enda vän, öfvergaf honom. Flyende kom Jesdegerd till Dsjihon; ej med fem penningar, berättar sagan, förmådde han af Vergen köpa öfverfarten, förgäfves böd han färjmannen sin kongakrona. Slutligen gömmer sig konungen i en qvarn, hvars ägare, på Mahuj's begäran, lönnmordiskt nedstöter honom (651). Mahuj, som af mjölnaren erhållit ringen och de öfriga kongliga insignierna, föregifver sig af sin olycklige herre hafva emottagit dessa prydnader, med befallning, att äkta hans yngsta dotter och intaga thronen. Det bedragna folkets glädje var stor, men försten af Samarkand, mot hvilken den nye Konungen glömt sina löften,

angrep honom, nedhögg honom sjelf jemte hans här och gjorde ett mordiskt härjtåg i Khorassan.

Så ändade Sassanidiska ätten, som i 400 år innehaft thronen. Dock blef först femtio år efter dessa händelser hela Persien lagdt under Arabernes ok, hvilket det bar under tvänne århundraden. Efter denna tid blef genom invertes oroligheter Khalifatets myndighet så försvagad, att de aflägsnare vasallerne vägrade att lyda. Så höjde sig i Iran den ena förstén efter den andra, bland hvilka äfven var Mahmud af Ghasnia, under hvars spira Firdusi söng om det gamla Irans flydda herrlighetsdagar.

Wilh. Fr. Palmblad.

Om Enheten af EPISM och DRAMATISM.

En Aning om den poetiska Eugan.

Då man på frågan: Hvad är ett Drama? svarar, "det är en poetisk målning af Personers Handlingar, framställd under formen af Samtal mellan dessa Personer", — och om frågan: Hvad är ett Epos? yttrar sig, "det är en sådan poetisk framställning, hvari Författaren sjelf uppträder såsom Berättaren af de i hans Stycke förefallande händelser," — så har man visst härmed uppgifvit tvänne Definitioner, som, i anseende till deras allmänhet, äro användbara till bedömmandet af den klass, hvarunder man (för ro skull) kan ordna poetiska Stycken; och som äfven, då man har afseende på sjelfva ursprunget af dessa grekiska namnen, såväl som på den yttre gestalten af de under dessa namn uppträdande Stycken, befinnas nog rigtiga.

Men jag önskade, att få veta någonting om beskaffenheten af Lifvet i dessa Konstverldens tvänne underbart märkvärdiga naturer, som man kallar Epism och Dramatism. De synas skilda, olika, tvänne: de måste således någonstädes i sakernas Grund sammangå till en

Enhet: och, om denna Enhet i sjelfva verket finnes, så måste väl äfven den komma att uppenbara sig såsom också ett sjelfständigt *Konstslag* (i sig famnande både det Episka och Dramatiska).

Det jag här att betrakta, sönderfaller således i två delar. Ty jag önskar först få se Epismens och Dramatismens lif hvar för sig, och deras förhållande till hvarandra, när de äro skilda. Men sedan skall jag finna dem i deras förlikning till ett, och se efter, hvad denna Enhet i Konsten betyder.

I.

A ——— B

Den Grund-construction, som utgör basen för Tingens sätt att vara, måste ock uppenbara sig serskildt i hvart och ett, efter den ligger såsom det obetingade i dem alla. Den måste således äfven vara grund-constructionen för den poetiska Konsten.

"Då Konsten uppfattar det Hela, såsom phænomeniseradt i rigtningen från A till B, så är den "episk — i rigtningen från B till A, dramatisk."

Jag önskar, att få se denna Grundsats på närmare håll, och bestämdt utvecklad åtminstone i afseende på de ämnen, som hufvudsakligast röra våra angelägenheter.

Så mycket se vi till en början, att Konsten uppfattar icke andra Regioner, när den är episk, och andra, när den är dramatisk: den kan i bägge fallen visa samma regioner af Menskligheт och Natur, men under de olika former af lif, hvari Allt uppträder, då det betraktas antingen i den ena, eller i den andra rigtningen. — Den grekiske hjelten Ajas kan, ibland tusende exempel, vara ett: han är i sig sjelf en och den samme Ajas; men Homäros har gifvit öfver honom en episk anblick, Sophokles en dramatisk. — —

Låtom oss nu betrakta Grundsatsen, då den utvecklar sig i de hufvudsakligaste Ämnen: det vill säga, i de Begrepp, som allmännast omfatta våra gängse lägre Föreställningssätt, och som med mesta betydenhet gripa in för att upplifva dem.

När Konstsinnet diktar i den mening, att det fattar Verlden universalt och derifrån går till det individuala, då skjuter det sin tendens från A till B: diktar ett Epos. — Enheten (Universaliteten) ligger således till grund i Epismens lif, och Mångfalden (Individualiteten) är dess yttring, dess omgifvelse, det af Läsaren först träffade. Ligger Enheten till grund, så vill det säga: känslan af Verlds-Alltets eviga fullständiga Helhet — alla söndrade Tings beskaffenhet af att dock innerst vara förlikade till ett — Hvila — klar Salighet — Frid — är den episka Andens innersta ton, dess Urklang. Och yttrar den sig i Mångfald, så vill det sä-

ga: tanken af den oändliga Helhetens i sig inneburna, samm-eviga och fullständiga Splittring — Verldens uppträde öfverallt i skilda Ting, som ännu oförlikta träda i ständiga motsatser mot hvarandra — Verksamhet — nuancerad Salighet — Strid — är den episka andens utförda ton, dess genom Konststyckets alla rigtningar i alla stämmor fullsatta Harmoni. — Erfarenheten, som för våra ögon framlägger de till oss komna Stycken af de åldrige beundransvärde Mästare, och våra Läroböcker, som af denna erfarenhet tagit sina reglor, bruka alltid säga oss, att ett Epos skall ungefär vara ett Krigsstycke, en djerf tafla af blodig Kamp, en portraitsamling af Heroer. Ehuru inskränkt denna regel än är, emedan visst många motsatser och stridsförhållanden i det menskliga lefnadssättet förekomma, utom i krig; så ser jag dock, att så vidt den sträcker sig, har den träffat ovilkorlig sanning, ty Konstens Grundsäts tillkännagifver nu om Epismen, att den yttrar sig i Strid. Deremot anmärka andre, som utan några reglor, låtit sig hänföras under läsningen af dessa präktiga episka Stycken, huru de vid målningen af allt detta Vapenbrak, de brinnande Städer och de skördade Ynglingar, dock icke annat kunnat, än gripas af det förundransvärdaste Lugn. Vid de ofantliga Striderne, Hjeltarnes hån, ramlande Torn, hade de knappt kunnat afhålla sig ifrån att le, en sådan frid hade de känt. Om de förfärligaste Brott talade det Epos, de läste; dock kände de omöjligen annat, än anden af Oskuld: de fulaste figurer hade uppträdt, de sämsta af alla se-

der ställts nakna för anblicken; och ändock hade de funnit sig derunder så väl, och så rent, såsom i en omgifvelse af endast Förträfflighet. Hvarifrån skulle man förklara upphofvet till denna besynnerliga Stämning, som tydligen låg i strid med allt hvad Epiken i sitt yttre visade? När man således såg sig tvungen, att söka förklaringen i någon dold beskaffenhet, så trodde man sig egentligen hafva träffat Gåtans upplösning, när man sade: Orsaken är den, att, oaktadt allt det Vapenbrak, som genom det krigiska Epos dånar, är det dock aldrig detta omedelbarligen, hvarmed våra sinnen anslås, utan detta sker blott medelbart genom Författaren, hvilken i ett Epos alltid talar sjelf; och då nu Författaren kan anses såsom en stor man, stående i ett oändligt lugn ofvanom all den kamp han målar, så är det tvifvelsutan detta Författarens lugn, Läsaren inandas. Derföre vore det en hufvudcharakter för ett Epos, att Författaren deri sjelf skulle tala (ἐπεῖν): och, på det att Läsaren måtte få njuta af den underbara episka oskulden, borde det ock vara Författarens stora angelägenhet, att vara en man af högt lugn, under allt det förfärliga han beskref: en Man utan skuld sjelf i all den skuld han teknade i sitt Stycke. Sanning ligger visst i denna föreställning. Sanning är, att Författaren sjelf är Berättaren i sitt Epos, och, enligt denna saks natur *), alltid skal vara det. Men jag finner, att detta icke är den egentliga Upp-

*) Jemnför det följande.

lösningen, icke det ovilkorliga, icke Grundsvaret. Jag ser deremot detta ligga i Epismens sjelfva formel och i den Grundmeningen, att Dikten här skådar hela Verldssättet ur synpuncten af (A) Enhet, och derifrån sträcker sina strålar till (B) allt Mångfaldigt, splittradt och oförlikt, som kan finnas. Derföre, hvarom hélst ett Epos må dåna i sina taflor och framställningar (sitt Yttre), uppgår dock ur dess eviga Grund tystnad, hvila, salighet, oskuld: och detta tränger sig innerst genom alla ådror fram, och gifver Läsaren friden under Styckets strid.

När, åter, Konstsinnet diktar i den mening, att det fattar Verlden individualt, och derifrån går till det universala, då lefver Dikten i en rigtning från B till A, och är ett Drama. — Mångfalden och dess bestämda tillvarelse, det enskildta Tinget (individuum Ens), är således här grunden; och Enheten, det allmänna, är det omslutande, det yttre af Styckets lif, det omgifvande höljet. Är det enskildta Tinget (Mångfalden) Dramatismens utgångspunct, men Verlds-Alltets fullständigaste individualisering och uppenbarelse i egentlig enskildhet är det menskliga Jaget; så vill detta säga, att Jaget (mennisko-charakteren) utgör den dramatiska Konstharmoniens sjelfva grundton, dess innersta och första. Ur den individuala charakteren hos serskilda Menniskor är det, fördenskull, som det dramatiska lifvet, såsom ur sin begynnelse, utgår; och emedan Handlingar är det, hvarigenom sjelfva den individuala charakte-

ren

och det menskliga Jaget i allmänhet yttrar sig, så måste ock dessa Handlingarne (τα δραματα) hufvudsakligen vara det, hvarigenom Dramatismen uttrycker sin mening och phænomeniserar sitt väsende. Sålunda se vi, att Mångfalden, och allt hvad till den hör, utgör detta konstlifs Grund. Men **Enheten**, sades i det föregående, skulle vara dess Slutsträfvande. Detta innebär, att Universalitets-känslan, Verlds-Alltets helighet och den klara Saligheten utgör Slutfamnen för alla de i denna Konst uppträdande individuala, söndrade charaktererne — utgör det Haf, hvari de dramatiska enskilda bäckarna flyta in alla tillsammans — den Bädd, hvarpå Dramatikens ande, efter så mycket arbete, roligt omsider får somna in till de eviga taflors beskådning. Dramatiken går ifrån det enskildta Olika upp till det heliga Lika, ifrån Strid till Frid, ifrån nuancerad Salighet till klar Salighet, ifrån Verksamhet till Hvila *) — tvertemot hvad vi förut hafva sett om det episka Konstlifvets gång. Alla de spridda in-

*) "Dramatiken går ifrån Skapelse till Död." Såsom denna Sats i det följande kommer att hafva betydelse, är det angeläget, att tillkännagifva, hvad som här förstås med Skapelse och Död, lämpadt nemligen på de begrepp af Universalitet och Individualitet, som här förekommit. "**Skapelse** är (det eviga lifvets Utgång till jordiskt lif) Menniskans Individual-blifning utanpå kärnan af Universalitet; och **Död** är (jordlifvets Ingång till evigt lif) Menniskans Universal-blifning på foten Individualitet."

dividuala Toner, som utgjorde den dramatiska Konstharmoniens innersta klang, dess Ur-ton, uppgå nu i harmoniens utbildning, fulländning och slut-uttryck till en enda helhets Ton. Om denna Dramatikens uppgång till Enhet hade man alltid en aning. Men emedan man fattade Uppgången på ett ändligt sätt, så bandt man Konsten i bojor, som voro skadliga, emedan de voro för lågt begripna. Man förstod nemligen Dramatikens Enhet, såsom i sjelfva ändlighetens former nödvändig, såsom en oundgänglig "Enhet af Rum och Tid." Enligt denna tanke måste ett dramatiskt Stycke nödvändigt hafva till plats blott ett enda ställe (Rummets Enhet), så att om Styckets personer utförde handlingar på någon annan ort, kunde detta ej på annat sätt blifva i Stycket bekant, än derigenom, att det berättades för de på Styckets ställe närvarande. Så skulle ock Stycket vara inskränkt inom en viss kort och oafbruten tid (Tidens Enhet), och förutgående händelser följaktligen äfven genom berättelser och dialoger blott kunna inhämtas. Nu är det en sanning, att Dramatiken visserligen kan iakttaga denna slags lägre ändliga Enhet, om ett Styckes ämne är så beskaffadt, att denna inskränkning naturligen tillhör det. Men hvarje Band, som ej redan ligger i en saks sjelfva natur, som således är ett yttre tvunget band, är skadligt, emedan det är origtigt; och det kan framför allt ingenting godt uträtta i det fria Sköna, i Konstens riken. Dramatiska Skapelser finnas — och det af de störste Mästare — hvari hvarken Rummets eller Tidens Enhet blifvit iaktta-

gen, och hvari den ej egt någon betydelse, om den än blifvit det, emedan dessa Skapelsers natur var annan, högre, på det Eviga gående. Deraf följer icke, att Dramatismen ej tenderar till Enhet, såsom sin Slutmening: tvertom har denna Konsts grundsats visat oss, att den just så gör. Men denna Enhet är icke de ändliga formernas. Det är de i Stycket lefvande menskliga Individuernes slutliga kommande till Enhet, hvarom frågan är. Jag frågar: hvilken Enhet kan väl detta vara? — De heliga Lärorna (man tage hvilken förnuftig Religions utsagor som helst, men i synnerhet den christnas) undervisa oss, att allt vårt jordiska Lif skall vara en Förberedelse, en kamp mellan vår Charakters elementer, medelst hvilken vi komma i det skick, att omsider i det eviga Lifvet blifva Någonting afgjordt visst, få en stående Charakter *). Inträdet af detta stående i vår charakter, efter allt det gående och vacklande mellan lynnets elementer, som förut egt rum, är ju det, som vår tro anser medfölja den yttersta Domen. Ty genom denna Dom får ju hvarje menniska sitt eviga Sätt bestämdt, sitt af evighet tillredda rum, såsom det heter; blir Ett, och blir aldrig mera något alldeles Annat. I Religionsspråk uttryckt innebär detta detsamma, som Dramatismens mening: Mångfaldens sträfvande till Enhet. Det dramatiska Stycket, som,

*) Såsom Får eller såsom Getter — säger Skriften på ett ställe: såsom Änglar eller såsom Djeflar, säga detta ställes Förklarare.

under hela gången af sin framställning, visar den menskliga Charakteren stadd i striden mellan sina elementer, når derför ej förr sin egentliga fulländning, än det fört Menniskan rigtigt fram — till sitt Lynnes yttersta Dom — till sin Charakters slutstämning — till Enheten af dess väsendes förut chaotiserande elementer. Icke är meningen, att Menniskan, genom detta kommande till slutlig Enhet med sig sjelf, skall blifva Någonting på det sättet stående och Ett, att det är ett "fastnadt." Hon skall i alla fall evigt "röra" sig mot sitt Ideal. Men meningen är, att då hon förut rörde sig mot detta Ideal på tusende sätt, vacklande från den ena till den andra stråten, försökande än den ena, än den andra rigtningen för sin verksamhet; skall hon nu gå mot Idealet på ett stående sätt, röra sig mot detsamma evigt i en grundmening, på en bestämd stråt, med en afgjord rigtning: och detta är Hvilans uppträde i Verksamheten, Fridens i Striden, den klara Salighetens i den nuancerade, Enhetens i Mångfalden. Förer det dramatiska Stycket icke ut sina Personer så långt, at de få denna sin bestämda Slutcharakter afgjord, så är det ett dramatiskt Fragment. Sådana Fragmenter äro större delen af de Skådespel vi se uppföras; och ehuruväl de ej äro sådana, som det fulländade Stycket, kunna de på sitt sätt vara märkvärdiga och förträffliga, derigenom, att de i de Personer de låta uppträda, visa aningen om dessa Personers Slutcharakter; en aning, som, om den i Fragmentet är djupt anslagen, sedermera i Åskådarens egen Inbildning kan utarbeta sig till

dramatisk Fulländning. Också — då här är sagdt, att ett fulländadt Drama skall föra sina Individuer ända till deras charakterers yttersta dom — så må man icke af det bibliska uttrycket taga sig anledning, att tro meningen hafva varit den, det ett fulländadt Drama äfven måste räcka utöfver grafven, ända till den tid, då Domen stundar. Det sades, att Stycket skulle föra Individuerne till deras lynnens yttersta dom, till deras charakterers slutstämning; och hos genomträngande märkvärdigare menniskor, i synnerhet om de hänföras af stora historiska katastrofer, uppträder denna Slutstämning snart nog. Lady Macbeth, vankande i sin nattliga kammare, så viss att fläckarne på hennes blodiga händer i evighet ej skola bortgå — hvem åskådar icke hennes Dom? Och om Johanna d'Arc, skall någon tro, att hon i eviga tider nånsin blir någon annan, än den Heliga? — De hafva kommit till deras Enhet. Och tydligt är, att Dramaturgen till ämne endast väljer sådana i höghet, låghet eller medelmåtta utmärkta Individuer, att de gripa igenom deras utveckling snabbt, och kunna nå Enheten inom Styckets omfång. — Men ej blott denna Enhet, hvartill den enskilda Personen i sin slutcharakter kommer med sig sjelf, är den, hvartill Dramatismen sträfvar; utan äfven till "Enheten af sjelfva dessa Styckets enskilda Personer, alla tillsammanstagna." På samma sätt, som alla de spridda momenterna af en enda Mennisko-charakters utveckling, såsom vi sett, kunna tänkas slutligen sammangångna till Ett i charakterens Slutstämning; så kunna ock alla de spridda serskilda Individuerne sjelf-

va tänkas slutligen förenade i en total-mening, hvilken Enhet då är det dramatiska Styckets högsta Fulländning. Alla Personerne uti ett Stycke, efter de gemensamt handla, så äro de i sjelfva verket lemmar af en och samma total-Händelse, delar af en och samma Handling (Drama), — hvilken Handling fördenskull är Styckets hela mening, och som är denna andra, dess högsta Enhet, hvarom nu frågan är. Alla Personerne i Stycket bilda nu tillsammans här i konst-afseende Ett (ett Konst-Jag), på samma sätt, som alla medlemmarne af ett Folk, i stats-afseende utgöra en Nation (ett Stats-Jag). — Betrakte vi således hvad vi funnit, så se vi, att det verkligen är två slags Enheter, hvartill Dramatismen sträfvar: — nemligen först sjelfva den enskilda Personens Charakters-Enhet med sig sjelf, och för det andra alla Personers sammanfattade Enhet till ett Drama, — af hvilka tydligen den förra Enheten faller in i den sednare; och Allt står tillsammans i en Betydelse i det Hela. Tydligt är också, att aningen om dessa tvänne enheter varit ursprunget till de Reglor man gifvit Dramatiken, då man velat binda den till Tidens och Rummets Enhet, och då man alltså ändligt ville uppenbara det, som egentligen är att förstå oändligt.

Den häftighet och ifver, den oändliga önskan att hinna slutupplösningen, Handlingarnes fortryckande snabbhet, och detta allt, som (i motsats mot det episka lugnet) beskrifs oss vara de känslor, hvari ett Drama sätter sin åskådare, har, efter hvad jag nu ser, sin naturliga

orsak i den Strid, som är detta Konstlifs grund. Mångfald, Dualism och Motsättning var nemligen Dramatismens grund. Men denna häftighet är åskådarens känsla, endast i den lägre kretsen af Styckets verkan på honom. Ty, såsom det Enfaldigas Gång till Tvåfald och deraf Mångfald (Ur-Historien, Skapelse-Tidehvarfven) är Epismen; så är, deremot, all denna Tvädrägts uppståndelse, fredsslut och återgång till enfaldigt lynne igen, till stillhet och lugn i det slutliga Höga, Dramatismen; och denna dess höga mening skall äfven blifva Läsarens slutkänsla. — Nu kan det ock, i det motsatta afseendet, frågas, om icke likaså äfven Ofrid måste vara slutkänslan hos Läsaren af ett Epos, efter detta tenderar till kamp? — Underbart! men så är det icke. Jag menar nemligen öfverallt Läsare och Åskådare, hvilkas känsla förnimmer sakernas djupare lif. Ty det är visserligen sant, att sådane Ytlige kunna finnas, som vid blicken på ett Epos bäfva undan för det krigiska dånet, Styckets omgifvelse — och sådane hafva då ofrid; men händelsen är, att desse hafva alltid ofrid. Den djupare (så kallar jag den ädlare) Åskådaren har nemligen alltid lugn, — i Epismen derföre, att helheten är dess kärna, och striderna blott ett spel utanföre på Palatsets (Styckets) förgårdar, som i sjelfva verket betyda ingen absolut fara, — i Dramatismen derföre, att helheten är dess slutfamn, och striderna här blott ett spel innanföre på Palatsets borggård, som i sjelfva verket ej heller betyda någon absolut fara. Den Ytlige (hvarmed jag förstår den oädle) har der-

emot alltid oro (likasom i sina Lefnadsförhållanden; så ock i Konsten), — i Epismen, i anseende till det brak, som skrämer honom utomkring — i Dramatismen för det, som skrämer honom inifrån.

Då jag nyss med Epism benämnde vårt Slägtes äldre Historia (Skapelse-Tidehvarfven), Tvåfaldens uppträde och utveckling — hvaraf följer, att den nyare Historien, Tvädrägtens helande till Enfald, bör benämnas med Dramatism; så var dermed icke min mening, att den gamla Verlden vore den enskilda regionen för episk Konst, och den nya en uteslutande egendom för Dramatiken. Jag kunde så mycket mindre hafva menat detta, då jag redan i begynnelsen af denna uppsatts *) sade, att ej någon viss olika Region tillkom hvardera af dessa Konstlif, såsom serskild tillhörighet, utan att de kunde behandla samma ämnen, hvardera i sin olika tendens. Men meningen är, att i Antiken är Epismen det öfvervägande, och i den nyare Historien Dramatismen." De finnas bägge öfverallt. Men Menniskohistorien på Jorden, då den tänkes phænomeniserad i facta, är sjelf stadd i rörelse efter den samma eviga Grund-constructionen: den lefver och rör sig mellan A och B, äfven den. Betrakta vi nu Historien "ifrån dess Begynnelse till dess Slut", så se vi den ifrån A till B: vända vi om betraktelsesättet, gå vi baklänges, det är; skå-

da

*) Sid. 181.

då vi Historien "ifrån dess Slut till dess Begynnelse", så se vi den ifrån B till A. Nu står Epismen på sin spets vid Historiens begynnelse (i A), och Dramatismen står på sin spets vid dess slut (i B). I sin högsta kraft och betydelse är Epismen i A, och aftager ju längre den kommer till B; är således öfvervägande i samma förhållande, som den är närmare A än B. Dramatismen står, deremot, i sin högsta kraft och mening i B, aftagande ju närmare den tänkes till A, alltså öfvervägande i samma förhållande, som den är närmare B än A. — Derföre är det, som väl bägge Konstlynnena i sjelfva verket finnas öfverallt både i Antiken och den nyare Historien: men anblicken af Universalitetens gång till Individualitet, Skapelsens *) idee, det lif följaktligen hvari det individuala i Menskligheten (det hedniska) egentligen uppenbaras och synes, med ett ord, den episka Anden (som i konst bildar denna det universalas gång till Individualitet) måste dock vara det öfvervägande lynnet i Antiken. Så måste, å andra sidan äfven, anblicken af Individualitetens gång till Universalitet, Dödens idee, det lif följaktligen hvari det universala i Menskligheten (det christna) egentligen uppenbaras och synes, med ett ord, den dramatiska Anden (som i konst bildar ut allt detta) vara det öfvervägande i vårt slägtes nyare Historia. Det synes då, att vissa Tider och vissa Folk mera tillhöra det episka, och andra mera det dra-

25

*) Jfr. Not. sid. 185.

matiska; så snart det är frågan om, att åtskilja. Men, vill man icke se dessa konster afbrutna och liksom fördelade mellan olika Jordens och Tidehvarfvens trakter, utan hela, löpande igenom alla Folk och Tider oafbrutet; det är då, som hvardera af dem uppträder i sin egentliga storhet. Ty hela vårt Slägte, med alla dess öden, kan man betrakta endast episkt, man kan se hela Historien såsom ett enda VERLDS-EPOS — och detta är då det samma, som Skapelsens Tafla genom alla Tidehvarf: det är Verksamhetens framträdande ur den eviga Hvilan, det är alla Tings uppenbarelse såsom spridda; deras inbördes driftiga brokiga lif i tusen ömsesidiga förhållanden: — och hvilket Epos väl måste stå i sin högsta betydelse vid A, Historiens och Menskligbetens ursprung, Skapelsen i egen bemärkelse, men som likväl fortlefver genom alla tider ända till B, emedan nya individuer ständigt nedgå till Ändlighet. Så kan man ock betrakta hela Historien såsom ett enda VERLDS-DRAMA — och detta är då detsamma, som Dödens Tafla genom alla tidehvarf: det är den eviga Hvilans framträdande ur Verksamheten, det är alla spridda Tings uppenbarelse såsom endast Ett, deras frida saliga tysta lif i det Hela: — och hvilket Drama väl således måste stå i sin högsta betydelse i B, Slägtets Slut, Döden i egen bemärkelse, men som dock äfven fortlefver genom alla Historiens tider ända ifrån A, emedan individuer ända ifrån denna begynnelse ständigt uppgått till det eviga. — Episk och dramatisk på en gång

är hela Jordmenniskans *) Dikt, Verlds-Historien, ända ifrån dess ursprung bakom oss i det dunkla molnomgifna gyldne Fordom, ända till dess slut framom oss i det af samma guldmoln beslöjade Kommande; men skilnaden är, att genom denna Ström flyter den episka Ådran i ett ständigt diminuendo, den dramatiska i crescendo.

Detta var tillämpningen af Grund-constructionen på några af de fall, som leda sitt ursprung ur begreppen Universalitet och Individualitet (insatta i formeln, i stället för A och B). Jag önskar nu af samma construction få en blick öfver andra hithörande Hufvudämnen.

Lefver den episka Konsten i en rigtning från A till B, och den dramatiska ifrån B till A; så innehålles i denna mening, "att den förra tenderar ifrån Nödvändighet till Frihet, och den sednare ifrån Frihet till Nödvändighet". —

Dold i grunden, dock allt beherrskande, är Nödvändigheten (den eviga Hvilan, Enheten, Gudafriden) själen och det innersta lifvet i ett Epos: men, såsom vi förut sett, att Mångfalden (individuerne) här utanpå Enheten spelar med brokig glans och mycken strid, så är ock Friheten (den mångfaldigade Nödvändigheten) hela omgifvelsen i ett Epos; den in-

*) "Menskligheten öfver hela Jorden, i alla förflutna, närvarande och blifvande Tider, sammanfattad i en enda Person".

tager hela rymden af dess framställningar, innefattar alla dess utförda toner. Hvart vi skåda omkring oss i ett Epos, är det den raska Friheten, som blixtrar emot oss: de sig sjelf bestämmande Heroer, eller de oberoende Herdar, se vi. Och sjelfva Naturtingen synas här äfven fria. Hvarje Träd står fram såsom i sjelfva verket en intelligent Dryas, med frihet och handling såsom sådan: hvar Våg är en Najas, som ganska väl vet, hvarthän hon vill simma. Ej en Lund, ej en Gräsplan fins, som ej i Elfvors gestalt kan tala och handla; ej en Bergskedja ligger så sammanvuxen och influten *i hela* den omgifvande Naturen, att den ej ock kan stå upp på en gång i ett Jag: än en hög alfvarlig, dock blid och välvillig Gubbe är det: än en lysande, barn och jungfrur lockande Konung: än en spefull, alla vägar förirrande Gast: än en lustig, god Rübezahl. Här finnes ej något dödt till, allt är skapelse till lif, allt växelskimrar mot hvarann: hvarje djur, blomma och sten talar, har följaktligen en sjelfmedveten känsla för sig, är fullständigt individualiseradt, är fritt. Det är derföre, som i Epismen Mythologien egentligen och öfvervägande är hemma; ty, utom sjelfva Menniskan, är ock här hvarje Ting en sluten verld för sig, en Intelligens bestämd ända till den fullkomlighet, att den är en Person, hvilken spelar sin role i Dikter, så väl som någon Menniska: och denna Blick öfver tingen kan endast då, med öfvervägande betydelse, ega rum, när man (*såsom* Epikern gör) i sin skådning utgår åt Frihe-

ten *) till. Samma egenskap, att uppväcka Känslan af Frihet, har äfven det episka på Läsaren. Ty emedan detta Konstlif är utgånget i-från Nödvändighet, så sätter sig under läsningen detta element oupphörligt in i Läsarens eget subject, så att han ej kan blifva det varse (utan att tillvägabringa en philosophisk Konstreflexion på sitt eget subject; och i hvilken händelse han ej är Läsare, i ren bemärkelse): men allt det objectiva, allt det, som för honom i Stycket framställer sig, kan intet annat vara, än det, hvaraf Styckets Framställning består, det, hvarigenom dess inre lif uttrycker sig och hvarttill det tenderar, "alla tings Frihet". Den skräck fördenskull, som Nödvändighetens anblick brukar injaga hos flere, finnes icke till i ett Epos; ty denna Anblick är ej der. Nog leda Nödvändighet och Enhet (beslöjade, såsom Gud Fader, hvilken i allt han gör dock aldrig ses) trådarne här, och alla trådarnes verkningar; så att, oaktadt allt det yppigaste virrvarr af Personer och Äfventyr, är dock ett Epos en fast Harmoni, så grundsäkert ord-

*) Alldeles icke ifrån Friheten. — Någon föreställer sig, att, när man på grunsatserna af Frihet; således utgående ifrån Frihet, tänker sig Universum (bildar ett System, hvars princip är sjelfva Jaget), då skulle framför allt en rik Mythologi uppblomma, emedan allting då ej annat vore, än Jager. — Dock förhåller det sig alldeles tvertom. Man tage den fullkomligast grundade Jag-Philosophi, t. ex. Fichtismen; och man skall se, att ingenting finnes, som fullkomligare dödar all Mythologi.

nad, att ej den minsta stråle glimmar med ett obehörigt färgspel. Den store Ordnaren, Nödvändigheten, synes alldrig i det yttre; — och fastän den till och med understundom roar sig med, att låta bland de öfriga Individuerne åtskilliga enkoma Personificationer af sig sjelf (Ödets gudinnor, Mojraj, Feer o. s. v.) träda upp: så äro dock dessa i sjelfva verket så litet en uppenbarelse af Nödvändigheten, sådan den till sitt verkliga djup är, och bryta så litet emot alla de öfriga Individuernes frihet; att de endast handla i bredd med dem, såsom Väsenden, väl af relative högre förmåga, men dock alltid af samma natur; således, i grunden att tala, oförtjente af det namn de bära, och hvilket Namn derföre endast blir begripligt, såsom ett skämt af den inre Ordnaren.

Jag behöfver blott omvända denna betraktelse, för att finna huru Frihet och Nödvändighet lefva i Dramatismen. Emedan Friheten här är begynnelse-Elementet, är det, hvarifrån Konstlifvet utgår, så sätter sig detta in i Åskådarens eget subject, så fort han ej blott ser på de enskilda Personerne i Stycket, utan uppfattar dess helhet; och han blir egentligen dåmera icke varse Friheten: — men den Enhet hvaråt Stycket tenderar, den obevekliga Nödvändigheten, är deremot här det ofantliga Object, som öfverallt studsar fram emot hans blick, hängande öfver Stycket och alla dess delar, såsom en hög, oföränderlig, ogenomträngelig Slöja. Det är också klart, att Mythologien icke egentligen här kan vara hemma, eller ega någon

öfvervägande betydelse. Icke egentligen — ty visserligen kunna (såsom t. ex. den grekiska Dramatiken visar) mythologiska väsenden träda upp i ett Drama; men dessa, lika så väl som sjelfva de menskliga Personerne och allt Jag öfverhufvud, faller, vid detta Konstlifs närmare utveckling och gång framåt, snart ner till underlägsen betydelse, då deremot det oändliga Ena, Nödvändigheten, hvaråt Stycket framskyndar, allt mera synbart jättelikt reser sig upp för blicken. — Jag har förut *) i förbigående nämnt Dramatismens sammanfallande med Christendomens idee, och deremot Epismens med Hedendomens. Detta synes nu här i ny dager. Ty då jag fann, att i Dramatismen denna Konsts stora Slutmål, Nödvändigheten, emedan den såsom ett ofantligt öfverhängande Object krossade all Individualitet, just neddrog Mythologierna; så är äfven alldeles detsamma att säga om Christendomen. Den stora oändliga Enheten i religions-begreppen införer Christendomen, likasom Nödvändigheten gör det i moral-begreppen: bägge (emedan de äro Universaliteten, alltings Enhet) nedsätta de Mythologierna (alltings Individualitet). — Men det är endast, när Nödvändigheten fattas såsom Object i Konsten (såsom Konstens Slutmål), som den sluter sig till Christendomen, äfvensom till Dramatiken, och är en kufvare af all Mythologi. När den, åter, ligger till Subject och Grund för Konsten, hvilket vi i det föregående sett att den gör i Epiken, äfvensom i He-

*) Sid. 193.

dendomen, då, långt ifrån att hafva de mythologiska uppblomningarne, är den en Alstringsgrund derför med rikaste kraft. Alldeles tvärtom förhåller det sig med Friheten. Vi hafva redan förut funnit, att Friheten (så väl som all Jag-Philosophi), då den lägges till Subject och Grund för Konsten, hvilket sker i Dramatiken, alldeles gör det mythologiska underlägset. När den, åter, är Konstens Object och Slutmål, hvilket den är i Epiken, så utgör den just de rika Mythologiernes sjelfva tafla, emedan på denna tafla ej annat än lefvande *) Väsenden (fria Jag'er) förekomma. — Den slutligen sammanfattade meningen af det jag här inhämtat, är följaktligen den: "att å den ena sidan Epism, Hedendom, Nödvändighet såsom (Subject) Lif-Grund, och Frihet såsom (Object) Lif-Mål; samt å den andra sidan Dramatism, Christendom, Frihet såsom (Subject) Lif-Grund, och Nödvändighet såsom (Object) Lif-Mål **), sluta sig till hvarandra".

Ödet

*) I Dramatiken förekomma deremot "endast döende Väsenden"; när man nemligen fattar ordet döende så, som Noten sid. 185 tillkännagifver, och meningen öfverallt här är.

**) Någon stöter sig kanske på den Satsen, hvartill grund-ideerne här ledt oss, "att Nödvändigheten är Christendomens Lif-mål". Men jag frågar: är det icke en bland denna heliga Läras förnämsta Satser, att Menniskan af egen god vilja (ifrån Frihet) skall lemna sin sjelfhet, och ej vilja annat än det Gud (den oändligen-Ene — Enheten sjelf — hvarmed jag

Ödet (Nödvändighetens figur) finnes i bägge dessa Konstlif; men i ett Epos är Ödet det ursprung, hvarur allt leder sig: i ett Drama är det slutet, hvartill allt oundvikligen går. — Då jag af det föregående ser, att Ödet i Epismen, i anseende till detta Konstlifs förhållande till Hedendomen, egentligen vill säga detsamma som det hedniska Ödet, och i Dramatismen deremot det christna Ödet; så ställer sig härigenom framför mig Ideen för åtskillnaden också mellan dessa. Det hedniska Ödet, emedan det styrer subjectivt *) och ligger såsom osynlig grund för allt hvad som sker, "så rycker det menniskan bort med sig, utan att hon ser Ledaren eller målet; hon går der så nöjd, emedan gången är medvetslös, och hvarje steg skiner af frihet" — deraf Antikens ytterliga glänsande colorit. — Men det christna Ödet, emedan det styrer objectivt **) och står (i Christi gestalt) för vår anblick en synlig Regent af allt hvad som sker, "så rycker det menniskan bort med sig, seende både Ledaren och målet; hon går derföre här visst

26

förstår Nödvändigheten på moral-språket) vill? Att vår Frihet måtte uppgå till och sammanfalla i den eviga Nödvändigheten, är ju således vårt Mål, såsom christne.

*) Nödvändigheten var nemligen Subjectet i Hedendomen.

**) Nödvändigheten var nemligen Objectet i Christendomen, se sid. 200.

glad i Gud, men alfvarsam, emedan gången öfverallt kan öfverläggas och betänkas, och hon just ser, huru hvarje hennes steg bindes" — deraf Romantikens innerliga dunkla colorit. —

Ifrån utvecklingarne i dessa öfre Begreppregioner, ernar jag nu öfvergå till de nedre, baserande, mathematiska.

Efter Ett är Enhetens (Unismens, Fridens) arithmetiska framställning, och Två är Mångfaldens (Dualismens, Kampens): "så tenderar det episka ifrån Ett till Två, och det dramatiska ifrån Två till Ett." — I grunden att tala, finnes följaktligen ej mera, än ett slag af episk Diktning, ehuru mångfaldig den ock (såsom Hjeltedikt, eller såsom Herdedikt *)) må visa sig i det yttre. Ty i djupet och grunden af sjelfva Stycket ligger evigt det Ena, Lugnet: och dess Utförare är blott en, nemligen Författaren, som här sjelf berättar.

*) De tvänne episka uppträdena, Sagan och Romanen, intaga i de sednare tiderna samma rum, som i Antiken Epopeen och Idyllen. Då, enligt Grundsatsen, Epismen skall framställa tingen i Motsatser, kan detta hufvudsakligast tänkas på tvänne sätt: antingen så, att Motsatserne hata hvarann (det krigiska lifvet, Hjeltedikten), eller att de älska hvarann (det husliga lifvet, Herdedikten). I så oändlig mångfald a Diktningsslag som helst, fördenskull, Epismen i det yttre må visa sig, så reducerar sig denna, dess yttre mångfald dock slutligen till Hjeltedikt och Herdedikt.

Likaså måste, i grunden att tala, nödvändigt två slag af dramatiskt lif finnas, tragiskt och komiskt: ehuru sammanlöpande till Ett både i det allmänna lefnadssättet och inom sjelfva konstens produkter dessa två än må synas i det yttre. Ty i djupet af Dramatismen ligger evigt det Tvåsatta, Verksamheten: och Styckets organ (utförare, berättare) är icke en, utan egentligen tvänne; som vill säga, att, liksom det episka Stycket var "berättandet af en," hvilket man i vanlig mening kallar Berättelse, så är deremot det dramatiska Stycket "berättandet af tvänne," det man kallar Samtal. Dialogen är således det dramatiska Berättelse-sättets grund. "Och, såsom ur Tvåan all öfrig mångfald födes, så uppspringer ur Tvännes berättande (Samtalets grund), ideen om alla dramatiska Individuers berättande (hvilket är Samtalets utbildning till en hel Konstbyggnad, såsom form för det dramatiska lifvet)."

Detta ämne må vi åskåda ej blott arithmetiskt, utan äfven geometriskt. De båda Konstlifvens tendenser synas då på det sättet, "att Epismen går ifrån (det geometriska Helas, Sphärens *)) Centrum till Peripherien, och Dramatismen ifrån Peripherien till Centrum." — Nu har Centrum i sjelfva verket ej mera än "en sida," den ut emot Peripherien till vända sidan: och i huru oändligt många slag af ra-

*) Hvilken Sphär således här utgör Konstens Hela.

dier det ock må framstå, när det tenderar utåt, så ligger dock denna eviga Enhet, Centralhvilan, till oförgänglig grund. Detta är just detsamma som att tala om Epismen. Ett Epos står ständigt, och talar ur centrum (det är egentligen ett Slag och har ett Språk); och huru brokigt som helst det för öfrigt i sin yttring, må radiera fram för våra ögon, så är dock denna dess Grundbeskaffenhet fix. — Så har, deremot, Peripherien i sjelfva verket och oundvikligen alltid "två sidor;" nemligen den ena åt Centrum till, och den andra bort ifrån Centrum. Peripheriens (som här vill säga Dramatikens) Uppsida (Tragedien) tenderar till Centrum, till det eviga Ena, på ett positivt och direct sätt; Nedsidan (Komedien) tenderar äfvenså dit, negative och inderecte. Och ehuru mycket än dessa charakterer både i det allmänna menskliga lifvet och i Konstens Stycken må synas sammanblandade till ett (de ligga nemligen oftast för våra ögon om hvarandra kastade, hvart vi gå); så finnas de dock i Dramatismens grund lika fullständigt och nödvändigt åtskilda, som ingen Peripheri nånsin kan åskådas, utan med sina två ständigt bredvid hvarann löpande, men likväl ganska distinct från hvarann åtskiljeliga Sidor. — Vi funno, att ett Epos till sin grund står, och att det talar ur Centrum. Ett Drama deremot går i anseende till sin grund oupphörligt, löpande öfver den aldrig slutande Peripheri-rundeln; och det talar ur hvarje Peripheri-punct, är således icke ett Språk (icke nånsin Författarens), "utan det är alla si-

na uppträdande Individuers till ton, grammatik och åsigter hvar för sig egna Språk."

II.

Hittills hafva vi (väl blott i några, men dock för denna Afhandlings ändamål tillräckliga, afseenden) betraktat den poetiska Konst-verldens tvänne Rigtningar, då de ses såsom skilde. Låtom oss nu åskåda deras Enhet.

I den poetiska Diktning, som man kallar Lyrik, uppträder väl det tredje; nemligen det Konst-element, som förenar det episka och dramatiska: men meningen är icke här, att se detta tredje, som förenar dem bägge, — utan, att se den Enhet, som existerar, då de bägge, redan förenade, lefva i hvarandra. Det är alltså klart, att denna Enhet är något alldeles annat, än Lyrismen.

Det lyriska Stycket står midt emellan Epos och Drama — "det är den episka Utgjutelsen af ett dramatiskt Individuum" — det är en synthesis emellan de bägge Konst-rigtningarne, en Hänryckning mellan A och B (obestämdt åt hvilketdera hållet). Men här är icke frågan om något sådant. Här är frågan om den Enhet, som ej står emellan de bägge Rigtningarne, ej heller utom dem, utan som är deras verkliga Helhet, slutande dem, med alla deras enskilda beskaffenheter, uti sig.

Denna Enhets uppträde i Konsten innehar der samma betydelse, som, inom Lärornas område, uppträdandet af Religionens och Philosophiens Enhet. Ty, alla de Betraktelser, som i det föregående, med afseende på Konsten, blifvit gjorde öfver "Epism och Dramatism," kunna äfven med afseende på de eviga Lärorna, göras om "Religion och Philosophi." —

Det är klart — då vi, för att få en basis för åskådningen, betrakta sakerna geometriskt — att, efter vi finna Epismen, det centrala till sin grund, evigt radiera ut åt Peripherien; och Dramatismen, det peripheriska till sin grund, evigt skjuta upp till Centrum: så måste den Enhet, hvarom här är frågan, endast kunna åskådas såsom sjelfva den geometriska Sphären *), i hvilken både Centrum och Peripheri lefva i hvarandra; en Sphär, hvilken sjelf icke (såsom Epism och Dramatism) är stadd i någon rigtning, men som bär all Rigtning uti sig.

Geck Epismen från Universalitet (och alla dermed beslägtade begrepp) till Individualitet (jemte alla dess slägtbegrepp); och geck Dramatismen tvärtom: så måste, åter, den Enhet, som här anas, vara sjelfva "det Hela, i poetisk Konst uttryckt;" det, uti hvilket Universalitet och Individualitet (jemte alla deras slägtbegrepp) tillsammans lefva, bägge efter deras egna naturer olika, då de ses inför hvar-

*) Läs Noten sid. 203.

onn: men i fullkomlig identitet, i anseende till det Konststycke, hvari de lefva. —

I ett sådant Stycke ljuder följaktligen någon viss Ton på ett episkt sätt, utgörande hela Styckets Centrum, Enhet och Hvila; och vissa andra Toner på ett dramatiskt sätt, utgörande dess Peripheri, Mångfald och Verksamhet. Men icke kunna, hvarken den ena vissa Tonen, hvarom sades, att den skulle vara episk och central, ej heller alla de andra dramatiska, på det sättet i Stycket vara till, att de ljuda hvar för sig, — i den händelsen skulle Episni och Dramatism här icke i sjelfva verket vara förenade, men blott bredvid hvarandra satta —; utan alla dessa Toner, såväl den ena centrala, som alla de öfriga, bilda tillsammans en enda hel, i sig lefvande (och ej åt något håll, annars än emellan sina egna motsatser, således inom sig sjelf, tenderande) Harmoni.

I nyare tiders Musik har ett phænomen synts, som mechaniskt behandladt, ej blifvit annat, än en arithmetisk Ton-spetsfundighet; men hvars inre egentliga lif på den musikaliska Konsten dock har en oändligen annan inflytelse, än hvad som tillkännagifves af den skarpa och nakna figur-hopställningen, man i sådana behandlingar endast blir varse. Det är Fugan.

En viss Melodi (Dux) utgör hela Fugans (Thema) Centrum, Enhet och Hvila; och vissa andra Melodier (först och främst sjelfva Themats Svar, den så kallade Comes, samt för

öfrigt Contra-subjectet, Mellanharmonierne m. m.) äro dess Peripheri, Mångfald och Verksamhet. I oändliga Variationer i alla tonarter uppenbara de sednare Melodierne (Afbilderne) den ena sjelfva Melodien *), Themat (Urbilden). Men icke ljuda, hvarken den der ena vissa Central-melodien, ej heller de öfriga Omgifvelse-melodierna hvar för sig, — i den händelsen skulle Fugan ej annat vara, än denna bekanta musikaliska Product, som man kallar "Thema med Variationer", hvari Grundmelodien (Enhets-tonen, Themat) och dess Mångfalds-uppenbarelse (Variationerne) icke äro förenade, men blott bredvid hvarandra satte, —; utan alla dessa Melodier, såväl den thematiska universala Rösten, som alla de öfriga dess individuala Efter-Röster, bilda tillsammans ett enda helt i sig lefvande musikaliskt Stycke.

Tonkonstnärerne kunna hafva utarbetat Fuga-styckets theori i mångahanda regioner, mer eller mindre obligat eller fritt för Utförandet; och till hvilka theorier naturligtvis måste höra flere enskilda Bestämningar utan tillämpning på något annat, än Musiken; men, när man förbigår allt detta enskildta och blott techni-ska,

*) Gud står i Verlds-Alltet såsom Urbilden och Medel-punkten, men alla skapade Ting (Afbilderna) peripheriskt omkring och emot honom i tusende varierande ektyper; så står ock i en musikalisk Fuga Dux-Melodien, såsom Gud, och alla de öfriga Melodierne äro dess skapade efterliknande Omgifvelser.

ska, så synes det, att Fugan, till sin grund-idee, är den i Musiken skedda uppenbarelsen af Universalitetens och Individualitetens (med alla deras öfriga Slägtbegrepp) lif i hvarandra såsom en Enhet. — Fugan är "det Hela, i musikalisk Konst uttryckt."

Det är blott med afseende på denna den musikaliska Fugans Grund-idee, jag anfört den, såsom i sin Konst betydande detsamma, som Enheten af Epism och Dramatism betyder i den poetiska Konsten. Och det är ock endast på en sådan grund, som, till liknelse deraf, Epismens och Dramatismens Enhet kan kallas den poetiska Fugan. *) — —

Den musikaliska Fugan bör man egentligen icke höra använd i den enkom så kallade Kammar-musiken.

Men i Choralens heliga utgjutelser — än likt de fromma Böner, flyende åt himmelen, än likt de saliga Strömmar i oändliga glänsande vågor flyende öfver jorden — det är der man skall höra Fuga-Spelet. Och man skall höra det användt i Skådespels-musikens rikaste skönaste qvickaste berusningar.

Hvad den musikaliska Fugan egentligen är, det skall man ej bedömma efter några Compo-

*) Alt efter Tidehvarf och Ämnen kan denna Fuga sönderfalla i flere Slag. Den kan t. ex. vara antik Fuga, romantisk Fuga, uranisk Fuga o. s. v.

sitioner, vackra efter Regeln, men annars af föga lif. I anseende till dem må vi visst instämma i Rousseaus bekanta Omdöme. — Att Fugaisterne fallit i denna räkenmässighet, har just sin grund i Fugaismens Fullständighet. Ty likasom sjelfva det lefvande Verlds-Alltet hvilar på en basis af den strängaste Mathematik (Stjernvandringen), så hvilar ock Fugan, Verlds-Alltets musikaliska bild, på fullt arithmetisk beräkning. På samma sätt, derföre, som så många Vettenskaps-män, hvilka beskrifvit Verlds-Alltet (desse den europeiska Upplysningens Astronomer och Physiker), med förkärlek fästat sig vid dess mathematiska basis, och i deras beskrifning följaktligen frambringat en så blott och bar Verlds-Mechanik, att man skulle misstänka sjelfva Verlds-Alltet att vara utan lif, om man ej visste att urskilja det ifrån sina beskrifvare; på samma sätt hafva flere af den musikaliska Fugans behandlare gjort sig så hemma i hennes (benrangel) arithmetiska grund-uppränning, att de glömt gifva benranglet kött och lif, och blott bildat ett spöke.

Men höjom oss till lifvet och meningen.

Love Carlsson Almqvist.

BIHANG.

PROTOCOLLER RÖRANDE HERMES.

(*Afskrift.*)

Till Boktryckaren Imnelius!

Boktryckaren Imnelius, som från sitt här i staden varande Boktryckeri nyligen utgifvit första Häftet af en periodisk Skrift, kallad *Hermes*, utan att, på sätt 4 §. 2 mom. af Tryckfrihets-Förordningen föreskrifver, hafva försett sig med Hof-Cantzlerns Bevis om gjord anmälan af berörde Skrift, antydes, att med sin förklaring i detta afseende till Hof-Cantzlers-Embetet ofördröjeligen inkomma. Stockholm d. 10 Maj 1821.

På Hans Excellens Herr Grefvens och
Hof-Cantzlerns befallning.

GEORG EKHOLTZ.

Likheten med den i Kongl. Hof-Cantzlers-Embetet förvarade Concept-Expedition intygar

Ex officio
Carl Wahlheim.

(*Afskrift.*)

Till Högloft. Kongl. Hof-Cantzlers-Embetet.

På Högloft. Kongl. Hof-Kantzlers-Embetets befallning får jag härmed ödmjukast aflemna följande förklaring angående Skriften Hermes: Jag har aldrig kunnat förstå annat, än att ordet *periodiskt* endast bemärker någon ting i fixerad beskaffenhet på fixerad tid återkommande. Så kallas, i dagligt tal, den sjukdom perio-

disk, hvars symptomer infalla efter en viss ordningsföljd i tider, och det göromål periodiskt, som på sina vissa tider ovilkorligen skall förrättas.

Med detta vanliga språkbruk öfverensstämmer Tryckfrihets-förordningen alldeles, i den förklaring der gifves öfver periodisk Skrift, då det heter §. 1. 1:sta mom.: *Med periodisk Skrift förstås en sådan, som i nummerföljd eller på bestämda tider utgifves:* Till följe häraf kan jag icke föreställa mig, att den samling af Afhandlingar, hvilka under namn af Hermes blifvit tryckt, men ännu ej utgifven, kan få namn af periodisk Skrift. Väl omtalas det i Redactions anmälan, att af den flere Häften skola utkomma, men ingenstädes är det bestämdt när dessa häften skola utkomma, eller af huru många Ark hvardera skall vara. Ej heller finnes ens något i Titeln, som på aflägsnaste håll antyder likhet mellan Hermes och en Periodisk Skrift: hvarken heter den Journal, eller Månads- eller Tidskrift.

Att Skriften har en Redaction, att den upptager Afhandlingar af flere författare o. s. v. bör väl ej, så vidt jag kan förstå, göra Hermes till Periodisk; ty då skall ju t. ex. Handlingar till upplysande af Skandinaviens Historia, Svenska Akademiens Handlingar, ja till och med den hos Rumstedt utkommande upplagan af Bibeln kunna förklaras för Periodiska Skrifter och underkastas möjligheten att, utan Pröfning och Dom, kunna till utgifning afbrytas. Sådant lärer väl icke hafva varit Lagstiftarens mening, emedan han uttryckeligen definierar hvad med Periodisk Skrift skall förstås: Då denna Definition alldeles icke på Hermes inträffar, har jag icke anmält den såsom Periodisk Skrift. Att efter Bokstafven fullgöra Lagens föreskrift, är hvarje medborgares pligt, men visserligen icke att, öfverträffande strängheten af dess bud, lägga ett band på en gärning hvars frihet lagen förvarat. Stockholm den 15 Maj 1821.

Joh. Immelius.

Likheten med det i Kongl. Hof-Cancellers Expedition förvarade Original intygar

Ex officio

Carl Walheim.

(Afskrift.)

Hof-Cantzlers Embetets Utslag, angående Boktryckarens här i Staden Joh. Imnelii uragtlåtenhet, att till följe af Tryckfrihets-Förordningens föreskrift i dess 4 §. 2 Mom., hafva försett sig med vederbörligt Bevis om föregången anmälan af en Periodisk Skrift, kallad: *Hermes. Samling af Afhandlingar*, hvaraf *Första Häftet* från hans Boktryckeri nyligen utkommit. Gifvit Stockholm den 21 Maj 1821.

Boktryckaren Imnelius, häröfver hörd, har i sin Förklaring sökt bestrida berörde Skrifts Periodiska beskaffenhet på den grund, att han anser ordet *Periodisk*, hvilket, efter hans tanka, endast bemärker någon ting i fixerad beskaffenhet på fixerad tid återkommande, ingalunda kunna vara på *Hermes* lämpligt, hälst denna Skrift fastän af Redactionen anmäld, såsom skolande utkomma i flere häften, likväl på Titeln hvarken heter Journal, Månads- eller Tidskrift, icke heller antyder någon likhet med Periodisk Skrift.

Denna Imnelii tydning har Hof-Cantslers Embetet så mycket mindre funnit antaglig, som den dels åt begreppet om periodisk Skrift gifver en större inskränkning, än den Tryckfrihets-Förordningen tydligen bestämmer, och der icke heller något stadgande förekommer, att Titeln af en sådan Skrift nödvändigt bör utmärka dess periodiska egenskap; dels i anseende till Hermes icke öfverensstämmer med hvad Redactionen i det utkomna Första Häftet deraf pag. 9, 10 och 16, rörande samma Skrift antyder, nemligen: "att Sverige, likt an-"dra bildade Länder, i sednare tider, af Tidskrifter och "Samlingar börjat erhålla ett större antal, *till hvars för-"ökande äfven Hermes framträder;* — att mellan den-"na, och trenne dylika Skrifter, som i Sverige för det "närvarande utkomma, nemligen *Landtbruks-Akademiens*

"*Annaler*, *Iduna* och *Svea*, i synnerhet den sistnämnda "(hvilken äfven blifvit hos Hof-Cantzleren som perio-"disk anmäld), man torde komma att finna en stor öf-"verenstämmelse och fullkomlig Analogie; — samt, för "att kort och tydligt bestämma, hvad Hermes inom Sven-"ska Litteraturen bör blifva, det, af äldre utländska "Tidskrifter, egenteligen är *Die Horen* och *Athenaeum*, "hvilka som mönster böra föresväfva honom".

Då således, om också Redactionen af *Hermes* sjelf icke tillerkänt samma Skrift en blifvande periodisk beskaffenhet, Imnelius i alla fall icke bordt tillåta sig någon afvikelse hvarken från Tryckfrihets-Lagens tydliga bokstaf i 1 §. 1 Mom., att med *periodisk Skrift förstå en sådan, som, i nummerföljd, eller på bestämda tider, utgifves*, eller ifrån hvad han, i egenskap af Boktryckare till följe af 4 §. 2 Mom. af samma Förordning vid detta tillfälle haft att iagttaga; pröfvar Hof-Cantzlers Embetet skäligt, att, i kraft af sistnämnde Lagrum, Boktryckaren Imnelius, för dess förseelse, att, utan att vara försedd med Hof-Cantzlerns Bevis om gjord anmälan af *Hermes*, hafva tryckt Första Häftet deraf, till Ett hundrade R:dr pligtfälla, och varder Skriftens vidare utgifvande instäldt, intill dess Utgifvaren iagttagit, hvad 1 §. 4 Mom. af förberörde Förordning föreskrifver.

Om Imnelius sig så befogad finner, äger han, att häröfver hos Konungen, genom Dess Justitiæ-Revisions Expedition, vederbörligen beskaffade Besvär i underdånighet anföra, inom femtonde dagen efter häraf bevisligen erhållen del. Ut supra.

På Dragande kall och Embetets vägnar

G. af WETTERSTEDT.

Carl Walheim.

Likheten med det i Kongl Hof-Cantzlers Embetet förvarade Concept-Utslag intygar

Ex officio

Carl Walheim.

Bihang.

(Afskrift.)

(Inkom den 13 Juni 1821.)

Stormägtigste Allernådigste Konung!

Genom härhos i djupaste underdånighet bilagde Utslag af den 21 Maj innevarande år, har Eders Kongl. Maj:ts Hof-Cantzlers-Embete, under påropande af Tryckfrihets-Förordningens föreskrift i 4 §. 2 mom. pliktfällt mig till 100 R:dr för min så kallade förseelse, att, utan att vara försedd med Hof-Cantzlers-Embetets bevis om gjord anmälan af en från mitt Tryckeri utkommen Skrift under titel: *Hermes, Samling af Afhandlingar*, tryckt första häftet deraf, och tillika inställt Skriftens vidare utgifvande intill dess utgifvaren i agt tagit hvad 1 §. 4 mom. af förrberörde Förordning föreskrifver.

De skäl, hvarpå Hof-Cantzlers-Embetet vill grunda denna sin åtgärd, äro följande:

1:o Att den tydning jag skall hafva försökt gifva åt det i Tryckfrihets-Förordningen förekommande ordet *Periodisk Skrift*, eller att dermed förstås en Skrift af fixerad beskaffenhet och på fixerad tid utkommande är så mycket mindre antaglig, som den åt begreppet derom gifver en större inskränkning, än den Tryckfrihets-Förordningen tydligen bestämmer;

2:o Att något stadgande i högberörde Nådiga Förordning ej förekommer, att titeln af en sådan Skrift nödvändigt bör utmärka dess periodiska beskaffenhet;

3:o Att Redactionen af Hermes i åtskilliga, pag. 9, 10 och 16, förekommande uttryck, antydt Skriftens periodiska syfte;

4:o Att den utkommande Skriften Svea, med hvilken man, efter Redactionens yttrande, "torde komma att finna en stor öfverensstämmelse och fullkomlig analogie," blifvit som periodisk hos Hof-Cantzleren anmäld; och

5:o Att om också Redactionen af Hermes sjelf icke tillerkänt samma Skrift en periodisk beskaffenhet, hade jag i alla fall icke bordt tillåta mig någon afvikelse hvarken från Tryckfrihets-Lagens tydliga bokstaf 1 §.

1 mom. att med periodisk Skrift förstås en sådan, som i nummerföljd *eller* på bestämda tider utgifves, eller från hvad jag, i egenskap af Boktryckare, till följe af 4 §. 2 mom. af samma förordning, vid detta tillfälle haft att iagttaga.

Det är halten och beskaffenheten af dessa skäl, som jag i djupaste underdånighet underställer Eders Kongl. Maj:ts Nådiga pröfning.

Hof-Cantzlers-Embetet har yttrat, att det samma ej finner min tydning af periodisk Skrift antaglig. Jag får deremot försäkra, att jag hvarken vågat eller försökt någon tydning af Tryckfrihets-Förordningen. Jag känner ganska väl den grundsatsen i all lagfarenhet, att ingen enskild man må, under sken af lagtolkning, söka ändra Lagen, men jag känner äfven att en dylik rättighet ej heller tillkommer Eder Kongl. Maj:ts Hof-Cantzler. Regeringsformens 85 §. räknar förordningen om en allmän tryckfrihet till Rikets Grundlagar, hvarom i 82 samt 83 §. §. stadgas, att dessa skola i hvarje särskildt fall efter deras ordalydelse tillämpas, och att hvarje för framtiden gällande Förklaring deraf måste i föreskrifven ordning af Riksens Ständer enhälligt beslutas och af Konungen gillas, eller af Konungen föreslås och af Riksens Ständer enhälligt antagas. Såsom Lagstiftande Makt äger således Hof-Cantzlers-Embetet ingen rätt att bestämma huru Tryckfrihets-Lagen må förstås; det äger endast att använda den på hvarje förekommande fall, dervid inskränkt inom de gränsor, som tillkomma Lagskipande Makten.

Frågan är här först — ty derpå hvilar hela min så kallade förseelse — hvad förstås med den, i Tryckfrihets-Förordningens 1 §. 1 mom. förekommande benämningen periodisk Skrift? och hvilka egenskaper fordras för att bestämma naturen deraf? det vill säga: är den Skrift som tryckes i nummerföljd, eller (som är det samma) i flere delar, periodisk, och står såsom sådan, likmätigt Tryckfrihets-Förordningens 4 §. 8 mom. under särdeles inseende af Hof-Cantzleren, som äger att inställa dess utgifvande utan dom och ransakning, eller rättighet för Författaren, att ens få sig förklara? Inträffar enahanda förhållande med den Skrift, som på bestämd tid utkommer? Eller fordras för att utgöra en

periodisk Skrift de förenade egenskaper att den utgifves så i numerföljd, som på bestämda tider?

Ordet *Periodisk*, hvilket såsom epithet här nyttjas till Skrift, och som öfverlemnar ett arbetes fortgång på Nåd och Onåd i Hof-Cantzlerns händer, är hämtadt ur ett främmande språk. Det är således först nödvändigt, att man tillser dess ursprungliga betydelse. Till vinnande häraf måste jag, ehuru sådant strider mot antagne grunder, för svenska lagtolkningen, anföra främmande Författare och främmande Lagar, hvilket Eder Kongl. Maj:t täcktes i Nåder tillåta mig, då Hof-Cantzlers-Embetet ej tvekat att till mitt fällande citera främmande tidskrifter. Fransyska Academien förklarar ordet *periodique* sålunda.

Periodique, adj. des 2 g. Qui a ses periodes. *Le mouvement des astres est periodique. Revolution periodique. Fièvre periodique. Retour periodique:*

On appelle *Ouvrage periodique*, celui qui paroît dans des temps fixes et reglés, tels qu'un Journal litteraire. — On appelle *Style periodique*, *discours periodique* un style, un discours qui abonde en périodes; — och Franska Lagen af den 26 Maj 1819, angående utgifvandet af Journaler och periodiska Skrifter, omtalar i 1 Art. de skyldigheter som åligga ägare eller utgifvare af Journaler och periodiska Skrifter, utkommande antingen på bestämd dag, eller häftevis och på obestämda tider, men oftare än en gång i månaden (paraissant, soit à jour fixé, soit par livraison et irregulièrement, mais plus d'une fois par mois).

Hvarken uti Kongl. Förordningarne angående Skrifoch Tryckfriheten af den 2 December 1766, 26 April 1774 och den 11 Juli 1792, eller i Kongl. Varningen af den 21 December sistnämde år, eller i Kongl. Maj:ts Nådiga Instruction för dess Hof-Cantzler af den 23 Februari 1802, förekommer uttrycket *periodisk Skrift*; mig vetterligen nyttjas det första gången i 1809 års Tryckfrihets-Förordning.

Hvad Rikseens Högloft. Ständer under 1809 års Riksdag, hvilka förklarade Tryckfrihets-Lagen vara en Grund-Lag, förstodo med periodisk Skrift, finner man då man jemför Eders Kongl. Maj:ts och Rikseens Ständers fast-

ställda Tryckfrihets-Förordning den 9 Mars 1810. 4 §. 7 mom. så lydande: *Utgifvare af Dagblad och Veckoblad, hvilka, såsom i 1. §. 6 mom. stadgadt är, ensamme äro underkastade Författare-ansvar, vare framför andre erinrade om ett rätt bruk af Tryckfriheten"* — med sistnämnde §. och mom. der det heter: *"Utgifvare af periodiska Skrifter, eller samlingar af flere Författares Skrifter, äga enahanda rättigheter, pligter* etc. etc."

Af Constitutions-Utskottets Memorial af den 10 October 1810, under Riksdagen i Örebro, der grunden lades till nu gällande Tryckfrihets-Lag, ser man, att då var åtminstone endast frågan om ändring af förut gällande Författningar, i hvad de samma rörde Dagblad och Veckoskrifter.

Eder Kongl. Maj:ts Nådiga Proposition af den 26 Maj 1812, hvarigenom den skedda förändringen hufvudsakligast verkades, innehåller uttryckeligen att Eder Kongl. Maj:t då "för det närvarande sträckte sina An-"märkningar" rörande Tryckfrihetens missbruk "icke "längre än till Dagblad och periodiska Skrifter. Detta "slag af Skrifter, som uppfångar och kungör ögonblic-"kets händelser, har med deras sanna eller falska fram-"ställningssätt det närmaste inflytande på allmänhetens "sinnen, är lättast tillgängligt för alla Folk-classer, lät-"tast lämpadt efter obildade Läsares begrepp och smak, "vanligen författadt med den skyndsamhet, som ej tillå-"ter öfverläggning, och således fullt förtroende af Skri-"bentens bättre eller sämre afsigter och sakkännedom."

Af denna definition synes som Kongl. Maj:t sjelf förstod med periodiska Skrifter Vecko- eller Månads-Skrifter, såsom de der befattade sig med ögonblickets händelser, voro lättast tillgänglige för Läsare o. s. v. Åtminstone bekänner jag mig, efter ringheten af mitt begrepp ingalunda förmå inse det en Skrift skulle blifva klarare, grundligare och bättre, för det att den utkom på obestämd tid och uti ett band, än för det, att den utgifves på bestämd tid och i tvenne eller flere häften.

Dessutom hvilka bojor skulle ej påläggas den af Rikets Ständer, såsom ett af de förnämsta vilkoren för Statens bestånd ansedda Tryckfriheten, om hvarje Skrift, som utkom antingen på bestämd tid eller i num-

merföljd måste vara försedd med tillståndsbref af Hof-Cantzleren och sedermera kunde af honom utan dom och ransakning indragas? Efter en dylik tolknings-grund måste en Boktryckare, som föresatt sig att utgifva af Bibeln Gamla Testamentet om Påsk och det Nya om Julen, anmäla denna periodiska Skrift; och på Hof-Cantzlerens anmälan hos Kongl. Maj:t ankomme det i sådant fall, huruvida en Författare, som utgifvit en del af sina arbeten fick dermed fortfara eller icke.

Af alla dessa anledningar vågar jag i underdånighet förmoda, att ingen annan Skrift kan lagligen anses såsom periodisk, än den som utkommer i nummerföljd och således nummer efter nummer, till ett förut uppgifvet antal, eller på bestämda tider och således vissa gånger om året, i månaden eller veckan, jemlikt Utgifvarens förut åtagna förbindelse eller löfte.

Det andra af de skäl, Hof-Cantzlers-Embetet mot mig anmält, beror helt och hållet på det första; ty antager man att en Skrifts periodiska egenskap ådagalägges, derigenom, att den utgifves i flera häften, så följer ock deraf, att i och med det samma orden *första häftet* stå på titelbladet att läsa, kan något misstag icke i denna delen ega rum. Författarens dispositions-rätt öfver dess arbete upphörer i det ögonblick han tillkännagifver sitt uppsåt att dermed fortfara; och ehuru det tyckes vara billigt, att han får på titelbladet, i ett företal eller eljest, sjelf utlåta sig om sin afsigt, periodiska eller icke periodiska beskaffenhet, så är efter den af Hof-Cantzlers-Embetet antagna grundsatsen en dylik rätt honom betagen.

Hof-Cantzleren säger vidare i dess Utslag: att "Redaktionen af Hermes i det utkomna första häftet deraf, pag. 9, 10, 16, antydt dess periodiska beskaffenhet; men hvad Hof-Cantzlers-Embetet här låter Redactionen säga, har den alldeles icke sagdt. En blick på sjelfva Skriften är tillräcklig att öfvertyga om motsatsen. Redaktionens anmälan, daterad d. 8 April innevarande år, är icke paginerad och innehåller endast 3:ne sidor.

De yttranden Hof-Cantzlers-Embetet framställer ryckte ur deras sammanhang, men till styrko för sin mening, äro hämtade ur en, af enskild person författad

och med dess pag. 18 befintliga namnteckning, försedd Afhandling under titel: *Om Litterär-Samlingar i allmänhet jemte en enskild blick på Hermes.* Redactionen har ej uppdragit denna Författare, att tala i dess namn och på dess vägnar, och utan Fullmagt talar man åtminstone icke lagligen för andra. Dock äfven om sådant skulle medgifvas och hans enskilta reflexioner blifva Redaktionens allmänna, så har han i alla fall ej sagt hvad Hof-Cantzlers-Embetets Utslag låter honom säga. En rättvis Domare må sjelf pröfva.

Pag. 9 står efter Hof-Cantzlers-Embetets läsnings-method: att Sverige likt andra bildade länder i sednare tider af Tidsskrifter och Samlingar börjat erhålla ett större antal till hvars förökande äfven Hermes framträder.

Pag. 9 i boken förekommer: "derföre hafva de länder i hvilka bildningen allt mer och mer närmat sig sin mognad, haft öfverflöd dels på egenteliga Tidskrifter, dels på Samlingar af strödda Afhandlingar; och derföre har också Sverige på sednare tider af dylika Skrifter (NB. egenteliga Tidskrifter och Samlingar af strödda Afhandlingar) börjat erhålla ett större antal, till hvars förökande äfven Hermes framträder."

Pag. 10. På detta blad läser Författaren af Utslaget följande: att emellan denna och trenne dylika Skrifter, som i Sverige för det närvarande utkomma, neml. Landt-Bruks-Akademiens Annaler, Iduna och Svea, i synnerhet den sistnämnda (hvilken äfven blifvit hos Hof-Cantzlern som periodisk anmäld), man torde komma att finna en stor öfverensstämmelse och fullkomlig analogie.

Pag. 9, 10 och 11 läses i boken: "för närvarande utkomma egenteligen trenne sådana Skrifter i Sverige: Landt-Bruks-Akademiens Annaler, Iduna och Svea. De förstnämde äro dock uteslutande inskränkte inom ett visst ämne, neml. inom den praktiska Landthushållningen, så att dessa mindre än några andra göra en samling af vidsträcktare omfång öfverflödig. Hermes kan väl också knappt sägas råka i någon slags täflan med Iduna, då denna hälst, utom Poemer, upptager och meddelar

delar Skrifter af antiquariskt innehåll. Deremot torde öfverensstämmelsen synas så mycket större emellan närvarande Samling och den af Upsalas ypperste Vetenskapsmän utgifna Tidskriften Svea; men ett närmare betraktande skall dock tvifvelsutan emellan Hermes och sistnämda Tidskrift röja flera olikheter, än blott den Svea naturligtvis tillkommande större förträffligheten. Så är redan en sådan i sjelfva tendensen, i fall Svea blir sig lik, såsom hon i de trenne första häften visat sig. Då hon nemligen är helt och hållet dogmatiskt undervisande, d. ä. utvidgande, redande och i ordning bringande kunskapen om det gifna, om det som är, anser jag närvarande samling hafva åtminstone till afsigt att vara väckande, att framkalla nya åsigter, att likasom ur det centrala af vetandet framkalla materialierne till uppresandet af den allmänna bildningens mera djupträngande skick. Men om man ock skulle finna en fullkomlig analogie emellan Tidskriften Svea och Samlingen Hermes, så föreställer jag mig dock att den sednare icke derföre genast bör utdömmas som öfverflödig."

I Utslaget står: för att kort och tydligt bestämma hvad Hermes inom Svenska Litteraturen bör blifva, det af äldre utländska Tidskrifter egenteligen är die Horen och Athenæum, hvilka som mönster böra föresväfva honom.

Pag. 16 yttrar sig Författaren: dock för att både med största korthet, tydlighet och bestämdhet tillkännagifva hvad denna Hermes, *efter min tanka*, inom Svenska Litteraturen bör blifva; må jag nämna, att af äldre utländska Tidskrifter egenteligen die Horen och Athenæum äro de mönster *jag önskar* måtte föresväfva honom.

Jag vågar anse det vara öfverflödigt, att i djupaste underdånighet fästa Eder Kongl. Maj:ts Nådiga uppmärksamhet derpå, att icke något enda af de yttrande Hof-Cantzlers-Embetet anfördt, är taget i den mening det verkeligen äger i sjelfva Skriften, att ord och perioder äro utelemnade. För öfrigt får jag i djupaste underdånighet tillägga, att om den enskilte Författaren yppat sin *önskan* att Tidskrifterne die Horen och Athenæum måtte såsom mönster föresväfva Redactionen af Hermes, så följer icke deraf, att Hermes derigenom för-

vandlas i en Tidskrift, hvilket ord alldeles icke förekommer i Tryckfrihets-Förordningen; hvarjemte det ej heller lär vara Lagskiparen tillåtet att substituera ett ord för ett annat, och såmedelst tillskapa brott, der de eljest icke skulle finnas.

Redactionens af Tidskriften Svea omtanke att, jemlikt parenthes-skälet i Hof-Cantzlers-Embetets Utslag, förse sig med Tillståndsbref, kan alldrig förbinda Utgifvaren af Hermes att göra detsamma. Om en Medborgare skulle finna för godt att eftergifva en af dess lagliga rättigheter, så följer ingalunda deraf, att de öfrige i samma förhållande stadde skola handla på enahanda sätt. Men om man äfven antager att så borde vara, så följer deraf att denna föreskrift borde gälla för alla så beskaffade Skrifter. Emellertid lära Handlingarne i Skandinaviska Historien och Iduna ännu utgifvas utan Hof-Cantzlerns Tillståndsbref. Sedan 1812 har Tryckfrihets-Lagen varit utfärdad och i afseende på periodiska Skrifter icke undergått någon förändring. Har Iduna, hvilken likasom Hermes innefattar olika Författares arbeten icke varit ansedd som Tidskrift år 1813, då dess 4:de häfte utkom, så kan ej heller Hermes derföre nu anses, så framt man ej vill antaga att Hof-Cantzlers-Embetet nu först ändrar sina begrepp om hvad med periodiska Skrifter förstås, eller nu först vill med mera verksamhet iakttaga sina skyldigheter.

På den af Hof-Cantzlers-Embetet framställda Idéen, det hade jag, i kraft af mitt åliggande som Boktryckare, bordt, ehuru Redactionen af Hermes icke sjelf tillerkände denna Skrift en blifvande periodisk egenskap, i dock an[illegible] den såsom sådan, har jag icke vågat ingå, af fruktan för nog strängt ansvar. Tryckfrihets-Lagen i §. 9 mom. säger uttryckeligen att hvarje Skrift är författarens eller dess rätts lagliga Innehafvares lagliga egendom, och i afseende på ägande rätten tillåta Civila och Brottmåls Lagstiftningen inga afvikelser. Redactionen har försäkrat mig, att Skriften icke var af periodisk beskaffenhet och sålunda hindrat mig från anhållan om ett Tillståndsbref af Hof-Cantzleren. På eget bevåg ville jag det ej, e[m]edan jag sålunda förvandlat deras lagliga egendom, hvarifrån de endast kunde genom laga dom skiljas, till en tillfällig besittning, som kunde dem när som hälst fråntagas. Det är således Re-

dactionen, som egenteligen föranledt de mig ålagde böter. Stormägtigste Allernådigste Konung! Med anledning af desse mina skäl vågar jag aller underdånigast hoppas och anhålla, det täcktes Eder Kongl. Maj:t i Nåder finna, att den hos mig tryckta skriften Hermes ingalunda är någon periodisk Skrift och således i Nåder befria mig från de mig af Hof-Cantzlers-Embetet ådömde böter, eller i motsatt fall ålägga Redactionen att utbetala de samma; äfvensom jag vågar i underdånighet hoppas, att så framt något skulle vara åsidosatt i afseende på de mig, till förvarande af min talan, föreskrifne skyldigheter, detta icke må räknas mig till last, då besvärshänvisningen icke synes mig vara så beskaffad, som dylika, enligt flere derom utfärdade, men mig obekanta Förordningar lära skola vara inrättade.

Med djupaste undersåtlig vördnad, trohet och nit framhärdar

Stormägtigste Allernådigste Konung!

Eders Kongl. Maj:ts

aller underdånigste och tropligtigste undersåte,

Joh. Imnelius.

Enligheten med det i Kongl. Maj:ts Justitiæ-Revisions Expedition ingifne Original, intygar

Ex officio

P. D. Stenius,

Cancellist vid Justitiæfördelningen af Konungens Cancellie.

Bihang.

(*Afskrift.*)

Till Konungen.

Stockholm den 30 Juni 1821.

U. M.

Till HofCantslersEmbetets underdåniga utlåtande har E. M. behagat hänvisa Boktryckaren Imnelii underdåniga Besvär öfver samma Embetes Utslag af den 21 sistl. Maji, rörande hans underlåtenhet, att, i afseende till den, för periodisk ansedda Skriften *Hermes*, förse sig med det i Tryckfrihets-Lagen anbefallta Bevis om gjord anmälan deraf.

Då Boktryckaren Imnelius i sin BesvärsSkrift hufvudsakligen sökt tillvägabringa en utveckling af sitt eget individuella begrepp om Periodisk Skrift, för att derifrån leda den slutsats, att den ifrågavarande Skriften, *Hermes*, ingalunda kan vara en sådan, behöfver HofCantzlersEmbetets yttrande icke blifva vidlöftigt. Der Lagen tydligen talar, tystnar den enskilta öfvertygelsen. HofCantzlersEmbetet erkänner sin ovillkorliga pligt, att vid bedömmandet af en Skrifts periodiska beskaffenhet, icke vika från det begrepp, TryckfrihetsFörordningen dervid fästat, äfven om detsamma skulle vara i mindre öfverensstämmelse både med Imnelii och dess eget.

Det bevisar väl icke stort i närvarande fall, att *Hermes* både i inländska och utländska Dagblad redan blifvit omtalad, som en utkommen Svensk Tidskrift; men det tycks åtminstone bevisa, att Imnelii tanka derom icke måtte vara den allmänna.

Att densamma från början hos honom icke varit nog stadgad, medgifver han genom sitt slutliga anförande, att det varit Redactionens försäkran, att Skriften icke var af periodisk beskaffenhet, som hindrat honom från anhållan om HofCantzlerens Tillståndsbevis, och som egentligen föranledt de honom ådömde böter. Förmodligen har han såsom Boktryckare ej varit okunnig, att ansvaret för underlåtenheten tillhör honom och icke

Redactionen. Då han således, om annars HofCantzlers-Embetet, rätt fattat hans mening, för att ej förvandla Redacteurernes lagliga egendom till en tillfällig besittning, adelmodigt äfventyrat detta ansvar efter Tryckfrihets-Lagen, af fruktan för ett annat efter Civila och BrottmålsLagstiftningen, som icke tillåter några afvikelser, och om hvars beskaffenhet, eller tillämpning till närvarande fall HofCantzlersEmbetet för sin del är okunnigt; så har hvad som händt, åtminstone icke varit Imnelius alldeles oväntadt.

Beskaffenheten af hvad Imnelius anfört, rörande de af HofCantzlersEmbetet i Dess Utslag åberopade ställen i Inledningen till *Hermes*, hvilka antyda äfven sjelfva Redactionens medgifvande af Skriftens periodiska egenskap, röjer sig genast vid jemförelsen emellan Utslaget och Skriften. Imnelius, som i det förra velat finna en litterair Recension af den sednare, beklagar sig hos E. M. öfver någon olikhet i ord och perioder, utan att kunna uppgifva någon i meningen, som, för bevisningen af ändamålet, alltid blifver densamma.

Som således Imnelii i dess BesvärsSkrift försökta bevisning, på några obehöriga uttryck nära, mera är riktad mot Lagen, än HofCanszlerns tillämpning deraf till närvarande fall, återstår för HofCantzlersEmbetet icke annat, än att, med öfvertygelse att Lagligen hafva förfarit, och med åberopande af det åklagade Utslaget, öfverlemna målet till E. M:ts rättvisa afgörande.

Stockholm ec.

På HofCantzlersEmbetets vägnar.
Efter Nådigste Förordnande,

A. C. af KULLBERG.

Georg Ekholtz.

Likheten med det i Kongl. HofCantzlersEmbetet förvarade Concept, intygar

Ex officio
Carl Valheim.

Bihang.

(Afskrifter.)

Till Kongl. Hof-Cantzlers-Embetet!

Såsom jag nu mera åtagit mig att besörja fortsättningen af Hermes, *en Samling af Afhandlingar*, får jag den äran, i anledning af den åtalan, som mot förre Utgifvaren blifvit gjord, att härmedelst anmäla detta utgifvande och anhålla, att öfver detta anmälande erhålla ett vanligt bevis. Dock förbehåller jag mig tillika ödmjukeligen, att i fall Hans Kongl. Maj:t i sin fällande nådiga Dom, skulle förklara Hermes icke vara af periodisk beskaffenhet, då få det begärta Tillståndsbeviset återlemna. Stockholm d. 18 Juli 1821.

Ernst Ad. Ortman.

Som Boktryckaren här i Staden Ernst Ad. Ortman, hvilken numera åtagit sig besörja fortsättningen af Hermes, *en Samling af Afhandlingar*, hvaraf första häftet redan utkommit, och anhållit att deröfver erhålla vanligt Bevis; fördenskull varder, i kraft af 1 §. 4 mom. uti den af Kongl. Maj:t och Riksens Ständer faststälda Tryckfrihets-Förordning af d. 16 Juli 1812, detta öppna Bevis meddeladt, att intet hinder emot berörde Skrifts utgifvande förekommer; dock bör med fortsättningen deraf, till följe af Kongl. Maj:ts den 27 Januari 1820 fattade Nådiga Beslut, början vara gjord inom en månad efter meddelandet af detta Bevis, så framt detsamma skall för gällande anses. Stockholm d. 21 Juli 1821.

På Hof-Cantzlers-Embetets vägnar,

Efter Nådigste Förordnande,

A. C. af KULLBERG.

Carl Vahlheim.

Likheten med Originalerne intygar

A. U. Vidblad.

Wittikind den Store och hans Sachsare, h. r:d 1. 24.
Fältmarskalken Grefve Magnus Stenbocks Lefverne h. r:d 2. 32.
John Maves Resa till Guld- och Diamant- districterna i Brasilien, h. 28 sk.
Magnetismen och det onda Samvetet, Commedi i 5 Acter, Svenskt Original, med Planch, h. 28 sk.
Carl den XII:tes Röst till Svionerne eller återskall från Hjeltens Grifthvalf, h. 12 sk.
Den löjliga Sage och Spågumman, 2:dra representationen, h. 16 sk.
Almaida, en sann händelse under sist timade revolution i Spanien, h. 24 sk.
Anmärkningar och Reflexioner, 1:sta och 2:dra häftet: hvarje häfte à 8 sk.
Mor och Dotter eller de begge Blinde, h. 8 sk.
En Ädel Mans Handbok h. 8 sk.
Den Ädles Stoicism h. 8 sk.

Äfven har utkommit och är, å ofvannämnde ställen att tillgå för Subscription, en Anmälan om *Skalda, en Svensk Anthologi*, eller en vald Samling af Svenska Skaldestycken, i synnerhet från 15 århundradet, till Gustaf III:s tidehvarf.

Under Tryckning äro:

Tafla af de barbariske Turkarnes omenskliga framfart mot sina Christna Underslåtare. En uppmaning till betragtelse för alla Christendomens och Mensklighetens vänner. (Lemnar snart Pressen.)

AMORINA försök till en *Romantisk Fuga.* —
Svenska Folkets Historia under Konungarne af Wasa-Ätten, 3:dje Del.
Gripsholms Beskrifning.
Hermes 3:dje Häftet.

Innehåll:

Widener Library
3 2044 105 191 555